LUND UNIVERSITY

Förankring av socialdemokratisk EU-politik

Med rum för demokratisk debatt?

Rosén Sundström, Malena

2009

Link to publication

Citation for published version (APA):
Rosén Sundström, M. (2009). *Förankring av socialdemokratisk EU-politik: Med rum för demokratisk debatt?* [Doktorsavhandling (monografi), Statsvetenskapliga institutionen]. Lund University.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 04. May. 2026

Förankring av socialdemokratisk EU-politik

Förankring av socialdemokratisk EU-politik

Med rum för demokratisk debatt?

Malena Rosén Sundström

© 2009 Malena Rosén Sundström
ISSN 0460–0037
ISBN: 91-88306-73-9
ISBN-13: 978-91-88306-73-9

Formgivning inlaga och omslag: Snigel

Tryckt i Sverige | Printed in Sweden
Mediatryck
Lund 2009

Distribution:
Statsvetenskapliga institutionen
Lunds universitet
Box 52
SE–221 00 Lund
www.svet.lu.se

Till minnet av min pappa, Bengt Rosén

innehåll

Förord 11

1 Inledning och avsiktsförklaring 15
Syfte och avgränsningar 19
Disposition 21

2 Metodologiska val och forskningsdesign 23
Fallstudier 23
Analys av fallen och forskningsdesignen i övrigt 27
Material 31

3 Teoretiska utgångspunkter 39
Förankring – vad är det och varför? 39
Förankring och förhållandet till legitimitet och demokrati 41
Förankringens mål och medel 43
Övertyga/övertala och de teoretiska perspektiven 45
Förhandlingsteori 50
Deliberativ demokratiteori 51
De teoretiska utgångspunkterna och beslut genom folkomröstning 59
Sammanfattning 61

4 Att övertyga eller övertala? Två idealtyper av förankring 63
Idealtyper: dimensioner och operationaliseringar 63
Analysdimensioner för övertyga 67
Analysdimensioner för övertala 71
Förankringarna som delprocesser 76
Sammanfattning 76

5 EU-medlemskapet 79
Inledning 79
Avsiktsförklaringen om svenskt medlemskap: 1990 82
Från avsikt till rekommendation: januari 1991–juni 1994 99
Från ja-rekommendation till folkomröstning: juni – november 1994 120
Sammanfattning: förankring av EU-medlemskapet 135

6 EMU-medlemskapet 139
Inledning 139
Att vänta och se: mars 1996 – september 1997 141
Fortsatt avvaktan: oktober 1997 – oktober 1999 157
Ett villkorat ja: november 1999 – mars 2000 170
Positiv avvaktan: april 2000 – oktober 2002 193
Ett ja fullt ut: oktober 2002 – september 2003 202
Sammanfattning: förankring av EMU-frågan 223

7 Partikongressdebatterna 227
Inledning 227
Partikongressens roll 227
Kvantitativ analys: *Discourse Quality Index* 228
Partikongresserna om EU- och EMU-medlemskap 232
Sammanfattning 247

8 Demokratiska implikationer och avslutande reflektioner 249
Inledning 249
Demokratiska implikationer 250
Empiriska mönster – tentativa förklaringar 262
Avslutande kommentarer 267

Appendix: Kategorier och gradering av Discourse Quality Index 271

Summary 273

Referenser 281

Joanna Rudnicki Dranger

fröken Märkvärdig & Karriären

Återgiven med författarens medgivande

förord

När det gäller forskningsprocessens vedermödor har jag genom åren emellanåt känt en viss samhörighet med Fröken Märkvärdig här intill. Det har inte minst gällt när de egna tvivlen, ofta i otäck kombination med de egna kraven, har gjort sig påminda. Tack och lov har jag inte känt mig lika ensam som stackars Fröken Märkvärdig i de stunderna. Även om avhandlingsskrivandet, som många före mig har vittnat om, i hög grad *är* ett ensamt företag har det på olika sätt underlättats av vänner, kolleger och familj.

Min huvudhandledare Lars-Göran Stenelo och min biträdande handledare Ole Elgström har under åren på forskarutbildningen varit ett ovärderligt stöd. Jag har svårt att tänka mig en bättre handledarkombination! Det största tack för all er uppmuntran, omtänksamhet och alla inspirerande samtal. Jag hoppas att de fortsätter även efter den här boken.

Tack till Anders Sannerstedt, som med stort tålamod har guidat mig i den kvantitativa analysens värld och som trots ett fullspäckat schema alltid har tagit sig tid att hjälpa mig. Tack också till Jan Teorell som vid flera tillfällen har bidragit med kloka kommentarer som har gjort den här boken bättre än den annars skulle ha varit. Maria Hedlund agerade tillsammans med Jan opponent på slutseminariet och har även i ett senare skede tagit sig an delar av maunset, vilket jag tackar för. Två kolleger som utgjorde viktiga inspirationskällor under studierna på grundnivån, och som väckte intresset för att forska, är Mats Sjölin och Magnus Jerneck. De har även bidragit med idéer och kommentarer under avhandlingsskrivandet och Magnus tog sig an manuset för genomläsning i ett sent skede: tack!

Därutöver har ett antal kolleger på olika sätt och i olika skeden bidragit med värdefulla idéer, tips och kommentarer: Matilda Broman, Maximilian Conrad, Gissur Ó. Erlingsson, Christian Fernandez, Jakob Gustavsson, Sverker Gustavsson, Anna Kemdal Pho, Åsa Knaggård, Lennart Lundquist, Bo Petersson, Sarah Scuzzarello och Mikael Sundström.

Ett stort tack till samtliga intervjupersoner, som har tagit sig tid att träffa mig och som har delat med sig av sina erfarenheter, samt till den hjälpsamma personalen på Arbetarrörelsens arkiv. Erik Fichtelius och Sveriges Television gav mig tillgång till det omfattande intervjumaterial som låg till grund för SVT-dokumentären ”Ordförande Persson” och Fichtelius bok ”Aldrig ensam, alltid ensam”: varmt tack för detta. Tack även till Karl Magnus Johansson för materialbidrag.

Institutionens fantastiska administrativa personal har varit till stor hjälp genom åren: Stefan Alenius, Daniel Alfons, Margareth Andersson, Kristina Carlsson, Helen Fogelin, Kristina Friheden, Kristina Gröndahl Nilsson, Gunnel Sjöholm, Hanna Voog och Lars Wester. Min vän och kusin Carolina Hedin var till stor hjälp i arbetet med att kontrollera referenserna. Matilda Broman, Mia Olsson och Mikael Sundström gjorde betydelsefulla insatser under ett kritiskt skede i slutet genom att avlasta mig i undervisningen. Matilda har också, sedan vi började forskarutbildningen tillsammans, varit min ständiga följeslagare och närmsta kollega genom åren.

Vänner utanför institutionen som har lyst upp livet, både före och under doktorandtiden och som jag hoppas ska fortsätta med det: Maria Benninger, Ulrika Bergman, Carolina Hedin, Maria Håkansson och Maja Viklands Harris. En vän som förtjänar ett särskilt tack är Peter Ridell, som trodde på mig när jag inte själv gjorde det. Mina släktingar Anita, Bertil och Kenth Hedin har hjälpt till med många praktiska ting genom åren: tack för att ni ställer upp. Det varmaste tack till min släkting Elisabeth Lööf, som alltid har ställt upp med husrum när jag har varit i Stockholm.

Min man, Mikael Sundström, har haft den synnerligen otacksamma uppgiften att vara både make och kollega, vilket har gjort att han aldrig har sluppit undan mitt avhandlingstjat (även om strategin att vägra svara var ganska effektiv). Micke har också haft en viktig roll i att hålla ställningarna på hemmaplan, inte minst under det sista halvåret av avhandlingsskrivande. Ett ofantligt tack för alla dina insatser, som även inkluderar avhandlingens omslag, layout och engelska sammanfattning.

Även om Micke är glad över att den här boken äntligen är klar, så finns det två som förmodligen är ännu gladare: våra döttrar Tuva och Hedda. Tack och lov kunde jag uppfylla Tuvas högsta önskan inför julen 2008: att mammas bok skulle bli klar. Tuva och Hedda, ni har inte alltid underlättat avhandlingsskrivandet, men ni har gjort livet så oändligt mycket roligare och mer meningsfullt.

Min mamma Anna-Kerstin Rosén har varit en klippa som jag har kunnat luta mig mot genom hela livet, så också under den här tiden. Det varmaste tack för ditt enorma tålamod, din osjälviskhet och det stöd du är för både mig och familjen. Till sist, den person som den här boken tillägnas: min pappa Bengt Rosén, som 1998 gick bort alldeles för tidigt. En av de sista dagarna vi fick tillsammans pratade vi om vad jag ville göra med livet efter studierna på grundnivån. Jag hoppades redan då att komma in på forskarutbildningen. Om jag någon gång skriver en avhandling, sa jag, så ska den vara till dig. Och det är den.

Malena Rosén Sundström
Lund, 22 december, 2008

ett

Inledning och avsiktsförklaring

Under senare år har frågan om förankring – eller, snarare, bristen därav – av det europeiska integrationsprojektet flitigt diskuterats. Diskussionerna om demokratiskt underskott och bristande legitimitet, som startade med Danmarks nej och Frankrikes knappa ja till Maastricht-fördraget (1991), har förts såväl i media och den allmänna politiska debatten, som inom den akademiska världen. Det låga deltagandet i EU-parlamentsvalet 2004 i flera av medlemsländerna, samt Frankrikes och Nederländernas nej till EU-konstitutionen 2005 och Irlands nej till Lissabonfördraget i juni 2008 är exempel på senare händelser som har bidragit till att ge bränsle åt debatten. En aspekt av denna problematik som dock inte har diskuterats i någon större omfattning är kopplingen mellan nivåerna, den europeiska och den nationella, t.ex. i fråga om *hur man på den nationella nivån förankrar EU-frågorna samt vilka demokratiska implikationer detta för med sig.*

När före detta statsministern Ingvar Carlsson blickar tillbaka på 30 års parlamentariskt arbete, konstaterar han att:

> Medlemskapet i EU utgör den största förändringen. Det handlar om hur EU fungerar som demokratisk institution. För de svenska medborgarna är det viktigt hur vårt land förbereder och lägger fast sin europapolitik. Vi har ännu inte funnit de former och spelregler som fullt ut uppfyller demokratins krav. Att bättre klara den uppgiften är en spännande utmaning för dagens politiker (Carlsson 2003:626).

En viktig del i att förbereda och lägga fast europapolitiken torde vara hur den kommuniceras till medborgarna, samt medborgarnas möjligheter att

kunna delta i debatten – och påverka. Detsamma gäller inom olika politiska kontexter på den nationella nivån, däribland de politiska partierna som givetvis har en central roll i dessa processer i den representativa demokratin. Att politikerna *förankrar* en fråga innebär att de på olika sätt söker stöd för en viss politik.[1] Vilka ”former och spelregler” är det då som ”fullt ut uppfyller demokratins krav” i en sådan process? Frågan aktualiserar först av allt en ny fråga: vad menar vi med demokrati? Beroende på vilken demokratiteoretisk utgångspunkt vi väljer, ställs olika krav på förankringsprocessen. Det val som ligger till grund för den här studien kommer att presenteras och motiveras, men innan dess kan vi konstatera att oavsett vilken demokratinorm man utgår från, så är demokrati- och legitimitetsdebatten i EU-studier ofta inriktad på *den övernationella nivån*, dvs. EU-systemet i sig, och dess förhållande till medborgarna (t.ex. Eriksen & Fossum 2000, Føllesdal & Koslowski 1998, Karlsson 2001, Sjövik 2004, Warleigh 2003 och Banchoff & Smith 1999[2]). Det som i dessa sammanhang ofta fungerar som det ”mellanliggande ledet” – den nationella nivån, och politikerna på denna nivå – har hittills ägnats relativt begränsad uppmärksamhet.

Ett av undantagen är en antologi från 2005 (Blomgren & Bergman, red.), vilken analyserar ”hur demokratisk delegation sker mellan nivåerna i detta politiska flernivåsystem” (2005:11), dessutom utifrån en svensk kontext. Boken fokuserar framför allt på hur EU:s institutioner är ”länkade” till Sverige. Den demokratiska aspekten diskuteras i termer av möjligheterna till ansvarsutkrävande, framför allt av de valda representanterna på såväl svensk som europeisk nivå, vilket utgör en annan aspekt av demokrati än det som här studeras.

I studier utifrån ”two-level games”-perspektivet har Robert Putnam och hans kolleger (Putnam 1988, Evans *et al* 1993) betonat de nationella politikernas, och diplomaternas, roll som länk mellan den internationella och den nationella nivån (dvs. inte i en EU-specifik kontext). Här är fokus på de olika strategier som kan användas såväl i internationella förhandlingar som på hemmaplan, för att uppnå förhandlingsöverenskommelser. Den demokratiska aspekten kan sägas bestå av behovet av ratificering på hemma-

[1] Förankring används i denna studie i betydelsen att söka stöd genom någon form av kommunikation. Begreppet definieras och diskuteras utförligare i kapitel 3.

[2] Här finns ett kapitel som tar upp den nationella nivåns betydelse: de nationella politiska partiernas roll i utformandet av europapolitiken (s. 113-133).

plan av överenskommelser uppnådda på den internationella nivån[3]. Även om detta perspektiv betonar behovet av att ”säkra en väljarmajoritet” på hemmaplan för demokratiska länders politiker, säger det inget om de förändrade villkoren för den nationellt baserade demokratin, och de demokratiska implikationerna av ökade inslag av övernationellt beslutsfattande, samt vad det innebär för de ”spelregler och former” som de nationella politikerna bör följa.

Implikationerna för den nationellt baserade demokratin – och nationalstaten – behandlas av bl.a. Kjell Goldmann (2001), som diskuterar problemet med att få den internationaliserade demokratin att fungera på den nationella nivån. Lars-Göran Stenelo diskuterar ”den internationaliserade demokratins dilemma”; att det kan behövas olika – och ibland svårförenliga – strategier på olika nivåer eller arenor. Mer specifikt handlar det om svårigheten med att förena öppenhet (på hemmaplan) och förhandlingar (på den inter- eller övernationella nivån). Stenelo diskuterar också vilka konsekvenser det kan få för den nationella demokratin: ”Sambandet mellan debatt och beslutsfattande försvagas i den internationaliserade demokratin. […] Internationaliseringen medför en risk för politisk tystnad” (1990:349). Här närmar vi oss en skärningspunkt mellan dessa två olika övergripande forskningsområden: frågan om demokrati/legitimitet[4] i EU samt tvånivåproblematiken, eller brett betraktat, effekterna av internationaliseringen och ”över-nationaliseringen” på nationell nivå. *Demokratiutredningen* från år 2000 (SOU 2000:1, s. 72) hävdar att: ”Det är på nationalstatens nivå som utmaningarna är störst när det gäller att i globaliseringens tid vidmakthålla och förstärka demokratin”.

Hur EU-frågorna hanteras på den nationella nivån kan antas få demokratiska konsekvenser, och därför bör debatten om demokrati och legitimitet i EU i större utsträckning än hittills sätta sökarljuset också på den nationella nivån. Det gäller inte minst i takt med en ökad ”inrikespolitisering” av EU-

[3] Med ratificering avser Putnam dock såväl formella som informella processer: ”I use the term generically to refer to any decision-process at Level II that is required to endorse or implement a Level I agreement, whether formally or informally” (1988: 436).

[4] Demokrati och legitimitet är två skilda ting och ska givetvis hållas isär, men då debatten handlar om såväl demokrati- som legitimitetsproblemen i EU – vilka kan sägas höra samman genom att legitimiteten baseras på demokrati (dvs. demokratisk legitimitet) – väljer jag att här tala om det som ett övergripande forskningsområde.

politiken, dvs. att mer och mer av EU-besluten direkt eller indirekt påverkar vad som traditionellt har varit inrikespolitiska angelägenheter. Inledningsvis konstaterades att EU-politiken ofta hävdas lida av ett demokratiskt underskott (se t.ex. Bellamy & Castiglione 2000, Petersson *et al* 2001, kap. 5). Detta är ingalunda ett oomstritt faktum – en del menar att något demokratiskt underskott i EU *inte* föreligger eller att det finns men inte utgör något problem (se t.ex. Majone 1998, Moravcsik 2002 samt 2004). Meningarna om vad det består av varierar bland dem som använder begreppet.

Oavsett om man instämmer eller inte i att ett demokratiskt underskott föreligger, går det inte att komma ifrån att demokratin i de enskilda medlemsländerna spelar en viktig roll för EU-politiken och hur denna uppfattas i termer av demokrati och legitimitet. Vi kan, istället för demokratiskt underskott, kalla det *demokratisk kvalitet*. Erik Oddvar Eriksen uttrycker det på följande sätt: ”in order to address the democratic deficit of the EU or its democratic quality we have to examine, first, the Member States and how well their democratic structure of governance is functioning” (2000:62). I den här studien görs detta genom fokus på *en del av den nationella nivån*, närmare bestämt ett politiskt parti.

I diskussionen om hur EU-frågor hanteras nationellt, utifrån ett demokratiperspektiv, är det emellertid viktigt att ta hänsyn till tvånivå-problematiken: demokratidimensionen kompliceras av att den nationella politiska eliten måste göra avvägningar mellan agerandet på de olika nivåerna eller arenorna. Förankringsproblematiken bör vara aktuell för alla länder som deltar i ett nära samarbete, med åtminstone inslag av övernationellt beslutsfattande där EU förstås är det längst komna exemplet.[5] Det finns dock de som hävdar att det som här benämns förankringsproblematik kan väntas vara en särskild utmaning för de nordiska länderna:

> Given existing differences in institutional configurations in Europe, the implications for democratic politics is of special interest. This is the case not least in the Nordic countries, with their traditional emphasis on the primacy of political governance, well organized political parties, broad popular participation, consensus seeking, integra-

[5] I denna avhandling refereras EU till som den övernationella nivån. Två av de tre pelare som EU är uppbyggt av består emellertid formellt av mellanstatligt samarbete – endast den första pelaren omfattar övernationellt beslutsfattande.

> tion of organized interests into public policy making, and their claim that political democracy has to be supplemented by social and economic democracy (Olsen 1996:272).

Johan P. Olsen menar att tolkningarna av följderna skiljer sig åt. Enligt en negativ tolkning innebär den europeiska integrationen ”demokratiskt förfall”, genom att ”[t]he Nordic tradition of 'anchoring' public policies in the population can not be upheld” (Olsen 1996:273). En positiv tolkning, framförd av bl.a. en del ledande socialdemokrater,[6] menar å andra sidan att europeisk integration och starka europeiska institutioner är ”the only way to secure democratic control over forces outside the reach of the nation-state” (Olsen 1996:273).

Syfte och avgränsningar

Det *övergripande syftet* med den här studien är att analysera, teoretiskt och empiriskt, hur politiska aktörer på den nationella nivån *förankrar* EU-frågor. Det finns flera tänkbara aktörsgrupper att studera med denna inledande vida inringning. Studien fokuserar mer specifikt på relationen mellan ledning och medlemmar i ett parti: *hur söker partiledningen att förankra EU-frågor hos partimedlemmarna, samt med vilka demokratiska implikationer?* Det mer preciserade *empiriska syftet* är att nå fördjupad kunskap om hur detta ser ut i den svenska kontexten genom att studera hur frågorna om medlemskap i EU respektive EMU har förankrats inom det socialdemokratiska partiet.

Motiveringar av urvalet görs i kapitel 2, men det kan vara på sin plats att här diskutera några avgränsningar som följer av detta. När det gäller det socialdemokratiska partiet, som under större delen av denna studies undersökningsperioder har varit i regeringsställning, är partiledning och regering intimt sammankopplade. En stor del av partiets ledande skikt, med partiledarna i spetsen, har även haft viktiga roller i regeringen. I egenskap av regeringsföreträdare har de också agerat på den övernationella nivån. Studiens fokus är på den partiinterna förankringen, men för att förstå denna måste hänsyn ibland tas till regeringens agerande. Att ”använda” regeringen kan

[6] Olsen nämner specifikt Ingvar Carlsson samt Gro Harlem Brundtland som förespråkare av detta synsätt.

både vara en aktiv strategi och en restriktiv omständighet för partiledningen. Syftet är dock *inte* att analysera den förankring som regeringen eventuellt företar i det bredare perspektivet, dvs. i förhållande till väljaropinionen.

Det *teoretiska syftet* vägleds av behovet att på ett stringent sätt kunna utforska den utvalda empirin. Målsättningen är att utveckla ett i huvudsak generiskt, dvs. empirioberoende, teoretiskt ramverk för att karakterisera förankring. Ramverket bygger på deliberativ demokratiteori respektive på en förhandlingsteoretisk[7] grund. Avsikten med ramverket är vidare att det ska gå att applicera på framtida fall, och att studien ska kunna byggas ut till en större jämförande studie, t.ex. mellan olika länder, partier och/eller sakfrågor. Grundbultarna i ramverket utgörs av två idealtyper, vilka tar sin respektive utgångspunkt i de två nämnda övergripande teoretiska perspektiven. Den första idealtypen, *övertyga*, bygger på deliberativ demokratiteori. Den andra idealtypen, *övertala*, har således sin grund i den förhandlingsteoretiska litteraturen.[8] De teoretiska utgångspunkterna samt idealtyperna redogörs utförligare för i kapitel 3 och 4.[9]

De demokratiska implikationerna analyseras utifrån den deliberativa idealtypen, dvs. det är denna ”måttstock” som ligger till grund för värderingen av vilka demokratiska effekter som följer av förankringsprocesserna. Det bör understrykas att syftet *inte* är att studera hur effektiv, i bemärkelsen ”framgångsrik”, en viss förankringsprocess har varit, utan *hur demokratisk*. Avhandlingens upplägg ger också möjlighet att pröva en *hypotes*, genererad av forskning av den kanadensiska statsvetaren Simone Chambers, om att graden av deliberation i debatten sjunker när datum för beslut närmar sig. Detta gäller för beslutsfattande i allmänhet, men i särskilt hög utsträckning i samband med folkomröstningar (Chambers 1995:250 samt 2001:231, 241 se även Steiner *et al* 2004: 49). Vidare diskuteras också, utifrån analysen, tänkbara faktorer till skillnader mellan de båda förankringsprocesserna.

---

[7] I linje med den *spelteoretiska* varianten av förhandlingsteori, vilken jag kommer att behandla som synonym med Habermas begrepp ”strategic action”. En redogörelse för detta ges i kapitel 3.

[8] Valet att benämna idealtyperna övertyga och övertala är inspirerat av Stefan Björklund (1991), vars text kommenteras längre fram i pappret, samt Habermas begrepp *überzeugen* och *überreden* (Chambers 1996).

[9] Redan här bör det påpekas att de två idealtyperna inte har en jämbördig ställning i analysen. Vad detta beror på samt varför den tvådelade ansatsen trots allt har valts diskuteras i kapitel 4.

vilket görs utifrån tre induktivt härledda faktorer: partiledarnas roll, den ekonomiska och politiska kontexten samt sakfrågans natur. Här är svaren dock mer preliminära och tentativa.

Disposition

I nästa kapitel (*kapitel 2*) presenteras studiens metodologiska utformning och överväganden.[10] Den teoretiska inramningen görs i *kapitel 3*: här diskuteras och definieras begreppet förankring, vilket är sparsamt behandlat i den statsvetenskapliga litteraturen. Förhållandet till demokrati och legitimitet diskuteras, liksom förankringens olika mål och medel. Därefter presenteras teorier om deliberativ demokrati och förhandling och respektive teoris likhet med Habermas begrepp ”communicative action” och ”strategic action”, samt varför jag har valt att använda dessa som grund för det analytiska ramverket. I samband med detta redogör jag också för den kritik som riktas mot deliberativ demokratiteori. Det analytiska ramverket introduceras i *kapitel 4*. Det bygger på de två idealtyperna övertyga och övertala, vilka är deduktivt härledda från de teoretiska perspektiv som behandlas i kapitel 3. Kapitlet beskriver också de analysdimensioner som används i ramverket, samt hur dessa operationaliseras.

Den empiriska analysen av fallen äger sedan rum i de följande kapitlen: frågorna om medlemskap i EU (*kapitel 5*) respektive EMU (*kapitel 6*). Båda förankringsprocesserna är indelade i tre ”delprocesser” vardera. *Kapitel 7* ägnas åt en kvantitativ analys av partikongressernas behandling av de två frågorna. Syftet är att undersöka graden av deliberation i dessa, för att ge en kompletterande bild till de kvalitativa analyserna av de övergripande debatterna om EU respektive EMU. Partikongressen är det högsta beslutande organet i partiet och här har de medlemmar som är ombud en reell möjlighet att delta i debatten. Partikongressdebatterna ger en indikation på hur partimedlemmar ser på de frågor som är under behandling, samt deras syn på partiledningens hantering av dem.

Resultaten av de två fallstudierna är föremål för en jämförande analys och diskussion i *kapitel 8*. Den första delen av kapitlet ägnas åt de demokratiska implikationerna av förankringsprocesserna. Likheter, men framför

[10] Med undantag av den kvantitativa metod som ligger till grund för analysen i kapitel 7, vilken presenteras i det aktuella kapitlet.

allt *skillnader*, mellan fallen diskuteras därefter, och relateras till möjliga faktorer som kan hjälpa oss att förstå dessa: partiledarnas roll, den ekonomiska och politiska kontexten samt sakfrågans natur. Slutligen diskuteras studiens viktigaste resultat, samt ges förslag på hur dessa kan ligga till grund för fortsatt forskning.

två

Metodologiska val och forskningsdesign

Detta kapitel redogör för de metodologiska val och överväganden som har gjorts i arbetet med denna studie, samt hur min forskningsdesign ser ut. Materialet som ligger till grund för analysen redovisas, och för- och nackdelar med olika typer av material diskuteras. Analysen gäller, som framgått av förra kapitlet, hur den socialdemokratiska partiledningen sökt förankra frågorna om medlemskap i EU respektive EMU hos partimedlemmarna, samt med vilka demokratiska implikationer. De två fall som analyseras är båda *processer*. Det handlar sålunda inte om ett enstaka nedslag vid en viss punkt i tiden, utan om processer som pågår över tid, i båda fallen i flera år (1990-1994 respektive 1996-2003).

Fallstudier

När metodologiska val görs, måste konsekvenserna av dem för studiens resultat alltid beaktas. Ett av dessa viktiga val är vilket urval studien ska baseras på (Esaiasson *et al* 2003:97, se även Ragin 1994:85, 113), och jag inleder med att redogöra för detta. Valet står ofta, något tillspetsat uttryckt, mellan stort urval och litet djup eller litet urval och stort djup. Här har jag valt det senare. Studien har också en empirisk ambition, då det partiinterna förankringsarbetet i EU- och EMU-frågorna inte specifikt har analyserats tidigare på det sätt som görs här. Att försöka nå djupkunskap i ett första skede verkar därför rimligare än att göra en extensiv studie, i vilken vi bara får begränsad kunskap om flera fall (Ragin 1994:78, 84f.). Studien består av två fallstudier, vilket möjliggör jämförelse såväl över tid för vart och ett

av fallen (hur frågan har hanterats och hur förankringsarbetet har sett ut över tid), som mellan fallen.

Valet av Sverige och socialdemokraterna

Valet av Sverige och den svenska kontexten är delvis pragmatiskt, då både den tid och de resurser som står till förfogade är begränsade och svenskt material och svenska erfarenheter finns inom nära räckhåll. Det finns dock också ett annat skäl: den nordiska traditionen av ”förankring” som nämndes i inledningskapitlet menar jag gör det särskilt intressant att studera just ett nordiskt fall. Inom den nationella kontexten står en rad olika möjliga analysobjekt till buds. I denna studie är det ett politiskt parti som undersöks: hur partiledningen söker förankra två olika frågor hos medlemmarna. En viktig del av förankringsarbetet torde ske genom partiet.[11] Leif Lewin har beskrivit beslutet om svenskt EU-inträde som ett internt politiskt spel inom det socialdemokratiska partiet (2004:127). Genom att studera den *partiinterna förankringen* så finns det en bestämd mottagare som i det här fallet partiledningen vänder sig till, dvs. partimedlemmarna. Det gör det också möjligt, eller i varje fall lättare, att undersöka mottagarnas, dvs. partimedlemmarnas, respons på och deltagande i diskussionen av EU-frågorna.

En stor del av politiken läggs fast inom partierna. Det finns således starka skäl för att studera den partiinterna arenan när vi är intresserade av hur EU-frågor förankras nationellt. Ett ytterligare motiv för att analysera den partiinterna arenan uttrycks av Jan Teorell: ”how could we trust party representatives to consider the arguments put forward by opposing groups in the public sphere if they ignore the reasoning of their own members?” (1999:375). Det socialdemokratiska partiet har haft en central roll i svensk politik under nästan hela 1900-talet, och har det fortfarande. Partiet har också varit i regeringsställning med enbart korta undantag under hela denna tidsperiod (Aylott 1999:35). Partiets ställningstagande i fråga om relationen till den europeiska integrationen har således haft stor betydelse för den svenska linjen i frågan genom åren.

Att studera ett parti i regeringsställning kan belysa eventuella spänningar mellan den partiinterna arenan och regeringen. Det kan sålunda ge en bild

[11] Huruvida det är så eller inte, är ytterst en empirisk fråga, men det är svårt att tänka att det inte skulle finnas *någon* form av förankring inom *någon* del i partiet, utöver bland de medlemmar som också är statsråd.

av den problematik och de möjligheter som finns med att agera på olika arenor, eftersom strategier på olika arenor ibland kan antas motverka varandra (Sjöblom 1968). Det socialdemokratiska partiet var i regeringsställning både när frågan om EU-medlemskap aktualiserades på allvar, och när folkomröstningen om medlemskapet genomfördes. Likaså var socialdemokraterna regeringsparti från Sveriges inträde i EU 1995 till hösten 2006, och därmed under hela EMU-frågans förlopp, fram till folkomröstningen 2003. Som regeringsparti innehar många av statsråden också en ledande ställning inom partiet, och statsministern och partiledaren är en och samma person. Även om denna studie fokuserar på den partiinterna förankringsprocessen, är det givetvis så att regeringen har en ytterst central roll i såväl utformandet som hanterandet av EU-politiken, vilket torde påverka också den politik som sker inom partiet – och vice versa. Kerstin Jacobsson beskriver regeringens viktiga uppdrag som *debattskapare* i dessa frågor (1998:145):

> En uppgift som starkt åvilar regeringen, givet dess framskjutna roll i den europeiserade politiken, blir att försöka motverka tystnaden kring EU-politiken, att stimulera debatt och göra den svenska offentligheten delaktig. Regeringen har ett stort ansvar för att de frågor som ska behandlas i EU lyfts upp till politisk diskussion i ett skede då det fortfarande är möjligt att påverka dem.[12]

Eftersom framför allt ”partiledning”, men även ”regering” ofta förekommer i texten, kan det vara på sin plats att understryka att ingen av dem på något sätt är en homogen aktör, vilket kommer att framgå av analysen. Inte heller är partiledningen, här definierat som partiledaren, partisekreteraren, verkställande utskottet (VU), och partistyrelsen, identisk med regeringen i personuppsättning. Överlappningarna är dock vanligen stora. En del statsråd har en stark roll partiinternt, utan att sitta med i VU eller partistyrelsen. Regeringen är den instans man i partiet ytterst tar hänsyn till – att verkställande utskottet skulle arbeta mot regeringens syn skulle i princip vara otänkbart (Svenning, intervju 061115; även Berge, intervju 050919).

[12] Jacobsson konstaterar att det skett en maktförskjutning från riksdag till regering p.g.a. EU-medlemskapet, och att debatt är riksdagens arbetsform snarare än regeringens (1998:33).

Avhandlingens fokus är på hur *partiledningen* sökt förankra medlemskap i EU respektive EMU. Det betyder emellertid inte att det enbart är partiledningens agerande som analyseras. En sådan avgränsning skulle ge en knapphändig bild av debatten och förankringsprocessen. Även motparten, dvs. socialdemokrater med i dessa fall motsatt uppfattning – att Sverige inte bör gå med i EU/EMU – omfattas av analysen, i relation till partiledningen eller dess agerande. Processen formas och påverkas av den dynamik som uppstår genom interaktionen, eller bristen på interaktion, mellan dessa övergripande grupper av aktörer. Även ja-anhängare som inte hör till partiledningen ges utrymme då deras agerande anses ha påverkat processen, t.ex. i fall då de riktat kritik mot partiledningen av olika orsaker.

Valet av EU- och EMU-frågorna

EU-frågor och relationen till EU är centrala inom svensk politik. De valda fallen, frågorna om medlemskap i EU och EMU, kan sägas vara avgörande beslut för Sverige för lång tid framöver. Därför anser jag att det ur ett demokratiteoretiskt perspektiv är centralt hur frågorna förankrades: vilken sorts förankring samt med vilka demokratiska implikationer? Fokus på avgörande beslut med avseende på EU i den svenska kontexten ger i princip tre fall att välja på.

Den första är frågan om själva medlemskapet. Om vi ser till tiden efter Sveriges inträde i EU, så finns det ytterligare två frågor som är aktuella: EMU samt konstitutionen.[13] I samtliga fall har såväl regeringens som det

[13] Konstitutionen, eller egentligen *det konstitutionella fördraget*, låg länge ”nedfryst” sedan Frankrike och Nederländerna röstat nej i sina respektive folkomröstningar, våren 2005. Den 13 december 2007 undertecknade EU:s stats- och regeringschefer efter nya förhandlingar ett modifierat fördrag, nu under namnet Lissabonfördraget. Innan detta kan börja gälla måste det emellertid ratificeras i samtliga 27 medlemsländer. Målsättningen var att detta skulle vara klart till den 1 januari 2009. Efter Irlands nej i folkomröstningen den 12 juni 2008 är det dock oklart om denna tidsplan kommer att hålla. Irland är det enda medlemsland som ratificerar Lissabonfördraget genom folkomröstning. EU:s medlemsländer bestämde vid ett toppmöte, den 15-16 oktober 2008, att en handlingsplan ska tas fram under december 2008 för hur frågan vidare ska hanteras under 2009. I skrivande stund finns ingen sådan klar.

Http://www.ue2008.fr/PFUE/lang/en/accueil/PFUE-10_2008/PFUE16.10.2008/conclusions_conseil_europeen (081214).

socialdemokratiska partiets officiella hållning varit att förespråka ett ja – samtidigt som det har funnits splittringar inom både regeringen och i partiet, samt en förhållandevis skeptisk opinion att ta hänsyn till. I samtliga fall har det också funnits en mer eller mindre omfattande diskussion om huruvida frågan borde avgöras genom folkomröstning eller inte. I EU- och EMU-frågan blev det folkomröstning, i fråga om konstitutionen/Lissabonfördraget blev det inte det. Sverige valde att inte ratificera konstitutionen, eftersom denna redan hade stött på patrull i Frankrike och Nederländerna. Beslutet var planerat att äga rum i riksdagen under hösten 2005. Lissabonfördraget ratificerades av riksdagen den 20 november 2008. Här finns således en olikhet i kontexten för de tre fallen, ifråga om ratificeringssätt. Det vore givetvis intressant att kontrastera de två fallen av folkomröstning med konstitutionen/Lissabonfördraget. Valet att inte göra detta beror på att den senare frågan var en pågående och ännu inte avslutad process under i stort sett hela arbetet med denna avhandling.

Det bör påpekas att förankringsprocessen kan se annorlunda ut i ”vardagliga” sakfrågor, jämfört med de mer omfattande frågor som är i fokus i denna studie. EU- och EMU-frågorna kan därför inte anses utgöra ”typiska” fall av EU-frågor. En del frågor, så som t.ex. jordbruk, intresserar förmodligen mer begränsade grupper inom partiet, en del frågor av strikt praktisk natur överlåts i hög utsträckning till byråkrater, medan ytterligare andra frågor väcker stor uppmärksamhet och debattlusta bland partimedlemmarna, vilket i sin tur också gör att partiledningen måste förhålla sig till dem. Ett exempel på det senare är det s.k. Vaxholms- eller Laval-fallet.[14] Detta var en fråga som var av såväl ideologisk som praktisk betydelse för partiet. Vad jag vill säga med detta är att studien inte har någon ambition att generalisera utifrån de två fallstudierna, dvs. jag gör inte anspråk på att de sätt vilka dessa frågor har förankrats på är representativa för hur det socialdemokratiska partiet överlag hanterar EU-frågor.

Analys av fallen och forskningsdesignen i övrigt

Analysen av fallen sker genom strukturerad och fokuserad jämförelse, en metod vars mest kända förespråkare är Alexander George och Andrew Ben-

[14] Denna fråga återkom i viss utsträckning i debatten kring Lissabonfördraget.

nett. Med ”strukturerad” avses att forskaren ställer samma generella frågor till de fall som undersöks, utifrån forskningssyftet, för att på så sätt möjliggöra jämförelser och kumulativitet. Med ”fokuserad” avses att forskaren enbart undersöker vissa aspekter av fallen, vilka bestäms av det teoretiska ramverket (George & Bennett 2005:67ff.).

> It should be noted that a merely formalistic adherence to the format of structured, focused comparison will not yield good results. The important device of formulating a set of standardized, general questions to ask of each case will be of value only if those questions are grounded in – and adequately reflect – the theoretical perspective and research objectives of the study (George & Bennett 2005:71).

George och Bennett understryker också att: ”The requirement for structure and focus apply equally to individual cases since they may later be joined by additional cases” (2005:67). Analysen sker med hjälp av såväl kvalitativ som kvantitativ metod. Den kvanitiativa analysen avgränsas dock till en del av materialet: debatterna på partikongresserna. Denna analys sker i kapitel 7, där jag också redogör för den kvantitativa metoden.

Ett annat viktigt metodologiskt val handlar om huruvida undersökningen ska ske genom induktion, deduktion eller abduktion. Ska studien ta sin utgångspunkt i teori eller empiri, eller ska den sträva efter att röra sig mellan de två planen? Med andra ord: vilken forskningsdesign ska väljas? Detta val beror förstås också på det syfte studien har. Jag har här valt en slags trestegsraket. Det *första steget* består av att, utifrån syftet att studera förankring, ta fram analytiska redskap. Det *andra steget* består av att jag undersöker två fall med de analytiska redskapen, dvs. redskapen konfronteras med empirin. Hur ser fallen ut? Hur har man förankrat och med vilka demokratiska implikationer? Jag söker rekonstruera händelseförloppen i de aktuella frågorna, samt gör nedslag i viktiga skeenden under processernas gång.

Det *tredje steget* består av att diskutera skillnader mellan fallen, utifrån tre möjliga, induktivt härledda, faktorer vilka kan hjälpa oss att nå förståelse för dessa skillnader: partiledarnas roll, den ekonomiska och politiska kontexten samt sakfrågans natur. För att sammanfatta upplägget, så består det av

en kombination som kan liknas vid abduktion så som detta beskrivs i Alvesson och Sköldberg (1994:45, se även Ragin 1994:47, 57).[15]

Kvalitativ metod: idealtyper som analysverktyg

Ett sätt att beskriva kvalitativ metod är att säga att det syftar till ”att klargöra ett fenomens karaktär eller egenskaper” (Widerberg 2002:15). För att kunna bedriva kvalitativ forskning anser Karin Widerberg att vi måste göra oss av med ”det positivistiska spöket” (2002:31). Det betyder emellertid *inte* att vi ska låta bli att arbeta på ett stringent sätt eller sträva efter att skapa tydlighet och noga redogöra för arbetsgången. Kravet på *intersubjektivitet* är lika viktigt vid användningen av kvalitativ metod, som vid kvantitativ metod (Lundquist 1993:119).

Samtidigt är det dock så att av allt material som behandlas i en forskningsprocess, är det ytterst forskarens tolkningar av detta som presenteras: ”En tolkning kan aldrig göras utan någon form av referensram, som styr vad som betraktas och registreras som väsentligt” (Hedlund 2007:25). Det är således de analytiska redskap som har tagits fram i den här avhandlingen som utgör min referensram och som därmed har styrt min behandling av materialet. De analytiska redskap som till den helt övervägande delen används här är *idealtyper*, vilket är *en* metod för att ”gruppera kvalitativa data” (Halvorsen 1992:132). Syftet med idealtyper är ”att utarbeta en renodling av karakteristiska kännetecken hos olika exemplar av fenomenet” (ibid.). Forskaren väljer att betona vissa aspekter av ett fenomen, vilket innebär att andra aspekter får stå i bakgrunden – idealtypen är

[15] Studien tar *i viss mån* sin utgångspunkt i empiri genom att ett empiriskt område för analys först har fastslagits, främst det som beskrivs som empiriska ytstrukturer, vilket sedan relateras till teori som appliceras ”nedåt” på de undersökta fallen (Alvesson & Sköldberg 1994:45). Däremot vill jag avhålla mig från för mycket trampande upp och ner i trappan, som det växelvisa samspelet mellan induktion och deduktion ofta liknas vid. Alltför mycket trampande av detta slag ser jag som problematiskt om syftet är att skapa ett generiskt ramverk för att analysera annan empiri med, eftersom analysredskapen i så fall riskerar att bli alltför specifika för det eller de fall som är under luppen. Det handlar givetvis alltid om en avvägning vid eventuella behov av att omformulera eller anpassa redskapen när de konfronteras med empirin, och samtidigt inte göra dem så specifika att de inte kan användas för att analysera andra fall. Oavsett hur upplägget av en undersökning görs, bör kravet på *intersubjektivitet* alltid iakttas, dvs. upplägget måste tydliggöras på ett sådant sätt att det framgår hur forskaren har gått tillväga i sitt arbete (Lundquist 1993:119).

andra aspekter får stå i bakgrunden – idealtypen är en analytisk reduktion och således inte något vi förväntar oss att finna fullt ut i verkligheten. Med hjälp av den kan man emellertid ”mäta” verkligheten, och få en uppfattning av hur nära eller långt ifrån idealtypen denna ligger. Idealtypen kan användas ”både som abstrakt klassifikations- och sorteringsinstrument och som konkret empiriskt-teoretiskt analysverktyg” (Badersten 2002:31).

I en genomgång av idealtyper diskuterar Göran Bergström och Kristina Boréus för- och nackdelar med att använda dem som analysverktyg (2000:170f.). En nackdel, menar de, är att en snävt utformad idealtyp kan fresta forskaren ”att i hög grad se materialet utifrån sin idealtyp, dvs. tillskriva materialet/texten något som inte finns” (2000:170). Detta, anser jag, gäller även för andra analysverktyg. Å andra sidan, skriver Bergström och Boréus, ”[o]m idealtypens utformning däremot är grov och trubbig kan följden bli att analysen enbart blir en grovsortering av materialet i ett par kategorier” (2000:171). Ett sätt att i görligaste mån söka undvika detta, kan vara att dela in idealtypen i flera underordnade kategorier eller dimensioner, vilket jag har valt att göra.

Fördelar med att använda idealtyper är, enligt Bergström och Boréus, att de förmår kategorisera ett stort material samt att de gynnar systematisk jämförelse. Idealtyper borde därmed utgöra lämpliga analysverktyg för att arbeta med strukturerad och fokuserad analys. Genom att renodla dragen för respektive förankringssätt kan jag sedan se hur nära den ena eller andra idealtypen verkligheten ligger. Björn Badersten skriver att:

> Med typkonstruktionen som utgångspunkt och genom jämförelser med dess renodlade drag kan man bestämma likheter och skillnader i förhållande till sina konkreta fall och i förlängningen nå förståelse för den samhällsföreteelse man valt att studera (Badersten 2002:32).

Då den ena idealtypen baseras på deliberativ demokratiteori, kan användningen av den också belysa de demokratiska implikationerna av förankringsprocesserna utifrån detta perspektiv, vilket utgör ett av studiens syften. För att arbeta med idealtyper, behöver forskaren ”ingående kunskaper om fenomenet ifråga” (Lundquist 1993:82). Uppgiften att utforma idealtyper av förankring kräver således en god inblick i vad detta fenomen är. Eftersom begreppet förankring är sparsamt utrett i tidigare forskning har jag vänt mig till huvudsakligen tre olika statsvetenskapliga litteraturer: deliberativ demokrati, förhandlingsteori samt vad som kan benämnas den persuasiva

litteraturen (vilken till stor del går in i de andra två) för att söka fånga in detta. Idealtyperna som används är deduktivt härledda från dessa teoretiska utgångspunkter.

Material

För att rekonstruera de processer som de två fallen utgör har, utöver sekundärmaterial, skriftligt material så som tidningar, partidokument och memoarer använts. En viktig del av materialet utgörs av intervjuer, vilket redogörs för i nästa avsnitt. När det gäller tidningsmaterialet har socialdemokraternas tidning *Aktuellt i Politiken* (AiP), som utkommer en gång i veckan, gett en god överblick av de två frågornas hantering inom partiet. Jag har gått igenom samtliga nummer som har utgivits under undersökningsperioderna. I denna tidning blandas artiklar om partiledningens och andra partiaktivas utspel i frågan, med debattinlägg från partimedlemmar från central till lokal nivå. Härigenom ges också en indikation på när debatten har varit mer eller mindre intensiv. *Aktuellt i Politiken* har av flertalet av intervjupersonerna nämnts som en av partiets viktigaste kanaler till medlemmarna.[16]

Utöver partiets egen tidning har även nationell dagspress använts som material. Här har jag gått igenom samtliga debattsidor i *Dagens Nyheter* för de undersökta perioderna. I egenskap av Sveriges största morgontidning erbjuder *Dagens Nyheters* debattsida ett viktigt forum för den som vill föra fram en fråga, och dess centrala roll i detta avseende har understrukits av i stort sett samtliga intervjupersoner. Utöver detta pressmaterial har jag använt mig av mediadatabaserna *Presstext* och *Mediearkivet*, vilka omfattar ett stort antal svenska tidningar. Jag har emellertid inte gjort några systematiska genomgångar av detta material, i bemärkelsen att vissa tidningar har gåtts igenom för vissa tidsperioder. Istället har det använts som komplement till det övriga pressmaterialet, inte sällan genom att intervjupersonerna har berättat om inlägg de eller andra har gjort, som kommit att få betydelse – eller som var av sådan natur att de kunde ha väntats få uppmärksamhet av debattmotståndaren, men inte fick det.

---

[16] Partimedlemmarna får inte automatiskt *Aktuellt i Politiken*, utan måste aktivt prenumerera på tidningen. Den finns dock att tillgå på alla arbetarekommuner. Om *Aktuellt i Politikens* betydelse för kommunikation mellan partiledning och partimedlemmar, se även Loxbo 2007:23.

Tidningsmaterialets styrka är att det ger oss möjlighet att följa förloppen i samtida skildring (George & Bennett 2005:97). Det har i många fall även gett information som lett vidare till annat material, främst tal som har hållits och utspel som har gjorts, av centrala aktörer och som på olika sätt har markerat viktiga hållpunkter i de två processerna. Vissa tal har systematiskt gåtts igenom för respektive undersökningsperiod: det gäller partiledarens partikongresstal (inlednings- och avslutningsanförande), de traditionsenliga sommartalen (Göran Perssons i Björkvik och Ingvar Carlssons i Almedalen fr.o.m. 1992) samt regeringsförklaringar.

Denna sorts tal har gemensamt att de inte utgör något ”lösryckt agerande” (Sten Olsson, intervju 080116), utan är, med Lars Danielssons ord, ”ordentligt genomtröskade” (2007:125). Intresset för vad som ska sägas i dessa tal är därmed stort, såväl inom partiet som i den allmänna politiska debatten – här dras riktlinjer upp, och grunden för framtida agerande och hållning läggs. När det gäller regeringen, kan regeringsförklaringarna ses ”som den kanske viktigaste markeringen av hur en regering prioriterar bland alla de frågor som finns på bordet” (Danielsson, e-postkorrespondens 080325).[17] De här uppräknade talen och avsiktförklaringarna har en stor andel av intervjupersonerna tagit upp som svar på en öppen fråga om vilka utspel/inlägg som brukar röna mest uppmärksamhet. Det finns dock många andra sorters inlägg som kan nå ut i offentligheten och få stor uppmärksamhet. Detta gäller inte minst om någon partimedlem säger något oväntat eller går ut i polemik med en debattmotståndare (som kan finnas både inom och utanför partiet).

Partiinternt material utgör en annan viktig källa. I diskussionsprotokollen från partikongresserna återges debatterna som har ägt rum i sin helhet. Genom dessa protokoll möjliggörs således analys av fullständiga debattutbyten, vilket är särskilt värdefullt för analys ur ett deliberativt perspektiv. Kongressdebatternas beskaffenhet har gjort dem särskilt lämpliga för kvantitativ analys, och jag har därför valt att komplettera den i övrigt kvalitativa analysen i avhandlingen med en kvantitativ analys av just dessa debatter. Den kvantitativa analysen beskrivs närmare i kapitel 7. Från kongresserna finns också motioner samt kongressbeslut, vilka också bidrar med material för studien. Den socialdemokratiska partistyrelsen för även protokoll för partistyrelsemötena, men dessa är inte tillgängliga för offentligt bruk förrän

[17] Regeringsförklaringarna säger givetvis också något om hur det socialdemokratiska *partiet* officiellt förhåller sig till de olika frågor som tas upp i dem.

efter 20 år. Partiprogram och politiska riktlinjer är ytterligare material som ger en bild av EU- och EMU-frågornas ställning i partiet, liksom partiets interna informations- och diskussionsmaterial.

Ett antal memoarer, författade av centrala aktörer, ger en bild av hur de upplevde frågorna: i EU-fallet är det Ingvar Carlssons bok från 2003, samt Mats Hellströms memoarer från 1999. I EMU-fallet är det Göran Perssons böcker från 1997 och 2007, samt Pär Nuders bok från 2008. Statssekreteraren Lars Danielsson, som arbetade i centrala funktioner och nära såväl Carlsson som Persson, ger sin syn på de båda frågorna i en bok från 2007. Även Margareta Winberg diskuterar såväl EU som EMU i sina memoarer (2008). SVT-journalisten Erik Fichtelius intervjubok med Göran Persson, samt icke-publicerat material från arbetet med boken och TV-dokumentären *Ordförande Persson*, har också använts. Jag återkommer till Fichtelius material i diskussionen om intervjumaterialet. Vad gäller källkritiken av den bild som tecknas i memoarer, är den huvudsakligen densamma som den som gäller för intervjuer, vilken jag strax ska redogöra för. Viktigt att understryka är att materialet inte gör anspråk på att ge en heltäckande bild av de processer som är under luppen. Radio- och TV-material har t.ex. inte analyserats.[18]

För att berika framställningen av hur medlemmar i partiet, utöver det ledande skiktet, agerade i och reagerade på de två processerna, görs två lokala nedslag: i Lund samt Norrköping. Anledningen att välja dessa arbetarekommuner har sin grund i EMU-frågans hantering, vilken såg olika ut i de två kontexterna. I Lund, och partidistriktet Skåne som Lund tillhör, fanns en splittring med många tunga namn även på nej-sidan. I Norrköping, å andra sidan, var utrymmet för denna icke-partiofficiella linje litet. Även i Östergötland, vilket är det partidistrikt Norrköping tillhör, engagerade sig partimedlemmarna främst på ja-sidan. Nedslagen på lokal nivå tjänar som *illustrativa inslag*, för att ge en bild som kompletterar den jag får genom att studera de formella processerna som ges av partidokument och media, samt genom intervjuer med aktörer på central nivå. De lokala illustrationerna framkommer explicit i EMU-fallet, medan de i fråga om EU har använts mer i form av bakgrundsinformation.

[18] Några få referenser till TV-inslag förekommer. Dessa baseras på utskifter som finns tillgängliga på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARBARK), eller redogörs för i någon av de nämnda memoarerna.

Intervjuer som metod och material

I detta avsnitt redogör jag, i tur och ordning, för urvalet av intervjupersonerna, hur intervjuerna har utförts och hur de används samt för källkritik som bör beaktas när man arbetar med intervjuer – men också för fördelarna med intervjumetoden. Urvalet har främst styrts av att få med aktörer som på olika sätt har varit centrala i de två processerna. Först av allt gäller det *partiledningen*, som definieras som partiledare, partisekreterare samt ledamöter i partistyrelsen och dess verkställande utskott. Dessa kan bidra med information som helt enkelt inte går att få tag i på annat sätt, t.ex. om olika diskussioner och beslut som i den mån de finns på pränt, inte finns tillgängliga för forskning i dagsläget. Sammanlagt har 42 intervjuer, med 39 olika personer, genomförts.[19] För EU-fallet har Ingvar Carlsson intervjuats vid två tillfällen, medan Göran Persson har valt att inte besvara mina förfrågningar om en intervju om EMU-frågan. Att Göran Persson inte har velat ställa upp innebär en brist i materialet om EMU-frågan jämfört med materialet om EU-medlemskapet.

Denna brist anser jag emellertid till stor del kan vägas upp av att jag dels har intervjuat Lars Danielsson och Pär Nuder, vilka var de som arbetade närmast Persson, dels har analyserat material från journalisten Erik Fichtelius intervjuer med Persson för SVT-dokumentären *Ordförande Persson*. Utöver det material som Fichtelius publicerade i bokform (2007), har jag fått ta del av hans egna råutskrifter av *samtliga intervjuer om EMU*, samt övriga EU-relaterade frågor. Detta material har dessutom den fördelen att de olika intervjuerna utgör samtidsskildringar – Persson har sagt si eller så om EMU-frågan och partiets arbete med den just då, i vetskapen om att det inte skulle publiceras förrän han hade avgått som statsminister och partiledare. Materialet har inte tidigare analyserats i något vetenskapligt arbete.[20]

När det gäller övriga intervjuade som räknas till kategorin partiledning, har jag i EU-fallet intervjuat biträdande partisekreteraren Sten Olsson – dåvarande partisekreteraren Mona Sahlin avböjde intervju – och i EMU-

[19] Namnen på samtliga intervjupersoner hittas i referenslistan.

[20] Erik Fichtelius hela material befinner sig för bearbetning av samtidshistoriker på Södertörns högskola, med avsikt att finnas tillgängligt för forskning längre fram. Referenser till intervjumaterial publicerat i Fichtelius intervjubok *Aldrig ensam, alltid ensam* (2007) görs på vanligt sätt, medan referenser till intervjumaterial från Fichtelius egna utskrifter skrivs som ”Fichtelius utskrift, intervju” följt av datum då intervjun ägde rum.

fallet såväl partisekreteraren Lars Stjernkvist som biträdande, Agneta Karlsson.[21] Sten Olsson och Agneta Karlsson hade särskilt ansvar för dialogen med ja- respektive nej-sidan inför de två folkomröstningarna. Ett antal personer som har suttit med i partistyrelsen och VU har också intervjuats. Dessutom har några personer intervjuats, som bedöms ha haft inflytande på frågorna partiinternt utan att sitta med i partistyrelsen eller VU. Det gäller statsråden Anita Gradin och Björn von Sydow (i EU-frågan) och Leif Pagrotsky (i EMU-frågan).

I båda frågorna har det socialdemokratiska partiet inför respektive folkomröstning valt att arbeta med *ja- och nej-kommittér*. Det innebar att de partimedlemmar som önskade arbeta aktivt för ett ja eller nej inför folkomröstningarna kunde göra detta inom någon av dessa kampanjorganisationer. Dessa kommittéer spelade därmed en viktig roll i partiledningens hantering av frågorna. Jag har strävat efter att ha med representanter för *ja- och nej-kommittéerna* i båda fallen. På nej-sidan har respektive ordförande intervjuats, Sten Johansson (1994) och Sören Wibe (2003). På ja-sidan har Ines Uusmann (1994) intervjuats, medan ja-generalen från EMU-kampanjen Anders Sundström har tackat nej till intervju. Hans närmsta medarbetare inom ja-kommittén inför EMU-omröstningen, Carina Persson, har intervjuats. En rad andra aktiva i arbetet på central nivå för respektive sida under de två kampanjerna har också intervjuats, och även här har jag eftersträvat balans mellan de två sidorna. Det gäller också för de ministrar som har medverkat i intervjuerna: här finns representanter för såväl ja som nej, och med olika starkt uttalade sympatier, inför respektive folkomröstning. Därutöver har också ett antal intervjuer gjorts med *företrädare för lägre organisatoriska nivåer* inom partiet (arbetarekommuner), för att ge en bild av hur de såg på de här processerna. Slutligen har ett antal *personer med god kännedom om och inblick i de två fallen* – och i socialdemokratisk politik i övrigt – intervjuats (huvudsakligen journalister).

Upplägget har varit av s.k. semistrukturerad karaktär, dvs. att det har funnits teman och frågor som har varit fastställda i förväg, men också utrymme för intervjupersonerna själva att påverka samtalets innehåll. Med alltför fasta ramar riskerar viktiga individuella erfarenheter att gå förlorade.

---

[21] De här nämnda personerna hade sina uppdrag som partisekreterare respektive biträdande partisekreterare under perioden närmast respektive folkomröstning. Andra personer har dock innehaft dessa uppdrag under delar av de undersökta perioderna.

Dessutom har de intervjuade funnits med i processen på olika sätt och på olika organisatoriska nivåer – att ställa samma frågor till alla skulle därmed inte vara relevant (Stenelo 1984:29ff.). De tidiga intervjuerna hade en mer sonderande karaktär och explorativ funktion än de senare, genom att ge fördjupad kunskap om olika händelser som jag ansåg vara intressanta. Dessa tidiga intervjuer gav nya infallsvinklar och tips om viktiga händelser som jag inte hade uppmärksammat tidigare. De flesta intervjuer gjordes dock i ett relativt sent skede, när de övergripande ramarna för undersökningen var utformade och kunde vägleda samtalen. Dessa intervjuer var därmed mer fokuserade (jfr Gustavsson 1998:9). Intervjuerna har i snitt varat omkring en timme: de kortaste 40 minuter och den längsta nästan två timmar. Samtliga intervjuer utom de fyra första, vilka var av sonderande karaktär, har spelats in – med ett undantag.[22]

Det finns flera anledningar bakom valet att arbeta med intervjuer: först av allt finns, som redan har nämnts, inte allt material som vore av värde att undersöka offentligt tillgängligt i dagsläget. För det andra bidrar intervjuerna med kunskap om hur de som var involverade i processerna, på olika sätt och på olika nivåer, såg på frågornas hantering och förankring samt på den debatt som fanns. För det tredje för att i den mån det går, komma åt motiv[23], dvs. varför valde man i partiledningen att försöka förankra respektive fråga på det sätt man gjorde? Med andra ord så kan intervjuerna hjälpa till att fylla igen vissa luckor som finns i det övriga materialet, men också ge en djupare förståelse för de två processerna än vad det övriga materialet skulle göra på egen hand.

Givetvis är det med intervjuer som med andra typer av material viktigt att inta en källkritisk hållning. Intervjuer har sina särskilda problem och begränsningar. *Metodpraktikan* tar upp tre källkritiska kriterier som bör beaktas i hanteringen av intervjumaterialet: samtidighet, tendens och obero-

[22] De sonderande intervjuerna gjordes med: Ingvar Carlsson 2004, Ursula Berge och Sören Lekberg 2005 samt Olle Svenning 2006. Den enda senare genomförda intervju som inte finns inspelad är den andra intervjun med Lars Danielsson (080812). Skälet för detta var helt och hållet av teknisk natur. Flitigt antecknande fick i möjligaste mån kompensera för detta.

[23] När det gäller möjligheten att få insikt i aktörernas motiv till handlande, måste man förhålla sig till tre olika plan: utsago-, informations- samt realitetsplanet. Aktörerna själva är inte alltid medvetna om de faktiska motiven (realitetsplanet) (Lundquist 2007:62ff.). Forskaren får därmed ofta nöja sig med att låta analysen stanna på de två förstnämnda planen, dvs. upplevda motiv och motiveringar.

ende (Esaiasson *et al* 2003:307ff.).[24] Samtidighetskriteriet handlar om att människor tenderar att ”glömma och efterrationalisera” (Esaiasson *et al* 2003:310f.). Ifråga om EU-medlemskapet (1990-1994) har en relativt lång tid förflutit sedan frågan var aktuell. EMU-frågan ligger något närmare i tiden men det är även här flera år mellan de händelser jag studerar och de tidpunkter då intervjuerna genomfördes. Det innebär att det finns risk för att intervjupersonerna inte minns händelserna fullt ut. Detta problem har dock ofta kunnat avhjälpas genom att intervjupersonen i efterhand har kontrollerat något som han eller hon inte kunde minnas under intervjun, t.ex. i dagböcker eller sparade anteckningar, och återkommit med kompletterande information och synpunkter. Ett annat sätt som detta har kunnat avhjälpas genom har varit att jag genom andra källor, andra intervjupersoner eller annat material, har kunnat hitta saknade bitar eller kontrollera olika uttalanden.

Risken för efterrationaliseringar hör nära samman med tendenskriteriet. Det problem som tendenskriteriet uppmärksammar är att intervjupersoner som själva har varit aktiva på olika sätt i de skeenden som undersöks kan ha ett intresse av att skildra händelserna och sin egen roll i dessa på ett särskilt sätt, att helt enkelt ”frisera historien” på ett fördelaktigt vis. I fråga om de två fall som här undersöks utgör olika intervjupersoners engagemang för eller sympatier med ja- och nej-sidorna en risk för att berättelserna blir till partsinlagor (jfr Esaiasson *et al* 2003:311). Det är därför viktigt att förhålla de olika intervjupersonernas berättelser till varandra och till annat tillgängligt material, för att försöka upptäcka eventuella försök till friseringar.

Oberoendekriteriet ligger nära tendenskriteriet, men handlar enligt Esaiasson *et al* om *omedvetna* påverkansprocesser som kan inverka på framställningen av en händelse. Vad gäller båda dessa kriterier menar jag att det också finns en viss fördel med att intervjuerna gjordes relativt långt efter att processerna ägde rum: framför allt EU-frågan har ”förpassats till historien” och är kanske inte lika känslig för de inblandade som precis efter folkomröstning och medlemskap. Intervjupersonerna kan själva ha fått en viss distans, i positiv bemärkelse, till frågan.[25] När det gäller EMU-frågan så

[24] Ett fjärde källkritiskt kriterium är *äkthet*, vilket jag inte anser vara problematiskt ifråga om mitt intervjumaterial och därför inte diskuterar.

[25] Detta kan ses som andra sidan av myntet beträffande samtidighet och obeorende: medan material som bygger på samtidsskildring, så som intervjuerna av Erik Fichte-

innebar socialdemokraternas förlust i valet 2006 att en del av de centrala personerna vid tiden för intervju inte längre hade samma uppdrag som tidigare. De kunde därmed kosta på sig att vara aningen mer frispråkiga än om socialdemokraterna hade suttit kvar i regeringsställning. Ytterligare några andra intervjupersoner hade redan innan valet gått vidare till andra uppdrag.

lius, har en fördel i att intervjupersonen har händelserna i alldeles färskt minne, finns också en risk för avsaknad av distans och viss perspektivblindhet.

tre

Teoretiska utgångspunkter

I föreliggande kapitel behandlas begreppet förankring och de teoretiska utgångspunkterna för avhandlingens analysram redovisas. Det analytiska ramverket presenteras i nästa kapitel. Då de båda fall som analyseras i studien slutligen avgjordes genom nationella folkomröstningar, diskuteras även denna beslutsmetods relation till teorierna som idealtyperna grundas på.

Förankring – vad är det och varför?

Förankring definieras här som *sökandet av stöd, genom någon form av kommunikativ handling*, med vilket jag i det här sammanhanget inte avser den specifika betydelsen ”communicative action” i habermasisk anda, utan mer allmänt. Opinionsbildning är ett annat begrepp som kan sägas handla om att söka stöd genom kommunikation. Förankring ser jag emellertid som ett bredare begrepp, som *kan* omfatta opinionsbildning, men också andra former av kommunikation i syfte att söka stöd.

Trots att begreppet förankring är vanligt förekommande i den dagliga politiska debatten, är det inte ett begrepp som analytiskt har använts av statsvetare annat än i undantagsfall.[26] Enligt en definition som står att finna i statsvetenskaplig litteratur, är förankring ”möjligheten att – på olika politiska arenor – erhålla politiskt stöd, dvs. *legitimitet*, för den förda politiken”

[26] Det finns en svårighet med att översätta förankring, som Nicholas Aylott konstaterar är ett ”ganska typiskt svenskt begrepp” (2005:75). I engelska texter förekommer dock ”anchorage” eller ”anchoring” ibland i en betydelse liknande den som begreppet ges här, se t.ex. Patomäki 1997, Olsen 1996. En annan möjlig översättning är ”support-building”.

(Jerneck 1994: 176). Den betonar, liksom min egen definition, att det handlar om att söka eller erhålla *stöd*. I sin avhandling om beslutsfattande i partiorganisationer använder Jan Teorell förankring för att beskriva *en typ av agerande före beslut*: beslutsfattarna, i det här fallet partiledningen, frågar efter partiets ståndpunkt, men först efter att ha klargjort sin egen (1998: 33). Också här handlar det om att söka stöd, eller mandat som Teorell skriver, vilket kan ses som en mer specifik form av stöd. I boken *Politik som intressekamp* använder Jörgen Hermansson begreppet förankring i betydelsen att en aktör söker *påverka* en annan, *men inte själv vill låta sig påverkas* (1993:47). Hermanssons definition lämnar därmed, i motsats till Teorells, inget utrymme för förankraren att ta till sig andras argument eller ståndpunkter.[27]

Nicholas Aylott (2005) använder förankring i termer av *förtroende* utifrån ett principal-agent perspektiv: en parlamentariker (agenten) har partiets (principalens) förtroende att fatta beslut för dettas räkning, dvs. parlamentarikern har på så sätt en förankring i sitt parti. Ytterligare ett sätt som förankring har använts på i statsvetenskaplig forskning är Martin Brothéns studie av åsiktsöverenstämmelsen – eller, snarare, bristen därav – mellan riksdagsledamöter och väljare i fråga om synen på EMU. Förankring handlar i detta sammanhang således om *åsiktsrepresentation* (Brothén 2004).

Min definition ligger därmed närmare den innebörd som Jerneck och Teorell ger begreppet: att det har att göra med sökandet av stöd. Det tål att understrykas att det som studeras här alltså är *förankringsprocesser – sökandets* komponenter. *Utfallet* av processen kan således bli mer eller mindre ”lyckat” enligt förankrarens motiv och målsättning eller enligt olika externa normativa ideal, men sådana bedömningar hör *inte* till avhandlingens uttalade syften. De *demokratiska implikationer* som följer av de undersökta *förankringsprocessernas karaktär* är emellertid föremål för analys utifrån ett deliberativt demokratiteoretiskt ideal.

[27] Hermanssons definition av förankring är därmed närliggande min idealtyp *övertala*.

Förankring och förhållandet till legitimitet och demokrati

Av citatet i föregående avsnitt, framgick det att Magnus Jerneck talade om stöd och legitimitet som samma sak, vilket jag till skillnad från honom inte anser att det är. Politiskt stöd ger inte nödvändigtvis legitimitet. Legitimitet handlar, enligt mitt synsätt, snarare om att *beslutsprocesserna* som sådana accepteras som rättmätiga av dem som berörs av besluten eller om att processens *resultat* rättfärdigar politiken (Habermas 1996:287f., Warleigh 2003:50f, Cohen 1997, Eriksen 2000, Fossum 2000). Stöd, å andra sidan, söker aktören för specifika policybeslut eller en viss politik. Målet för en förankring kan vara att bidra till legitimitet. Förankringen kan vara mer eller mindre *demokratisk*. Vilka kriterier en förankring ska uppfylla för att vara demokratisk beror, som Jerneck påpekar, på vilken demokratimodell som tas till utgångspunkt (1994:176). En förankring sker också, idealt, vid olika tidpunkter i förhållande till ett beslut beroende på vilken demokratimodell man förfäktar: ”Medan den *deltagardemokratiska* modellen förespråkar en tidig och fortlöpande förankring, blir efterhands-legitimeringen den metod som gäller för ett *elitdemokratiskt* synsätt” (Jerneck 1994:176).[28]

Den *deliberativa demokratiska* modellen, som ligger till grund för studiens ena idealtyp, sätter fokus på det politiska samtalets och debattens betydelse. Vad som utmärker deliberativ demokrati, och när i förhållande till beslut förankring bör ske enligt denna demokratiteoris normativa utgångspunkter, redogörs utförligare för längre fram i detta kapitel. Kortfattat kan dock sägas att den i fråga om förankringens placering i förhållande till beslut ligger nära det deltagardemokratiska idealet, dvs. att denna i huvudsak bör ske fortlöpande, men med betoning på *före* beslut. Valet att utgå från den deliberativa demokratimodellen grundas i den debatt som har förts, akademiskt såväl som i media, sedan det tidiga 1990-talet om det demokratiska underskott som hävdas prägla europapolitiska frågor. Detta har, åtminstone delvis, kommit att framställas som en följd av bristande debatt om EU-frågor: ökad kommunikation och politiska samtal som involverar medborgarna, kan enligt ett sådant synsätt ge en bättre demokratiskt förankrad EU-politik – som på sikt kan åtnjuta ökad legitimitet, vad Erik Oddvar Eriksen benämner ”deliberative supranationalism” (Eriksen 2000, se även Eriksen & Fossum 2000, Karlsson 2001:227ff., Sjövik 2004, Warleigh

[28] Detta speglar Jernecks syn att legitimitet är lika med stöd.

2003).[29] Även i praktisk politik har idén om deliberationens effekter, av debatt och dialog som stärkare av demokrati och legitimitet, vunnit gehör. Inom EU har detta fått sitt tydligaste uttryck genom kommissionens *Plan D* – för demokrati, debatt och dialog – som antogs i oktober 2005 (KOM 2005, 494 slutlig).

Utifrån ett elitdemokratiskt perspektiv har det politiska samtalet inte någon central roll. Här är det medborgarnas möjlighet till ansvarsutkrävande, snarare än deras möjlighet att ta del av och delta i det politiska samtalet, som står i centrum (se t.ex. Schumpeter 1992 (1942), Lewin 1970, Kumlin 2003). Medborgarnas huvudsakliga roll är att utföra valhandlingen, dvs. att med jämna mellanrum utse de politiska eliter som ska utöva makten i samhället. Som Marx Ferree *et al* skriver, finns det vissa förespråkare av denna demokratiska inriktning som ger visst, men begränsat, utrymme för kompletterande roller för medborgarna, t.ex. genom att delta i det politiska samtalet. Detta har emellertid en perifer funktion även enligt den mer ”tillåtande” varianten av den här demokratisynen (Marx Ferree *et al* 2002:291). Med ett intresse för förankring, så som det definieras i den här studien, är det elitdemokratiska perspektivet inte relevant för det jag vill undersöka. Deltagardemokrati kan däremot ses som nära besläktad med deliberativ demokrati, även om den också kan omfatta andra typer av deltagande.[30]

Den typ av legitimitet som på sikt kan följa av förankringen är utifrån det valda perspektivet *input-legitimitet*. Det innebär att legitimiteten härrör från processen och inte från politikens resultat (se t.ex. Habermas 1996,

[29] En del hävdar att ett federalt EU, i vilket Europaparlamentet blir ett ”vanligt” parlament, skulle vara en lösning på det demokratiska underskottet. För diskussioner kring detta och andra alternativ för att göra EU mer demokratiskt, se t.ex. Sjövik 2004:169ff., Karlsson 2001:251ff.

[30] Även om de två inriktningarna deltagardemokrati och deliberativ demokrati, beroende på olika tolkningar av dem, uppvisar en del olikheter, anser jag dem vara så pass närliggande att de övergripande kan sägas tillhöra en gemensam demokratiskola. Deltagardemokrati kan omfatta direkt demokrati, vilket som jag redogör för i form av diskussionen om folkomröstningarnas inverkan på deliberationen, kan inverka på denna. Deltagardemokrati *behöver* dock inte, eller förutsätter inte, deliberativa grundprocesser.

Warleigh 2003:50f).[31] Möjligheterna att minska det demokratiska underskottet och nå ökad legitimitet för EU, genom ökade inslag av debatt och samtal som bygger på deliberation, har behandlats i ett ett antal statsvetenskapliga böcker och projekt. Ett exempel på detta är Erik Oddvar Eriksen och John Erik Fossum, som tillsammans med ett antal medförfattare, har belyst möjligheten i boken *Integration through Deliberation*. Att det demokratiska underskottet och bristen på legitimitet i EU har att göra med bristen på debatt och dialog har uppmärksammats också av forskare utanför den egentliga deliberativa demokratitraditionen, som t.ex. Gerard Delanty och Chris Rumford (2005). De menar att bristen på kommunikation och platser för detta är allvarligare för EU:s legitimitet än avsaknaden av någon form av europeisk eller nationsöverskridande identitet: ”the challenge is less to anchor its [the EU] constitutional order in an underlying identity or overarching collective identity than to create spaces for communication” (Delanty & Rumford 2005:68). Den litteratur som har nämnts här, samt i avhandlingens inledningskapitel, har till stor del fokuserat på dessa frågor med avseende på den övernationella nivån. I det perspektivet handlar det om att kommunicera med och involvera medborgarna i politiska samtal om EU-politiken. Den nationella nivån i har ofta inte getts explicit uppmärksamhet i detta sammanhang. I den här studien är fokus på *en del av* den nationella nivån, närmare bestämt på det socialdemokratiska partiet i Sverige. Det är medlemmarna i detta parti som utgör ”demos” i de två fallstudierna.

Förankringens mål och medel

Förankring innebär sökande av stöd där målet, som det framgick av förra avsnittet, kan vara att uppnå (ökad) legitimitet. Det kan dock finnas andra mål med förankring, t ex kan politiker vilja förankra en fråga eftersom det kan antas göra den lättare att implementera, för att öka resultatets varaktighet, för att tillförsäkra sig politisk majoritet – eller för att uppnå ”sidoeffekter” som egentligen inte har med själva frågan att göra (jfr Iklé 1964:3f).

[31] Det innebär *inte* att det kan ses som egalt vilken substans processen ger upphov till, dvs. *out-put* (se t.ex. Gutmann & Thompson 1996 samt 2003, Bohman 2000:51). Denna diskussion faller dock utanför den här avhandlingens ramar.

Förankring kan sålunda ske av olika anledningar, samt med olika (konkreta) målsättningar. I den mån aktörernas motiveringar och målsättningar framkommer i undersökningen diskuteras dessa empiriskt.

Förankring kan ske på olika sätt, genom olika medel. I den här studien använder jag två idealtyper av persuasivt agerande, övertyga och övertala. Om tvång utesluts, så innebär det att den eller de aktörer som är föremål för ett förankringsförsök har åtminstone ett visst mått av frihet att bestämma hur den/de vill förhålla sig till detta (jfr definition av begreppet övertalning[32] som diskuteras av t.ex. Checkel 2001, Jowett & O'Donnell 1986, O'Keefe 2002 och Simons 1976). Gränsen mellan tvång och övertalning kan dock vara svår att fastställa. Hur ska man se på förtäckta, sublima hot och på varningar, där effekterna av en handling hävdas härröra från mekanismer utanför den varnande aktörens kontroll? I den utsträckning den sortens fenomen alls framkommer i den empiriska undersökningen, diskuteras frågan i analysen.

Tystnad kan vara ett alternativ till förankring: politiker kan helt enkelt välja att låta bli att förankra, och hoppas på stöd i alla fall. Tystnad handlar således om icke-förankring. För att exemplifiera med EU-politiken, så ansågs EU länge vara legitimerat genom "det tysta medgivandet" ("the permissive consensus") (Fossum & Trenz 2005, ursprungligen Lindberg & Scheingold 1970). Detta karakteriserades av att folket genom sin tystnad ansågs samtycka till den europeiska integrationen, vilken var en fråga för i stort sett enbart den politiska eliten (Lindberg & Scheingold 1970). I nästa kapitel diskuteras *pacificering*, som en dimension av övertala. Det handlar om att *släta över oenighet som yttrar sig i vilja att diskutera*, dvs. om att aktörer söker att tona ned debatten på olika sätt, för att dölja meningsmotsättningar eller undvika att en konflikt eskalerar. Pacificering kan tillämpas som *en del* i förankringen av en fråga.

Tystnad, eller mer specifikt, *politisk tystnad* som Stenelo benämner det, kan däremot beskrivas som mer omfattande (Stenelo 1990:292ff., 1996: 226). Stenelo menar att risken för politisk tystnad ökar i den internationaliserade demokratin, när stater genom samordning eller förhandlingar ska åstadkomma gemensamma beslut, och makten anonymiseras (1990:292). Det höga tempot i politiken gör tystnaden attraktiv för beslutsfattarna, eftersom det innebär färre avbrott i beslutsprocessen (Stenelo 2000:71). Ett

[32] På engelska *persuasion*. Här handlar det om detta begrepp i allmän betydelse, dvs. det avser inte den specifika betydelse som jag tillskriver min idealtyp övertala.

exempel på detta är hur EU:s medlemsländer valde att hantera Lissabonfördraget. Efter att ha misslyckats med att få samtliga medlemsländer att ratificera det konstitutionella fördraget, vilket var föremål för en för EU ovanligt öppen process från start, valde de politiska ledarna en strategi som jag menar karakteriserades av politisk tystnad. Den här gången önskade man inte någon omfattande debatt kring fördraget, vilket var tydligt även på nationell nivå.[33]

Motiven för politisk tystnad kan vara desamma som vid pacificering. Den kan emellertid också bero på att man helt enkelt inte anser att frågan är aktuell, att det finns annat som ligger högre på dagordningen och kräver uppmärksamhet. Politisk tystnad kommer inte att inkluderas i denna studie, då inget av de undersökta fallen har varit föremål för ett sådant förfarande.

Övertyga/övertala och de teoretiska perspektiven

> A vill övertyga B, när han arbetar på att B skall komma att omfatta åsikten på samma grunder som gäller för A själv. Detta innebär att A måste redovisa sina grunder och vara beredd att försvara dem. Den som använder övertalning underkastar sig ingen sådan begränsning av utrymmet. Han tillgriper alla de medel och knep som effektivt påverkar motparten (Björklund 1991:74f., se även Habermas 1995).

Förankring studeras här genom framtagandet av två idealtyper, vilka benämns övertyga respektive övertala. Benämningarna har inspirerats av Stefan Björklunds citat ovan, vilket dock inte betyder att jag ger dem exakt samma innebörd som Björklund.[34] *Övertyga* handlar om att i grunden söka forma eller ändra preferenser hos B (målsättning). För detta krävs en öppenhet för att, med Björklunds ord, ”redovisa sina grunder och vara beredd att försvara dem” (agerande). Såväl målsättningen som agerandet ak-

[33] Det var en stor skillnad i omfattningen av informationsaktiviteter beträffande de två fördragen i t.ex. den svenska kontexten.

[34] Jag anser inte att *alla* ”medel och knep” hör hemma i min idealtyp övertala, vilket framgår längre fram i detta avsnitt.

tualiserar deliberativa processer. Om A lyckas få B att omfatta åsikten på liknande (värde-)grunder som A, borde vi kunna tala om ett *idéstöd*, vilket kan förmodas ge en starkare, och därmed mer långsiktig, förankring.[35] Däremot anser jag inte att deliberation, och agerande i enlighet med deliberativa principer, måste leda till konsensus, inte ens idealt sett. Jag återkommer till detta i avsnittet om deliberativ demokratiteori.

Logiken i *övertala*, så som det presenteras av Björklund, har en likhet med det i förhandlingslitteraturen ”traditionella” antagandet att vardera parten vill maximera sin egen nytta (se t.ex. Eriksen & Weigård 1997): A strävar inte efter att B ska omfatta åsikten på liknande grunder, utan enbart efter att få igenom sin åsikt, dvs. att B går med på den *oavsett varför* (målsättning). Enligt Björklund är A beredd att ta till alla ”medel och knep” som kan tänkas påverka (agerande) för att uppnå sitt mål, vilket sålunda torde omfatta även tvång och hot. Christer Karlsson beskriver, på ett liknande sätt, skillnaden mellan förhandling och deliberation i termer av aktörernas *målsättning* och *agerande*: ”I en förhandling söker aktörerna maximera sin nytta utifrån en uppsättning givna preferenser” (Karlsson 2003: 219), medan aktörerna i en deliberation istället söker att gemensamt omvandla eller forma preferenser. Detta illustrerar skillnaden i *målsättning*. Skillnaden i *agerande* är att aktörerna i en förhandling använder sig av ”alla till buds stående medel” för att maximera den egna nyttan (Karlsson 2003:220, jfr Björklunds citat), medan aktörerna inbegripna i deliberation ”söker övertyga varandra genom rationell argumentation” (ibid.) – med målet att nå gemensam, eller åtminstone ökad, förståelse.

Det finns tydliga kopplingar mellan deliberation respektive förhandling, så som de presenteras ovan, och Habermas begrepp kommunikativt respektive strategiskt handlande (”communicative action” och ”strategic action”).

---

[35] Utan att göra anspråk på annat än rudimentär kunskap om följande psykologiska teorier, menar jag att ”dual process theory” samt ”elaboration likelihood model” (ELM) säger något intressant utifrån mitt resonemang om att övertyga kan väntas ge upphov till en starkare och därmed också mer varaktig förankring. Den förstnämnda teorin tolkar jag som att det jag benämner övertyga kräver mer medvetna och viljestyrda tankeprocesser från mottagaren, vilket gör att argumenten till större del ”sätter sig” i tänkande och attityder, dvs. förankras långsiktigt. Övertala innebär att argumenten bearbetas på ett mer ytligt sätt (t.ex. Sloman 1996, Kahneman 2003). ELM handlar om hur attityder formas och förändras: attityder som formas under en hög grad av detaljerad och utförlig argumentation blir starkare – om de omfattas (t.ex. Petty & Cacioppo 1986).

Dessa är, med Habermas egna ord, ”två typer av socialt handlande vilka ur den handlandes eget perspektiv utgör alternativ; interaktionsdeltagarna måste, hur intuitivt deras val än må vara, välja mellan en förståelse- och framgångsorienterad inställning” (Habermas 1995:137). Habermas har senare ändrat sig, och förklarat att man *kan* blanda de två formerna av agerande: ”Ett samtal kan få innehålla strategiska inslag utan att inriktningen mot att förstå nödvändigtvis går förlorad” (Hermansson, Karlsson & Montgomery 2008b:15, jfr Theodorsson 2004:25f.). Detta till trots kan de två typerna av handlande analytiskt åtskiljas, utifrån såväl målsättning som agerande. Det kommunikativa handlandet samordnas ”genom *inriktning på förståelse*”, medan det strategiska handlandet ”samordnas genom *inriktning på resultat*” (Eriksen & Weigård 2000:40, kursivering i original. Se även Habermas 1995:137). Eriksen och Weigård beskriver det strategiska, målrationella handlandet som att ”aktörerna handlar på grundval av sina respektive kalkyler för hur de bäst ska kunna uppnå sina mål”, medan det kommunikativa handlandet underordnar genomdrivandet av egna mål för att söka uppnå ”en gemensam uppfattning med andra aktörer om vad som bör göras i den föreliggande situationen” (Eriksen & Weigård 2000: 41, jfr Gutmann & Thompson 1996 om *reciprocity* och *prudence*). Detta kan gälla såväl *sakfrågan* som hur *processen* ska se ut. *Logiken* i dessa typer av handlande är således i stort sett samma som den deliberativ demokratiteori respektive förhandlingsteori baseras på, och därför har jag även använt litteratur om Habermas två begrepp som bas för utarbetandet av idealtyperna.

Det bör dock understrykas att förhandlingsteori, så som den har framställts hittills, sammanfaller med dess spelteoretisk variant. Denna variant omfattar, som framgått, användningen av olika ”medel och knep”. Hit hör även tvång och hot. Det är här den innebörd jag ger idealtypen övertala skiljer sig från Björklunds syn på övertalning, genom att inte alla ”medel och knep” omfattas av denna. Istället menar jag att vi kan se på distinktionen mellan de två sorternas agerande och mål på följande sätt: *Ett övertalningsförsök kan sägas syfta till acceptans av sändarens mål – och enbart detta, medan ett försök att övertyga syftar till samtal eller dialog, där sändaren också lyssnar och tar mottagarens synpunkter i beaktande.* Båda idealtyperna syftar således ytterst till att ändra mottagarens preferenser, men på olika sätt (jfr Müller om ”bargaining” och ”arguing”, 2004:397). Detta är i linje med den skillnad Simone Chambers tillskriver Habermas användning av begreppsparet övertyga – övertala:

> [Habermas] elaborates the conditions of rational persuasion or, more properly, convincing. Thus, we are given an account of the difference between ”talking someone into something” (*überreden*) and convincing them that there are good reasons to do something (*überzeugen*) (Chambers 1996:12).

Ett övertalningsförsök kan därmed inkludera olika ”medel och knep” som kan antas gynna detta, men inte vilka som helst. Det fungerar möjligen i en engångsförhandling, men knappast i upprepade möten, vare sig de äger rum mellan medlemmarna i ett parti eller mellan stater som förhandlar med varandra inom ett internationellt samarbete, maktasymmetri till trots[36]. En partiledning som försöker förankra genom hot kan räkna med att medlemmar lämnar partiet i protest, och att väljare skräms bort. Detta är i linje med Harlad Müllers syn på att ett sådant agerande, liksom lögn och vilseledande, inte heller från ett ”rational choice”-perspektiv är ”logiskt” på sikt (Müller 2004:415, jfr Eriksen & Weigård 2000:66). Givetvis finns det en gråzon, mellan vilka medel som kan anses acceptabla för att övertala, så som det används här, och vilka som inte kan det.

Målsättningen och agerandet i enlighet med övertala-idealtypen anser jag aktualiserar mer av opinionsbildningsprocesser i punktinsatsform. Detta kan förutsättas ge en svagare, och därmed kortsiktigare, förankring men innebär också fördelar från de nationella politikernas perspektiv: det kan förväntas ge snabbare resultat, samt ge ökad handlingsfrihet genom ett lösare och mer preliminärt mandat. Övertyga kräver således ett öppnare och mer omfattande förfarande, och gynnar därmed sannolikt debatt och utvecklingen av ett offentligt rum för EU-frågor. En förankring enligt denna idealtyp är dock förmodligen svårare att reversera, om så skulle vara önskvärt i ett senare skede.

Att övertyga bygger på en logik förenlig med det deliberativa idealet kan ses som en paradox: enligt detta ideal ska aktörerna vara öppna även för andras argument och vara beredda att överge de egna argumenten till förmån för ett ”bättre”. Kan den som vill övertyga om t.ex. värdet av ett svenskt medlemskap i EU, och som själv verkligen omfattar tron att detta är det bästa, vara öppen för att ta till sig argument från motståndaren – och vara beredd att erkänna att dessa som ”bättre”? Jag menar att det är förenligt, att förankring enligt detta ideal bygger just på beredvilligheten att också

[36] Tanken om den s.k. framtidsskuggan (Axelrod 1984).

lyssna och vara öppen för andra ståndpunkter och argument: det handlar om en skillnad i ambitionsnivå. För att ha möjlighet att övertyga, krävs det att aktören inte bara manifesterar sin egen övertygelse, utan också agerar enligt deliberativa principer.

I nedanstående tabell ges en sammanfattning av vad jag menar karakteriserar de olika idelatyperna av förankring – övertyga och övertala – utifrån deras respektive teoretiska bas, de målsättningar som förväntas vägleda agerandet, de medel med vilka detta sker samt vilket utfallet blir om förankring uppnås.

Tabell 3.1 Sammanfattning av mål, medel och typ av förmodad förankring (utfall)

Förankring	Teoretisk bas	Mål	Medel	Utfall
Övertyga	Deliberativ-demokratisk kommunikation	Förståelse: forma/ändra preferenser	Argumentation efter deliberativa kriterier	Idéstöd (långsitigt)
Övertala	Förhandlingsteori, Strategic action	Resultat: få igenom sin åsikt	Kommunicera utifrån strategiska kriterier	”Få med på vagnen” (kortsiktigt)

Det är dock viktigt att ha i åtanke att det inte bara finns skiljelinjer och motsättningar mellan deliberation och förhandling (och de två idealtyper som används här), utan att de kan förekomma samtidigt. Det innebär att ett agerande kan ha en stark prägel av strategiskt handlande, *samtidigt* som den också är starkt präglad av det kommunikativa (jfr Müller 2004:397). Förhandling och deliberation kan även *komplettera varandra*. Simone Chambers menar att förhandling sällan är ”illegitimate or undemocratic”: medborgarna kan komma överens om när förhandling är legitimt och en lämplig konfliktlösningsprocedur (2003:309, jfr Eriksen 2000:49 samt Habermas 1996). Beroende på hur agerandet ser ut, kan emellertid förekomsten av övertala också påverka debatten och samtalet på ett ur det deliberativa

demokratiska perspektivet negativt sätt. I analysen är fokus i huvudsak på *medlen*, vilka dock kan antas påverkas av aktörernas målsättningar.

Förhandlingsteori

Förhandlingar utgör en viktig del av det politiska livet. Förhandlings*teori* är ett brett forskningsfält, och är långt mindre än deliberativ demokratiteori någon enhetlig skolbildning. Förhandlingar studeras utifrån en rad olika disciplinära perspektiv (Jönsson 2002:217). Det som förenar studiet av förhandlingar är betonandet av existensen i en förhandlingssituation av såväl gemensamma som motstridiga intressen (Iklé 1964:2). Den tidiga förhandlingslitteraturen utgick ofta från spelteoretiska grunder (även ”rational choice”, som kan ses som ”enmansspel”) (t.ex. Rapoport 1960, Schelling 1963). Enligt denna utgångspunkt betraktas aktörernas preferenser som fasta. Aktörerna ses vidare som homogena och relationerna som symmetriska (Jönsson 2002:219). Den spelteoretiska ansatsen har efterhand kritiserats av andra förhandlingsteoretiker, bl.a. för att den bortser från argumentationens roll i förhandlingsprocesser, för att aktörernas preferenser inte är fasta utan ändras, samt därför att aktörerna inte besitter komplett information (se t.ex. Stenelo 1972:13f.).

Spelteorin utgör fortfarande en viktig del av och inspiration för förhandlingsteorin, men denna litteratur är idag mer varierad (Jönsson 2002:218). En vanlig distinktion inom förhandlingslitteraturen är den mellan ”bargaining” och ”problem-solving”. Den förstnämnda åsyftar mer av ”hårdföra” förhandlingar, medan den senare fokuserar på förhandlingar vilka tillmäter faktorer som socialisering, argumentation och samarbete större roll. I ”bargaining” är fokus på aktörernas egenintresse, i ”problem-solving” på deras gemensamma intressen (för en utförligare redogörelse av dessa två begrepp, se Elgström & Jönsson 2000).[37] På så sätt blir ”problem-solving” förhandlingar med inslag av deliberation (Risse 2000, jfr Naurin 2007 för en likartad men mera utbyggd indelning).

I den här studien används den förhandlingsteoretiska utgångspunkten inte för att studera regelrätta förhandlingar, utan för att söka komma åt den *logik* som förknippas med målsättningen och agerandet i den spelteoretiska

[37] Alternativa benämningar på dessa eller liknande indelningar inom förhandlingsteorin är distributiva respektive integrativa förhandlingar (Walton & McKersie 1965) och ”value claiming” respektive ”value creating” (Lax & Sebenius 1986).

varianten, dock med viss modifikation. Jag har tidigare redogjort för de likheter som finns mellan denna del av förhandlingsteorin och Habermas ”strategic action”, i vilken aktörerna också beskrivs som nyttomaximerande och inriktade på att nå resultat. Habermas strategiska handlande ”avser att nå framgång, det vill säga *vinna argumentationen*” (Theodorsson 2004:24, min kursivering). Det handlar om att söka påverka andra, utan att nå förståelse med dem (Kihlström & Israel 2002:211). Målet är således, i förankringstermer, inte att uppnå idéstöd.

Däremot inkluderas inte tvång och hot bland de medel som här anses förenliga med övertala. Detta utgör, vilket framgick i föregående avsnitt, en skillnad mot den syn på begreppet övertala (mer generellt) som Björklund och Karlssons uttrycker. De gör ingen åtskillnad mellan persuasiva och tvingande övertalningsstrategier. Det persuasiva inslaget förenar således både förhandling och deliberation, och motiverar deras relevans i studiet av förankring. Medan deliberativ demokratiteori förknippas med samtalets goda effekter, som på sikt kan leda till ökad legitimitet, kan andra värden premieras i en förhandling, t.ex. handlingsfrihet och effektivitet.

Deliberativ demokratiteori

I detta avsnitt ges en beskrivning av vad deliberativ demokratiteori[38] är, varför jag har valt att knyta det till förankring och till idealtypen övertyga, samt dess förmodade effekter (av vilka de senare två hör nära samman). I början av 1990-talet skedde, enligt många demokratiteoretiker, en ”deliberativ vändning” inom demokratiteorin (se t.ex. Dryzek 2000, Chambers 2003). Deliberativ demokrati är detsamma som det som av vissa benämns *samtalsdemokrati* (t.ex. Karlsson 2003). Synen på samtalets viktiga roll i demokratin och att människors preferenser inte är givna, och att samtalet därför kan förändra dessa, är det som förenar förespråkare av perspektivet som inom sig rymmer spänningar av olika slag. Deliberation handlar om

[38] Diskursiv demokratiteori, som också förekommer i litteraturen, ses här som synonymt med deliberativ demokratieori. Att behandla dem som synonymer är förmodligen det vanligaste sättet att förhålla de två begreppen till varandra (se t.ex. Steiner *et al* 2004, Dryzek 2000). John Dryzek (2000) har emellertid föreslagit deliberativ demokrati som det övergripande begreppet, omfattande även diskursiv demokrati som han menar är mer kritisk gentemot den liberala staten.

ett utbyte av rationella argument[39] i syfte att nå ömsesidig förståelse kring det allmänna bästa, men exakt vilka kriterier ett deliberativt samtal bör uppvisa är en av de många aspekter där meningarna skiljer sig åt bland såväl förespråkare som uttolkare. Simone Chambers konstaterar att: ”The more a theory of deliberative democracy is tied to strong epistemological and moral claims the more demanding will be the conditions” (2001: 252). De mest centrala kriterierna som brukar nämnas är respekt, rättfärdigande och offentlighet (Eriksen & Weigård 2000, kap. 4).[40]

Utöver frågan om vad som gör ett samtal deliberativt, presenteras i den teoretiska litteraturen också olika synsätt på hur deliberation bör förhållas till beslutsfattande: ska deliberation föregå beslut eller ska beslut tas genom deliberation (Karlsson 2003:220)? De flesta menar att det ”räcker” med deliberation före beslut, dvs. att politiskt beslutsfattande föregås av deliberation. Habermas ser den deliberativa demokratin som ett växelspel mellan ”decision-oriented deliberations, which are regulated by *democratic procedures*, and the informal processes of opinion-formation in the public sphere” (kursivering i original, 1996:307). Den förra benämner han även den starka offentligheten, vilken omfattar deliberationer som äger rum inom det politiska systemets institutioner. Den senare, den svaga offentligheten, utgörs av den politiska offentligheten i övrigt, till vilken även civilsamhället hör (ibid.). Habermas gör således inte någon klar avgränsning mellan deliberation före beslut och deliberation som beslut, samtidigt som mycket tyder på att han trots allt ser deliberation som främst den politiska offentlighetens uppgift. Deliberation i förhållande till förankring handlar främst om detta, dvs. vad som *föregår* ett formellt beslut.

Vad gör den deliberativa processen *demokratisk*? Dryzek menar att den demokratiska essensen, enligt den deliberativa teorin, ska sökas i ”the ability of all individuals subject to a collective decision to engage in authentic deliberation about that decision” (Dryzek 2000:v). Bernard Manin understryker att alla medborgare har *rätt* att delta i samtalet (1987:352). Det innebär

---

[39] Det handlar vanligen om rationella argument eller förnuftsskäl som ska anföras i deliberationen, men även här finns en skiftande syn bland förespråkarna. Dryzek anser inte att ”authentic deliberation” ska förbehållas en viss sorts argument, utan kan inkludera även exempelvis humor, retorik och emotioner (2000:1).

[40] Dessa kriterier används också i den här studien (tillsammans med *återkoppling*), i form de analysdimensioner jag använder för idealtypen övertyga. Preciseringar och operationaliseringar av analysdimensionerna görs i nästa kapitel.

dock inte att alla *måste* delta personligen: de flesta förespråkare ser deliberativ demokrati som förenlig med representativ demokrati.

> Although theorists of deliberative democracy vary as to how critical they are of existing representative institutions, deliberative democracy is not usually thought of as an alternative to representative democracy. It is rather an expansion of representative democracy (Chambers 2003:308).

Alla de som berörs av ett beslut behöver således inte vara med och diskutera direkt, vilket också skulle vara omöjligt i större skala i en modern demokrati. Deliberationen kan ske såväl *horisontellt*, mellan medborgare eller mellan representanter, som *vertikalt*, mellan medborgare och representanter[41] (Karlsson 2003:216). Jan Teorell formulerar det som ”att demokrati, med det deliberativa synsättet, inte handlar om medborgarnas lika rätt att vara med och bestämma, utan om deras lika rätt att vara med och bestämma sig” (Teorell 1998:357). Om deliberationen sker mellan representanter ställs emellertid ytterligare krav för att den ska kunna betecknas som demokratisk. Till dessa anför Christer Karlsson att de valda representanterna är lyhörda (kravet på responsivitet), att det finns möjlighet till ansvarsutkrävande samt att beslutsmiljön präglas av öppenhet. Uppfylls inte dessa i ett samtal mellan representanter så är det fråga om en elitdiskussion, inte en demokratisk deliberation (Karlsson 2003:221).

I det representativa systemet har de politiska partierna en viktig roll att spela, genom att erbjuda mötesplatser för kommunikation mellan medborgare och politiker. Partierna har dessutom en särskild ställning, sett ur ett deliberativt perspektiv: till skillnad från ”alla andra frivilliga sammanslutningar är nämligen [deras] strävan att via val erövra statliga befattningar” (Teorell 1998:358):

> Partierna är av det skälet de enda organisationerna som inom sig själva kan upprätta en kedja av förbindelselänkar ända från den lokala föreningen upp till regeringens innersta krets. Det är genom att

[41] Indelningen i studiet av deliberation mellan dessa kategorier av aktörer görs i forskningsprojektet *Demokratins mekanismer* (se t.ex. Giljam & Hermansson 2001, Hermansson, Karlsson & Montgomery 2008a). I förhållande till denna indelning är fokus i den här studien på vertikal deliberation: den mellan partiledning och partimedlemmar.

> reningen upp till regeringens innersta krets. Det är genom att öppna upp denna kommunikationskanal som intern demokrati i partierna kan förbinda den argumentativa processen i det politiska systemet med det offentliga samtalet (Teorell 1998:358).

På så sätt utgör partierna kittet mellan det Habermas benämner den starka respektive den svaga offentligheten. Partier utgör, per definition, partsintressen. De representerar en viss ideologi och ser till ”sina” gruppers intressen, *men* de måste samtidigt bemöda sig om att argumentera i termer av det allmännas bästa för att kunna tilltala så många väljare som möjligt, vad Manin menar utgör ”a sort of competition for generality” (1987:359). De samtal som äger rum mellan representanter för olika partier förser också medborgarna med argument för och emot olika ståndpunkter: ”The parties face each other, and the process of argumentation is submitted to the arbitration of all” (Manin 1987:357).

Den deliberativa demokratiteorin vilar på antaganden om att deliberation leder till omvandling eller formering av gemensamma preferenser, med positiva följder för såväl individens utveckling och upplysning som för själva beslutsfattandet och samhället i stort. Genom samtalet informeras medborgaren: ”deliberation is in itself a procedure for becoming informed”, samtidigt som de deliberativa processerna i sig utgör ”processes of education and of training” (Manin 1987:349, 354). Deliberationen förmodas leda till att en mer genomtänkt allmän opinion skapas. Detta är tanken bakom James Fishkins s.k. medborgarpaneler (”deliberative polls”), i vilka slumpmässigt utvalda medborgare träffas och samtalar. Istället för att lämna en ”rå”, obearbetad opinion som vid sedvanliga opinionsundersökningar, antas deltagarna efter information och samråd med varandra uttrycka just en mer genomtänkt åsikt i frågan (se t.ex. Fishkin 1995, Fishkin & Laslett 2003, Luskin & Fishkin 2008). Idén har en tydlig koppling till Robert Dahls demokratikriterium upplyst förståelse (1989:111f.).

Deliberationen behöver dock inte leda till ett visst utfall för att vi ska kunna definiera processen som en sådan – som Karlsson påpekar kan deliberation troligen få olika effekter beroende på vilka förutsättningarna är (2003:218). Utfallet, i termer av konkreta beslut, kan istället ses som en empirisk fråga (Knight & Johnson 1994:282), det behöver således inte tas med i definitionen av det demokratiska samtalet. Deltagarnas preferenser behöver inte nödvändigtvis vare sig omvandlas eller ”förädlas”, och processen behöver inte sluta i konsensus, för att den ska kvalificera som delibera-

tion. En deliberativ process kan sluta med att man ”enas om att man är oense” (Knight & Johnson 1994:282). Det senare behöver inte betyda att deliberationen var misslyckad eller meningslös – härigenom kan man t.ex. nom att de olika synsätten har fått komma till tals och vägas mot varandra. Oavsett om deliberationen slutar i konsensus eller inte, så kan den således ge *demokratisk legitimitet* åt ett beslut (Knight & Johnson 1994, Cohen 1997, Manin 1987, Gutmann & Thompson 1996, Eriksen & Fossum 2000, Bohman 2000). Just dessa skäl brukar, utöver de personlighetsutvecklande, anföras som de viktigaste konsekvenserna av deliberativ demokrati. De kan sammanfattas på följande sätt:

1. Deliberation ökar de demokratiska beslutens kvalitet;
2. Deltagarna kan ”enas om i vilka avseenden de är oeniga”: här förenas deliberativ teori med modeller för aggregering; samt
3. Deliberation kan ge legitimitet åt demokratiska procedurer och utfall (Teorell 2003:331)

Dessa förmodade – positiva – konsekvenser av deliberativ demokrati ligger till grund för valet av den här studiens ena idealtyp, övertyga. En process som uppvisar deliberativa kvaliteter antas här ge en starkare förankring. Genom att *idéstöd* skapas kan en sådan förankring, om den lyckas, antas vara mer långsiktigt hållbar, än en process som saknar dessa kriterier. Förankring i enlighet med det deliberativa idealet kan då väntas resultera i demokratisk legitimitet, åtminstone på sikt. Om förankringen *inte* är ”framgångsrik”, sett från förankrarens perspektiv, har den trots allt fyllt en demokratisk funktion genom att de berörda har haft möjlighet att få olika argument prövade för saken.

När det gäller konsekvenser eller effekter av deliberation har en del empiriska undersökningar gjorts. De är än så länge i relativt begränsad omfattning, men antalet har ökat under de senaste åren. Resultaten är blandade. Jag återkommer till detta i nästa avsnitt, som handlar om den kritik som rests mot deliberativ demokrati. Det är dock viktigt att understryka att valet av detta perspektiv som bas för studiens ena idealtyp grundas i teorins normativa bas, och de teoretiskt *förmodade* effekterna, framför allt de legitimitetsskapande.

Kritik mot deliberativ demokratiteori

Kritik mot perspektivet har rests inte bara från statsvetare och politiska filosofer, utan också från t ex psykologiskt håll. De kritikpunkter som vanligen anförs mot deliberativ demokrati är teorins avsaknad av maktdiskussion; huruvida de flesta relevanta argument kommer fram genom deliberation; om deliberation tjänar till att minska egenintresset samt om de effekter som antas följa av deliberation verkligen kan beläggas empiriskt. Även människors vilja, intresse och kapacitet för deliberation har ifrågasatts. Allvarligast är, som jag ser det, teorins principiella avsaknad av ett maktperspektiv: att de redan missgynnade har svårt att göra sina röster hörda. Det är svårt att bortse från att status och hierarki påverkar och formar de som pratar och lyssnar (Sanders 1997). Det hör nära samman med frågan om de mest relevanta argumenten verkligen kommer fram, eller om andra faktorer avgör vilka argument som får höras i debatten – t.ex. socialt tryck, status och vana att uttrycka sig (Sanders 1997). Om socialt tryck påverkar mer än det ”goda argumentets kraft” kan konsensus vara ett resultat av social konformitet snarare än av att deltagarna i deliberationen verkligen nått en ömsesidig förståelse i frågan (Hermansson, Karlsson & Montgomery 2008b:17).[42]

Maktrelationer kan se ut på olika sätt. I det deliberativa idealet handlar det om hur det skulle se ut i den ideala samtalssituationen (där kommunikationen är fri från makt), men det kan också ses som ett ideal som minskar de maktskillnader som trots allt finns: även den mindre välartikulerade och vane talaren har t.ex. *rätt* att bli lyssnad till. Deliberativ demokratiteori är inte ensamt om att det uppstår problem när de normativa principerna ska omsättas i praktiken. Inte desto mindre är det förstås viktigt att vara medveten om de brister som finns när detta ideal möter en empirisk verklighet i analysen.

---

[42] På motsvarande sätt är det svårt att förbise det faktum att samstämmighet kring en fråga inom ett parti *kan* vara ett utslag av partilojalitet, eller av den s.k. partipiskan. Antagandet i riksdagen av FRA-lagen sommaren 2008 kan tjäna som exempel på hur aktörer kan agera efter partipiskan, mot egna åsikter eller preferenser. Ett antal borgerliga riksdagsledamöter röstade inte mot lagen trots att de starkt ifrågasatte den, såväl före som efter omröstningen, Partier utgör emellertid också arenor för möten mellan olika åsikter, om än inom en gemensam ideologisk ”ram”. Problemet borde generellt inte vara större här än i andra kontexter, men är något vi bör vara medvetna om.

En annan källa till kritik är den deliberativa teorins antagande om att offentlig deliberation leder till minskat egenintresse. Genom att delta i en öppen deliberation blir aktörerna medvetna om det allmänna bästa, och argumenterar inte längre i termer av egoistiska skäl. Offentligheten ”tvingar” fram argument som är acceptabla för alla (Naurin 2003). Studier av detta har dock haft svårt att slå fast några generella slutsater om huruvida deltagarnas egenintresse minskar genom en deliberativ process – istället har det visat sig att kontextuella faktorer spelar stor roll (t.ex. Naurin 2003, Jodal 2008). Även om aktören är fortsatt egoistisk så kan en offentlig process emellertid innebära att den måste *argumentera* i termer av det gemensamma. Om aktören bara skulle argumentera utifrån ett snävt egoistiskt intresse skulle den snart finna att det var få som lyssnade (Eriksen & Weigård 2000:155).

Vad gäller de positiva effekterna av deliberation, vilka presenterades ovan, så finns också här ett ifrågasättande bland kritikerna. De undersökningar som har gjorts är relativt få, och är ofta primärt intresserade av om deltagarna i deliberationen har ändrat åsikter genom sitt deltagande (t.ex. Luskin & Fishkin 2008), vilket här inte anses nödvändigt för att en process ska kunna betecknas som deliberativ. Antagandet om ökad legitimitet som en följd av deliberation är inte heller utforskat: att ”bevisa” ökad legitimitet är, enligt Teorell, ”den verkliga utmaningen för deliberativa demokrater” (2003:331).

Slutligen något om den kritik som handlar om att människors kapacitet, vilja och intresse för att delta i politiken ligger så långt från det deliberativa idealet, att modellen inte är möjlig eller ens meningsfull att försöka omsätta i praktiken.[43] Kritiker av deliberativ demokrati åberopar ofta undersökningar som visar på medborgarnas låga politiska intresse och engagemang (se t.ex. Gilljam & Esaiasson 2000)[44]. Psykologen Shawn Rosenberg ifrågasätter även i boken *The Not So Common Sense* (2002) att alla människor skulle ha liknande kognitiva förutsättningar, och därmed kunna delta i deliberation på liknande sätt. En annan psykolog, Janusz Reykowski, konstaterar liksom Rosenberg att deliberativ demokrati ställer relativt höga kognitiva

[43] En utförlig sammanfattning av denna kritik finns i Curt Räftegårds avhandling ”Pratet som demokratiskt verktyg” (1998).

[44] I denna debattartikel, publicerad i DN 000227, är det deltagardemokratin som är i fokus för kritiken. De skäl de två statsvetarna anför mot denna är dock relevanta även för deliberativ demokrati.

krav. Utifrån en *dispositionell* tolkning menar Reykowski att många människor skulle bedömas som psykologiskt okapabla att delta i demokratisk deliberation: enbart ett fåtal skulle ha tillräckliga intellektuella kompetenser och lämpliga personligheter för att klara detta. Utifrån en *funktionell* tolkning däremot, kan vi förvänta oss att ”the same people can be more or less suited for participation in deliberation, depending on conditions” (Reykowski 2006). Denna tolkning handlar således om omständigheterna, inte om de personliga egenskaperna. Med ”rätt” omständigheter kan vi förvänta oss att de flesta människor faktiskt kan deliberera, och det finns enligt Reykowski goda empiriska såväl som teoretiska argument för den funktionella tolkningen. Hans egen forskning om deliberation mellan föräldrar kring sexualundervisning i polska skolor – en omstridd fråga – tillhör de studier som ger belägg för den funktionella tolkningen:

> The main conclusion from the presented data is the proposition that psychological obstacles notwithstanding – both cognitive and personality obstacles? – it is possible to conduct a debate on ideologically contentious issues that meets some criteria of deliberative functioning and that such a debate may have some of the effects postulated by deliberative theorists (Reykowski 2006:342).

Enligt detta synsätt handlar det med andra ord om att skapa förutsättningar som är gynnsamma för deliberation, vilket i sin tur kan ha effekt på medborgarnas intresse och engagemang för att delta i politiken: upplevs möjligheterna för att delta som tillfredsställande, torde fler ta chansen att aktivt göra detta. Detta knyter an till legitimitet, eller som Reykowski uttrycker det: ”*beliefs* in the legitimacy of collective decisions” (2006:326, min kursivering).

För den här studien kan vi konstatera att kritikpunkten att deliberativ demokratiteori tar för givet att ”vanliga medborgare” är intresserade och vill vara med och påverka – fast undersökningar pekar på motsatsen – är mindre relevant, än i fråga om deliberation i en del andra kontexter. Den här avhandlingen fokuserar på människor som är aktiva i ett politiskt parti. Att engagera sig partipolitiskt, oavsett nivå, bör för det första innebära att man är intresserad av politik, och för det andra, att man vill vara med och påverka.

De teoretiska utgångspunkterna och beslut genom folkomröstning

De två frågor som analyseras i den här studien avgjordes slutligen genom nationella folkomröstningar. Detta faktum kan antas påverka såväl förankringsprocessen i stort, som graden av deliberation inom denna, även partiinternt. I inledningskapitlet presenterades en hypotes av Simone Chambers, som har forskat om förhållandet mellan deliberation och beslut, främst genom folkomröstning. Enligt Chambers hypotes minskar kvaliteten på deliberationen när ett avgörande beslut närmar sig. Olika röstningsprocedurer påverkar deliberation på olika sätt, genom att skapa olika incitamentsstrukturer, vilket den deliberativa demokratiteoretiska litteraturen till stor del har bortsett från (Chambers 2001:231, 241). I samband med folkomröstning uppstår en alldeles speciell problematik.

För det första, menar Chambers, innebär folkomröstning en extrem form av majoritetsstyre: en tydlig uppdelning i vinnare och förlorare. För det andra presenterar folkomröstning väljarna med en bild av inflexibilitet – frågan är redan ”framad” – samt oåterkallelighet. Dessa båda förhållanden gynnar inte ett deliberativt agerande: utsikten att tillhöra den vinnande eller förlorande sidan gör att politikerna istället tenderar att agera strategiskt. Det gäller att försöka finna argument som kan ”sway only the needed number of voters” snarare än att söka ömsesidig förståelse (Chambers 2001:241). Det gör, för att tala med den här avhandlingens termer, det troligt att aktörerna agerar mer i linje med idealtypen övertala, än idealtypen övertyga. Deltagare tenderar också att agera mindre deliberativt när frågan står inför omedelbart beslut, som inför en folkomröstning: ”Voting disrupts talking. Voting signals closure which means that voting literally ends the talking” (Chambers 2001:245). Problematiken bottnar i en paradox: ”the very elements that distort deliberation also promote participation” (Chambers, opublicerad, s. 2). Folkomröstning tjänar ofta till att öka intresset för frågan, dvs. att engagera fler medborgare i frågans avgörande än vad som annars hade varit fallet. Samtidigt ger folkomröstningar alltså upphov till de ovan nämnda negativa effekterna på deliberationen.

Chambers baserar sina resultat på empiri från en s.k. medborgarförsamling (”citizen assembly”) i British Columbia i Kanada samt på en rad deli-

berativa konferenser som ägde rum i Kanada 1992.[45] De deliberativa konferenserna organiserades för att diskutera möjliga lösningar till en rad konstitutionella dödlägen. Många av de förslag som arbetades fram vid konferenserna blev också formella konstitutionella förslag, som Kanadas medborgare fick ta ställning till i en folkomröstning (2001:245). Förhoppningarna var höga om att det goda debattklimat som hade funnits under konferenserna skulle återskapas på den nationella nivån. Istället ledde folkomröstningskampanjen till hårdnande positioner:

> [L]eaders and spokespersons began to talk in zero sum terms, to the effect that any concession to other interests would be a loss for their side. Rather than reasonable argument, fear of being a loser in the deal was played up. All in all, the referendum debate had an effect opposite to what deliberation is supposed to have: it moved participants further apart, heightened distrust, exacerbated misunderstanding… (Chambers 2001:246).

Att agera utifrån att söka tillhöra den vinnande sidan, så som Chambers citat ovan ger uttryck för, skedde i den undersökta folkomröstningskampanjen och illustrerar den logik som ligger till grund för förankring genom övertala-strategier. Problemen till trots, anser Chambers dock inte att man bör dra slutsatsen att folkomröstning och deliberation är en omöjlig kombination: ”This does not mean, of course, that discursive democracy implies indecision. It implies that a very careful balance must be struck between deliberation and decision making” (Chambers 1995:255). Det är viktigt hur den institutionella designen utformas, t.ex. kan folkomröstningar kompletteras med genomtänkta deliberativa inslag som helst ska äga rum innan folkomröstningsdatum är satt. En kort *kampanj*period kan också ha en positiv inverkan på deliberationen (2001:250). Chambers framhåller att politiska eliter – främst partiledare – p.g.a den kunskapsasymmetri som generellt föreligger, har ett stort ansvar i folkomröstningsdebatter ”when it comes to directing the development of public opinion (Chambers, opublicerad s. 8, jfr Lupia & Johnston 2001).

Två svenska statsvetare, Ann-Cathrine Jungar och Christer Karlsson, konstaterar i en rapport att: ”Det har sagts att de mest effektiva folkomröst-

[45] Båda avhandlade konstitutionella frågor, vilka sedan skulle avgöras genom folkomröstningar (i första fallet i en provins, i det andra nationellt).

ningarna är de som aldrig hålls, det vill säga att de indirekta effekterna av folkomröstningar är större än de direkta" (2005:48). Det ringar in den problematik Chambers diskuterar. Folkomröstningar som "aldrig hålls" skulle föra med sig de – utifrån deliberativ demokratiteoris normativa bas – goda effekterna, så som ökat medborgarengagemang i frågan (i bästa fall), utan att riskera de negativa effekterna som uppstår när frågan till sist står inför ett avgörande. Jungar och Karlsson framhåller att "det politiska samtalet eller deliberationen [kan] främjas då de politiska beslutsfattarna i offentlighetens ljus måste övertyga väljarna om sin politik" (2005:48). Här krävs det dock, som Chambers påpekar, att de politiska beslutsfattarna tar ansvar för hur debatten utformas.

En sammanställning, mer allmänt, av argument för och emot folkomröstningar görs i den svenska *Folkomröstningsutredningen* (SOU 1997:56, s. 28ff.).[46] Ett motargument med relevans för förhållandet mellan deliberativ demokrati och folkomröstning, är att folkomröstning försvårar uppnåendet av kompromisser. I värsta fall kan folkomröstning även leda till att skärpa, snarare än lösa, konflikter (ibid., s. 31). Ett argument för folkomröstningar, som utredningen anför och som indirekt kan ha relevans för förhållandet till deliberativ demokrati, är att de kan fungera som en säkerhetsventil för det representativa systemet. Om partierna är splittrade, särskilt om frågan faller utanför den etablerade konfliktdimensionen inom ett partisystem, kan det vara den enda möjligheten till lösning.

Sammanfattning

I det här kapitlet har begreppet förankring presenterats och och jag har redogjort för mitt val att använda det i den här studien. Förankring har också diskuterats i förhållande till legitimtet och demokrati, samt utifrån olika mål och medel. Jag analyserar förankring genom framtagandet av två idealtyper, övertyga och övertala, vilka har sin grund i deliberativ demokratiteori respektive den spelteoretiska varianten av förhandlingsteori. Dessa två teoretiska utgångspunkter har också, menar jag, stora likheter med Habermas handlingsbegrepp "communicative action" och "strategic action".

[46] Rune Premfors kritiserar utredningen bl.a. på DN Debatt 970428: "Obefogad oro för folkomröstningar", samt i boken "Den starka demokratin" (2000).

Kopplingarna mellan de två teoretiska perspektiven och Habermas båda begrepp har tydliggjorts.

Ett längre avsnitt har ägnats åt deliberativ demokratiteori, då de analysdimensioner som presenteras i nästa kapitel till övervägande del härrör ur denna teori. Diskussionen om de demokratiska implikationerna av förankringsprocesserna, längre fram, sker också utifrån denna teori. Deliberativ demokratiteori har varit starkt på frammarsch inom demokratistudier det senaste dryga decenniet, och deliberativa inslag har i många sammanhang lanserats som en möjlig bidragande ”lösning” på den moderna demokratins problem (t.ex. SOU 2000:1). Det gäller inte minst studier inriktade på demokrati och legitimitet i EU-kontexten. Framför allt forskare verksamma vid ARENA vid Oslo universitet har varit flitiga i att publicera på detta tema, men även i andra sammanhang har detta perspektiv uppmärksammats (se t.ex. Eriksen & Fossum 2000, Eriksen 2000, Eriksen 2006, Menéndez 2008, Karlsson 2001, Sjövik 2004, Warleigh 2003). Deliberativ demokrati har emellertid också utsatts för kritik, vilken jag har redogjort för i övergripande drag. De två fall som analyseras i denna avhandling, förankringen av frågorna om medlemskap i EU respektive EMU inom det socialdemokratiska partiet, avgjordes nationellt genom folkomröstning. Eftersom detta faktum kan antas påverka förankringsprocessen även inom partiet, har jag belyst denna beslutsmetod i förhållande till de teoretiska utgångspunkterna, framför allt den problematik som kan uppstå i förhållandet mellan deliberativ demokrati och folkomröstning. I nästa kapitel presenteras studiens analytiska ramverk: de analysdimensioner som idealtyperna delas in i, samt hur dessa operationaliseras.

fyra

Att övertyga eller övertala? Två idealtyper av förankring

Förankringsprocesser analyseras här genom framtagandet av två idealtyper, *övertyga* och *övertala*, vilka bygger på de teoretiska utgångspunkter som behandlades i föregående kapitel. Idealtyperna utgör stommen i det analytiska ramverk, som presenteras i detta kapitel. De två idealtyperna preciseras genom indelningar i ett antal dimensioner, och operationaliseringar för respektive dimension redovisas. De två idealtyperna har inte en jämbördig ställning i analysen, och jag diskuterar vad detta beror på samt varför jag har valt denna ansats. Jag återvänder också till en diskussion av materialet, vilket presenterades i kapitel 2, och redogör för hur jag har använt detta i arbetet med att finna de olika dimensionerna.

Idealtyper: dimensioner och operationaliseringar

> How would we recognize deliberation if we saw it? Of course, all this hard work[47] will never ”prove” that deliberation has occurred. Then again, one should bear in mind that no social science ever proves anything! Rather, the methodological challenge is to enhance the

[47] Dvs. forskning som försöker påvisa detta.

> plausibility of one's findings and reduce uncertainty (Checkel 2001).[48]

Jag har tidigare redogjort för de två idealtyperna övertyga och övertala: vad de innebär och varför jag har valt dem. Nästa steg är att precisera dem, att mer i detalj gå in på vad de består av, vilket jag gör genom att dela in dem i ett antal dimensioner. Det är oundvikligen så att det finns andra dimensioner än de som här har valts ut, men jag menar att de valda dimensionerna fångar in centrala delar av vad idealtyperna består av. Citatet ovan aktualiserar frågan om hur man kan "känna igen" ett visst fenomen, i det här fallet deliberation. På motsvarande sätt gäller hur vi kan veta om ett specifikt agerande är övertyga eller övertala. Som Andreas Føllesdal konstaterar: "methodological challenges arise in trying to disentangle processes that occur while parties are talking: when are they *arguing*, and when are they *bargaining*?" (2006:168).[49]

Simone Chambers konstaterar att det inte saknas försök att skilja deliberation (jfr *övertyga*) från andra former av kommunikation, så som förhandling (jfr *övertala*), men att de definitioner och skiljelinjer som lanseras av olika teoretiker i hög utsträckning varierar (2003:309). Jag skulle också vilja tillägga att dessa distinktioner ofta inte är särskilt precisa. Thomas Risses artikel *Let's Argue!* (2000), som får anses tillhöra de mer betydelsefulla i fråga om distinktionen "arguing-bargaining" presenterar t.ex. relativt noggranna definitioner för de olika fenomenen i fråga, men lämnar sedan läsaren i ovisshet vad gäller hur han anser sig finna uttryck för detta i empirin.

Genom att göra *så tydliga operationaliseringar som möjligt* anser jag att man kan komma åtminstone en bit på vägen för att möta dessa utmaningar, dvs. att tillförsäkra sig en god *validitet* (Lundqvist 1993:99f., 126f.). När det gäller *reliabiliteten*, att mäta precist, i en kvalitativ analys av det slag som som görs här, står en rad möjliga tillvägagångssätt till buds. Douglas Brommesson ger en god översikt över dessa i sin avhandling, i vilken han karakteriserar moralsynen i svensk utrikespolitik genom olika idealty-

[48] Jag har använt mig av detta Working Paper i elektronisk form, vilket saknar sidnumrering: http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2001/papers/wp01_14.htm (081127).

[49] Føllesdal lanserar inte själv någon "lösning" på problemet, utan konstaterar enbart att det utifrån *observerade förändringar i policypreferenser* är svårt att avgöra om dessa har kommit till stånd genom deliberation eller förhandlingar.

per (2007:71ff., jfr Lundqvist 1993: 126ff., Esaiasson *et al* 2003:67ff.). För att minska risken för att forskarens förförståelse eller subjektiva uppfattning påverkar till vilken idealtyp ”en viss utsaga eller en viss politisk handling” sorteras, kan forskaren, för det första, göra ett *eget test av tidigare tolkningar* (Brommesson 2007:71). Genom att återkomma till material som tidigare har analyserats och på nytt analysera detta, kan forskaren försäkra sig om att han eller hon håller sina tolkningar någorlunda konstanta. Om analyserna av samma material vid olika tidpunkter skiljer sig åt annat än i ytterst små avseenden, finns det anledning att se upp.[50]

För det andra kan forskaren, som Brommesson skriver, öka reliabiliteten genom att *göra analysen så genomskinlig som möjligt*. Utöver den intersubjektivitet som bör prägla forskningsframställningen överlag (jfr Lundquist 1993:119), kan detta utifrån den sorts material som här används ske genom att t.ex. vara generös med citat. På så sätt ges läsaren möjlighet att tydligt ta del av de tolkningar som har gjorts, samt kan göra sin egna (Brommesson 2007:72). Ett tredje sätt, slutligen, är att *redovisa* när det finns *olika möjliga tolkningar* av materialet (ibid.). Genom att låta analysen vägledas av dessa tre kriterier, kan större brister i reliabiliteten undvikas.

Det analytiska ramverket, bestående av dimensioner av de två idealtyperna, är ett försök att ta i beaktande att det ofta inte handlar om antingen-eller när det gäller agerandet (Checkel 2001). Med utgångspunkt i den deliberativa demokratiteorin, kan de dimensioner jag menar fångar in agerande i enlighet med övertyga-idealet i empirin visa sig stämma in i olika utsträckning. Det kan vara fråga om hög eller låg grad eller total avsaknad, vilket då tyder på ett icke-deliberativt agerande. I fråga om en av dimensionerna, *respekt*, kan empirin också visa på dess motsats, dvs. ett *negativt* uttryck för dimensionen ifråga. Däremot är det *inte* så att avsaknad av deliberation/övertyga automatiskt innebär att det handlar om övertala-agerande.

De två idealtyperna är med andra ord *inte polära*, vilket *Metodpraktikan* beskriver som ofta ”praktiskt gångbart” vid idealtypsstudier (Esaiasson *et al* 2003:156). Med polära idealtyper blir de två idealtyperna varandras motsats, vilka utgör vars en ändpunkt på en linje. Så är det inte i det här fallet, även om inslag av övertala ofta försvårar deliberation. *Metodpraktikan* före-

[50] Jag har därför gått tillbaka till den först analyserade perioden av respektive förankringsprocess, och gått igenom delar av det material som har legat till grund för analysen. De tolkningar som har gjorts vid de olika tillfällena har inte påvisat variation i annat än undantagsfall, och då i liten grad.

språkar vidare att ”kravet på operationaliserbarhet” gör att ”användbara idealtyper måste innehålla element som är jämförbara med verkligheten” (Esaiasson *et al* 2003: 158). Detta krav anser jag vara uppfyllt av mina dimensioner av de olika idelatyperna. Dimensionerna, eller med *Metodpraktikans* ord, *kategorierna*, ska dessutom vara ömsesidigt uteslutande, vilket innebär att ”de komponenter som urskiljs bör vara substantiellt olika” (ibid.). Även denna princip har jag sökt att beakta när jag tagit fram mina dimensioner och operationaliseringar. En viss *empiri* kan däremot behandlas under mer än en dimension – ett tal kan t.ex. både uttrycka respekt och rättfärdiga skäl för ett visst ställningstagande.

De två idealtyperna har, som tidigare har framgått, olika tyngd i analysen. *Övertyga*, som bygger på deliberativ demokratiteori, har en stor och utvecklad teoribildning att luta sig emot, vilket har underlättat arbetet med att operationalisera de olika dimensionerna. *Övertala* har hämtat inspiration från spelteoretisk förhandlingslitteratur och Habermas strategiska agerande, vilka i sig är digert omskrivna, framför allt det förstnämnda. Försök att tydliggöra olika sorters kommunikation eller ”medel” utifrån Habermas strategiska handlande (”strategic action”) har gjorts utifrån en rad olika vetenskapliga discipliner, bl.a. av Stanley Deetz (1992), Annika Theodorsson (2004), Curt Räftegård (1998) samt Anita Kihlström och Joakim Israel (2002). Det är i huvudsak dessa arbeten som har legat till grund för framtagandet av mina analysdimensioner för övertala. Även om det således finns studier som applicerar Habermas strategiska handlande i olika empiriska kontexter, har det gjorts i en mer begränsad omfattning och endast i liten grad på det sätt som görs här. Dimensionerna av övertala bör därmed ses som mer tentativa. *Övertala* handlar här om att söka vinna argumentationen och att få igenom sina egna preferenser, genom att söka *begränsa, styra eller kontrollera debatten* på olika sätt.

Det kommunikativa handlandet har ägnats betydligt mer uppmärksamhet, och ger tillsammans med den deliberativa demokratiteorin, en för sammanhanget mer utvecklad teoretisk kontext att utgå från. Det finns således större möjligheter att fånga in vilken grad av agerande i enlighet med övertyga-idealtypen, eller avsaknad därav, som har förekommit än vad gäller övertala, då det analytiska nätet i fråga om övertyga är finmaskigare. Men även ett något grövre nät för att fånga förekomsten av övertala kan ge bidrag till analysen, då det kan tillföra intressanta aspekter och resultat. Det kan också på sikt bidra till fortsatt teoriutveckling. Viktigt är att komma ihåg att agerandet i verkligheten förmodligen kommer att visa på ”blandad fångst”,

dvs. att empirin sannolikt uppvisar en blandning av dimensionerna för respektive idealtyp, ibland t.o.m. vid samma tillfälle och för samma aktör.

Analysdimensioner för övertyga

Återkoppling

Den första dimensionen är *återkoppling*. Idén om återkoppling, eller samtal, är som tidigare framgått central i deliberativ demokratiteori, som ofta benämns som just *samtalsdemokrati* (t.ex. Karlsson 2003). James Bohman skriver att det är ”only in dialogue with others – in speaking to them, answering them, and taking up their views – that the many diverse capacities for deliberation is exercised jointly” (2000:24), där dialogen baseras på ”give and take of reasons” (Bohman 2000:57). *En första operationalisering* av denna dimension är att undersöka om deltagare i en debatt *svarar på frågor* som ställs till dem av andra deltagare. Detta är också den operationalisering av deliberation som Hans Agné använder i studiet av riksdagsdebatter (2004:161). Det kan ses som den ”lägsta graden” av återkoppling, enligt de två operationaliseringar som presenteras här. En möjlig invändning mot en sådan operationalisering är att svar på ställda frågor, som Agné konstaterar, inte behöver vara uttryck för deliberativt agerande: det kan göras även av strategiska skäl (ibid., s. 164). Denna invändning behöver emellertid inte underminera validiteten av en sådan operationalisering. Agné anger två skäl för detta. För det första, om inga ställda frågor besvaras föreligger uppenbarligen ett deliberativt problem – på så sätt *undervärderas* inte nivån av deliberation. För det andra, om alla ställda frågor besvaras indikerar det att de berörda aktörerna ”*are* seriously engaging in positions argued by others” – på så sätt *övervärderas* inte nivån av deliberation (Agné 2004: 164).

En andra operationalisering, som jag använder mig av, är att undersöka om *debattdeltagares argument fångas upp och bemöts* eller kommenteras av andra. Ett exempel på detta är att en EMU-kritisk socialdemokrat X hävdar att svensk ekonomi kommer att må bättre av att stå utanför EMU (och ger någon förklaring till varför det skulle vara så). Om en annan debattdeltagare Y, t.ex. representant för partiledningen, bemöter detta uttalande genom att t.ex. säga ”nej, så är det inte” och ange skäl varför det inte skulle vara så, alternativt genom att säga ”ja, så kan det vara, men p.g.a. omständighet A

och B bör vi ändå gå med" så visar det på en tydlig återkoppling. Om däremot X:s uttalande inte alls kommenteras, så att Y eller någon annan istället tar upp helt andra spår i debatten utan att förhålla dessa till X:s uttalande, kan vi inte tala om återkoppling enligt det denna operationalisering.

Lämplig empiri för att undersöka återkoppling, utifrån båda ovan angivna operationaliseringar, är debatter som har ägt rum på kongresser och andra sammanhang, från vilka det finns skrivna protokoll eller detaljerad redovisning av debatten. Jag har dock valt att arbeta med *kongressdebatter* genom kvantitativ analys, vilken presenteras i kapitel 7. Kongressdebatterna kring sakfrågorna, EU respektive EMU, har därmed *inte* inkluderats i den kvalitativa analysen. Däremot förekommer t.ex. partistyrelsens utlåtande över vissa motioner, partiledarens inlednings- och avslutningstal samt analyser av kongressernas organisering med avseende på debatten i den kvalitativa analysen. Materialet behöver inte avgränsas till debatter av det slag där aktörerna muntligen har argumenterat mot varandra vid samma tid och på samma plats, det kan också omfatta replikskiften som har skett skriftligen, t.ex. genom debattinlägg i media (Bohman 2000:43). Exempel på detta är om en företrädare för nej-sidan skriver ett debattinlägg i vilket medlemskap i EU eller EMU framställs som icke önskvärt utifrån vissa skäl, och en representant för partiledningen besvarar detta och bemöter dessa skäl. Det kan också finnas frågor riktade till motparten i debatten, exempelvis: "vilka alternativ till medlemskap ser ni?", som motparten kan välja att besvara eller inte. Intervjumaterialet har gjort det möjligt att gå bakom specifika återkopplingar och få kunskap om återkopplingar i andra sammanhang som ett visst meningsutbyte har gett upphov till, samt hur aktörerna förhållit sig till utspel som de har valt att inte återkoppla till.

Rättfärdigande

Den andra dimensionen är *rättfärdigande*. Det handlar om i vilken utsträckning aktörerna är öppna för att redovisa och försvara, dvs. rättfärdiga, grunderna för argumenten/ståndpunkterna. Enligt Gutmann och Thompson förväntas representanter i en deliberativ demokrati att rättfärdiga sina handlanden i *moraliska* termer (1996:129). Jag anser dock, till skillnad från Gutmann och Thompson, inte att det måste handla om moraliskt rättfärdigande. Huruvida rättfärdigandet görs i moraliska termer eller genom t.ex. hänvisning till fakta får bli en empirisk fråga (jfr Eriksen & Weigård

1997:219, som skriver om ”factual and normative matters”).[51] Enligt det diskursteoretiska procedurbegreppet är det ”varken procedurernas formella egenskaper eller innehållsliga sakskäl som i sig legitimerar beslutsutfallet, utan snarare att processen har tagit hänsyn till motföreställningar och motargument så att utfallet kan bestå offentlig kritik” (Eriksen & Weigård 2000:259; detta hör därmed nära samman med dimensionen *offentlighet*).

En första operationalisering är om sådant rättfärdigande överhuvudtaget sker, dvs. om det framgår *varför* en person, alternativt partiledningen, *förespråkar en viss hållning i frågan*. Ett exempel på detta är om en person säger: ”Jag är för EMU, eftersom jag anser att det minskar riskerna för framtida valutaspekulationer”. Ett rättfärdigande kan vara mer underbyggt än så, och flera skäl kan anföras, men jag har inte gjort någon indelning efter detta i den kvalitativa analysen (det görs däremot i den kvantitativa). *En andra operationalisering* är om man *diskuterar både argument för och emot* sakfrågan, om man väger eventuella för- och nackdelar mot varandra. Empiri för att undersöka detta kan liksom vad gäller *återkoppling* vara såväl muntliga som skriftliga debatter och replikskiften av olika slag. Det gäller således att finna material där man argumenterar för eller emot medlemskap i EU respektive EMU, samt där argumenten för och emot vägs mot varandra – alternativt där det kunde ha väntats att detta skulle ske. Intervjumaterialet tjänar här som mer av bakgrundsmaterial till de rättfärdiganden som uppvisas av det övriga materialet, med möjlighet att bidra till djupare förståelse av olika rättfärdiganden vid olika tidpunkter.

Offentlighet

Den tredje dimensionen är *offentlighet*. Det offentliga – den offentliga sfären[52] – är en grundsten i Habermas diskursteoretiska perspektiv (se t.ex.

[51] Det innebär att jag analyserar rättfärdigande som görs i termer av såväl fakta, dvs. ”sakliga” argument, som i termer av moral. Till det senare fogar jag även värden, normer och ideologi. Framför allt det sistnämnda är inte en självklarhet att föra samman med ”moral”, men då det är ett politiskt parti som är under luppen i den här studien anser jag det motiverat att inkludera ideologi – att följa en socialdemokratisk ideologisk princip torde i sammanhanget kunna ses i termer av moral: exempelvis ”en moralisk socialdemokrat värnar om internationell solidaritet”.

[52] Det offentliga *rummet* används som synonymt begrepp (se t.ex. Rothstein *et al* 1995).

Habermas 1996, även Gutmann & Thompson 1996 om ”publicity”, se särsk. kap. 3). Bohman menar att det offentliga har en ”epistemic import: deliberation improves the quality of political justification and decision-making by subjecting them to a wide range of possible alternative opinions” (2000:26). Genom en hög grad av offentlighet kommer olika ståndpunkter och alternativ upp till ytan. Offentliga debatter och inlägg hjälper till att klargöra argument och utmana de anledningar och motiveringar som ges för olika förslag (Eriksen & Weigård 1997:238). Det finns således en nära koppling mellan rättfärdigande och offentlighet. I offentligheten ”måste politikerna gå ut för att försvara sina lösningar mot opposition” (Eriksen & Weigård 2000:238, se även Chambers 1996: 184-186, 190).

Det finns en omfattande litteratur om den offentliga sfären, vilken bygger vidare på framför allt Habermas förståelse av den (för en översikt, se Conrad 2007). Dimensionen *offentlighet* ringar in att en fråga förs fram i det offentliga, vilket som en *Demokratirådsrapport* uttrycker det: ”gör det praktiskt möjligt att att göra något tillgängligt för debatt, eftertanke, handling och moralisk-politisk förändring” (Rothstein *et al* 1995:36). Det handlar således om *att en fråga förs fram* i offentligheten, samt *var*: vilka arenor och kanaler i offentligheten som används. En viktig avgränsning av offentligheten i detta sammanhang utgörs av avhandlingens material: offentligheten kan av naturliga skäl enbart analyseras utifrån det material som ligger till grund för denna studie.[53] Offentligheten analyseras genom en indelning i partiintern och partiextern, eller ”allmän”, offentlighet. Empirin för att analysera offentlighet är de olika inlägg och utspel som har gjorts, i form av t.ex. tal och debattartiklar, vilka kan förekomma såväl internt som externt. Exempel på tal som kan betecknas som partiinterna är de som hålls på partikongresserna, även om dessa ofta också får spridning och når ut i den externa offentligeheten. Frågor kan även uppmärksammas i den partiinterna offentligheten genom t.ex. studieverksamhet, informationsutskick och utskick av diskussionsmaterial.

Respekt

Respekt och jämlikhet är centrala i deliberativ demokratiteori (t.ex. Dryzek 2000:v, Manin 1987:352, Karlsson 2003, Eriksen & Weigård 2000,

[53] Urvalet av materialet redovisas och diskuteras i kapitel 2.

kap. 4, Eriksen 2006). Respekt handlar dels om *respekt för motparten*, att man *erkänner denne som jämbördig i samtalet*, men också om hur man förhåller sig till motpartens *argument*. Explicit respekt är ett tydligt tecken på deliberativt agerande. Jämlikhet handlar om att alla som beslutet angår nominellt ska kunna delta i debatten. Att uttrycka respekt för motståndarens argument ligger nära återkopplingsdimensionen. Denna säger dock inget om innehållet i återkopplingen – i bemärkelsen positivt, neutralt eller negativt – den handlar bara om *att* man återkopplar eller inte återkopplar. Respektdimensionen handlar däremot om hur motståndaren eller dennes argument bemöts *värderingsmässigt. Respekten blir det informella jämlikhetsskapandet*: genom att inte visa respekt blir motparten inte heller erkänd som jämlik.

Det är därför av vikt vilken bild av motparten som förmedlas. Uttryck för respekt av motparten kan göras explicit, som när partiledningen deklarerar att den anser alla vara lika goda socialdemokrater oavsett ståndpunkt i EU-/EMU-frågan. Detta kan sedan följas eller inte följas i handling: om t.ex. en företrädare för partiledningen i en debatt nedvärderar motparten p.g.a. dennes åsikt i frågan är det ett uttryck för bristande respekt. I materialet gäller det således att se till såväl uttalad syn på motparten, som hur denna tar sig uttryck i faktiska debatter och inlägg.

Även motpartens *argument* kan bemötas mer eller mindre respektfullt. Ett exempel på uttalad respekt för ett argument är att säga: ”jag förstår att många ser ECB som en odemokratisk konstruktion, men…”. Personen ifråga behöver inte gå så långt som att hålla med om argumentet, men genom att uttrycka förståelse eller erkännande för att någon annan kan omfatta argumentet, bemöts detta med respekt. Intervjuerna utgör en viktig del av materialet i detta avseende, då intervjupersonerna kan berätta om debatter och meningsutbyten utöver det som går att komma åt genom det skriftliga materialet.

Analysdimensioner för övertala

Neutralisering

Att neutralisera innebär att en aktör *serverar sina åsikter som fakta*: ”Kontroversiella påståenden serveras som om de vore värderingsfria” (Theodorsson

2004:30, jfr Deetz 1992).[54] Genom att säga ”det är som det är, och inte mycket att göra något åt”, kan diskussion blockeras: om en fråga framställs som att man inte kan påverka faktum blir det inte heller lönt att diskutera den. Andra sätt att uttrycka detta är genom att framställa frågan som mer eller mindre *förutbestämd eller ödesbestämd*, att aktörerna inte har något egentligt val. Det skriftliga materialet ger en god inblick i om och hur neutralisering användes i de två fallen, men även intervjuerna är betydelsefulla eftersom det innebär att aktörerna kan ge sin syn på hur det användes och hur det påverkade den vidare debatten och processen.

Tolkningsföreträde

Tolkningsföreträde handlar om att *definiera vad som ska diskuteras*, ”att ta sig rätten att definiera verkligheten” (Theodorsson 2004:31). Detta kan ske både implicit och explicit, och avgränsas här till explicita uttryck. Tolkningsföreträde har en nära koppling till begreppet ”framing”, om vilket Harald Müller skriver: ”Framing is different from lying and cheating; it falls within the repertoire of legitimate strategic action” (2004:415). Ett sätt att utöva tolkningsföreträde är att *knyta en fråga till ett visst sakpolitiskt område eller övergripande frågekomplex*. Ett exempel på detta är att framställa en fråga i politiska snarare än ekonomiska termer, om det anses öka möjligheterna att få igenom sin åsikt hos andra.

En fråga kan vidare framställas som ett ”problem” eller en ”lösning”, vilket sociologerna Robert Benford och David Snow benämner ”diagnostic” respektive ”prognostic framing” (2000). De konstaterar också att de två ”framing”-begreppen ofta kopplas samman: ”the identification of specific problems and causes tends to constrain the range of possible ’reasonable’ solutions and strategies advocated” (Benford & Snow 2000:616). Som exempel på detta ansågs den svenska ekonomin i slutet av 1980- och början av 1990-talet vara i behov av omstrukturering, vilket utgjorde ett ”problem”. Bland de ”lösningar” som förespråkades var ett närmande till det europeiska ekonomiska samarbetet, genom EES-avtal eller EG-medlemskap. Här fanns således en tydlig koppling mellan ”problem” och ”lösning”, även om det fanns olika uppfattningar om den senare. Tolkningsföreträde kan

[54] Thedorsson benämner detta *tolkningsföreträde*, men den innebörd hon ger begreppet är samma som Stanley Deetz term neutralisering, vilken jag således har valt att använda.

också ske genom auktoritetshänvisning. Deliberation, däremot, bygger inte på argument som grundas på hierarki eller auktoritet (Naurin 2007:5). Till tolkningsföreträde i den här studien räknas således att definiera en fråga som tillhörande en viss sakpolitik eller ett övergripande frågekomplex, att framställa den i termer av ett problem och/eller en lösning samt hänvisning till auktoritet. Materialets användning för att analysera tolkningsföreträde är i stort detsamma som ifråga om neutralisering ovan.

Pacificering

Pacificering används här med innebörden att *släta över oenighet som yttrar sig i vilja att diskutera* (Deetz 1992, jfr Theodorsson 2004:32). Det kan enligt Theodorsson göras på två sätt: antingen genom att frågan görs liten och trivial, eller genom att den görs så stor och komplex att den blir svår att debattera. Dessa olika former av pacificering benämns här *trivialisering* respektive *komplexgörande*. Eftersom båda dessa fenomen ytterst har med framställningen att göra, ligger de nära begreppet ”framing” så som det presenterades i avsnittet om *tolkningsföreträde*. De skiljs från detta genom det specifika framställningssättet, att starkt förenkla eller försvåra frågan, vilket har en hämmande inverkan på debattbenägenheten. Ett exempel på trivialisering är att säga att ”det här innebär egentligen inga större ändringar”, ett argument som förekom i den allmänna debatten kring det konstitutionella fördraget.[55] Ett komplexgörande av en fråga innebär att den diskuteras i t.ex. tekniska- och/eller specifika facktermer, vilket signalerar att den ytterst är en fråga för experter eller enbart de väl insatta.

Det kan också finnas andra sätt att pacificera, dvs. att begränsa eller kontrollera debatten i syfte att undvika konfrontation, vilket Anita Kilhström och Joakim Israel beskriver som hantering av ”threatening yes/no conflicts” (2002: 212). Ett sådant förfarande kan vara att sätta upp ”praxis” för debatten, t.ex. genom att *specifiera var, när eller mellan vilka debatten bör föras*. Den sortens debattpraxis kan vara mer eller mindre uttalad. Ytterligare ett sätt att pacificera är att försöka *”väva in”* motståndaren, att göra honom eller henne delaktig i agerandet. Det kan göras genom att t.ex. tillmötesgå vissa

[55] Huruvida det verkligen var fråga om mer omfattande förändringar eller inte är en annan sak, men genom att uttrycka det på detta sätt var signalen att det inte var mycket att diskutera.

av motståndarens krav (av mindre betydelse) om han/hon accepterar frågans vidare hantering på det för den pacificerande aktören önskvärda sättet.

Pacificering kan ske genom en *låg politiseringsnivå*. När en fråga ”politiseras” görs den till ”föremål för stridighet, huvudsakligen mellan olika partier, men ibland mellan grupper inom ett parti” (Sjöblom 1968:113, min översättning). Politiseringsbegreppet använder jag inte som en egen operationalisering, då jag anser att det går in i en del av de andra – att trivialisera en fråga kan t.ex. vara ett sätt att hålla nere politiseringsnivån. En fråga som politiserats kan senare avpolitiseras genom t.ex. en kompromiss mellan olika grupper inom ett parti, vilket kan göras genom att partiledningen tillmötesgår vissa av gruppens krav, som redogjordes för ovan: gruppen kan på så sätt ”vävas in” (att detta är en egen del av pacificering) i den fortsatta hanteringen av frågan som då blir mindre politiserad (Sjöblom 1968:113, jfr Molin 1965:141f.).

Intervjumaterialet utgör en viktig del av empirin för att söka komma åt pacificering. Medan det övriga, skriftliga materialet kan indikera förekomsten av trivialisering och komplexgörande, är intervjuerna betydelsefulla för att få kunskap om debattpraxis. Det gäller även om och hur partiledningen har sökt att ”väva in” motparten – socialdemokrater mot EU/EMU – på olika sätt i hanteringen av frågorna.

Tabell 4.1 Sammanfattning: analysdimensioner och operationaliseringar

Dimension	Operationalisering
Offentlighet	frågebelysning: att/var frågan förs fram • partiinterna offentligheten • partiexterna offentligheten
Återkoppling	• svarar på ställda frågor • bemöter/kommenterar andras uttalanden
Rättfärdigande	• redovisar skälen för sitt ställningstagande • diskuterar skäl för och emot
Respekt	• uttrycker respekt för motparten/ behandlar motparten som jämbördig • uttrycker respekt för motpartens argument/ behandlar motpartens argument som jämbördiga
Neutralisering	• presenterar åsikter/kontoversiella påståenden som fakta • presenterar händelser som förutbestämda/ opåverkbara
Tolkningsföreträde	• definierar vad som ska diskuteras, ämnet/sakområdet det ”hör till” • definerar frågan som ”problem” och/eller ”lösning” • hänvisning till auktoritet
Pacificering	• trivialisera – göra frågan liten, obetydlig • komplexgörande – göra frågan svår, teknisk • debattpraxis (var, när eller mellan vem debatten förs) • ”väva in” motparten, tillmötesgå mindre krav, göra delaktig

Förankringarna som delprocesser

På den övergripande frågan ”vad förankras?”, eller snarare, vad det är partiledningen i de två fallen *söker att förankra*, är svaren i slutändan: ett medlemskap i EU respektive EMU. Inom de två processerna kan detta emellertid ha sett ut på olika sätt under olika perioder. Jag har därför valt att strukturera analysen efter olika *delförankringsprocesser*, som ska ses som just delar i respektive övergripande förankringsprocess: att få ett ja till EU/EMU. Dessa delförankringsprocesser är således analytiska konstruktioner. I båda fallen handlar det om tre delförankringsprocesser. Att antalet är detsamma för de två frågorna är inte något jag särskilt har strävat efter, utan beror på att jag har ansett de tre respektive indelningarna ”naturliga” utifrån frågornas hantering.

Det partiledningen specifikt önskar förankra varierar i de olika delprocesserna. Den kan t.ex. vilja förankra en avvaktande hållning vid en viss tidpunkt – att partiet ska hålla frågan öppen – medan den tydligt vill förankra ett ja till medlemskap vid en annan tidpunkt. Delförankringsprocesserna kan också ses som olika *stadier*, vilka de övergripande förankringsprocesserna passerar genom. Det betyder inte att dessa stadier på något sätt är förutbestämda, att frågorna nödvändigtvis följer ett visst gemensamt mönster. Däremot är det rimligt att anta att en delprocess påverkar den som kommer efter: om partiledningen ”går ut hårt” i en fråga kan den beroende på reaktioner och händelser i omvärlden välja att fortsätta driva sin linje hårt eller att ta ett steg tillbaka. Partiledningen kan också välja att söka ett specifikt mandat eller ett öppet mandat. Ett öppet mandat kan ge partiledningen fria händer att agera vidare i frågan (på ett mer eller mindre bestämt sätt) när den bedömer detta som lämpligt. I vart och ett av de empiriska kapitlen sker analysen genom indelning i dessa delförankringsprocesser, men för varje kapitel sammanfattas också den övergripande förankringsprocessen.

Sammanfattning

Kapitlet har presenterat avhandlingens analytiska ramverk, vilket bygger på de två idealtyperna *övertyga* respektive *övertala*. Frågan om hur man kan ”mäta” dessa diskuterades, och jag redogjorde för att man i görligaste mån kan möta denna metodologiska utmaning genom att sträva efter god validitet och reliabilitet. Vad gäller det förstnämnda, argumenterade jag för att

man genom tydliga operationaliseringar kan komma en bit på vägen mot en god validitet. Idealtyperna har därför delats in i ett antal analysdimensioner, vars operationaliseringar är de ”frågor” som ställs till materialet. Jag diskuterade vidare tre olika tillvägagångssätt för att söka stärka reliabiliteten.

I de två nästkommande kapitlen appliceras ramverket på empirin, i analysen av den socialdemokratiska partiledningens förankring av frågorna om EU- respektive EMU-medlemskap. Analysen i de två empiriska kapitlen bygger på en uppdelning av förankringsprocesserna i delprocesser, vilket redogjordes för i detta kapitel.

fem

EU-medlemskapet

Inledning

Syftet med detta kapitel är att besvara frågan om hur den socialdemokratiska partiledningen sökte förankra EU-medlemskapet hos partimedlemmarna.[56] Frågan om demokratiska implikationer av förankringen får anstå till kapitel 8, i vilket jämförelser mellan studiens två fall görs. Förankringsprocessen av EU-medlemskapet är, som framgått av föregående kapitel, indelad i tre delförankringsprocesser. Den *första* avser *avsikten att öppna för medlemskap*, och omfattar år 1990. Den *andra delförankringsprocessen* består av att *förankra ett ja till EU-medlemskap inom partiet*, dvs. att i någon form slå fast att detta var partiets officiella linje. Denna delprocess omfattar perioden från 1991 till mitten av juni 1994, då partiets Europakongress avgav en rekommendation för ett ja till medlemskap inför folkomröstningen senare samma år. Den *tredje delförankringsprocessen*, slutligen, utgörs av att *förankra ett ja till EU-medlemskap bland partimedlemmarna i folkomröstningen*, dvs. att få dem att rösta ja i denna. Att partimedlemmarna (och partiets sympatisörer) skulle rösta ja var ingalunda en självklarhet, kongressrekommendationen till trots. Den sista undersökningsperioden tar sin början i mitten av juni 1994, efter Europakongressen, och avslutas i och med folkomröstningen den 13 november samma år.

[56] Tidigare forskning har sökt att förklara den omsvängning i socialdemokraternas inställning till EG/EU-medlemskap som ägde rum under 1990 och befästes under de följande åren (Aylott 1999, Gustavsson 1998). Fokus här är på hur denna nya inställning till medlemskap *förankrades* partiinternt, utifrån de teoretiska utgångspunkter som presenterades i föregående kapitel. Omsvängningen som sådan – varför den ägde rum – är således inte föremål för analys i denna studie.

Kapitlet är upplagt efter dessa tre delförankringsprocesser. Inom var och en av dessa är analysen sedan strukturerad efter de dimensioner som presenterades i föregående kapitel. Övertyga-dimensionerna *offentlighet* och *återkoppling* är sammanslagna i framställningen. Det beror på att offentliga utspel och inlägg, såväl inom partiet som externt, ofta leder till återkoppling. De två andra övertyga-dimensionerna, *rättfärdigande* och *respekt*, behandlas i egna avsnitt. *Övertala*-dimensionerna presenteras däremot tillsammans under en gemensam rubrik. Delvis samma empiri förekommer under flera avsnitt, vilket gör vissa upprepningar och överlappningar oundvikliga. Varje period inleds med en *översikt*, och avslutas med en *sammanfattning*. Översikten är till för att ge läsaren en övergripande bild av den period som analyseras, och summeringen sammanfattar förekomsten av och utseendet på de olika analysdimensionerna för hela delprocessen ifråga. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av hela den studerade förankringsprocessen.

Innan analysen tar sin början, ges en kort bakgrund till det socialdemokratiska partiets förhållande till den europeiska integrationsprocessen före år 1990, för att sätta in de två fallstudierna i ett större sammanhang.

Bakgrund

Svensk neutralitets- och välfärdspolitik sågs länge som oförenliga med medlemskap, och båda politikområdena har haft en central plats i den socialdemokratiska partiidentiteten (Johansson & von Sydow, opubl. s. 2). Av dessa två skäl, samt värnandet av nationellt självbestämmande, var Sverige och svensk socialdemokrati inte intresserat av att delta i den efter andra världskriget framväxande europeiska integrationen. Under efterkrigstiden var samarbetet med de nordiska grannarna viktigt, liksom ett bredare internationellt engagemang, inte minst genom FN: dvs. sammantaget en hållning som något tillspetsat kan beskrivas som ”gärna Norden och världen men helst inte Europa” (af Malmborg 1994:29, se även s. 49ff., 60ff.). Som ett alternativ till det nära samarbetet inom EEG/EG, bildade Sverige, Storbritannien, Danmark och Norge frihandelsorganisationen EFTA 1960.[57] När Storbritannien, som var en viktig handelspartner för Sverige, ansökte om medlemskap i EG året efter EFTA:s tillkomst, blev frågan om

[57] EFTA utvidgades snabbt till att omfatta även Schweiz, Portugal och Österrike.

medlemskap för första gången föremål för debatt i Sverige. Statsminister Tage Erlander förklarade dock i det s.k. Metall-talet att medlemskap var oförenligt med svensk neutralitetspolitik (af Malmborg 2001: 534f.). Storbritanniens ansökan stoppades av Frankrike, och britterna stannade kvar i EFTA.

Frågan om EEG/EG-medlemskap förblev därefter vilande i Sverige, till Storbritanniens nästa försök 1967, då även Irland, Danmark och Norge lämnade in ansökningar. Efter tecken på ett mer mellanstatligt samarbete under 1960-talet lämnade Sverige in en öppen ansökan. Snart därefter tog EG emellertid nya steg i överstatlig riktning, då man beslutade om att arbeta mot en monetär union och ett fördjupat utrikespolitiskt samarbete. Detta fick statsminsiter Olof Palme att 1971 slå fast att medlemskap inte var möjligt utifrån den svenska neutraliteten (Gustavsson 1998:48f.). I mitten av 1980-talet tog integrationsprocessen ny fart, med *Enhetsakten* och socialisten Jacques Delors som ny och aktivt drivande ordförande i kommissionen. En proposition om ett uppgraderat förhållande till EG antogs 1988. Här uttrycktes en intention om att ”bredda och fördjupa samarbetet med EG så långt detta är förenligt med neutralitetspolitiken”, samtidigt som det slogs fast att: ”Den bedömning som gjordes är [sic] 1971 att medlemskap i EG inte är förenligt med neutralitetspolitiken står fast” (prop. 1987/1988:66).

Under andra halvan av decenniet skedde stora internationellpolitiska förändringar, genom öststaternas frigörelse från Sovjetunionen och sammanbrottet av denna. Det gjorde att värdet av den svenska neutraliteten i viss mån kom att omdefinieras, om än inte överges (Gustavsson 1998:82ff). Våren 1990 befann sig Sverige i en inrikespolitisk kris med ekonomiska problem, vilket ledde till att den socialdemokratiska regeringen, med Ingvar Carlsson som statsminister, avgick – men den följdes av en ny Carlssonregering (Carlsson 2003:317ff.). Samtidigt pågick förhandlingar mellan EFTA-länderna och EG om ett utökat samarbete, den *Europeiska ekonomiska sfären* (EES). Det visade sig dock efterhand att EG:s attityd var mindre generös än vad som först verkat vara fallet: EFTA-länderna skulle bli tvungna att acceptera EG:s regelsystem utan möjlighet till inflytande över den riktning EES skulle ta (Gustavsson 1998:62, Aylott 1999:123). Hösten 1990 hade EES-förhandlingarna hamnat i ett dödläge. Samtidigt visade opinionsundersökningar att stödet för svenskt medlemskap i EG ökade och moderaterna och folkpartiet förespråkade aktivt ett medlemskap. Den internationella och den nationella kontexten vid tiden strax före avsiktsförklaringen om att söka medlemskap hade sålunda förändrats på ett sådant sätt att

såväl neutralitets- som välfärdsargumentet (och Sveriges val av den ”tredje vägens politik”) inte längre uppfattades som självklara hinder för ett svenskt närmande till EG.

Avsiktsförklaringen om svenskt medlemskap: 1990

Översikt

En förändring i partiledningens hållning i EG-frågan skedde successivt under 1990, vilken kulminerade i avsiktsförklaringen om att söka svenskt medlemskap den 26 oktober. Ingvar Carlsson framhåller att marken var väl förberedd (intervjuer 040128 samt 071026, Carlsson 2003:410f), vilket även Allan Larsson och Anita Gradin anser (intervjuer 071108 respektive 080717). Deklarationen om avsikten att söka svenskt medlemskap var inget panikbeslut, i hopp om att bildka marknaden eller borgerliga partiledare, enligt Carlsson. Han gjorde två inlägg på *DN Debatt* under senvåren och sommaren i medlemskapsfrågan och ägnade en del av sitt inledningstal på partikongressen i september åt händelserna i Europa och innebörden av dessa för Sverige framöver. Den svenska opinionen gick också i positiv riktning i synen på ett svenskt EG-medlemskap. Senhösten 1990 låg opinionsstödet för medlemskap på omkring 70 procent, medan motståndarna endast noterade omkring 15 procent (Holmberg 1996a:112).

Ändå uppfattade många regeringens skrivelse som presenterades den 26 oktober, i form av ett s.k. krispaket där avsikten att söka medlemskap formulerades, som överraskande. Avsikten med krispaketet var att presentera en mer samlad bild av politiken, för att ”få bästa möjliga effekt hos dem som bedömde svensk ekonomi” (Carlsson 2003:412). Sverige befann sig vid den här tiden i finansiell och ekonomisk kris, med ett stort valutautflöde. Med krispaketet hoppades regeringen, med Ingvar Carlsson och finansminister Allan Larsson i spetsen, att återupprätta förtroendet för svensk ekonomi och hindra valutautflödet (Gustavsson 1998:178ff, Aylott 1999:126).[58] Regeringen förklarade i skrivelsen att den eftersträvade ett nytt

[58] Statsfinansiella åtgärder var dock inte det enda inslaget i den mer långsiktiga politik regeringen tog fram vid den här tiden. En annan del omfattade en författningsreform, med bl.a. längre mandatperioder (Larsson, intervju 071108).

beslut i riksdagen ”om Europapolitiken som tydligare och i mer positiva ordalag klargör Sveriges ambitioner att bli medlem av Europeiska gemenskapen” (skrivelse 1990/91:50). Den 12 december uttalade riksdagen att ”Sverige bör eftersträva att bli medlem i den Europeiska gemenskapen med bibehållen neutralitetspolitik” (riksdagens protokoll 1990/91:2).

Offentlighet och återkoppling

Signalerna om en successiv omprövning av medlemskapsfrågan anser Carlsson kom till uttryck bland annat i de två artiklar som publicerades den 27 maj respektive den 5 juli 1990 på *DN Debatt*, i vilka han ett steg i taget flyttade fram positionerna. Med DN-artiklarna hoppades Carlsson nå ut brett:

> [V]ill man ha uppmärksamhet i någon större omfattning, då är DN Debatt – man får tycka bra eller illa om det – det är ju ofta något som vi då och nu använder, vi politiker, för att så att säga gå ut och… du kan kalla det försöksballonger, eller en vilja att föra frågan framåt, jag skulle välja det senare (Carlsson, intervju 071026).

Ingvar Carlsson konstaterar att: ”Det blev absolut inget ramaskri, eller att man sa att det här var orimligt, stopp och belägg. Det fanns inga sådana reaktioner” (ibid.). Responsen som kom, menar han, visade att det var ett ”ganska logiskt sätt att resonera” (ibid.), givet de förändringar som hade skett i omvärlden. Även de politiska motståndarna i det borgerliga lägret verkade se inläggen som en naturlig följd av de ändrade omständigheterna – en del av dem, främst moderaterna och folkpartiet, ville dock gå fortare fram (Carlsson, intervju 071026, se även Carlsson 2003:411). Den återkoppling som följde tiden närmast efter Carlssons första artikel kom i huvudsak från den borgerliga sidan, främst från moderatledaren Carl Bildt. Från de ”egna leden” var det främst personer med LO-anknytning som reagerade (se t ex DN 900607, 900624, dessa behandlas under *rättfärdigande*). Den partiinterna återkopplingen var emellertid begränsad. *Aktuellt i Politiken*, partiets egen tidning, kommenterade överhuvudtaget inte någon av Carlssons DN-artiklar, vare sig på ledar- eller nyhetsplats[59].

[59] De nummer som var närmast följande efter respektive artikel var AiP nr. 10, 900601 samt nr. 13, 900810.

> [M]in avsikt med den första artikeln [var] att öppna på dörren, medan DN satte en rubrik som var… som innebar, tycker jag, en feltolkning, men du kan kritisera mig för att jag var för försiktig. Men då valde jag att komma igen med en andra artikel. Jag tycker det är väldigt klart, jag talar ju om medlemskap, om än med villkor självfallet (Carlsson, intervju 071026).

Rubriken på den första artikeln blev ”EG-medlemskap omöjliggörs”, vilket således gav intryck av rakt motsatt budskap, jämfört med det Carlsson ville: att flytta fram positionerna. Den andra artikeln, som publicerades den 5 juli, fick rubriken ”EG-hinder kan undanröjas”. Det var inte bara försiktigheten i den första artikeln, och de skilda tolkningar som följde av den, som fick Ingvar Carlsson att på nytt göra ett inlägg på *DN Debatt*. Carlsson anser att det sedan publiceringen av den första artikeln tillkommit ”ytterligare motiv” för att öppna för ett framtida medlemskap (Carlsson 2003: 399ff.).[60] Europapolitiken hade också diskuterats på ett VU-möte den 1 juni, där Carlsson förklarade att den behövde stärkas (Carlsson 2003: 395). Trots att Carlsson valde ett forum som gjorde att artiklarna nådde ut i den breda offentligheten, blev återkopplingen på dem från det egna partiet således begränsad.

På partikongressen den 15-20 september förde Europa-frågan en undanskymd tillvaro. Ingvar Carlsson tog visserligen upp den i sitt inledningstal, där han talade om ”fem visioner för Europa”, men den uteblivna debatten, eller bristande återkopplingen, kring frågan tyder på att kongressledamöterna inte uppfattade talet som ett tecken på en tydlig kursändring, eller att ett medlemskap var nära förestående.

> Kanske hade jag kunnat vara djärvare i min inledning på partikongressen. Men jag ansåg absolut inte att tiden var mogen för en avgörande diskussion eller ett definitivt ställningstagande. Kongressens

[60] Utöver det säkerhetspolitiska lägets fortsatt positiva utveckling, ansåg Carlsson att det fanns demokratiska skäl (att få vara med och påverka besluten), ekonomiska skäl samt att EG som länge prioriterat fördjupning före utvidgning signalerade att nya medlemmar nu kunde vara välkomna (Carlsson 2003:400f.). Det sistnämnda var en nog så viktig förutsättning för att gå vidare med frågan (Danielsson, intervju 070820).

> roll skulle inte heller bli så avgörande genom att jag inte heller vid en senare tidpunkt tänkte mig ett majoritetsbeslut som skulle bli tvingande för medlemmar, partistyrelsemedlemmar eller riksdagsledamöter (Carlsson 2003: 412).

Carlssons resonemang ovan kan ses som ett uttryck för en önskan om ”lagom” mycket återkoppling: han önskade inte så mycket att det kunde bli fråga om ett avgörande ställningstagande på kongressen. Å andra sidan hade han inte heller väntat sig att återkopplingen helt skulle utebli: ”Märkligt nog blev det ingen debatt alls. Även om motioner i ämnet[61] lyste med sin frånvaro hade jag räknat med att mitt avsnitt om Europa i öppningstalet skulle stimulera ombuden till en dialog” (Carlsson 2003:407). Den motion som tog upp medlemskapsfrågan (nr. 464) gavs emellertid begränsad återkoppling, då partistyrelsen ansåg den besvarad med hänvisning till de pågående EES-förhandlingarna med EG: ”ett svenskt medlemskap i EG är inte ett mål för de förhandlingar som nu förestår” (Partistyrelsens utlåtanden över internationella motioner och förslag till riktlinjer. Häfte U4, s. 22, Partikongressen 1990). Den återkoppling som förekom utvecklas vidare i termer av *rättfärdigande*.

Anita Gradin, som var partistyrelsens föredragande i frågan, var förvånad över avsaknaden av motioner. Hon anser att det fanns en debatt ute i partiet om förhållandet till EG vid den här tiden, bl a inom distrikten (Gradin, intervju 080717). I ett försök att stimulera till återkoppling på själva kongressen gav Anita Gradin redaktionsutskottet i uppdrag att ta fram ett förslag till uttalande ”om Sverige och integrationsprocessen” (Protokoll A, s. 130, Partikongressen 1990). Även efter redaktionsutskottets förslag följde emellertid en yttest begränsad debatt. Endast en kongressledamot, Rolf Andersson från Skåne, ifrågasatte delar av uttalandet, vilket resulterade i en mindre ändring.[62] Allan Larsson, som satt i redaktionsutskottet, anser

---

[61] Det fanns *en* motion som direkt handlade om EG-medlemskap, nr. 464, från Alingsås arbetarekommuns internationella kommitté. En annan motion tog upp ”EG och den gemensamma sektorn” (nr. 859), om hur den gemensamma sektorn skulle påverkas av ett medlemskap.

[62] Denna ändring gällde EES-avtalet. Det tilläggsförslag som antogs handlade om att avtalet skulle ge möjlighet för Sverige att ”behålla och vidareutveckla vår lagstiftning till skydd för miljö och hälsa, liksom vår arbetsrättslagstiftning” samt, med tillägget att det även ska gälla för ”social service och trygghet” (Protokoll B, s. 253ff., Partikongressen 1990).

att den debatt som följde mellan Ingvar Carlsson och Rolf Andersson trots allt var viktig, då det klargjordes att det enda villkoret för EG-medlemskap var säkerhetspolitiken (Larsson, intervju 071108). Mats Hellström skriver i sina memoarer om den ytterst begränsade kongressdebatten i ett försök att förklara denna:

> Kanske var det så att kongressdeltagarna i stort accepterade den internationalistiska solidaritetsplädering som Ingvars och Anitas tal uttryckte. Men kanske kongressens tystnad istället innebar att man var avvaktande och inte kände sig hemma i EG-argumentationen (Hellström 1999:16).

För Pierre Schori, dåvarande kabinettsekreterare med ett förflutet som internationell sekreterare för socialdemokraterna, var förklaringen till den ytterst korta debatten på kongressen ”enkel”:

> [V]ad som sades av Ingvar Carlsson, Sten Andersson och Anita Gradin i frågan hade redan insetts och accepterats av såväl ombud som partimedlemmen i gemen. Man skulle kunna säga att 70-talets EEC-debatt inrymde djupa åsiktssprickor inom socialdemokratin tills beslut träffades. Dagens EG-debatt uppvisar däremot en bred enighet om både mål och medel (Schori, DN 910113).

Schoris tolkning får betraktas som synnerligen optimistisk, då det tidigt stod klart att partimedlemmarna hade olika uppfattningar om förhållandet till EG. En ytterligare möjlig anledning till avsaknaden av debatt var, som redan framgått, att kongressombuden inte uppfattade uttalandena som tecken på en kursändring i frågan. En sådan förklaring kan också kopplas samman med Hellströms resonemang kring att många av ombuden inte kände sig hemma i EG-argumentationen – frågan hade under lång tid inte varit uppe till debatt i någon större utsträckning inom partiet.

Regeringens skrivelse den 26 oktober, som presenterade avsikten att söka svenskt medlemskap i EG, togs fram inom en liten krets (regeringens skrivelse 1990/91:50). Det fanns därmed få möjligheter till återkoppling på innehållet innan det offentliggjordes. Jakob Gustavsson beskriver i sin avhandling krispaketet som i huvudsak formulerat av finansminister Allan Larsson och Ingvar Carlsson. Genom att presentera EG-medlemskapet i en ekonomisk inramning (”framing”), blev det en angelägenhet för främst

finansministern.[63] På så sätt kunde utrikesminister Sten Andersson och utrikeshandelsminister Anita Gradin, två ministrar som annars naturligen skulle ha involverats i formuleringen av Sveriges nya syn på förhållandet till EG, ”hållas utanför” processen (Gustavsson 1998:182ff.). Båda var också tunga namn inom partiet (även om Gradin inte satt i VU eller partistyrelsen). Ingen av dem var motståndare till en EG-anslutning på sikt, men särskilt Andersson hade gjort tydligt att frågan inte var aktuell för avgörande vid den här tiden. Anita Gradin anser dock att ”skrivelsen var en logisk följd av vad vi kom överens om på partikongressen 1990”, och därmed inte något överraskande drag. Hon visste emellertid inte i förväg att den skulle presenteras just den aktuella dagen (Gradin, intervju 080717).

Sten Olsson, som var partiets organisationschef vid den här tiden, ger följande bild av partiets insyn i skrivelsen om ändrad syn på EG-medlemskap:

> Vi som satt i partiets ledningsgrupp[64], för oss blev det bekant först på den riksdagsgrupp där det presenterades strax innan. […] [N]ågra skulle säkert säga att det var en naturlig positionsbestämning utifrån den process som pågått. Men det var ingen bred förankring av det, att det skulle aktualiseras just då (Olsson, intervju 080116).

Lena Klevenås beskriver hur partidistriktens internationella kontaktmän hade samlats i Stockholm för sin årliga träff samma dag som regeringsskrivelsen offentliggjordes:

> Den minister vi skulle träffa den 26 oktober 1990, var försvarsminister Roine Carlsson, men alldeles innan det var dags fick vi beskedet att träffen var inställd för att han skulle medverka på en viktig presskonferens. Vi bänkade oss i stället framför TV-apparaterna och fick till vår stora förvåning höra att Sverige skulle ansöka om medlemskap i EG! (Klevenås e-bok, s. 22).

---

[63] Ingvar Carlsson skriver att: ”Det är riktigt att idén till skrivelsen med ett brett innehåll kom till under samtal som Allan Larsson och jag förde”, men att dessa hade föregåtts av överläggningar med medarbetare inom en rad olika områden, som energi-, författnings- och europafrågor (Carlsson 2003:412).

[64] Ledningsgruppen omfattade de anställda cheferna på partiexpeditionen, med rätt att närvara på riksdagsgruppens möten (Sten Olsson, e-postkorrespondens 080811).

Frågan hade inte diskuterats, än mindre förankrats, bland partidistriktens internationella kontaktmän, enligt Lena Klevenås (intervju 080918). Genom att hålla innehållet i skrivelsen inom en begränsad grupp inom regeringskansliet[65], partiets ledningsgrupp och riksdagsgrupp, samt genom att presentera det för en del av denna krets nära inpå offentliggörandet minimerades möjligheterna till återkoppling. De centrala beslutsfattarna i partiet fanns vid den här tiden inom regeringen[66] (Danielsson, intervju 080812). ”Breddningen”, i bemärkelsen att föra fram EG-frågan mer offentligt för debatt, kom successivt: vid ett VU-möte i december tillsattes en arbetsgrupp med uppgift att ”att förankra frågorna på bredden” i partiet (Gradin, intervju 080717). Gruppens uppgift var framför allt att ta fram information samt att stimulera till debatt i EG-frågor, och därmed ett aktivt försök från partiledningen att öppna upp för information till och återkoppling från medlemmarna (AiP nr. 1, 920117, se även Aylott 1999:135f). Gruppen påbörjade sitt arbete under 1991 (Verksamhetsberättelse 1990-92, s. 106, Göteborgskongressen).

Sammanfattningsvis gjorde Ingvar Carlsson några inlägg i forum med en hög grad av offentlighet, genom artiklarna på *DN Debatt* och talet på partikongressen. Återkopplingen från partimedlemmarna var minimal. Carlssons försiktighet, vilken *kan* ses som en retorisk anpassning till den politiska situationen, gjorde budskapet oklart. Det gjorde det svårt för partimedlemmarna att förstå och därmed också att bemöta. Arbetet med regeringsskrivelsen, då steget mot att förklara medlemskap som önskvärt togs, hölls inom en liten krets inom vilken förankringen av frågan skedde. Detta gav i sin tur ytterst små möjligheter för återkoppling från partiorganisationen.

---

[65] Ingvar Carlsson tillsatte en statsrådsgrupp samt en statssekreterargrupp för europafrågor, vilket var ett unikt sätt att arbeta med frågan – det har inte förekommit vare sig förr eller senare (Danielsson, intervju 080812; Carlsson, seminarium i Lund 040128).

[66] Även de centralt placerade beslutsfattarna höll frågan inom en liten krets av medarbetare. Nils Lundgren, då chefsekonom på Nordbanken, ingick i en grupp ekonomer som regelbundet träffade finansminister Allan Larsson i en rådgivande funktion. Avsikten att föra in ansökan om EG-medlemskap i krispaketet, eller att överhuvudtaget akualisera frågan vid den här tiden, var dock inte känd av denna grupp (Lundgren, intervju 071107).

Rättfärdigande

Att bevara handlingsfriheten i frågan var det överordnade för Carlsson. Han formulerade sig därför i försiktiga termer, såväl i DN-artiklarna som på partikongressen, vilket framgick ovan. I regeringsförklaringen den 2 oktober var formuleringarna i stort sett de samma som tidigare. Carlsson förklarade att: ”Sverige eftersträvar ett så omfattande och djupgående samarbete med EG som är förenligt med vår neutralitetspolitik” och uttryckte förhoppningar om att det utrikes- och säkerhetspolitiska samarbetet mellan EG-länderna inte skulle omfatta ”ett förpliktande utrikespolitiskt samarbete och en gemensam försvarspolitik” (riksdagens protokoll 1990/91:2).

Rättfärdigandet av den förespråkade linjen – som i dessa sammanhang var ett successivt närmande till EG, om än inte ett omedelbart förestående medlemskap – blev därmed otydligt. Avsikten om att öppna för medlemskapsansökan upplevdes till följd av detta som en desto större överraskning för en del. I den första DN-artikeln (900527) är det svårt att finna tydliga uttryck för vare sig framflyttade positioner, det Carlsson ville signalera, eller för den rubrik som förklarade dörren stängd för medlemskap, satt av DN:s debattredaktion. Det sammanlagda intrycket av de försiktiga formuleringarna kan snarast ses som en bekräftelse av den då existerande hållningen, med abstrakta resonemang om *möjliga* ändringar i framtiden.[67] Statsvetaren Kjell Goldmann menade i ett inlägg på *DN Debatt* den 27 juni att om man tolkade Carlsson bokstavligt, så var ett svenskt medlemskap omöjligt: ”Men oklarheten i de nyckelbegrepp han använder gör att även motsatt tolkning är möjlig” (ibid.). Oklarheten låg, enligt Goldmann, i den innebörd som Carlsson gav åt såväl ”alleuropeisk fredsordning”, som ”förpliktigande [utrikes- och säkerhetspolitiskt] samarbete av det slag medlemskap i EG tycks förutsätta” (DN 900627).

Två utspel gjordes av LO-personer, som ansåg att EG-medlemskap var något som man borde avvakta med att ta ställning till, respektive inte bry sig om alls. Gudmund Larsson, LO:s EG-utredare, och Håkan Arnelid, ekonom på Metallarbetareförbundet, skrev i ett inlägg på *DN Debatt* den 7 juni att EES-avtalet inte borde dömas ut på förhand, främst p.g.a. att det

[67] Carlssons dåvarande pressekreterare, Marita Ulvskog, var den som höll i slutredigeringen av artikeln. Ulvskog var redan vid den här tiden skeptisk till EG-medlemskap, och kom senare att tillhöra motståndarna. Lars Danielsson spekulerar i hur de försiktiga formuleringarna genom hennes redigering på marginalen kom att få en mer avvaktande innebörd än vad Carlsson hade avsett (Danielsson 2007:44).

fortfarande rådde stor osäkerhet kring den säkerhetspolitiska utvecklingen. Regeringen borde fokusera på EES och vänta med att diskutera medlemskap tills det var klart vad EES-förhandlingarna skulle ge. LO-ekonomerna Dan Andersson och P O Edin uppmanade Carlsson att säga nej till EG-medlemskap i samma forum, den 24 juni. De menade att det inte enbart var neutraliteten som utgjorde ett hinder för medlemskap, utan även det faktum att en anslutning till EG:s valutaunion kan leda till massarbetslöshet. De båda inläggen gav tydliga rättfärdiganden för respektive förespråkad linje.

I den andra artikeln uttryckte Carlsson större förhoppningar än tidigare om en alleuropeisk fredsordning, vilken Sverige aktivt skulle medverka i, närmast genom den Europeiska Säkerhetskonferensen (ESK). Det andra ”villkoret” för möjligheten att söka svenskt medlemskap i EG längre fram, som Carlsson tidigare hade tagit upp, handlade om huruvida EG-medlemmarna skulle gå vidare med ett utrikes- och säkerhetspolitiskt samarbete:

> Mellan den europeiska gemenskapens medlemmar förekommer redan idag ett aktivt och långtgående utrikespolitiskt samråd. Riksdagen har sagt att ett svenskt deltagande i detta samråd skulle kunna påverka förtroendet för den svenska neutralitetspolitiken. Den har också konstaterat att ett svenskt medlemskap inte är ett mål för de diskussioner som nu pågår. Detta gäller alltså *för dagen*. I diskussionen om *framtiden* har jag – både i utrikesnämnden och offentligt – angett under vilka omständigheter som Sverige senare skulle kunna ansöka om medlemskap i EG (Carlsson, DN 900705).

I den här artikeln gav Carlsson en tydligare förklaring till hur Sverige, till en början, skulle arbeta för en ”alleuropeisk fredsordning” – även om det förblev oklart hur det skulle ta sig uttryck utöver ESK-arbetet. Det andra ”villkoret” för ett eventuellt svenskt EG-medlemskap, utvecklingen av utrikespolitiskt samråd inom EG, formulerades i ungefär samma termer som tidigare. Den sammantagna bilden ger intryck av att Carlsson trots allt förespråkade en fortsatt avvaktan i medlemskapsfrågan, om än med positiva undertoner. Betoningen av denna hållning gällde ”för dagen” indikerade att frågan kunde bli föremål för omprövning.

I inledningstalet på kongressen tog Carlsson upp fem visioner för Europa. Den tydligaste kopplingen till frågan om EG-medlemskap formule-

rades i den ”tredje visionen”, i vilken han uttryckte en förhoppning om att den nya ordningen i Europa inte skulle nödvändiggöra en gemensam försvarspolitik för EG: ”I ett Europa där blockgränserna försvunnit skulle därmed de traditionella hindren för att förena ett svenskt EG-medlemskap och den svenska neutralitetspolitiken falla bort” (Protokoll A, s. 21, Partikongressen 1990).

Den enda motion som hade inkommit i frågan ville se EG-medlemskap som uteslutet (motion nr. 464, häfte M4, s. 6f., Partikongressen 1990). Motionen, från ett antal personer i Alingsås arbetarekommun, menade att det var tveksamt om EG var ett forum för solidariskt internationellt samarbete. EG-anpassning borde inte heller ses som ”det yttersta målet”: ”Vår egen politik bestämmer vi själva, och den ska naturligtvis vara inriktad på internationell samverkan *med alla*” (ibid.). Partistyrelsen konstaterade, i sitt utlåtande över motionen, att utrikespolitiskt samarbete förekommer inom EG samt att det ”finns planer inom EG på att gå vidare mot en politisk union” (Partistyrelsens utlåtanden över internationella motioner och förslag till riktlinjer, häfte U4, s. 22, Partikongress 1990). Utlåtandet fortsatte med:

> Därför har riksdagen konstaterat, att svenskt medlemskap i EG inte är ett mål för de förhandlingar med EG som nu förestår. Bakom denna formulering står också den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Partistyrelsen delar denna uppfattning. Partistyrelsen kan dock inte ställa sig bakom motionärens krav på ett oreserverat nej till medlemskap i EG för all framtid. I motsats till motionären anser partistyrelsen, att frågan om medlemskap senare kan komma att aktualiseras, dock bara under vissa bestämda förutsättningar (Partistyrelsens utlåtanden över internationella motioner och förslag till riktlinjer, häfte U4, s. 22, Partikongress 1990).

De två förutsättningar som partistyrelsen nämnde, var ”att krigsrisken i Europa minskar på ett bestående sätt” samt ”att en samordning av utrikes- och försvarspolitiken inte sker inom EG” (ibid.). Den slog därefter fast att: ”En reell bedömning av denna fråga måste därför anstå till dess att vi bättre kan bedöma dels den allmänna politiska utvecklingen i Europa, dels hur EG utvecklas”. Formuleringarna i utlåtandet rättfärdigar därmed en avvaktande hållning i frågan om medlemskap, som endast kan bli aktuellt under vissa förutsättningar. Det förslag som redaktionsutskottet tog fram på kon-

gressen, på uppmaning av Anita Gradin, låg inte oväntat helt i linje med det ovan refererade utlåtandet från partistyrelsen:

> Ett EES-avtal utesluter inte för framtiden svenskt medlemskap, om detta skulle visa sig möjligt och önskvärt. Avgörande blir, som har nämnts, den säkerhetspolitiska utvecklingen i vår omvärld och hur EGs nuvarande medlemmar väljer att utveckla sitt utrikes- och säkerhetspolitiska samarbete (Protokoll B, s. 251f., Partikongressen 1990).

Såväl partistyrelsen, i sitt utlåtande över motionen om att säga nej till EG, som redaktionsutskottets förslag, rättfärdigade en avvaktande hållning i EG-frågan: medlemskap kan aktualiseras i ”framtiden”, men enbart under de två villkoren.

Stig Alemyr, ordförande i riksdagens utrikespolitiska utskott, var angelägen om att få riktlinjer vid kongressen att agera efter. Alemyr var bekymrad över motioner i utrikesutskottet med krav på medlemskap och hur han skulle förhålla sig till dessa. Ett möte kallades därför samman under kongressen, mellan med bl.a. Ingvar Carlsson, Anita Gradin och Sten Andersson, för att diskutera frågan (Gradin, intervju 080717; Carlsson, intervju 071026, se även Carlsson 2003:407). Gradin menar att de två ”stora” avtrycken, med avseende på EG-frågan på kongressen 1990, var den uteblivna debatten samt denna sammankomst om riktlinjer för agerandet i utrikesutskottet. Alemyr fick mandat för att flytta fram positionerna för ett möjligt medlemskap, och det blev en positiv skrivning i utrikesutskottet (Gradin, intervju 080717; Larsson, intervju 071108). Förankringen av dessa i utrikesutskottet framflyttade positioner skedde därmed i denna begränsade krets, snarare än i den ”stora” kongressdebatten.[68] För Carlsson var

[68] På partikongressen 1990 antogs ett nytt partiprogram. Slutfasen av framtagandet av detta sammanföll ungefär med tiden då Carlsson tog de första stegen mot en ändrad syn på EG, under våren 1990 (Teorell 1998:183ff.). I mitten av juni skickades ett reviderat programförslag ut till kongressombuden. Samtidigt var partiprogrammet ett resultat av en lång process, vilket förklarar att formuleringen om förhållandet till Europa och EG inte återspeglade någon ”ny” hållning. Förhållandet till integrationen i Västeuropa formulerades på följande sätt i partiprogrammet: ”Sverige har, inom de ramar och de möjligheter neutralitetspolitiken erbjuder, ett starkt intresse av att delta i den fortsatta utvecklingen av det ekonomiska, sociala och kul-

det viktigt att gripa initiativet, och inte låta de borgerliga motionerna styra (Carlsson, intervju 071026). Detta diskuterades emellertid inte inför kongressen.

I regeringens skrivelse den 26 oktober, där avsikten om att öppna för EG-medlemskap formulerades, rättfärdigades detta på följande sätt:

> [F]örutsättningarna för ett svenskt medlemskap i EG [har] förändrats, tack vare den positiva utvecklingen i Europa. Möjligheterna att lägga grunden till en ny, varaktig fredsordning har förstärkts. […] Ett svenskt medlemskap i EG med bibehållen svensk neutralitetspolitik ligger i vårt nationella intresse. […] Regeringen eftersträvar ett nytt riksdagsbeslut om Europapolitiken som tydligare och i mer positiva ordalag klargör Sveriges ambitioner att bli medlem av Europeiska gemenskapen (regeringens skrivelse 1990/91:50).

Den positiva säkerhetsutvecklingen i Europa kopplades till arbetet inom ESK. Däremot kommenterades inte det andra ”villkoret”, om EG-medlemmarnas samordning av utrikes- och säkerhetspolitik, annat än att ett medlemskap förutsatte ”bibehållen svensk neutralitetspolitik”. Carlsson var själv i efterhand kritisk till att han inte tydligare förklarade och motiverade avsikterna med skrivelsen: ”Jag borde som statsminister inlett skrivelsen till riksdagen med en s.k. kappa där jag motiverade innehållet och redovisade avsikterna med vårt initiativ” (Carlsson 2003:411).

Carlsson ansåg också att han kunde ha tydliggjort ”att vi nu tog ett steg i riktning mot ett medlemskap men att detta var ett led i en långvarig process” (Carlsson 2003:412). Tidsperspektivet var under denna period i flera sammanhang oklart: de närmast involverade var givetvis medvetna om att en ansökan skulle ta tid, och under tiden var det viktigt att gå vidare med EES-förhandlingarna. För dem som betraktade processen på håll kunde intrycket bli att medlemskap var något nära förestående. I regeringens skrivelse framgick det dock tydligt att det på kort sikt var EES-avtal som gällde:

> Sveriges intresse för ett EES-avtal mellan EFTA och EG är oförändrat starkt. […] Ett EES-avtal skulle ge Sverige möjlighet till fullt tillträde

turella samarbetet i Västeuropa” (Partiprogram, antaget på Socialdemokraternas 31:a kongress 1990, s. 39).

till EGs inre marknad, då denna genomförs 1 januari 1993. I detta tidsperspektiv saknas alternativ till ett EES-avtal (regeringens skrivelse 1990/91:50).

Sammanfattningsvis var budskapen från Ingvar Carlsson om de successivt framflyttade positionerna i förhållande till EG i hög grad otydliga. Carlsson ville gå försiktigt fram. Priset blev att de nyanser av ökat närmande som han ville signalera i stort sett gick förlorade för partimedlemmarna. Medlemskapsdiskussionen fördes i termer av ”villkor” som måste uppfyllas för svenskt medlemskap, snarare än genom för- och nackdelar med ett sådant. Finansminister Allan Larsson hade en central roll i krispaketets tillkomst, men det var Carlsson som i stort sett ensam agerade i fråga om att söka rättfärdiga avsikten om att öppna för ett svenskt EU-medlemskap.

Respekt

Ingvar Carlsson gjorde tidigt klart att det skulle råda öppenhet i EG-frågan, och att något ”tvingande” partibeslut inte skulle tas (Carlsson 2003:412). *Om* frågan skulle ha avgjorts ”på sedvanligt sätt inom ramen för den representativa demokratin” borde partiet ha tagit ställning på partikongressen 1990 (Carlsson 2003:404). Carlsson ansåg dock redan innan kongressen, och innan Carl Bildts utspel om en folkomröstning i frågan (SDS 901222), att en sådan skulle vara oundviklig. Carlsson skriver att: ”Någon entusiasm fanns inte i den socialdemokratiska partiledningen för att riksdagen åter skulle avstå från att ta ansvaret i en stor och viktig fråga”, men splittringen bland de socialdemokratiska väljarna ”gjorde det utomordentligt svårt att hantera frågan i ett riksdagsval” (Carlsson 2003:417f.). Det dröjde emellertid till våren 1991 innan partiledningen offentligt tog ställning för en folkomröstning (Ruin 2007: 335). Vid en kommande folkomröstning var den högsta prioriteten för Carlsson och partiledningen att hålla samman partiet. Erfarenheterna från Norges EG-folkomröstning 1972 tjänade som ett avskräckande exempel:

> Den norska erfarenhetsbilden är stor, de försökte ju gå den andra vägen, med en ja-anhängare som försökte diktera fram hur [det socialdemokratiska] partiet skulle vara i sin helhet. Och det fick ju väldigt negativa konsekvenser. Dels så fick man ju ett nej, för det upplevdes

som överhetens diktat, och dels så skadade det partiet (Carlsson, intervju 071026).

Carlsson konstaterar att: ”Det var väldigt viktigt för mig att ha en process, som gjorde att dagen efter folkomröstningen skulle nej-anhängarna kunna fortsätta att verka inom socialdemokratin” (ibid.). En sådan process skulle bara fungera om man respekterade varandras olika åsikter i frågan: ”Som förespråkare för ett medlemskap skulle jag visa respekt för de socialdemokrater som kom till en annan uppfattning” (Carlsson 2003:405). Detta uttryckte en avsikt att visa respekt för motparten, dvs. partimedlemmar med annan åsikt i frågan.

I december 1990 hölls ett VU-möte, under vilket partiets handlingsplan för medlemskapsfrågan diskuterades. Vid detta möte tillsattes EG-arbetsgruppen under VU, på initiativ av utrikesminister Sten Andersson (Aylott 1999:135f.). Från början bestod den enbart av partiföreträdare med positiv inställning till EG-medlemskap, men efter att LO:s ordförande Stig Malm pekat på farorna med en så tydligt EG-positiv arbetsgrupp som kunde uppfattas forma partiets agerande i frågan, utökades den med fler medlemmar med skeptisk inställning (ibid.). Beslutet att ta in skeptiker i arbetsgruppen kan tolkas i termer av respekt för partimedlemmar med denna inställning, men också som ett strategiskt agerande – troligen fanns det element av båda dera. Riksdagsledamoten Lena Klevenås var den första skeptikern som togs in i arbetsgruppen (Verksamhetsberättelsen 1990-92, s. 106, Göteborgs-kongressen). Hon anser att det var en tydlig signal för att visa respekt för dem som var skeptiska eller motståndare till medlemskap, och samtidigt en del i arbetet med att hålla ihop partiet (Klevenås, intervju 080918).

Sammanfattningsvis var det, föga överraskande, omsorgen om partiet som var det högst prioriterade för partiledningen, med Ingvar Carlsson i spetsen. Ingvar Carlsson och Sten Andersson uttryckte i olika sammanhang vikten av att visa respekt för de socialdemokrater som ställde sig skeptiska eller negativa till ett svenskt EG-medlemskap. Erfarenheterna av det norska socialdemokratiska partiets hantering av EG-frågan 1972 tjänade som en tydlig ”lesson of the past”. Efter avsiktsförklaringen var det därför en inkluderande strategi som tog form, i fråga om behandlingen av partiets EG-motståndare. Carlsson, och övriga partiledningen, avsåg inte att söka förankra frågan inom partiet genom ”diktat”.

Övertala

För Ingvar Carlsson var det viktigt att frågan inte hamnade i ett läge för avgörande på kongressen, med risk för ett beslut om nej till medlemskap. Då skulle processen ha tagit stopp. En folkomröstning borde inte heller äga rum förrän förhandlingarna med EG om medlemsvillkoren var klara:

> Därmed ansåg jag den politiska strategin vara given. Av två skäl borde vi undvika att i onödan och för tidigt ställa frågan på sin spets. För det första skulle ett nej vid exempelvis den socialdemokratiska partikongressen avföra frågan från den politiska dagordningen för överskådlig tid. För det andra skulle många medborgare vid ja-beslut i de etablerade partierna och organisationerna känna sig utmanade om de gavs intrycket att frågan i realiteten redan var avgjord (Carlsson 2003:404).

”Spelet” mellan riksdagsarenan (utrikesutskottet, riksdagsgruppen), regeringen och partiorganisationen under hösten 1990 kan ses som en partiell *pacificering*, ett sätt att kontrollera debatten initialt för att hålla tillbaka eventuell oenighet i frågan och undvika politisering. Denna tidiga del av processen involverade ett begränsat antal aktörer och förankringen skedde inom denna krets. Krispaketet framförhandlades också under kort tid.

Partiledningen använde sig också vid olika tillfällen av möjligheten till *tolkningsföreträde*. På partikongressen valde den att inte ta upp EG-frågan i termer av medlemskap: ”Anita Gradin avrådde i enlighet med vår uppläggning från att på kongressen koncentrera diskussionen till medlemskap eller inte” (Carlsson 2003:407). Istället framställdes förhållandet till Europa i mer generella termer. När finansminister Allan Larsson gick i svaromål på LO-ekonomernas uppmaning till Carlsson om att inte söka EG-medlemskap, undvek han medlemskapsfrågan genom att avgränsa svaret till att gälla de då pågående EES-för-hand-lingarna (DN 900626). Längre fram framställdes EG-medlemskap av partiledningen, främst av Carlsson och Larsson, som en del av ”lösningen” på Sveriges svåra ekonomiska kris. Medlemskapet blev därmed en ekonomisk snarare än en politisk fråga – trots att neutraliteten och utrikessamarbetet mellan EG-länderna var viktiga faktorer att förhålla sig till och initialt var det som Carlsson diskuterade mest (jfr Gustavsson 1998).

Partiledningen öppnade upp för åtgärder som skulle stimulera debatt och återkoppling *efter* avsiktsförklaringen, bl.a. genom tillsättandet av EG-arbetsgruppen under VU. Arbetsgruppen kan, som beskrevs ovan, ses i termer av såväl respekt som strategiskt agerande från partiledningens sida. Enligt Aylott kom arbetsgruppen att bli ett viktigt redskap för ”party management”, för att hantera olikheterna inom partiet (1999:136), vilket givetvis var av strategiskt värde och ett sätt att kontrollera debatten (*pacificering*) samt att ”väva in” motståndarna i den fortsatta hanteringen av frågan.

Sammanfattningsvis använde sig partiledningen av såväl pacificering som tolkningsföreträde – det senare i form av att framställa medlemskapsfrågan i huvudsakligen ekonomiska termer samt som en ”lösning” på Sveriges ekonomiska problem. Pacificering skedde genom att hålla frågan inom en liten krets, vilket minskade politiseringsnivån och risken för en alltför expansiv diskussion, eller värre: öppna stridigheter, mellan olika grupper inom partiet. Efter avsiktsförklaringen om medlemskapsansökan ”vävdes” medlemmar med motsatt åsikt in i partiets fortsatta arbete med frågan, genom arbetsgruppen under VU.

Sammanfattning

Perioden präglades av stor försiktighet, trots att Ingvar Carlsson initialt valde att föra fram frågan i forum med hög grad av *offentlighet* (DN samt i inledningstalet på partikongressen). Försiktigheten innebar otydliga *rättfärdiganden*: var det en bibehållen linje eller ett närmande som gällde i EG-frågan? Sannolikt bidrog otydligheterna i dessa sammanhang till att avsiktsförklaringen om att söka medlemskap den 26 oktober kunde uppfattas som överraskande och mer ”icke-förankrad” än vad Carlsson hade tänkt sig: det successiva framflyttandet av positioner hade av många inte uppfattats.

Det fanns även en *synkroniseringsproblematik* som bidrog till oklarheten: partiledningen var medveten om att en medlemskapsansökan skulle ta tid, och ville därför gå vidare med EES-avtalet i väntan på eventuellt medlemskap. Den lyckades inte kommunicera detta särskilt väl och flera framträdande personer inom partiet gjorde uttalanden som kunde verka motsägelsefulla. Anita Gradin gjorde t.ex. ett uttalande i riksdagen den 10 oktober, drygt två veckor före regeringsskrivelsen, som tydde på att hon inte såg EG-medlemskap som en omedelbart förestående fråga: ”På kort och medellång sikt finns inga alternativ [till EES-avtal]. Och skulle på längre sikt ett med-

lemskap aktualiseras, ja då föreligger stora fördelar genom att det gemensamma regelverket redan är klart" (riksdagens protokoll 1990/91:6). Ett EG-medlemskap skulle ta tid, och var inte möjligt på några års sikt, vilket Gradin givetvis var medveten om. Samtidigt kunde hennes uttalande uppfattas som att Sverige inte heller avsåg att *söka* medlemskap den närmaste tiden. Även Ingvar Carlsson och Sten Andersson utalade sig i olika sammanhang på sätt som kunde uppfattas ge olika signaler, vilket Carlsson själv har kommenterat i sina memoarer (Carlsson 2003: 407f).

Otydligheten i *rättfärdigandet*, och kring tidsperspektivet, försvårade också för *återkoppling*. Förankringen ägde initialt rum i en liten krets, som successivt vidgades. Ingvar Carlsson beskriver hur han arbetade med frågan genom att först söka förankra den i verkställande utskottet och riksdagsgruppen (Carlsson, intervju 040128). Detta innebar också relativt små möjligheter för *återkoppling* på framtagandet av avsiktsförklaringen om medlemskapsansökan. Förankring kan enligt Carlsson hanteras på ett friare sätt vid folkomröstning jämfört med när beslut ska tas den parlamentariska vägen (Carlsson, intervju 071026). Ytterst skulle alla till sist själva ha möjlighet att ta ställning i frågan. Carlsson och den övriga partiledningen ville inte ha något kongressbeslut: ett nej skulle leda till att frågan inte kunde föras vidare, och ett ja kunde riskera att få motståndare till ett medlemskap att söka sig från partiet.

Hanteringen av partiets splittring i frågan präglades av såväl *respekt* som *övertala*-strategier, t.ex. vid utformandet av den arbetsgrupp under VU som skulle ta fram information och stimulera till debatt inom partiet – och återkoppling från partimedlemmarna. De tydligast använda uttrycken för övertalning var partiledningens användning av *tolkningsföreträde* och *pacificering*. Det förstnämnda tog sig uttryck bl.a. på partikongressen genom att man valde att tala om Europa i generella termer, snarare än att diskutera EG-medlemskap, samt att medlemskapet senare gavs en ekonomisk inramning. *Pacificeringen* skedde genom den relativt begränsade kretsen av involverade aktörer i arbetet med frågan, med möjlighet till *återkoppling*, samt undvikandet att ställa frågan på sin spets, vilket begränsade debatten. Genom EG-arbetsgruppen under VU, i vilken även EU-motståndare togs in, kunde partiledningen också ha viss kontroll över debatten.

Från avsikt till rekommendation: januari 1991–juni 1994

Översikt

Efter att en riksdagsmajoritet den 12 december 1990 förklarat att Sverige borde eftersträva att bli medlem i EU,[69] med bibehållen neutralitetspolitik, höll Ingvar Carlsson under våren 1991 överläggningar med de övriga partiledare som ställde sig positiva till Sveriges medlemskapsansökan: Carl Bildt (m), Bengt Westerberg (fp) och Olof Johansson (c). EU-frågan hanterades vid den här tiden till stor del inom regeringskansliet. Vid ett tal i riksdagen den 14 juni 1991 presenterade Ingvar Carlsson regeringens ställningstagande i frågan: svenskt EU-medlemskap ansågs förenligt med fortsatt neutralitetspolitik (riksdagens protokoll 1990/91:132). Carlsson lämnade över ansökan om medlemskap till EU i juli 1991, med ”en klar folkmajoritet bakom sig” (Holmberg 1996a:112). Sifo-mätningar visade att omkring 65 procent av opinionen var för ett medlemskap vid den här tiden (ibid.).

Partiets eget väljarstöd försvagades från slutet av 1990, med en bottennotering på 28,7 procent i en Sifo-mätning i april 1991 (Verksamhetsberättelse 1990-92, s. 97, Göteborgskongrssen 1993). I riksdagsvalet i september samma år förlorade socialdemokraterna regeringsmakten, efter ett valresultat på 37,7 procent (ibid.). En borgerlig koalitionsregering bildades med Carl Bildt som statsminister. Under senhösten 1991 började EU-motståndet att öka, vilket fortsatte under 1992 då Maastrichtfördraget[70] stod klart (Holmberg 1996a: 112). Valutakriserna och krisuppgörelserna under 1992 gjorde att EU-frågan kom i skymundan på den inrikespolitiska dagordningen.[71] Socialdemokraterna inledde emellertid sin folkbildningskam-

[69] EG omvandlades till EU genom Maastrichtfördraget, vilket undertecknades av medlemsländerna 1992 och trädde i kraft den 1 november 1993. För enkelhetens skull använder jag emellertid beteckningen EU i hela detta avsnitt (undantaget, givetvis, när EG används i citat).

[70] Danmark sade nej till Maastrichtfördraget i en folkomröstning 1992. Efter att Danmark förhandlat till sig undantag inom en rad områden, röstade danskarna ja den 18 juni 1993.

[71] För den socialdemokratiska partiledningen innebar också A-pressens konkurs under 1992 att mycket tid och kraft fick ägnas åt detta (intervjuer Olsson, 080116 samt Danielsson 080812).

panj i frågan samma år. Partiets väljarstöd ökade efter hand under perioden, och under 1993 noterades omkring 50 procent i flera opinionsmätningar (se t.ex. AiP nr. 5, 930205, även Verksamhetsberättelse 1993-1994, s. 4, Framtidskongressen i Sundsvall 1997).

Under 1993 lades strategierna för partiets agerande inför den kommande folkomröstningen fast. Partiledningen beslutade att inrätta två kommittéer, en för och en emot EU-medlemskap, vilka partimedlemmarna kunde välja att engagera sig i inför folkomröstningen. Däremot skulle partiorganisationen som sådan inte användas i kampanjen (Carlsson 2003:510). Partistyrelsen fattade också det unika beslutet att föreslå en ajournering av den ordinarie partikongressen 1993 med avseende på EU-frågan. Partiledningen ville vänta med att kongressbehandla frågan, till dess att förhandlingarna med EU var avslutade och medlemskapsvillkoren färdiga. I mitten av juni 1994 återsamlades ombuden från 1993 års kongress för att behandla medlemskapsfrågan. Resultatet blev en rekommendation för ja-linjen med röstsiffrorna 232-103 (Europakongressen 1994, s. 142). Under våren 1994 började också opinionen svänga tillbaka mot ett ökat stöd för EU-medlemskap (Holmberg 1996a:113).

Offentlighet och återkoppling

Under den tidiga delen av perioden sköttes processen till stor del inom regeringskansliet (Danielsson, intervju 080812). Vid fyra tillfällen under våren förde Carlsson överläggningar med partiledarna för de övriga riksdagspartier som ställde sig positiva till medlemskapsansökan (Carlsson 2003:418).[72] Den slutliga avstämningen, innan deklarationen i riksdagen om att ansökan var förenlig med fortsatt svensk neutralitetspolitik, skedde i utrikesnämnden den 7 juni (Carlsson 2003:419). Frågan förankrades således initialt inom en liten krets, huvudsakligen utanför partiet.

Att Ingvar Carlsson diskuterade och stämde av med de tre borgerliga partiledarna var högst rimligt med tanke på vikten av denna utrikespolitiska

[72] Anteckningar från dessa möten visar att även om det fanns en gemensam syn på frågan om att ansöka om medlemskap, så fanns det många skiljaktigheter mellan de inblandade avseende formuleringarna kring framför allt neutralitetsbegreppet – ett begrepp Carl Bildt ville ta bort helt och hållet (Ingvar Carlssons arkiv, ARBARK, volym 4.5:008). Att nå fram till ömsesidigt acceptabla formuleringar krävde således en hel del arbete.

fråga, som krävde hög grad av samstämmighet över blockgränsen. Samtidigt föranledde det kritik om bristande förankring inom partiet från en del medlemmar, vilka bl.a. ansåg att de inte ens hade getts *möjlighet* till återkoppling på den förändrade synen på EU-medlemskap som hade vuxit fram – och som enbart hade ”taburettförankring”, enligt ett debattinlägg i *Aktuellt i Politiken* (nr. 8, 930226, se även t.ex. *DN Debatt* 910227 samt AiP nr. 19, 911105). (Det förekom även kritik om bristande *rättfärdigande*, se nästa avsnitt).

Denna kritik var starkast under 1991, men den förekom även senare under perioden (se t.ex. DN 930109; 930430 samt insändare i AiP nr. 4, 940128; nr. 19, 940519). I en intervju i *Aktuellt i Politiken*, i den tidiga delen av perioden, förklarade Ingvar Carlsson att kritiken om bristande förankring bottnade i att *ansökan* om medlemskap blandades samman med faktiskt medlemskap, vilket ännu inte var beslutat (AiP nr. 4, 910222) – det handlade således om den synkroniseringsproblematik som hade uppstått under föregående period.[73] Partiet påbörjade folkbildningsinsatser i september 1992. Studiematerialet var framtaget i samarbete med LO och ABF, och förankrat i VU-arbetsgruppen.[74] Partimedlemmarna fick även kontinuerliga informationsutskick om frågan genom *Snabbfakta*, *Rapport inifrån* och *Europa-brevet* (Verksamhetsberättelse 1993-1994, s. 69, Framtidskongressen i Sundsvall 1997). I slutet av 1993 uppskattades 35.000 partimedlemmar ha deltagit i EU-studierna (ibid.). Det var bl.a. till dessa informations- och folkbildningsinsatser som granskningsutskottet hänvisade på partikongressen 1993, som svar på en skrivelse om kritik mot hanteringen av EU-frågan (Kongressprotokoll B, s. 105f., 111, Göteborgskongressen 1993).

Rolf Andersson, Skåne, som stod bakom skrivelsen ansåg att både EU-frågan och krisuppgörelserna hade skett utan förankring i partiet. Granskningsutskottet konstaterade följande: ”Den svåra ekonomiska kris vårt land

---

[73] Moderatledaren Carl Bildt kritiserade Carlsson och socialdemokraterna för att ”skaffa sig en reservutgång i Europapolitiken”: genom att skilja den positiva inställningen till att *söka* medlemskap, från faktiskt medlemskap (DN Debatt 910226). Det senare ville den socialdemokratiska partiledningen vänta med att ta definitiv ställning till, till dess att förhandlingarna med EG var avslutade. Enligt Bildt var det således en medveten formulering och inte otydligheter som låg bakom uppdelningen i ansökan och faktiskt medlemskap.

[74] Studieboken *Sverige och EG. Det nya Europa – hot eller möjlighet?* var skriven av Göran Färm. Den mottogs väl, också av de flesta skeptiker (Aylott 1999:141).

hamnade i veckorna efter kongressen 1990 innebar att krav ställdes på konkreta besked om Sveriges inställning till frågan om medlemskapsansökan i EG" (ibid., s. 106). Såväl krisuppgörelserna som EU-frågan hade "behandlats i både partistyrelsen och i riksdagsgruppen vid gemensamma träffar. Vi har också fått veta att det har varit telefonkonferenser för att förankra dessa frågor i partidistrikten" (ibid., s. 111), dvs. återkoppling hade skett, om än inom en liten krets. *Men* granskningsutskottet uttalade också att: "Båda dessa frågor kan ses som exempel på hur partiet inte alltid lyckas med förankringsarbetet och inte kan förutse händelser i vår omvärld" (ibid.). Det senare, förändringar i omvärlden, motiverade partistyrelsens snabba agerande i de två frågorna, enligt granskningsutskottet.

Vid två tillfällen restes krav på medlemsomröstning, vilket kan ses som en "radikal" form av återkoppling: härigenom skulle alla partimedlemmar få möjlighet att säga sitt om EU-medlemskapet. 1992 aktualiserades frågan om intern partiomröstning i samband med SSU:s distriktskongress i Stockholm (AiP nr. 12, 920403). Det avvisades av såväl partiledning som SSU-förbundet, kvinnoförbundet och broderskapsrörelsen. Dessa menade att en medlemsomröstning var "poänglös": folkbildning hade startats, men inte avslutats, och dessutom skulle avgörandet fällas i en folkomröstning. Kvinnoförbundets ordförande Margareta Winberg tyckte inte att partiet överhuvudtaget skulle "leverera pekpinnar i EG-frågan" (ibid.).

Knappt ett år senare väcktes frågan om medlemsomröstning igen, denna gång av nej-generalen Sten Johansson:[75]

> Striden [inom partiet] är oundviklig, men låt den då komma till ett snabbt avgörande i former som kan ge partibeslutet demokratisk legitimitet. Det är också en chans att reparera den skada den illa förankrade medlemsansökan medfört och en positiv möjlighet att engagera medlemmarna i en beslutsprocess av ovanlig betydelse för partiet och för landets framtid (Johansson, DN 930109).

[75] Nej-kommittén, eller *Socialdemokrater mot EG/EU*, bildades formellt i början av mars 1993 (AiP nr. 10, 930312). Sten Johansson var emellertid redan innan dess en frontperson på den socialdemokratiska nej-sidan. Ja-kommittén, *Socialdemokrater för EU* med Ines Uusmann som ordförande, bildades i juni 1993 (AiP nr. 24, 930616).

Under våren 1993 hade EU-motståndarna övertaget i opinionsmätningarna och Ingvar Carlsson konstaterar att:

> Det uppmuntrade nejsidan också i vårt eget parti. Kanske började de känna segervittring. Jag blev i alla fall irriterad när Sten Johansson […] krävde medlemsomröstning. Den skulle vara beslutande och tvinga partiet att agera i enlighet med majoriteten. Sten Johanssons förslag avvisade jag direkt. Vi kunde inte ha olika procedurer och regler beroende på om nej-sidan eller ja-sidan hade övertaget (Carlsson 2003:514).

Inte heller den här gången fick kravet om medlemsomröstning gensvar i den övriga partiorganisationen. Johansson hade två andra förslag, som han menade kunde vara acceptabla alternativ till en medlemsomröstning: antingen att kalla in en extrakongress för att ta ställning till frågan, eller att låta arbetarekommuner och partidistrikt ”på årsmöten och distriktskongresser under våren efter fri debatt ta ställning för en ja- eller nej-resolution i en omröstning” (DN 930109). Sten Johansson riktade vid flera tillfällen kritik mot hur partiledningen hanterade EU-frågan. Genom att inte behandla frågan på den ordinarie kongressen, blev enligt Johansson följden ”att nästan inga arbetarekommuner sakbehandlat motioner i EG-frågan till partikongressen. Inga distriktskongresser under våren har heller yttrat sig så vitt jag kunnat se” (DN 930430). Genom att frågan, enligt Johansson, till stor del hade förts bort från de (parti-) offentliga arenorna, försvårades återkopplingen. En insändare om hanteringen av frågan i en debattspecial om EU, i *Aktuellt i Politiken*, ansåg att det ”håller på att byggas glasväggar mellan partiledning och s-sympatisörerna” (AiP nr. 19, 940519).

Sten Johanssons inlägg bemöttes av bl.a. Mats Hellström (DN 930118) och Allan Larsson (DN 940129). Denna återkoppling handlade till största delen om *sakfrågorna* som togs upp i Johanssons debattartiklar – inte om partiets hantering av den övergripande frågan. (ibid., mer om meningsutbytena i avsnittet om *respekt*). En del återkoppling mellan partiledning och medlemmar ägde rum på *Aktuellt i Politikens* debattsidor. Ett exempel på detta var Lena Gonäs (Stockholms län) ifrågasättande av avsaknaden av ett EU-avsnitt i partiets ”skuggbudget”. Partiets ekonomiske talesman Göran Persson hade motiverat detta med att socialdemokraterna inte hade ”någon avvikande bedömning från regeringens om betydelsen av ett EU-medlemskap” i en intervju i *Svenska Dagbladet* (940129). I ett öppet

brev till Persson i *Aktuellt i Politiken* undrade Gonäs om socialdemokraterna verkligen hade samma syn som regeringen på den ekonomiska politiken (nr. 7, 940218). Persson bemötte Gonäs fråga, och tydliggjorde att han inte höll med om regeringens ekonomiska politik som sådan, men att han delade uppfattningen att ”medlemskap i EU kommer att leda till högre investeringar och en mer gynnsam ekonomisk utveckling, än om vi står utanför” (AiP nr. 10, 940311).

Ett annat exempel på meningsutbyte mellan medlemmar och partiledning, var en insändare från Gunilla Banks, Stockholm, som ställde ”Sex EU-frågor till Ingvar och Mona” (AiP nr. 30, 940617). Banks undrade varför partiledningen var så angelägen om att gå med i EU just nu och varför frågan drevs så hårt. Mona Sahlin valde att bemöta inlägget med att återge Carlssons ”fem uppdrag för Europas socialdemokrater”, vilka han tog upp i sitt tal på Europakongressen och där svaren på frågorna fanns, enligt Sahlin (AiP nr. 30, 940805). EU togs också, inte oväntat, upp i många av de ”tyngre” inlägg som partiledaren gjorde under den här perioden, så som i tal i Almedalen[76] och på partikongresserna.

Sammanfattningsvis behandlades EU-frågan initialt, under våren 1991, till stor del inom regeringskansliet. En del medlemmar riktade kritik mot partiledningen p.g.a. vad de ansåg vara bristande förankring inom partiet. Genom att frågan inte fördes ut i offentligheten i någon större omfattning, försvårades möjligheterna till återkoppling, enligt kritikerna. Partiet startade sina folkbildningsinsatser i september 1992 och frågan togs upp i informationsutskick till medlemmarna. Kritiken avtog efterhand, men fanns till viss del kvar hela perioden. Vid två tillfällen lanserades idén om medlemsomröstning för att stimulera debatten och ge tillfälle till direkt återkoppling från medlemmarna. Den fick dock inget gensvar i partiorganisationen. En del debattutbyten mellan medlemmar med olika syn på önskvärdheten av ett medlemskap ägde rum, till viss del i nationell media men framför allt i partiets egen tidning. Frågan fördes allt mer ut på de offentliga arenorna, inte minst genom olika inlägg av Ingvar Carlsson.

[76] Ingvar Carlsson återupptog traditionen med det årligen återkommande talet i Almedalen år 1992, en tradition som Olof Palme startade under sin tid som partiledare.

Rättfärdigande

”Ingvar Carlsson sviker partiet”, skrev författaren Per Kågeson (s) på *DN Debatt* den 27 februari 1991. Kågeson menade att de två partier som hade svängt i EU-frågan, socialdemokraterna och centern, ”inte brytt sig om att på allvar informera partimedlemmarna om de för- och nackdelar som följer av ett svenskt medlemskap” (ibid.). Under föregående analysperiod, samt i inledningen av denna, hade debatten till stor del handlat om huruvida Sverige kunde förena EU-medlemskap med fortsatt neutralitet samt vart EU:s utrikes- och försvarspolitiska samarbete var på väg, dvs. om *möjligheterna* för Sverige att alls gå med i EU. Däremot hade partiledningen diskuterat argumenten *för* ett medlemskap, utöver de rent ekonomiska, relativt sparsamt. Eventuella nackdelar med ett medlemskap var än mer frånvarande i partiledningens argumentation.

I det tal som Ingvar Carlsson höll i riksdagen den 14 juni 1991, om Sveriges ansökan, var hanteringen av neutraliteten den stora frågan. Talet var i stort sett en produkt av förhandlingar med de andra partiledarna, och var föremål för en omfattande beredning (Danielsson, intervju 080812). Regeringen bedömde att ”ett svenskt medlemskap i EG är förenligt med neutralitetspolitikens krav” (riksdagens protokoll 1990/91:132). Detta rättfärdigades för det första med arbetet genom ESK som grund för den nya alleuropeiska fredsordningen. En sådan fredsordning hade sedan Carlssons första DN-artikel 1990 framställts som ett av villkoren för möjligt medlemskap i EU. För det andra baserades det på regeringens bedömning att ett framtida försvarspolitiskt samarbete inom EU skulle komma att ta hänsyn till de medlemsländer som inte ville eller kunde delta i detta.[77] Anita Gradin preciserade i en intervju i *Aktuellt i Politiken* vad som gällde: ”Gränsen går vid regelrätt försvarspolitiskt samarbete” (nr. 6, 910322).

Sten Johansson ifrågasatte dock huruvida en sådan syn var förenlig med socialdemokraternas partiprogram, vilket förespråkade att Sverige skulle ”föra en alliansfri politik”:

[77] EU hade redan ett neutralt land som medlem: Irland. Dessutom var även ett av de andra ansökarländerna, Österrike, neutralt. Österrikes förbundskansler Franz Vranitzky hade försäkrat Carlsson om att man inte avsåg att göra avkall på neutraliteten vid ett eventuellt medlemskap (Carlsson 2003:396f.). Därtill kom det alliansfria Finland, som ansökte om medlemskap vid samma tid som Sverige och Österrike.

> Att uppgå i en union med samordnad utrikes- säkerhets- och försvarspolitik är naturligtvis ett längre gående steg än att ingå i en allians. […] Utrikes- och säkerhetspolitiken måste backa upp försvarspolitiken. Om Sverige förbinder sig att samordna sin utrikes- och säkerhetspolitik med Västeuropas stormakter bryter vi helt sambandet med den egna försvarspolitiken (AiP nr. 7, 930219).

Johansson ansåg inte att slutsatsen att medlemskap var förenligt med neutralitetspolitiken, rättfärdigat på de grunder som partiledningen angav, höll (ibid.). Marita Ulvskog, som vid den här tiden var chefredaktör för *Dala-Demokraten* bildade tillsammans med några andra redaktörer för socialdemokratiska och centeranknutna tidningar ”Alternativ till EG”:[78]

> Gruppen har egentligen utgått från Ingvar Carlssons ord då han redogjorde för motiven bakom en svensk medlemsansökan till EG. Han förklarade att man vägt för- och nackdelar mot varandra och kommit fram till att fördelarna överväger. Vi menar tvärtom (AiP nr. 1, 920117).

De för- och nackdelar som hade vägts mot varandra av partiledningen i fråga om EU-medlemskapet var relativt sparsamt uttryckta av densamma, fram tills man slog fast att svenskt medlemskap var *möjligt*, utifrån utrikes- och säkerhetspolitisk grund. Efter att detta klargjordes i Carlssons riksdagstal i juni 1991, växte tydligare rättfärdiganden i form av *argument för* medlemskap fram från partiledningen. Fortfarande tog den emellertid inte upp *nackdelarna* med ett eventuellt medlemskap i någon större utsträckning, dvs. det var relativt litet utav vägande resonemang kring frågan.

Huvudargumentet för EU-medlemskap var vikten av att vara med där besluten tas, och att därmed kunna påverka Europas fortsatt demokratiska och fredliga utveckling. Ekonomiska argument, som behovet av investeringar för att skapa goda förutsättningar för exportindustrin och trygga sysselsättningen, var också centrala. Skillnaden gentemot enbart EES-avtal förklarades vara att EU-medlemskap även gav *politiskt* inflytande. Detta framför-

[78] Marita Ulvskog hade vid den här tiden inte någon formell ställning i partiet. Hon hade tidigare arbetat som pressekreterare för Carlsson. Fr.o.m. 920313 var hon ledamot i VU:s EU-arbetsgrupp (Verksamhetsberättelse 1990-1992, s. 205, Göteborgskongressen 1993).

des av bl. a. Mats Hellström, som var partiets EU-talesman (se t.ex. DN 930118). Att ”nöja” sig med EES-avtalet var av partiets EU-motståndare det förespråkade alternativet. Hellström menade att det var märkligt att ”aktiva socialdemokrater” vill ”vara med på en marknad, men vill inte kräva att också få deltaga i de beslut som fattas i Västeuropa” (ibid.).

EMU-projektet, däremot, var partiledningen mer tveksam till. Allan Larsson uppmanade den borgerliga regeringen på *DN Debatt* den 16 augusti 1992 att ”[o]mpröva planerna på att säga ja till den gemensamma valutan”. Larsson förklarade EMU vara den ”viktigaste frågan, vid sidan av säkerhetspolitiken”. Han framhöll att det krävdes mer analys och diskussion, innan Sverige tog ställning i EMU-frågan. Särskilt viktigt, ansåg Larsson, var att analysera ”hur en gemensam valuta skulle fungera i ett område med så stora skillnader i produktivitet och med så låg rörlighet som vi har när det gäller arbetskraften i Europa” (ibid.).[79] Larsson konstaterade att det redan vid den här tiden rådde problem i det dåvarande valutasamarbetet, med ”höga tyska räntor som bromsar den ekonomiska återhämtningen i resten av Europa” (ibid.).[80] I debattartikeln om EMU förde Larsson ett vägande resonemang om såväl fördelar som nackdelar med projektet, även om han landade i en skeptisk hållning. Mats Hellström uttryckte ett halvår senare en mer optimistisk syn på EMU, även om han påpekade att det inte var oproblematiskt (DN 930118):

> Idén om den gemensamma europeiska valutan är inte död. Tvärtom visar utvecklingen att det finns ett alldeles för stort utrymme för spe-

---

[79] Allan Larsson förklarade sig ha tagit intryck av en debatt som förts bland såväl internationella som svenska ekonomer, däribland Nils Lundgren, Mats Persson och Villy Bergström: ”Deras synpunkter är för viktiga för att stanna i ekonomkretsar; deras argument måste föras in i det allmänna offentliga samtalet om vår Europapolitik”.

[80] Larssons, och socialdemokraternas, krav hörsammades av den borgerliga regeringen. Kravet på att vänta med ett avgörande om EMU togs in i de svenska förhandlingsvillkoren (Politisk redovisning nr. 2, 1992, s. 20 *Socialdemokratin inför EG-förhandlingarna*. Se även Aylott 1999:140). Finansminsiter Anne Wibble och riksdagsledamot Carl B Hamilton (fp) skrev på *DN Debatt* (931012) att EMU inte var ”självklart”: Sverige måste dels uppfylla konvergensvillkoren, dels själv vilja delta. Riksdagen borde då behandla samt besluta om frågan, enligt skribenterna. Sverige förhandlade dock inte till sig något formellt undantag från EMU, liknande de Storbritannien och Danmark hade.

> kulation mellan valutorna, något som allvarligt skadar möjligheten att föra en sund ekonomisk politik.

Det avgörande var, menade Hellström, att ”vi mot bakgrund av fria kapitalrörelser och globalisering av finansmarknaderna alldeles klart behöver ett starkare ekonomisk-politiskt samarbete i Europa” (ibid.). På så sätt kan en stabil miljö skapas för den nationella ekonomiska politiken.

Carlsson klargjorde argumenten för medlemskap bl. a. vid ett tal i Folkets Hus i Stockholm, i samband med partiets EU-studieupptakt den 23 september 1992. Här presenterades fredsargumentet som det grundläggande, och de möjligheter att positivt medverka till såväl fred i världen som till Europas utveckling som ett medlemskap skulle ge:

> Jag menar att EG har stora möjligheter att bli en organisation som med kraft kan gripa sig an gränsöverskridande frågor och därmed stärka freden, i Europa och världen. Att aktivt kunna vara med i det arbetet är för mig den grundläggande anledningen till att jag vill verka för att Sverige skall gå med i EG (Ingvar Carlssons arkiv, ARBARK, volym 2.1.1:29, akt 19, s. 5).

> [N]är osäkerheten ökar om vart det europeiska samarbetet är på väg, då blir det *än mer* angeläget för oss att kunna vara med och påverka det vi under inga omständigheter kan dra oss undan: Europas framtid (Ingvar Carlssons arkiv, ARBARK, volym 2.1.1:29, akt 19, s. 2).

Medlemskapet rättfärdigades i liknande termer i Ingvar Carlssons tal på partikongresserna 1993 och 1994:

> När jag säger att vi måste samarbeta i Europa och när jag säger att vi måste hitta en gemensam strategi mot arbetslösheten gör jag det inte bara av ekonomiska skäl, utan jag gör det också för att jag är orolig över demokratins, och i förlängningen fredens, framtid i Europa (Kongressprotokoll A, s. 21, Göteborgskongressen 1993).

Betydelsen av att samverka med andra europeiska socialdemokrater anfördes också, framför allt av partiledaren själv. I Almedalstalet den 15 juli 1992 var fokus på socialdemokratins möjligheter inom respektive utanför EU:

”Den fråga vi måste ställa oss [är]: Hur förverkligar vi bäst socialdemokratiska idéer? Inom eller utanför EG. Mitt svar är klart. En socialdemokratisk strategi som alla våra partier ställer sig bakom” (Ingvar Carlssons arkiv, ARBARK, volym 2.1.1:29, akt 15). I talet på Europakongressen i juni 1994, presenterade Carlsson ”fem gemensamma uppdrag för den europeiska socialdemokratin” (Kongressprotokoll s. 52, Europakongressen 1994). Dessa var att ”erbjuda ett demokratiskt ledarskap” och stå för en tro på politiken; att ”stärka folkviljans inflytande över färdriktningen” och att ge ”folkviljan samma gränsöverskridande rörelsefrihet som företag och kapital redan har”; att skapa sysselsättning; att ”utveckla den sociala friheten och livskvaliteten” (bl. a. om jämställdhet och miljö); samt ”att göra Europa till en progressiv kraft i världspolitiken” (ibid., s. 52ff.).

Om partiledningen och ja-sidan initialt inte rättfärdigade ställningstagandet för ett medlemskap, så fanns det även brister i nej-sidans rättfärdigande i den tidigare delen av perioden, menade Mats Hellström i ett debattinlägg:

> Det finns alla skäl att kritiskt granska oss EG-anhängare. […] Men det finns sannerligen lika goda debattetiska skäl att nu ställa krav på dem som säger nej till EG att redovisa sina värderingar och hur de ser på möjligheterna att uppnå dessa i ett Sverige som står utanför EG (Hellström, DN 920416).

Hellström efterlyste också vilka alternativ motståndarna såg till medlemskap – en återkommande fråga från ja-sidan. Det stod emellertid tidigt klart att huvudalternativet för partiets EU-motståndare utgjordes av EES-avtalet. De rättfärdigade sin syn med att EU-medlemskap inte var förenligt med vare sig socialdemokraternas partiprogram eller svensk neutralitetspolitik. Genom EES-avtalet skulle Sverige få del av de ekonomiska fördelarna med en närmre ekonomisk integration, men slippa avstå sitt självbestämmande. Detta var särskilt viktigt med tanke på utrikespolitiken, men även av välfärdspolitiska skäl. Sverige skulle också slippa EU:s kostsamma och ineffektiva jordbrukspolitik samt EMU (AiP nr. 22, 940610). Internationell solidaritet var ett annat viktigt skäl att stå utanför EU, enligt motståndarna, som menade att medlemskapet riskerade att resa murar mot övriga världen, inte minst mot de fattigare länderna. Det senare var det tyngst vägande skälet till att SSU valde att säga nej (Kongressprotokoll, s. 132, Europakongressen).

Trots att partiledningen efterhand gav tydligare rättfärdiganden för sitt ställningstagande i EU-frågan, kritiserades den emellanåt för brister i detta avseende även senare under perioden. Birgitta von Otter (s) skrev i ett inlägg på *DN Debatt* (930113): ”Snart vet alla vilka skälen mot medlemskap är. Men ingen får höra skälen för”. Istället för att ”tiga” av hänsyn till risken för partisplittring, undrade von Otter om det inte vore bättre ”att snarast börja argumentera för det man faktiskt tror på (det var den socialdemokratiska regeringen som lade in ansökan) och informera om sina skäl för detta?” (ibid.). En insändare i *Aktuellt i Politiken* pekade på samma problem, på det lokala planet i partiorganisationen: ”Om det nu är så stora fördelar med ett medlemskap så krävs det en betydligt större aktivitet på det lokala planet vad det gäller information” (AiP nr. 19, 940519).

Sammanfattningsvis blev partiledningen framför allt efter Carlssons riksdagstal den 14 juni 1991, där svenskt EU-medlemskap förklarades förenligt med bibehållen neutralitetspolitik, allt tydligare med att redovisa de argument den ansåg talade *för* ett medlemskap. Genom tydligare rättfärdiganden från partiledningen, blev det också klarare *vad* det var den sökte förankra, dvs. vad ett medlemskap innebar för Sveriges del. Argumenten *mot* ett medlemskap togs dock främst upp i samband med bemötande av nej-förespråkarnas argument, mer sällan i ett vägande resonemang om för- och nackdelar. Ett centralt argument för partiledningen var möjligheten att vara med och *påverka*, såväl fred och demokratisk utveckling i Europa och världen, som villkoren för ekonomiskt samarbete på den europeiska marknaden. Sysselsättningsfrågan och fördelarna med ett gemensamt agerande i denna och socialdemokratiskt sett andra viktiga frågor, med systerpartier i Europa, fördes också fram. För motståndarna utgjorde EES-avtalet alternativet till EU-medlemskap.

Respekt

Ingvar Carlsson klargjorde, vid ett VU-möte den 10 januari 1992, att EU-frågan ”skulle hanteras med samma varsamhet som kärnkraften drygt tio år tidigare. Omsorgen om partiet måste också nu finnas med. Vi måste visa respekt för socialdemokrater som ville gå på en nej-linje” (Carlsson 2003: 464). Sten Andersson förklarade att: ”Det avgörande i en kommande folkomröstning om EG måste bli sakargumenten och inte partilojaliteten” (AiP nr. 3, 920131). Han uttryckte därmed en vilja att respektera framförallt

motståndarnas *argument* – det var sakargumenten som skulle tala och vägleda partimedlemmarna i deras ställningstaganden.

Den 18 januari 1993 hölls ett partistyrelsemöte, vid vilket man hade ”en lång och för fortsättningen avgörande diskussion både om innehållet i politiken, om kampanjens uppläggning och om taktiken” (Carlsson 2003:510). Följande fyra punkter sattes upp av partisekreterare Mona Sahlin för partiets agerande, vilka satte ramarna för den fortsatta debatten:

- Medlemmarna skulle kunna välja om de ville engagera sig för eller emot ett medlemskap. Efter kampanjen skulle vi fortsätta att vara goda partivänner.
- Det var utslaget i folkomröstningen och inte ett beslut vid partikongressen som skulle styra hur riksdagsgruppen slutligen skulle ställa sig.
- Partiorganisationen skulle inte användas i kampanjen. Särskilda kommittéer för ja och nej skulle bildas.
- Folkbildningsarbetet som redan inletts skulle fortsätta ända fram till omröstningen (Carlsson 2003:510).

Dessa ramar för den partiinterna hanteringen av EU-frågan inför folkomröstningen gav uttryck för respekt för att det fanns olika åsikter inom partiet. (De kan också ses i termer av *pacificering*, vilket tas upp i nästa avsnitt.) Ingvar Carlsson gav återkommande försäkringar om att såväl olika åsikter i frågan inom partiet accepterades, som att partiledningen, och i förlängningen partiet, avsåg att respektera svenska folkets beslut:

> Ni vet var jag står. Men vad svenska folket än kommer fram till så kommer svensk socialdemokrati att respektera demokratiskt fattade beslut. Och dagen efter folkomröstningen samlas vi åter för att förverkliga våra socialdemokratiska mål (Protokoll B, s.71, Göteborgskongressen 1993).

Nästan identiska formuleringar uttrycktes av Carlsson i flera andra sammanhang. Vid ett tal i samband med partiets studieupptakt den 23 september 1992, förklarade Carlsson att: ”Jag är övertygad om att det är bättre att Sverige går med i EG, än att vi står utanför. Men jag har också sagt att jag har stor respekt för alla som inte tycker som jag eller är tveksamma” (Ingvar Carlssons arkiv, ARBARK, volym 2.1.1:29, akt 19, s. 17). När

det gällde vikten att lyssna på varandras argument, framhöll Carlsson vid samma tillfälle att:

> [V]i lär oss mer för att kunna ta ställning. Men studier innebär inte bara att ta till sig nya fakta. Lika viktigt är att ge människor med olika åsikter tillfälle att mötas, lyssna på varandra och pröva sina argument (Ingvar Carlssons arkiv, ARBARK, volym 2.1.1:29, akt 19, s. 17).

I början av 1993 var det ännu inte bestämt om den ordinarie partikongressen samma år skulle ajourneras i EU-frågan, eller om en ny skulle inkallas. Partisekreterare Mona Sahlin uttalade att: ”EG-frågan skiljer sig från andra [frågor]. I vanliga fall ger partikongressen riksdagsgruppen dess politiska uppdrag. Men i EG-frågan blir det folkomröstning” (AiP nr. 3 930122). Därför skulle, vilket Carlsson redan tidigare hade flaggat för, något kongress*beslut* i frågan inte tas. Sahlin ansåg att såväl medlemsomröstning som ett bindande kongressbeslut i frågan skulle vara ”odemokratiskt” (ibid.). Samtidigt ansåg partiledningen att medlemmar och sympatisörer borde få en *rekommendation* från kongressen.

Sören Wibe, ledamot i nej-kommittén, menade att det var bra med en rekommendation istället för ett beslut. Det uttryckte respekt för att partiet var delat i frågan (AiP nr. 36, 930910). Det fanns dock partimedlemmar med annan syn på önskvärdheten av en rekommendation. En insändare i *Aktuellt i Politiken* menade att kongressen inte heller borde ge någon rekommendation, utan avhålla sig från att ta ställning helt och hållet (nr. 44, 931105), en uppfattning som också uttrycktes av en del ledamöter på Europakongressen 1994 (Kongressprotokoll, s. 21, 60, 66, 71, Europakongressen).

När det stod klart att partiet skulle organisera sig i två kommittéer inför folkomröstningen, uttalade Sten Johansson som senare blev ordförande för nej-kommittén, att det utifrån risken för partisplittring var ett bättre alternativ, än att inte ge nej-sägarna något eget utrymme: ”Om vi hade varit tvungna att uppträda som någon gerillarörelse skulle det blivit en väldig sprängkraft. Det här är inte heller riskfritt men det är väsentligt bätttre” (AiP nr. 10, 930312). Johansson ansåg dock att det bästa vore om partiet istället satsade på EES i första hand: ”Varför partiledningen väljer att splittra partiets krafter genom att uppmana till organisering av två mot varandra stående fraktioner istället för att återsamla partiet på EES-avtalets grund är en gåta” (ibid.).

De två kommittéerna fick i uppdrag att ta fram argument för sin respektive ståndpunkt, vilka sammanställdes i en gemensam skrift som distribuerades till ombuden innan Europakongressen 1994. Ja- och nej-generalerna, Ines Uusmann och Sten Johansson, bjöds även in att presentera sina argument inför partistyrelsen innan den fattade sitt beslut om rekommendation inför kongressen. För att få balans i kongressdebatten mellan ja och nej, bad presidiet de ombud som ville göra inlägg på Europakongressen att fylla i på talarlappen om de tänkte förorda ”ja-rekommendation eller nej-rekommendation i folkomröstningen eller om talaren förordar att vi inte ska yttra oss alls” (Kongressprotokoll, s. 19, Europakongressen).

På partistyrelsens förslag fick även två representanter vardera för ja- och nej-kommittéerna yttrande- och förslagsrätt (ibid.).[81] Ja- och nej-ordförandena gavs också femton minuter vardera för ett anförande inledningsvis, samt tio minuter för en slutplädering. En panelutfrågning av representanter för de två kommittéerna hölls under en timme. Ingvar Carlsson förklarar upplägget med att ”skulle man ha ja- och nej-sidor, så var det viktigt att de kände att de behandlades på ett schysst sätt”, ”de skulle känna att de fick möjlighet att framföra sina åsikter” (intervju 071026).

I direkta meningsutbyten mellan partiledning samt ja-sidan, å ena sidan, och nej-sidan å den andra, var tonen överlag respektfull, även om bilden av motparten eller dess argument ibland präglades av bristande respekt. Exempel på bådadera står att finna i bl.a. Mats Hellströms svar på Sten Johanssons DN-artiklar (DN 930118 respektive 930107–09). Hellström uttryckte förståelse (*respekt*) för en del av de betänkligheter som Johansson pekade på ifråga om EMU: ”Visst finns det inslag i det ekonomiska/monetära unionsprojektet som det finns skäl att ställa sig frågande till” (DN 930118). Men Hellström ansåg också att Johansson ”i centrala avseenden bygger sitt resonemang på rena sakfel” (ibid.). Sten Johansson skrev i en debattartikel i början av 1994 att socialdemokraterna hade ett trovärdighetsproblem inför höstens val: ”Det största hotet mot trovärdigheten är partiledningens Europapolitik som bygger på att sysselsättningen i Sverige ska tryggas genom medlemskap i Europaunionen” (DN 940120). På detta svarade Allan Larsson att de dokument Johansson hänvisade till enbart utgjorde en del av EU:s politik och att Johansson istället borde se till helheten samt till möjligheterna att förändra EU. Larsson ansåg att Johansson borde använda sin kompetens till att arbeta för detta (940129). Sten Ols-

[81] I övrigt gällde detta för samma personer som vid 1993 års kongress.

son, som ansvarade för den konkreta dialogen med partiets två kommittéer anser att Sten Johanssons agerande överlag bidrog till att upprätthålla respekt mellan de två sidorna: ”han hade ingen ambition att göra det här till en fraktionsstrid, utan det var sakfrågan som överskuggade” (Olsson, intervju 080116).

Sammanfattningsvis var partiledningen givetvis väl medveten om partimedlemmarnas olika syn i frågan och att visa respekt för detta var mer eller mindre en nödvändighet. Partiledningen valde emellertid att göra detta på ett relativt långtgående sätt. Partiorganisationen förklarades vara neutral inför den kommande folkomröstningen, och partiets medlemmar fick välja att engagera sig i ja- eller nej-kommittéer. Dessa kommittéer gavs en framträdande roll på Europakongressen. Man valde också att låta kongressen ge en *rekommendation* i frågan, istället för att ta beslut: en tydlig signal om den linje partiledningen önskade förankra, men med respekt för medlemmarnas egna ställningstaganden.

Ingvar Carlsson gav vid återkommande tillfällen försäkringar om respekt för de partimedlemmar som valde att ställa sig på nej-sidan, och betonade vikten av att dagen efter folkomröstningen, oavsett utgång, åter sluta leden och arbeta för de gemensamma socialdemokratiska målen. I direkta meningsutbyten mellan företrädare för partiledningen/ja-sidan respektive nej-sidan var tonen överlag respektfull, men exempel på det motsatta fanns också om än i begränsad omfattning.

Övertala

Sten Andersson rapporterade från EU-arbetsgruppen vid ett VU-möte den 10 januari 1992 att gruppen rekommenderade att folkomröstningen inte skulle ske på valdagen 1994, en uppfattning Ingvar Carlsson och den övriga partiledningen delade. Folkomröstning på valdagen kunde äventyra såväl seger i valet som öka riskerna för partisplittring för socialdemokraterna. Partiet hade en tydlig strategi av ”sequencing goals”, att prioritera ett mål i taget. Det gällde först att maximera chanserna att återta regeringsmakten 1994 och sedan att få ett ja i folkomröstningen om EU (Aylott 2002: 449f.). En öppen strid om EU-frågan inom partiet skulle innebära en risk att misslyckas med båda – samt en risk för partisplittring. Att söka förankra ett ja till EU krävde därför viss försiktighet, för att inte riskera att EU-motståndarna lämnade partiet.

Det ställde partiledningen inför ett dilemma: för att undvika risk för konflikt, var en låg politiseringsnivå att föredra. För att få fart på debatten behövde dock politiseringsnivån höjas något. Frågan om hur man skulle göra med EU på partikongressen 1993 var, som har framgått ovan, viktig för partiledningen. Av de två alternativen, ajournering av 1993 års kongress eller extrakongress med nya ombud, var partiledningens preferens definitivt det förstnämnda. Carlsson skriver i sina memoarer: ”Ett ombudsval som handlade om enbart EG-frågan skulle riva upp en strid i varenda arbetarekommun i landet. Det skulle stämma dåligt med vår strategi att inte i onödan ställa partivän mot partivän” (Carlsson 2003:514).

En enig partistyrelse ställde sig bakom en rekommendation om att ajournera kongressen 1993, ett beslut som sedan togs av kongressen med röstsiffrorna 306-25 (Carlsson 2003:517, Kongressprotokoll B, s. 130, Göteborgskongressen). Biträdande partisekreterare Sten Olsson, som hade ansvar för planeringen av partikongressen 1993, förklarar liksom Carlsson valet att ajournera med att partiledningen inte ville ”att ombuden till ett sådant här ställningstagande [skulle väljas] utifrån preferenserna, var de stod i EU-frågan” (intervju 080116):

> Jag menar, vår tradition när det gäller partikongresser är att ha en representativ sammanställning av folk när det gäller hela politiken, där EU-politiken var *en* komponent. Att vi lyckats hålla ihop både partiet och politiken beror på att vi inte har fraktionerat oss i olika särfrågor (Olsson, intervju 080116).

Återigen var erfarenheterna från Norges folkomröstning 1972 betydelsefulla för valet av strategi. Sten Olsson konstaterar att: ”vi höll på att återhämta oss, det övergripande målet var ju trots allt att återta regeringsmakten, det ska man inte sticka under stol med” (intervju 080116). Ajourneringen kan ses som uttryck för *pacificering*. Partiledningen insåg att ett nytt val av ombud kunde äventyra partisammanhållningen, och i förlängningen, möjligheterna att återta regeringsmakten. Det kunde också innebära att kongressrekommendationen – i händelse av fler EU-negativa nya ombud – inte blev i linje med det av partiledningen önskade resultatet (jfr Aylott 1999:144).

Mats Hellström ställde sig först kritisk till idén att ajournera EU-frågan, samt att låta ja- och nej-kommittéerna göra var sin utvärdering av förhandlingsresultatet:

> Detta var en minst sagt oortodox uppläggning och beslutsordning som Ingvar Carlsson hade tänkt ut. Den innebar bl. a. att partistyrelsen inte som vanligt skulle lägga ett auktoritativt förslag till kongressen. De två kommittéerna skulle komma att göra bilden av socialdemokratin oklar (Hellström 1999:62f.).

Hellström ändrade sig emellertid: ”Men det fanns utan tvekan en logik i denna strategi, givet hur förhandlingsrytmen och opinionsläget såg ut” (1999:63). Hellströms referens till opinionsläget visar på medvetenheten om risken för ett ”oönskat resultat”: i februari 1993 var 32 procent av befolkningen för medlemskap och 43 procent emot (Holmberg 1996a:113). Kongresstrategin blev väl förankrad *inom* partistyrelsen:

> Ingvar var som vanligt mycket angelägen om att partistyrelsen skulle ta eget ansvar. Uppläggningen diskuterades vid flera sammanträden; inte för att vi var oeniga utan därför att stora beslut enligt Ingvars mening krävde ordentlig eftertanke där var och en kände sitt eget ansvar (Hellström 1999:62).

EU-motståndarna inom partiet var kritiska mot ajourneringen (se bl.a. Sten Johansson i DN 930820 och Sören Wibe i AiP nr. 36, 930910). Det fanns även en del ombud på 1993 års kongress, vilka inte tillhörde nejsidan, som förespråkade en extrakongress (AiP nr. 38, 930924). Genom att frågan inte behandlades på den ordinarie kongressen, uteblev behandlingen av den även i arbetarekommuner och inom partidistrikt, enligt Sten Johansson (DN 930430). Han ansåg att ajournering rimmade särdeles illa med ett annat beslut som fattades av kongressen 1993: att öka möjligheterna att hålla extrakongresser för att ta ”sig an speciella frågor eller politikområden” (AiP nr. 39, 931001). Beslutet om extrakongresser var en följd av en diskussion som hade förts inför 1993 års kongress, om olika sätt att öka medlemsinflytandet i partiet. Sten Johansson ansåg att det var underligt att i samband med ett sådant beslut välja ajournering i EU-frågan:

> Först beslutar kongressen om att öka möjligheten till extrakongresser för att öka medlemsinflytandet i partiet. Sedan beslutar man att vad det gäller den viktigaste frågan att inte utlysa en extrakongress (AiP nr. 38, 930924).

Det var inte enbart hanteringen av kongressen som orsakade kritik från nej-sidan. På *DN Debatt* redogjorde Sten Johansson inför första maj 1993 för ”nej-sidans perspektiv” på partiledningens uppläggning av EU-frågan ”och hur den uppläggningen lett till största möjliga tystnad inför partikongressen i september” (930430). Johansson menade att partiledningen redan i januari på ett övertydligt sätt visste ”att dess linje i EG-frågan inte hade stöd bland partiets medlemmar och väljare”:

> Det gällde då 1) att avväpna kritiken genom att till synes gå kritikerna till mötes och framför allt 2) att vinna tid genom att inte låta det komma till beslut i några partiinstanser där majoriteten inte är säkrad (DN 930430).

Det förstnämnda, att *till synes* gå kritikerna till mötes, ansåg Johansson att partiledningen gjorde genom att involvera ”viktiga kritiker” inom partiet i framtagandet av villkor uppställda som krav för medlemskapsförhandlingarna. Kraven formulerades sedan på ett sådant sätt att ”de inte skulle ställa till med några verkliga besvär i förhandlingarna”. Samtidigt säkrades ”linjen framåt mot medlemskap […] genom täta kontakter med regeringskansliet och de borgerliga partiledningarna” (DN 930430). Genom sin medverkan i att ta fram förhandlingsvillkoren, bands kritiker i partistyrelse och riksdagsgrupp upp. Den andra delen av strategin, som Johansson framhöll, var att partiledningen ville vinna tid genom att undvika beslut i partiinstanser där majoriteten för ett ja inte var säkrad.

Sten Johansson uttryckte vid samma tillfälle kritik mot partiets organisering i ja- och nej-kommittéer, vilket han menade var ”taktiskt klokt från partiledningens utgångspunkter” (DN 930430). Även om han tidigare kommenterat upplägget med att det var bättre för partiet, än om nej-sidan hade fått agera som ”någon gerillarörelse” (AiP nr. 10, 930312), så förklarade han sig betvivla att det var ”äkta omsorg om partiets sammanhållning och respekt för nej-sidans synpunkter” som låg bakom upplägget. ”Det verkliga snilledraget var att säga att ja-sidan också skulle organisera sig och att den skulle vara skild från partiledningen”, något den enbart var på pappret: ”Partiledningen själv är den verkliga ja-sidan”.

Det sammanfattande omdömet om partiledningens hantering av EU-frågan i *DN Debatt*-artikeln den 30 april 1993 från Sten Johansson var: ”Någon ordning måste det ju vara i ett parti, kan jag tycka, men största möjliga tystnad är ingen bra princip för ett demokratiskt parti”. Johanssons

kritik var, i de termer som används här, ett tydligt uttryck för att han ansåg att partiledningen sökte *pacificera* frågan, vilket var mest framträdande i fråga om ajourneringen av kongressen.

Innan partistyrelsens beslut om rekommendation inför Europakongressen, vilket resulterade i en ja-rekommendation med röstsiffrorna 33-0, fick Ines Uusmann och Sten Johansson göra var sitt anförande i vilka de rättfärdigade (motiverade) respektive sidas ställningstaganden. Sten Johansson ansåg att det inte spelade någon roll vilka argument han tog upp eller hur väl han argumenterade, saken var redan avgjord (Johansson, intervju 080117). Röstsiffrorna gav uttryck för att partistyrelsen var enig i frågan. Två ledamöter valde dock att avstå, genom att inte befinna sig i mötesrummet när omröstningen skedde (O. Andersson, intervju 080827).

Tveksamheten till EMU ökade under den här tidsperioden, även bland ledande förespråkare för EU-medlemskapet så som Allan Larsson. Genom att lyfta ut EMU-frågan ur medlemskapsvillkoren kunde en del som hade utgjort en försvårande omständighet för att säkra ett ja ”framas” bort (*tolkningsföreträde*). På ett övergripande plan, utöver det partiinterna, vidtogs en annan strategi som var ett tydligt sätt att söka styra folkomröstningsresultatet i, för den övervägande delen av politiska och ekonomiska eliten, önskad riktning. De fyra ansökarländerna, vilka alla skulle hålla folkomröstning om medlemskapet, gjorde upp en turordning för omröstningarna baserat på att låta det ”säkraste” ja-kortet, Österrike, rösta först och det mest osäkra, Norge, sist. Finland och Sverige planerades in däremellan, det mer EU-positiva Finland före Sverige (Jahn & Storsved 1995). Österrikes folkomröstning ägde rum redan den 12 juni 1994. Det österrikiska ja-resultatet på 66,4 procent förelåg således redan när Europakongressen gick av stapeln (AiP nr. 23, 940617).

Sammanfattningsvis var *pacificering* den dominerande övertala-strategin i partiledningens hantering av EU-frågan under den här perioden. Ajourneringen av 1993 års kongress var ett tydligt uttryck för detta. Partiledningen ville undvika både de stridigheter som kunde bli följden av val av nya ombud, och risken att ett ombudsval baserat på preferenser i EU-frågan skulle ge fler EU-negativa kongressombud. Organiseringen i kommittéer samt involverandet av EU-motståndare i framtagandet av förhandlingsvillkor kan däremot karakteriseras som såväl *pacificering* som uttryck för *respekt*, dvs. inte enbart som pacificering. Partiledningen använde *tolkningsföreträde* genom att fortsätta att framställa EU som en ”lösning” på Sveriges ekonomiska problem, men den ekonomiska aspekten fick sällskap av andra argument

och var därmed inte lika framträdande som under föregående period. Det ”problematiska” EMU lyftes ur och förklarades bli föremål för svenskt ställningstagande först senare, vilket var ett sätt att ”frama” bort en besvärlig aspekt. Flera i övrigt EU-positiva personer inom ledningen var själva skeptiska till EMU, däribland som framgått Allan Larsson. Även LO:s ordförande Bertil Jonsson, som var engagerad i ja-kommittén ställde sig skeptisk till EMU (AiP nr. 22, 940610).

Sammanfattning

EU-medlemskapet var till stor del en fråga för regeringskansliet i början av analysperioden. Under våren 1991 skedde överläggningar med de övriga EU-positiva riksdagspartierna. En del medlemmar kritiserade partiledningen för bristande förankringen av frågan inom partiet. De ansåg bl. a. att det inte ens funnits möjligheter för *återkoppling* mellan medlemmarna och partiledningen, samt att partiledningen varit oklar vad gällde de för- och nackdelar som skulle följa med ett medlemskap (bristande *rättfärdigande*). Kritiken avtog efterhand, men fanns till viss del kvar under hela perioden. Partiet startade sina folkbildningsinsatser i september 1992. Partisekreterare Mona Sahlin uppgav att 35 000 medlemmar hade deltagit i partiets EU-studier i mitten av 1994 (AiP nr. 24, 940623).

Frågan fördes allt mer fram på såväl partiinterna som externa offentliga arenor (*offentlighet*). Inlägg på *DN Debatt* användes särskilt flitigt av nejsidans Sten Johansson, vilket ledde till debattutbyten (*återkoppling*) med representanter för partiledningen i detta forum. Efter Ingvar Carlssons riksdagstal i juni 1991, där EU-medlemskap förklarades förenligt med fortsatt svensk neutralitet, växte tydligare *rättfärdiganden* för medlemskapet fram från partiledningens sida. Medlemskap framställdes fortfarande som en bidragande ”lösning” på Sveriges ekonomiska problem (*tolkningsföreträde*), men kompletterades i ökad utsträckning med andra argument, framförallt vikten att vara med och påverka. Partiets EU-motståndare ansåg att EES-avtalet räckte för att tillförsäkra Sverige ekonomiska fördelar, men partiledningen och ja-sidan menade att en sådan lösning skulle innebära tillgång till en marknad, men inga möjligheter att påverka de politiska besluten som styrde denna. Andra framträdande argument *för* medlemskap var att bidra till fred, demokratisk utveckling och att samverka med Europas övriga socialdemokratiska partier, inte minst i fråga om att skapa sysselsättning.

Partiledningens strategi för att hantera EU-frågan karakteriserades av såväl *pacificering* som *respekt*, vilket kan ses som två sidor av samma mynt. Utan att visa EU-motståndarna respekt fanns en stor risk för partisplittring, samtidigt som debatten bedömdes behöva kontrolleras eller begränsas, både för att hålla samman partiet och för att öka chanserna för ett ja, på Europakongressen såväl som senare i folkomröstningen. Partiledningens strävan att förankra ett ja fick således ske med *respekt* för partiets EU-motståndare. Det tydligaste uttrycket för *pacificering* var valet att ajournera EU-frågan på 1993 års partikongress, istället för att hålla en extrakongress med nya ombud. Partiledningen vidtog emellertid också åtgärder som visade på respekt utöver vad som krävdes utöver snävt strategiska intressen, t.ex. Europakongressens uppläggning och organisering. Även debatter och meningsutbyten mellan partiledningen och ja-sidan, å ena sidan, och nej-sidan å den andra, präglades överlag av respekt för framför allt motparten, i mindre utsträckning för argumenten.

Partiledningens prioriteringar och grund för strategin var för det första att hålla ihop partiet för att återta regeringsmakten 1994, för det andra för att klara EU-folkomröstningen utan splittring och för det tredje att säkra ett ja i denna. De tre målsättningarna var dock nära sammanlänkade: chanserna att få ett ja i folkomröstningen om EU bedömdes som större med socialdemokraterna i regeringsställning (Miles 2005:145). Att säkra en ja-majoritet i den kommande folkomröstningen ansågs svårare med en borgerlig regering vid makten: det fanns en risk att socialdemokratiska medlemmar och väljare i ett sådant läge i ökad utsträckning skulle välja att rösta nej, som en protest mot de borgerliga partierna snarare än mot EU-medlemskapet i sig (ibid.).

Från ja-rekommendation till folkomröstning: juni – november 1994

Översikt

Ingvar Carlsson tog upp EU i sitt tal i Almedalen, strax efter Europakongressen (Ingvar Carlssons arkiv, 2.1.1:32, ARBARK). I övrigt låg partiledningen lågt i EU-frågan – först skulle riksdagsvalet vinnas. Stödet för ett nej var fortsatt starkt bland partiets väljare: 54 procent av partiets sympatisörer var emot medlemskap i en opinionsmätning i juni (AiP nr. 26,

940708). Siffran krympte till 51 procent i augusti (AiP nr. 33, 940826). Flera av sidoorganisationerna beslutade sig för att vara neutrala inför den kommande folkomröstningen, bl.a. Kvinnoförbundet och Broderskapsrörelsen. Socialdemokratiska studentförbundet tog ställning för EU-medlemskap och SSU emot.[82] LO ställde sig neutralt, men ordföranden Bertil Jonsson var personligen aktiv i ja-kommittén. De olika fackförbunden intog olika hållning eller höll sig neutrala[83] (Aylott 1999:152). Efter en valrörelse som var i stort sett helt fri från EU-frågan, vann socialdemokraterna en övertygande seger med 45,3 procent och återkom i regeringsställning. Två av de nya ministrarna rekryterades bland partiets ivrigaste EU-motståndare, Margareta Winberg och Marita Ulvskog.

Ordföranden för *Socialdemokrater för EU*, Ines Uusmann,[84] deklarerade ja-kampanjens motto som ”övertyga, inte övertala” (se t.ex. GP 941104) och Ingvar Carlsson ansåg att de osäkra väljarna måste vinnas med sakliga argument (Carlsson 2003:561). I slutskedet av kampanjen hårdnade tonen dock från båda sidor. Carlsson insåg riskerna med ett nej, både för sin egen auktoritet som partiledare och statsminister och för Sveriges ekonomiska återhämtning (Carlsson 2003:560f).

Den 13 november röstade 52,3 procent av väljarna för ett svenskt medlemskap, medan 48,6 procent röstade nej (Gilljam & Holmberg 1996a:9).[85] Sverige var därmed redo jämte Finland[86], som hade röstat ja till medlemskap i oktober, och Österrike att bli EU-medlem den 1 januari 1995. Av de socialdemokratiska väljarna valde 53,1 procent att rösta ja, och 45,8 procent att rösta nej (Verksamhetsberättelse 1993-1994, s. 144, Framtidskongressen i Sundsvall 1997). De socialdemokratiska väljare som sade ja till medlemskap ökade därmed under perioden mellan riksdagsvalet

---

[82] Socialdemokratiska studentförbundet röstade ja till medlemskap på sin kongress, med siffrorna 49-9. SSU beslutade på en extrakongress att säga nej med röstsiffrorna 131-117. Förbundets ledning var emellertid för ett medlemskap (Aylott 1999:152).

[83] Exempel på fackförbund som tog ställning för medlemskap var Metall och Pappers, bland fackförbunden som var emot fanns Handels och Transport. Kommunal valde att ställa sig neutralt.

[84] Ines Uusmann var kommunikationsminister i den nya socialdemokratiska regeringen.

[85] Valdeltagandet var 83,3 procent (Gilljam & Holmberg 1996a:9).

[86] I Finland röstade 57 procent för och 43 procent mot ett EU-medlemskap. Valdeltagandet var 74 procent (AiP nr. 41, 941021).

i september, då siffran var strax under 40 procent, och fram till folkomröstningen i november. Det berodde inte enbart på att partiledningen och ja-sidan lyckades mobilisera många osäkra väljare mot slutet av kampanjen, utan även på att socialdemokraterna var det parti som under kampanjen förlorade flest sympatisörer. Drygt två procentenheter valde att söka sig till andra partier, enligt en partisympatiundersökning i samband med folkomröstningen. Det gällde främst EU-motståndare som flyttade sina partisympatier till vänsterpartiet eller miljöpartiet istället (Gilljam & Holmberg 1996b: 281).

Offentlighet och återkoppling

I Almedalstalet, som Ingvar Carlsson höll bara några dagar efter att Europakongressen hade avslutats, togs EU upp. Därefter låg partiledaren, liksom övriga partiledningen, lågt i EU-frågan tills segern var säkrad i riksdagsvalet (AiP nr. 24, 940623, jfr Aylott 2002). Carlsson avhöll sig även t.ex. från att svara (*återkoppla*) i ett fall med ett öppet brev ställt till honom på *Aktuellt i Politikens* debattsida under sommaren (AiP nr. 28, 940722). Ja-ordföranden Ines Uusmann säger att de två sidorna noga bevakade varandras uttalanden: ja-sidan försökte att ”bemöta dem [partikamraterna på nej-sidan], utan att bemöta dem”, dvs. utan att direkt återkoppla (intervju 080221). Med regeringsmakten säkrad återkom EU-frågan med full kraft i debatten, och i regeringsförklaringen den 7 oktober gjorde Carlsson klart att: ”Under de 37 dagar som återstår till folkomröstningen kommer jag som statsminister med stort engagemang och full kraft att verka för ett svenskt medlemskap i den Europeiska unionen” (Regeringsförklaringen 1994).

Regeringsförklaringen utgjorde också en indirekt återkoppling på nejsidans inlägg om den hotade neutraliteten, vilket togs upp av bl.a. Sten Johansson på *DN Debatt* under sommaren (940810). Johansson förklarade dessutom EU-medlemskap på sikt vara ett hot mot freden, då en utvidgning norrut och österut ”utesluter och utmanar Ryssland”.[87] I regeringsförklaringen underströk Carlsson att: ”En ny säkerhetsordning i hela Europa

[87] Argumentet att den svenska neutraliteten hotades av EU-medlemskap framfördes av fler EU-motståndare. Inom det socialdemokratiska partiet var det förutom Sten Johansson särskilt riksdagsledamoten Maj Britt Theorin, starkt engagerad i nedrustningsfrågan, som tog upp detta i den offentliga debatten. Tillsammans gjorde de ett inlägg i Svenska Dagbladet strax före folkomröstningen (941107).

kan endast växa fram genom förtroendefullt samarbete mellan Europas folk och länder", och pekade på Sveriges aktiva bidrag till denna säkerhetsordning, genom engagemang i olika organisationer: ESK, Europarådet och Partnerskap för fred (Regeringsförklaringen 1994). Carlsson deklarerade vidare att någon motsättning mellan en aktiv Europapolitik och ett fortsatt internationellt ansvarstagande inte förelåg (ibid.).

Aktuellt i Politiken användes inte av partiledningen för direkta inlägg, däremot kunde den luta sig mot det faktum att tidningen på ledarsidan tog ställning för medlemskap. I kampanjens slutskede intensifierades, inte oväntat, inläggen i nationell media. De sista dagarna före folkomröstningen satsade partiledningen på debattartiklar i de stora dagstidningarna, t.ex. *Aftonbladet* – för att nå socialdemokratiska sympatisörer – samt *Dagens Nyheter* (båda 941109). Särskilt Ingvar Carlssons inlägg på *DN Debatt* (941109) var omfattande, och återkopplade till flera av ja-sidans tyngsta argument för medlemskapet, så som ekonomin och sysselsättningen. I den avslutande TV-debatten två dagar före folkomröstningen argumenterade Ingvar Carlsson tillsammans med moderat-ledaren Carl Bildt och Marit Paulsen[88] för ja-sidans sak. Nej-sidan företräddes av ekonomen Agneta Stark, lantbrukaren Eva Hellstrand samt Kenth Pettersson, ordförande i Handelsanställdas förbund (Carlsson 2003: 565).

Sammanfattningvis höll partiledningen en låg profil i EU-frågan, fram till valet i september. Uttalanden om EU och återkopplingar till utspel från nej-sidan gjordes med sparsamhet. När riksdagsvalet väl var vunnet gav partiledningen frågan högsta prioritet. Den fördes åter in i offentligheten och nej-sidans inlägg bemöttes av en mer offensiv partiledning.

Rättfärdigande

Carlsson skriver i sina memoarer att "ångvältstaktik" inte var något alternativ när det gällde att få osäkra medlemmar och väljare att säga ja till EU, återigen med de norska socialdemokraternas erfarenheter från omröstningen 1972 som varnande exempel:

> Jag visste att en stor andel av våra sympatisörer fortfarande var osäkra om hur de skulle rösta. Kunde jag övertyga den gruppen skulle för-

[88] Marit Paulsen företrädde organisationen *Ja till Europa*.

> modligen majoriteten svänga över till ja-sidans fördel. Någon genväg fanns inte. Jag måste vinna deras förtroende i själva Europafrågan och det måste ske med *sakliga argument* (min kursivering, Carlsson 2003:561).

Den betydelse Carlsson lägger i ”övertyga” i citatet ovan har likheter med min användning av begreppet: EU-frågan skulle förankras genom att redovisa de sakliga argumenten, vilket kan ses som att man avsåg att övertyga genom rättfärdiganden. Ines Uusmann förklarade att ja-kommittén arbetade efter principen ”övertyga, inte övertala”[89](se t.ex. GP 941104, intervju 080221), vilket hon ger följande innebörd:

> Övertala, det kan du göra uppifrån eller utifrån. […] När man övertygar, då ska det kännas också i magtrakten. Du ska veta att det bär hela vägen fram. Det är mycket, mycket svårare än att övertala någon. Övertala kan man göra lite ytligt (Uusmann, intervju 080221).

För att övertyga krävs, enligt Uusmann, en redovisning av sakliga argument som helst ska appellera till människors vardag. För att söka övertyga använde ja-sidan sig av ambassadörer, som Uusmann beskriver som personer som själva var verkligt engagerade i frågan (intervju 080221). Utrikesministern och VU-ledamoten Lena Hjelm-Wallén, också aktiv på ja-sidan, menar att man med ”övertyga” ville ”förändra människors attityder” på ett sätt som gör att ”man långsiktigt står fast vid en linje” (intervju 081013). Det finns således hos dessa intervjupersoner en syn på innebörden av att övertyga, vad gäller betydelsen av att rättfärdiga för att uppnå ett mer varkatigt stöd, som ligger nära min idealtyp i dessa avseenden. Framför allt de sakliga argumenten ges stor betydelse i detta sammanhang, även om det i praktiken också gavs utrymme för värderingar och ideologiska argument.

De fyra argument som Carlsson själv anser att han upprepade under de fyra kampanjveckorna var freden, miljön, sysselsättningen och demokratin (att vara med och påverka beslut som gäller Sverige) (Carlsson 2003:561f). Dessa argument var i stor utsträckning samma som dem partiledningen och ja-sidan använt tidigare. De hade även en tydlig koppling till de ”fem stora uppgifter” som Ingvar Carlsson förklarade förelåg den nya socialde-

[89] Att ja-kampanjen bedrevs efter detta motto var inget jag kände till när jag valde att benämna mina idealtyper ”övertyga” respektive ”övertala”.

mokratiska regeringen: att bekämpa arbetslösheten; att värna och utveckla välfärden; att öka Sveriges internationella engagemang; att fördjupa Sveriges samarbete med övriga Europa; samt att förverkliga det ekologiskt uthålliga industrisamhället (Regeringsförklaringen 1994).

Efter inlägg av bl. a. *Socialdemokrater mot EU*:s Sten Johansson om att EU-medlemskap hotade såväl svensk neutralitet, som på sikt freden, lade Carlsson stor vikt vid argument som talade för den motsatta bilden. Sten Johansson ansåg att de nordiska länderna borde sträva efter en ”alleuropeisk samarbetsorganisation som en regional enhet” på FN-stadgans grund, istället för medlemskap i EU (DN 940810). Som tidigare framgått menade Carlsson att det inte förelåg någon motsättning mellan EU-medlemskap och en aktiv Europa-politik, å ena sidan, och ett fortsatt internationellt engagemang för fred, å den andra. EU skulle heller inte ses som ett exkluderande, och därmed för andra länder möjligen hotfullt samarbete, enligt Carlsson: ”Den Europeiska unionen bör vara öppen mot omvärlden, främja frihandel och vidga sitt ekonomiska samarbete med Central- och Östeuropa och utvecklingsländerna” (Regeringsförklaringen 1994). Ingvar Carlsson hade redan i Almedalstalet (940620) slagit fast att EU på sikt borde byggas ut till att omfatta hela Europa: ”Då lägger vi en stabil grund för ett fritt och öppet Europa med fred, välstånd och social trygghet” (Ingvar Carlssons arkiv, 2.1.1:32, ARBARK). Fredsargumentet fortsatte således att vara centralt i debatten, för båda sidor (jfr Theorin & Johansson, SvD 941107).

Ingvar Carlssons egen uppräkning av de vanligaste argumenten ovan stämmer väl överens med den bild som återges av det material som har analyserats här, med ett undantag: Carlsson nämner inte ekonomiska argument i sin uppräkning. I samband med avsiktsförklaringen om medlemskap hösten 1990, hade de ekonomiska argumenten spelat en viktig roll. Dessa gavs återigen ökad vikt av partiledningen i slutet av kampanjen, delvis kopplade till sysselsättningsfrågan, men även i sin egen rätt. Både Carlsson och finansminister Göran Persson varnade för höga räntor vid ett nej i folkomröstningen (se t.ex. AiP nr. 42, 941028, DN 941109, även Esaiasson 1996:39). Det skulle även bli svårare att klara av Sveriges ekonomiska återhämtning vid ett utanförskap:

> Det är uppenbart att skillnaden mellan ett ja och ett nej på kort sikt främst kommer till uttryck på det finansiella området. Ett nej betyder inte att vi får trygghet och stabilitet och att Sveriges svåra ekonomiska problem löser sig. Det betyder tvärtom en stor osäkerhet om Sveriges

> framtid och för denna instabilitet och osäkerhet tvingas vi betala ett pris i form av fortsatt höga räntor (Carlsson, DN 941109).

Carlsson förklarade att: ”Inte heller ett ja till medlemskap löser i sig själv våra ekonomiska problem”, men att förutsättningarna för detta förbättrades genom den finansiella stabilitet som skulle följa av ett medlemskap. På så sätt väntades Sverige få ”rimligare räntor och ett säkrare investeringsklimat”, vilket i sin tur skulle underlätta bekämpandet av arbetslösheten (DN 941109).

> Jag vill därför uppmana var och en att noga tänka igenom sitt ställningstagande inför folkomröstningen. Ett nej till svenskt medlemskap betyder inte ett nej i dag och ett ja när det blir verkligt besvärligt, så som nejsidan nu försöker göra gällande för att vinna över de osäkra på sin sida. Ett nej betyder ett nej och dagen efter folkomröstningen är det utanförskapets hårda ekonomiska realiteter som kommer att gälla för Sverige. Nejsidans fagra tal kommer då enbart att vara skrift i vatten (Carlsson, DN 941109).

Förre finansministern Allan Larsson, som fortfarande var ledamot i partistyrelsen, förklarade nej-sidan vara medskyldig till Sveriges höga ränteläge i en debatt med Sten Johansson. Larsson ansåg att nej-sidan var ”alltför lättsinnig ifråga om behovet av att hålla priser och löner nere” (GP 941016). Johansson, å andra sidan, ansåg inte att det fanns något skäl för att räntorna skulle bli högre vid ett nej till EU. Carlsson talade också om ”nejsidans argument att Sverige ska ha mer inflation”, och pekade på att opinionsundersökningar som visade att en seger för nej-sidan skulle leda till höjda räntor (DN 941109). Tolkningarna kring Sveriges möjligheter att bekämpa arbetslösheten skilde sig också åt mellan partiledningen/ja-sidan respektive nej-sidan. Sten Johansson hade i tidigare inlägg gjort gällande att i EU är det ”inflationsbekämpning som är huvudmålet. Arbetslösheten får bli vad den blir” (DN 940120). Risken för att EU-medlemskap ledde till ökad arbetslöshet var ett av den socialdemokratiska nej-sidans tunga argument.

> I debatten inför folkomröstningen har nejsägarna gjort gällande att förutsättningarna att bekämpa arbetslösheten är helt andra än de som jag här har beskrivit. De har påstått att Sverige kan bedriva en mycket

> mera aktiv politik för sysselsättningen genom utanförskap än genom medlemskap i EU (Carlsson, DN 941109).

Ingvar Carlsson framhöll Jacques Delors initiativ för att föra upp kampen mot arbetslösheten på EU:s dagordning, samt kopplade till de tidigare anförda ekonomiska argumenten om risker för höjda räntor och minskade investingar i Sverige vid ett nej. EU:s sysselsättningsinitiativ hade tagits upp i en DN-artikel av Allan Larsson, innan folkomröstningskampanjen tog fart, i vilken Larsson med vägande resonemang diskuterade detta samt behovet av ekonomisk integration (DN 940909).

Carlsson resonerande kring följderna av medlemskap respektive utanförskap i detta det sista stora inlägget på *DN Debatt*, dock med en tydlig markering av de problem som ”utanförskapets hårda ekonomiska realiteter” skulle föra med sig. Samma dag som DN-artikeln publicerades, fanns även ett inlägg i *Aftonbladet*, som Ingvar Carlsson och Mona Sahlin tillsammans stod bakom. I detta övergavs principen om att ”övertyga” med sakliga argument: Carlsson och Sahlin satte sin trovärdighet i pant och uppmanade alla väljare som litade på dem att rösta ja:

> Vi har gjort bedömningen att ett EU-medlemskap är bättre för Sverige. Vi vill inte ta några risker med välfärden eller den ekonomiska uppgången. […] Vi som svenska demokratiskt folkvalda vill inte ha ett underläge, varken mot internationella marknadskrafter eller mot folkvalda i andra europeiska länder. Den som litar på oss och vill ge oss de bästa förutsättningar att ta Sverige ur krisen och hejda nedmonteringen av välfärden – bör rösta ja till EU (Carlsson & Sahlin, AB 941109).

Även ja-kommittén satsade på Ingvar Carlssons trovärdighet och popularitet i slutet av kampanjen, snarare än de sakliga argumenten (Uusmann, intervju 080221), vilket diskuteras vidare i *övertala*-avsnittet.

Sammanfattningsvis utgick partiledningen inledningsvis från att osäkra sympatisörer och medlemmar skulle övertygas med sakliga argument. Partiledningen rättfärdigade ett ja till EU med argument om fred, möjligheten att vara med och påverka, sysselsättning, miljö samt ekonomi. De ekonomiska argumenten, vilka var nära kopplade till sysselsättningen, framhölls på nytt som tunga skäl för ett medlemskap. Ett nej till EU skulle innebära en risk för ökade räntor och ett osäkrare investeringsklimat, vilket också

skulle få negativa konsekvenser för sysselsättningen. Mot slutet av kampanjen fick den sakliga argumentationen och rättfärdigandet alltmer stryka på foten, när ett ja till EU delvis gjordes till en fråga om tillit och trovärdighet. Partiledningen ändrade därmed sin förankringsstrategi.

Respekt

Biträdande partisekreterare Sten Olsson, som ansvarade för dialogen med ja- och nej-kommittéerna, framhåller att riksdagsvalet hade ”en disciplinerande verkan” (intervju 080116). Detta intygas av flera andra intervjupersoner, däribland Ines Uusmann som säger att ja-kommittén sökte ”undvika konfrontation med nej-sidan”, även om båda sidor bevakade varandra (intervju 080221). Den korta tiden mellan riksdagsvalet och folkomröstningen fick därmed en gynnsam effekt på partisammanhållningen, och bidrog till att upprätthålla en överlag respektfull ton i debatten. Valrörelsen 1994 var dessutom ”nästan kemiskt fri från EU-frågan”, vilket underlättade detta (Olsson, intervju 080116).

Att ta in EU-motståndarna Margareta Winberg och Marita Ulvskog i den nya regeringen kan tolkas i termer av såväl respekt som strategi (mer om det senare i nästa avsnitt). Genom att ge statsrådsposter åt två framträdande motståndare gav Carlsson en konkret signal om att nej-sägare var ”lika goda socialdemokrater”, som även kunde anförtros regeringsuppdrag. De båda nya ministrarna kunde fortsätta sina engagemang för nej-sidan fram till folkomröstningen, det enda kravet från Ingvar Carlsson var att statsråd med olika uppfattning skulle avhålla sig från offentliga debatter med varandra (Winberg, intervju 071005).

Partiledningen fick emellanåt synpunkter på sitt agerande i EU-frågan, med avseende på respekt, från såväl ja- som nej-anhängare inom partiet. Socialdemokrater på nej-sidan framhöll vikten av att partiledningen agerade med återhållsamhet för att visa respekt för olikheterna inom partiet. Ett debattinlägg i *Aktuellt i Politiken* (nr. 28, 940722) från medlemmar i Husby s-förening får illustrera detta:

> [S]om ordförande i ett parti där bägge sidor har många anhängare påstår vi att [Ingvar Carlsson] och resten av partiledningen bör visa stor återhållsamhet då de tar ställning åt ena eller andra hållet. Han måste tydligt visa att han företräder hela partiet.

Motsatta synpunkter framfördes av medlemmar som ansåg att partiledningens EU-strategi var alltför försiktig innan valet i september:

> Frågan är om inte en stor del av förklaringen till vänsterväljarnas skepsis inför EU står att finna inte i själva sakfrågan, utan i socialdemokratins passiva och alltför försiktiga agerande (AiP nr. 29, 940729).

Skribenten, Andreas Henriksson från studentföreningen Laboremus i Uppsala, menade att ”argumenten blir inte bättre än vad de redan är, men vi måste föra ut dem”. Partiledningen lät sig, enligt detta synsätt, hållas tillbaka alltför mycket av respekt för nej-sägarna och rädsla för partisplittring.

Debatter och direkta meningsutbyten mellan partiledningen och företrädare för ja-sidan, å ena sidan, och företrädare för nej-sidan, å den andra, var överlag respektfulla även under denna period, enligt många av intervjupersonerna.[90] Efterhand som kampanjen intensifierades minskade emellertid respekten för såväl motparten som dennes argument. Allan Larsson anklagade nej-sidan för att vara ”lättsinnig” i sin syn på inflation och medskyldig till det höga ränteläget i en debatt med Sten Johansson (GP 941016). Sten Johansson, å andra sidan, menade att en del av partiledningens och ja-sidans argument för medlemskap var ”tveksamma” eller ”absurda” (DN 940810). Båda sidor beskrev också den andra sidans argument som ”lögner”, ”överdrifter” och ”skrämselpropaganda” (se t.ex. AiP nr. 41, 941021). I antologi-kapitlet *Kampanj på sparlåga* beskriver Peter Esaiasson såväl formerna som tonen i debatten som mer lågmälda, jämfört med en vanlig valkampanj: ”Allt eftersom valdagen närmade sig tog dock debatten mer normala vändningar. Under de avslutande två veckorna kritiserade båda sidor varandra för bland annat löftespolitik, lögner och skrämselpropaganda” (Esaiasson 1996:38f.). Detta gällde debatten överlag, och inte specifikt den mellan socialdemokrater av olika uppfattning, men analysen här ger samma bild för förhållandet inom socialdemokraterna. Respekten för såväl motparten som dennes argument sjönk därmed under kampanjens gång.

I den avslutande TV-debatten ansåg Ingvar Carlsson att Handels ordförande Kenth Pettersson gick till attack mot honom, genom att påpeka det

[90] Ingen av intervjupersonerna karakteriserar debatterna mellan socialdemokrater på ja- respektive nej-sidan som överlag bristande i respekt.

märkliga i att se Carlsson och Bildt sida vid sida, dessutom på samma sida som ”storföretagare, storbönder, grevar och baroner”:

> Jag tolkade Kenth Petterssons inlägg som att han i den här debatten inte skulle följa överenskommelsen att vi socialdemokrater skulle debattera i sak och med respekt för våra olika uppfattningar (Carlsson 2003:565).

Ingvar Carlsson menar att den bristande respekt som uppvisades under TV-debatten gjorde att han själv kom att agera hårdare de allra sista dagarna av kampanjen. Vid ett torgmöte i Stockholm, dagen innan folkomröstningen, anser Carlsson att han ”[f]örmodligen påverkad av den avslutande TV-debatten argumenterade […] i något hårdare ordalag och med en starkare vädjan att stödja ja-sidan än tidigare i valrörelsen” (Carlsson 2003:567).

Sammanfattningsvis var tonen i debatten mellan socialdemokrater med olika syn på EU-medlemskapet överlag respektfull. Partiledningen hade tidigt gjort klart att motståndarna skulle behandlas med respekt. Strategin kritiserades emellanåt, främst före riksdagsvalet, av medlemmar på ja-sidan som ansåg att respekten för nej-sidan ledde till ett alltför passivt agerande från partiledningen. Under kampanjens gång minskade dock respekten från båda sidor, både i förhållande till motparten och gentemot motpartens argument. Slutspurten antog mer av vanliga valrörelseformer, med en hårdare debatton.

Övertala

Ingvar Carlsson tecknar i sina memoarer en dyster bild av läget vid upptakten till folkomröstningskampanjen, vilken för hans del startade den 13 oktober:

> Utgångsläget var inte särskilt bra. Opinionsundersökningar visade att nej-sidan hade goda chanser att vinna en majoritet. Mitt eget parti var splittrat. […] Folkomröstningen var ett spel med stora insatser och höga risker. Ett nej skulle inte bara innebära att ett medlemskap var uteslutet för överskådlig tid. Den socialdemokratiske partiordföranden skulle utpekas som den store förloraren. Jag skulle tappa i auktoritet som partiledare och statsminister. Det skulle i sin tur för-

> svåra för regeringen att driva igenom den nödvändiga saneringen av Sveriges finanser (Carlssson 2003:560f.).

Det har tidigare framgått att ambitionen från partiledningen och ja-kommittén var att förankra EU-medlemskapet hos väljarna – framför allt de osäkra – genom att *övertyga* dem med sakliga argument. Efterhand som folkomröstningsdagen närmade sig, fick dessa ambitioner stå tillbaka för andra sätt att söka styra debatten och påverka väljarna.

> På slutet, det ska jag erkänna, då körde vi lite mot våra [principer]: Då var det ”Carlsson, Carlsson, Carlsson!” De sista som vi inte hade övertygat, ville vi övertala. Och det var efter valet 1994. Vi hade precis vunnit valet och han var ny och populär statsminister. De sista kampanjveckorna, då var det Carlssons trovärdighet vi lutade oss emot (Uusmann, intervju 080221).

Utöver de sakliga argumenten för att rättfärdiga ett ja till EU, användes således partiledarens trovärdighet för att söka få de som var osäkra att välja att säga ja (Hjelm-Wallén, intervju 081013).[91] Ingvar Carlsson och Mona Sahlin uppmanade ”den som litar på oss” att rösta ja till EU i en debattartikel i *Aftonbladet*, knappt en vecka innan omröstningen (941109). Även om partimedlemmarna ständigt hade påmints om att de fick rösta efter eget huvud var det, som Nicholas Aylott konstaterar, ingen tvekan om var partiledaren stod (Aylott 2002:454). Lojala partimedlemmar kunde indirekt väntas att inte agera emot partiledningens linje. Ingvar Carlssons vädjan om stöd för ja-sidan i slutet av kampanjen gjorde valet att säga nej svårare för dem som själva uppfattade sig som i övrigt ”lojala” socialdemokrater. Det fanns också ”belöningar” att vänta om Sverige blev EU-medlem:

[91] En viktig vinst för ja-sidan var när Kommunals ordförande Lillemor Arvidsson bara tre dagar före folkomröstningen förklarade sig vara för medlemskap (organisationen hade ställt sig neutral). Osäkra kvinnor var en viktig väljargrupp i kampen om rösterna. Att ledaren för det största fackförbundet, med en övervägande andel kvinnor som medlemmar, ställde sig på ja-sidan kunde ses i termer av trovärdighet: Arvidssons ställningstagande blev en ”garanti” för att kvinnor inte riskerade att få sämre förhållanden i EU.

> Direkt efter ett ja i folkomröstningen kommer regeringen att utforma ett handlingsprogram för att mera uthålligt främja sysselsättningen i näringslivet och minska omfattningen av såväl den öppna arbetslösheten som av åtgärderna utanför den ordinarie arbetsmarknaden […] Vi vill på så sätt åstadkomma en rejäl nedpressning av arbetslösheten (Carlsson, DN 941109).

Artikeln signalerade att något motsvarande handlingsprogram för att bekämpa arbetslösheten i händelse av ett nej i folkomröstningen inte förelåg, enbart att den uppgiften skulle ”allvarligt försvåras, om Sverige skulle välja utanförskapet”. Termen ”utanförskapet” hade använts tidigare i debatten av ja-sidan, men förekom flitigare under själva kampanjen. Sociologen Kerstin Jacobsson har analyserat en rad, som hon benämner, ”retoriska knep”, som användes av ja-sidan under kampanjen. Hon skriver att: ”Hotet om utanförskap – rädslan och kanske skammen för att stå ensam utanför – var framträdande i debatten” (Jacobsson 2003). Att benämna ett icke-medlemskap som utanförskap var ett sätt att negativt ”frama” ett nej till EU från partiledningen och ja-sidan.

Nära relaterat till framställningen av ”utanförskapet” var den bild som gavs av att nej-sidan inte kunde presentera något alternativ till EU-medlemskap – trots att man svårligen kan bortse från att ett EES-avtal *var* ett alternativ: ett alternativ man kunde tycka var bättre eller sämre, men som var fullt realistiskt (vilket också Norges val visade). Att framställa EES-avtalet som ett icke-alternativ var ett *tolkningsföreträde* som gjordes av ja-sidan och partiledningen (jfr Jacobsson 2003). Genom att koppla samman ”utanförskapet” med ”icke-alternativ” – att det inte fanns något annat vid ett nej – förstärktes bilden av den osäkra situation som Sverige skulle hamna om EU-medlemskapet inte röstades igenom. EU-medlemskap framställdes fortfarande som en viktig del i ”lösningen” på Sveriges svåra ekonomiska problem, och Ingvar Carlsson och andra i partiledningen gjorde det klart att det skulle bli svårare för svensk ekonomi att återhämta sig vid ett nej.

Neutralisering, som i tidigare analysperioder inte systematiskt har påvisats, användes av såväl ja- som nej-sidan, genom ”tvärsäkra” påståenden om hur det skulle gå för Sverige vid ett ja respektive ett nej. Nej-sidan målade t.ex. upp en bild av massarbetslöshet, medan ja-sidan menade att höga räntor och finansiell osäkerhet skulle skrämma investeringar från Sverige. I början av perioden och fram till riksdagsvalet var *pacificering* en uttrycklig strategi från partiledningens sida i EU-frågan. Man undvek direkta åter-

kopplingar och debatter med nej-sidan, för att inte riskera splittring inom partiet.

Att EU-motståndarna Margareta Winberg och Marita Ulvskog blev statsråd i den nya regeringen kan, som framgått ovan, analyseras som uttryck för såväl respekt som övertala-strategin *pacificering*. Det kan ses i termer av pacificering genom att dessa två framträdande nej-sägare ”vävdes” in i den nya regeringen, vilket gjorde att det svårt att kritisera denna – och indirekt den socialdemokratiska partiledningen – för frågans vidare hantering. Vidare innebar överenskommelsen med Ingvar Carlsson om att statsråd inte skulle debattera offentligen med varandra, att ingen av dem kunde delta på nej-sidan i TV:s slutdebatt, där Carlsson företrädde ja-sidan (Winberg, intervju 071005). Nej-ministrarna gav också legitimitet åt den nya regeringen: om ja-sidan förlorade folkomröstningen skulle en regering med enbart EU-anhängare kunna uppfattas som problematisk.

Ja-sidan hade som uttalad debattpraxis att försöka undvika offentliga debatter med socialdemokrater på nej-sidan (Uusmann, intervju 080221; Hjelm-Wallén, intervju 081013). Det kan ses som uttryck för att partiledningen/ja-sidan inte ville riskera en alltför hög politisering, som kunde leda till sprickor i partiet. Debatter i ”partiinterna” sammanhang, som t.ex. arrangemang inom arbetarekommuner, omfattades inte. Trots att man strävade efter att hålla tillbaka offentliga debatter mellan de två sidorna inom socialdemokratin ägde en del sådana rum, bl.a. debatterade Sten Johansson med Allan Larsson samt med partistyrelseledamoten Göran Johansson i olika sammanhang (S. Johansson, intervju 080117) och Lena Klevenås med Mona Sahlin (Klevenås, intervju 080918).

Sammanfattningsvis ökade inslagen av övertala-strategier efterhand som folkomröstningen närmade sig. Partiledningen och ja-sidan gav upp övertyga-linjen med att låta de sakliga argumenten själva tala för EU-medlemskapet. Genom att använda termen utanförskap samt att återkommande utpeka nej-sidan som i avsaknad av alternativ, trots EES-avtalet, gavs en bild av stor osäkerhet för Sverige vid ett nej (*tolkningsföreträde*). Partiledarens trovärdighet sattes på spel för att söka förankra ett ja. Båda sidor använde sig av *neutralisering*, i bemärkelsen att framställa olika scenarior som mer eller mindre ”säkra” följder vid ett ja respektive ett nej. *Pacificering*, i syfte att släta över den oenighet som fanns inom partiet, var centralt för sammanhållningen inför riksdagsvalet. Carlssons val att ta in Winberg och Ulvskog i den nya regeringen var en pacificerande strategi i den mån att

de bands upp från debatter med andra statsråd, men kan även tolkas i termer av respekt för EU-motståndarna inom partiet.

Sammanfattning

Efter Europakongressen i mitten av juni var partiets nästa stora mål att återkomma till regeringsmakten. EU-frågan tonades under tiden ned, för att hålla samman partiet och för att föra fram de inrikespolitiska frågorna i valrörelsen, frågor som partiets EU-motståndare och EU-förespråkare hade en enad syn på. Partiledningen kritiserades vid den här tiden emellanåt från partiets ja-anhängare för en alltför tyst och passiv EU-strategi. *Pacificeringen* syftade i detta skede främst till att hålla tillbaka ja-sidan.

Med regeringsmakten säkrad gavs EU-frågan högsta prioritet fram till folkomröstningen i november. Partiledningen som legat lågt under sommaren och valrörelsen började på nytt agera och reagera – *återkoppla* till nej-sidan – i debatten, samt föra fram frågan i *offentligheten*, vilket den sökte undvika innan valet. Offentliga debatter ägde rum även mellan socialdemokrater av olika uppfattning och frågan. Partiledningens uttalade *respekt* för de socialdemokrater som var emot EU, och dess försiktiga agerande fram till riksdagsvalet, bidrog till en relativt god ton i debatten och ett överlag respektfullt förhållande mellan de två sidorna.

Mottot för ja-kampanjen var ”övertyga, inte övertala” och Ingvar Carlsson förklarade att han såg sakliga argument för själva Europa-frågan som enda sättet att övertyga framför allt de osäkra väljarna om att rösta ja. EU-medlemskapet skulle förankras genom ett *rättfärdigande* på sakliga grunder och med respekt för olika argument. Partiledningens och ja-sidans främsta argument handlade om fred, sysselsättning, miljö, möjligheten att vara med och påverka (demokrati) samt ekonomi. Dessa var i stort sett samma som nej-sidans, vilken hade en diametralt motsatt syn på följderna för de olika politikområdena vid ett medlemskap. De ekonomiska argumenten fick förnyad styrka under kampanjen. Ingvar Carlsson och finansminister Göran Persson slog fast att den ekonomiska återhämtningen skulle bli betydligt svårare att klara av om Sverige valde att ställa sig utanför EU. Det skulle innebära finansiell instabilitet och osäkerhet, med höga räntor som följd, vilket också skulle försvåra bekämpandet av arbetslösheten.

Under kampanjens gång minskade rättfärdigandena som byggde på sakargument och värderingar, och allt större utrymme gavs åt andra skäl för att rösta ja. Både ja-kommittén och Ingvar Carlsson själv använde hans

rösta ja. Både ja-kommittén och Ingvar Carlsson själv använde hans trovärdighet som argument: om du litar på Ingvar Carlsson, rösta ja. De väljare som man inte hade lyckats övertyga, sökte man till sist övertala, enligt Ines Uusmann. *Respekten* minskade under kampanjens gång och båda sidor beskyllde varandra för såväl bristande respekt som för att söka vinna väljare med hjälp av lögner och skrämselpropaganda. Ja-sidan använde sig av ”framing” och *tolkningsföreträde* genom begreppet ”utanförskapet” och genom att framställa nej-sidan som i avsaknad av alternativ vid ett nej i folkomröstningen. EES-avtalet, som tidigare diskuterats i termer av otillräckligt politiskt inflytande från ja-sidan, blev ett icke-alternativ. *Neutralisering*, att utmåla ”säkra” scenarion i händelse av ett ja respektive nej snarare än att resonera kring möjliga konsekvenser, användes av båda sidor. Partiledningens försök till förankring genom att övertyga bidrog till att debatten länge fördes med respekt och sakliga argument, även om denna strategi fick stryka på foten när avgörandet närmade sig.

Sammanfattning: förankring av EU-medlemskapet

Statsminister Ingvar Carlsson deklarerade den 26 oktober 1990, i samband med presentationen av ett krispaket, att regeringen eftersträvade ett nytt riksdagsbeslut ”om Europapolitiken som tydligare och i mer positiva ordalag klargör Sveriges ambitioner att bli medlem i den Europeiska gemenskapen med bibehållen neutralitetspolitik” (regeringens skrivelse 1990/91:50). Avsikten att söka medlemskap i EG var en omsvängning i det socialdemokratiska partiets förhållande till den europeiska integrationsprocessen. Medlemskap hade tidigare ansetts som oförenligt med en fortsatt svensk neutralitetspolitik (jfr Gustavsson 1998). Många partimedlemmar uppfattade ställningstagandet som överraskande. En dryg månad före avsiktsförklaringen hade partiet hållit kongress, och EG-frågan hade där haft en undanskymd roll. De utlåtanden som gjordes av partistyrelsen och redaktionsutskottet gav intryck av en fortsatt avvaktande hållning. ”En reell bedömning” av EG-frågan kunde inte göras, enligt partistyrelsen, förrän ”vi bättre kan bedöma dels den allmänna politiska utvecklingen i Europa, dels hur EG utvecklas” (Partistyrelsens utlåtande över internationella motioner och förslag till riktlinjer. Häfte U4, s. 22, Partikongressen 1990). Detta citat, liksom övriga formuleringar kring frågan på kongressen, gav intryck

av att förhållandet till EG var något som kunde ändras först på sikt – den sortens politiska bedömningar som diskuterades kräver vanligen en längre tid att göra. Den förvåning över avsiktsförklaringen den 26 oktober bland partimedlemmar, som har framkommit såväl i den här analysen som i tidigare studier, vittnar om att få inom partiet kände till – eller förstod – att partiledningen önskade en svensk ansökan om medlemskap. Innebär det att denna första del av EG-frågan inte var förankrad inom partiorganisationen?

Jag anser att frågan har två ”svar”. Det första är att det fanns försök till signaler om en förändrad hållning i synen på EG-medlemskap, främst från partiledaren själv. Ingvar Carlsson anser att hans debattartiklar i *Dagens Nyheter* visade på ett successivt närmande till EG, dock med förbehållet att svensk neutralitet kunde bevaras vid ett medlemskap. Carlsson tog också upp Europa i sitt tal på kongressen. Som framgått av analysen i detta kapitel var Carlssons formuleringar i dessa sammanhang dock ytterst försiktiga, vilket bidrog till en otydlighet. Uttalandena innan avsiktsförklaringen handlade om huruvida medlemskap alls var möjligt, och inte om vilka eventuella fördelar och nackdelar ett medlemskap kunde medföra. En diskussion som omfattat även det senare kunde ha bidragit till att belysa att medlemskap var något som partiledningen övervägde.

Det har även framgått att det fanns en synkroniseringsproblematik vid den här tiden. Partiledningens uttalanden om EG-medlemskap gav uttryck för att det kunde bli aktuellt på sikt (som i citatet av partistyrelsen ovan). En medlemskapsansökan skulle ta tid att behandlas av EG, och medlemskap kunde inte bli aktuellt på flera år. Det fanns för partiledningen en tydlig skillnad i att *söka medlemskap* och att *bli medlem*, vilket inte kommunicerades till partimedlemmarna på ett tydligt sätt. Det första ”svaret” kan därmed sammanfattas i att avsikten om medlemskap hade ventilerats i åtminstone några offentliga och partiinterna sammanhang, och en försiktig positionsförflyttning i frågan hade skett. Denna var emellertid så subtil att många partimedlemmar inte anade vad som var på gång.

Det andra ”svaret” på frågan om ansökan om medlemskap var förankrad inom partiet är att den var det, *men* inom en ytterst begränsad krets. Ingvar Carlsson redogör i sina memoarer för att han inte önskade att frågan skulle bli föremål för beslut på partikongressen 1990. Om partikongressen hade sagt nej skulle frågan vara avförd från den politiska dagordningen för överskådlig tid framöver, enligt Carlsson. Om den å andra sidan hade sagt ja, hade det inneburit en risk för att motståndarna skulle lämna partiet. Carlsson var givetvis medveten om att det fanns olika åsikter inom partiet på det

önskvärda förhållandet till EG/EU. Ingvar Carlssons strategi blev, som han själv beskriver den, att börja förankra inom en liten krets och sedan successivt vidga denna (intervjuer 040128 samt 071026).

Initialt omfattade denna krets Carlsson och Allan Larsson och en liten grupp medarbetare och hölls inom regeringskansliet, den vidgades sedan strax innan avsiktsförklaringen till VU och riksdagsgruppen. Först efter avsiktsförklaringen fördes frågan ut i partiorganisationen. Ingvar Carlsson påpekar emellertid att han tidigt insåg att frågan skulle komma att bli föremål för folkomröstning, och att han därmed ansåg att förankringsprocessen kunde läggas upp annorlunda, jämfört med en fråga som avgörs den parlamentariska vägen (intervju 071026). Sammantaget var *avsikten att söka medlemskap* i viss mån en följd av en successiv positionsändring, som avsiktligt eller oavsiktligt var otydligt kommunicerad, samt förankrad inom en ytterst begränsad del av partiet. Perioden präglades främst av övertala-agerande: de ansatser till övertyga-agerande som fanns blev inledningsvis alltför försiktiga. De blev mer uttryckliga först efter avsiktsförklaringen.

Nästa delförankringsprocess bestod, enligt denna analytiska uppdelning, av att förankra ett *ja till EU-medlemskap inom partiet*, vilket skedde genom kongressbehandling. Initialt kritiserades partiledningen från en del medlemmar för bristande förankring, baserat på knappa rättfärdiganden (”varför EU?”) samt avsaknad av möjligheter för återkoppling från medlemmarna. Efter Carlssons tal i riksdagen i juni 1991, där medlemskap förklarades förenligt med fortsatt svensk neutralitet, blev partiledningen tydligare i sitt rättfärdigande av argumenten för ett medlemskap. Partiet tillsatte en arbetsgrupp för EU-frågor under VU, vilken fick till uppgift att bidra med information. En omfattande studieverksamhet initierades 1992 och pågick fram till folkomröstningen. Carlsson och andra företrädare för partiledningen, främst Sten Andersson, förklarade tidigt att de hyste stor respekt för de socialdemokrater som inte delade partiledningens syn på EU-frågan. Med partisammanhållning som det överordnade målet, kan man argumentera att partiledningen knappast hade något annat val än att inta en ödmjuk inställning till partiets skeptiker och motståndare. Å andra sidan vidtog partiledningen relativt långtgående åtgärder för att söka behandla både ja- och nej-anhängare på ett likvärdigt sätt, vilket bl.a. visades genom upplägget av Europakongressen 1994.

Det tydligaste uttrycket för övertala-strategi under den här perioden var ajourneringen av 1993 års ordinarie partikongress. Partiledningen ville undvika en extrakongress, med val av nya ombud, av två skäl: dels skulle

det riskera att leda till konflikter mellan de två sidorna över ombudsvalet, med ökad risk för partisplittring, dels kunde ett sådant förfarande innebära en ökad risk för fler EU-negativa ombud, vilket i sin tur kunde leda till en rekommendation för ett nej, tvärtemot partiledningens önskning. Det fanns således en avvägning mellan att visa respekt för motståndarna och en fri debatt inom partiet, och att samtidigt söka kontrollera, styra eller begränsa denna debatt på olika sätt, vilket ajourneringen gav klarast uttryck för. Förankringen av ett ja inom partiet skedde därmed genom ett agerande från partiledningens sida, som uppvisade såväl inslag av övertyga- som övertala-dimensioner. Överlag var dock övertyga-dimensionerna mest framträdande.

Den sista delförankringen bestod av att *förankra ett ja hos partimedlemmarna i folkomröstningen*. Det fanns således en kongressrekommendation för ett ja, men nu gällde det att få medlemmarna – inte bara kongressombuden – att säga ja. Ja-sidans motto var att ”övertyga, inte övertala” och Ingvar Carlsson framhöll att enda sättet att söka förankra ett ja hos osäkra medlemmar och väljare var genom ”sakliga argument” i frågan. En sakligt inriktad argumentation och den respekt som överlag hade visats för nej-sidan sedan tidigare, lade grunden för en till en början lugn folkomröstningskampanj. Efterhand som avgörandet närmade sig tog båda sidor till allt mer av övertala-strategier. För partiledningens och den socialdemokratiska ja-sidans del innebar det främst att de sakliga argumenten kom i skymundan, och att EU-frågan gjordes till en fråga om Carlssons trovärdighet. Respekten för motståndaren i debatten minskade från båda håll, och slutspurten av kampanjen blev mer utav en ”vanlig” valrörelse. Förankringen av ett ja i folkomröstningen uppvisade därmed liksom föregående period en blandning av övertyga och övertala, men med övervikt åt övertala.

sex

EMU-medlemskapet

Inledning

Det här kapitlet utgörs av avhandlingens andra fallstudie. Kapitlet syftar till att besvara frågan om hur den socialdemokratiska partiledningen sökte förankra EMU-medlemskapet hos partimedlemmarna, utifrån den analytiska ram som presenterades i kapitel 4. Liksom ifråga om det förra kapitlet, om EU-medlemskapet, är analysen indelad i tre delförankringsprocesser. Den *första* består av att *förankra en vänta och se-linje, dvs. att få partiet att inta en avvaktande hållning i frågan*. Denna period omfattar tiden från Göran Perssons tillträde som partiledare och statsminister i mars 1996 till kongressbeslutet om att vänta och se i september 1997. Därefter vidtar en period som karakteriseras av fortsatt avvaktan – partiledningen sökte inte ändra position åt någotdera hållet. Den *andra* delförankringsprocessen går ut på att *förankra ett ja, med vissa förbehåll, i partiet*. Den kan därför beskrivas som en önskan om *villkorad förankring* från partiledningens sida. Perioden inleds i oktober 1999 och kulminerar i beslutet om ett ja med villkor på extrakongressen i mars 2000. Efter detta kongressbeslut läggs EMU-frågan åter åt sidan under tiden för Sveriges ordförandeskap i EU och det svenska valet, 2001-2002. Den *tredje* delförankringsprocessen handlar om att *förankra ett ja utan förbehåll, dvs. ett icke-villkorat ja, och att få partimedlemmarna att rösta ja i folkomröstningen*. Denna period tar sin början i oktober 2002 och avslutas genom folkomröstningen den 14 september 2003.

Det finns således en skillnad i den här övergripande förankringsprocessen, jämfört med EU-medlemskapsfrågan, genom att det finns två mellanliggande perioder då frågan i stort är vilande. Inom respektive delförankringsprocess är analysen, liksom i föregående kapitel, strukturerad efter

analysdimensionerna. Även de två mellanliggande perioderna presenteras på detta sätt, även om frågan då inte är föremål för aktiv förankring. Partiledningens begränsade hantering av EMU under dessa perioder syftade till att underhålla tidigare uppnådd förankring och inte till att ändra positionerna.

Varje delförankringsprocess inleds med en *översikt* över perioden och avslutas med en *sammanfattning*. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av hela den analyserade förankringsprocessen av EMU.

Bakgrund

Det framgick av föregående kapitel att EMU-frågan bröts ur det ställningstagande som skedde genom folkomröstningen om EU-medlemskapet. Nicholas Aylott anger två skäl till varför EMU endast i liten utsträckning figurerade i debatten inför folkomröstningen om EU-medlemskapet. För det första passade det de stora partierna bra att inte ta upp EMU: de hade redan svårigheter med att få väljarna att acceptera den nivå av övernationell integration som krävdes av ett EU-medlemskap och ville därför inte gärna ta upp en fråga som skulle kräva en ännu högre nivå (Aylott 1999:157). Moderatledaren Carl Bildt framställde frågan som tekniskt komplicerad, medan socialdemokraterna framhöll att inget medlemsland kunde tvingas gå med i EMU mot sin vilja: Sverige skulle själv ta ett separat beslut i frågan vid ett senare tillfälle (ibid.). Sverige hade dock inte erhållit något formellt undantag från deltagande i EMU:s tredje etapp[92] i samband med medlemskapsförhandlingarna. Storbritannien och Danmark hade förhandlat till sig undantag från denna del av Maastrichtfördraget, som EU-medlemmarna beslutade om innan Sveriges medlemskap (Aylott 1999: 157).

Den andra anledningen till EMU-frågans undanskymda roll i folkomröstningsdebatten var att hela projektet i slutet av 1994 var högst osäkert, det strikt uppgjorda tidsschemat till trots (Aylott 1999:158). Stefan Höjelid, som har skrivit om den initiala hanteringen av EMU-frågan inom det socialdemokratiska partiet, fram till vänta och se-beslutet, spekulerar i att partiledningen möjligen hoppades att tidsplanen för EMU inte skulle hålla (1999:35). Det ansågs vid den här tiden inte heller troligt att Sverige, till starten av den den tredje etappen, skulle kunna uppfylla de konvergenskri-

[92] Det är deltagande i tredje etappen som här åsyftas som ”EMU-medlemskap”.

terier som hade satts upp för ett medlemskap. Ett ställningstagande i frågan brådskade därmed inte.

Ingvar Carlsson gjorde under 1995 olika uttalanden som antydde en positiv inställning till svenskt EMU-medlemskap (Höjelid 1999:36). I en artikel på *DN Debatt* knöt han EMU till arbetsmarknadspolitik, och diskuterade en sysselsättningsunion som ett komplement till EMU (DN 950910). Carlsson argumenterade för att det inte var ”framkomligt att upprätthålla svensk konkurrenskraft med devalveringar eller en ständigt försämrad valuta”:

> Och av de många invändningar som kan resas mot valutasamarbetet i EU är detta kanske den mest märkliga. Att hålla devalveringsvägen öppen är ju i själva verket att hålla vägen öppen för den kollektiva lönesänkning och den urholkning av tillgångar som en fallande krona innebär (DN 950910).

Att vänta och se: mars 1996 – september 1997

Översikt

Göran Persson tillträdde som partiledare och statsminister i mars 1996. På den partikongress där Persson valdes till ny partiordförande, var det sedan tidigare bestämt att något ställningstagande i EMU-frågan inte skulle ske. Lena Hjelm-Wallén, partistyrelsens föredragande i EU-frågor på partikongressen, menade att det var för tidigt att ta beslut: ”vi vet inte hur EMU kommer att se ut helt enkelt. Det är bättre för oss att ta ställning, när vi vet förutsättningarna” (AiP nr. 9, 960301). I början av 1996 fanns det, som framgick ovan, en viss osäkerhet kring hela EMU-projektets tidsplan: Luxemburg var då det enda medlemsland som uppfyllde konvergenskriterierna (AiP nr. 7, 960216). Kongressen 1996 beslutade att frågan skulle behandlas vid den ordinarie kongressen året därpå (Höjelid 1999:46).

Övergången från finansminister till statsminister och partiledare har Göran Persson själv beskrivit som ”ett svårt rollbyte”, från det praktiska vardagsarbetet med ekonomin och de konkreta argumenten, till ”den ideologiska glans och det lyft som en partiledares resonemang förväntas erbjuda” (Persson 2007:126f.). Efter de hårda budgetsaneringarna i början av 1990-talet, såg Persson nu möjligheter att också forma politiken på olika

sätt. Viktiga frågor för den nya regeringen blev bl.a. att sikta på full sysselsättning och ett grönt folkhemsbygge. LO hade starkt kritiserat den hårda budgetsaneringen (Persson 2007:128). Nu innebar det förbättrade ekonomiska läget en möjlighet att vidta åtgärder som skulle uppskattas av LO, och därmed av en stor och viktig grupp socialdemokratiska väljare. EMU tillhörde således inte de mest aktuella frågorna när den nye statsministern och partiledaren påbörjade sitt arbete.

Under 1996 kom antagandet om att Sverige inte skulle kunna uppfylla konvergenskriterierna för ett medlemskap från start på skam. Det visade sig att svensk ekonomi hade återhämtat sig snabbare än väntat, och att Sverige skulle klara av de villkor som hade satts upp för medlemskap. Den stora frågan blev då *om* Sverige ville vara med (se t.ex. Persson i SvD 961229). Även den övriga partiledningen, utöver partiledaren, intog en avvaktande hållning gentemot EMU. Enbart två VU-ledamöter, Mona Sahlin och Metalls ordförande Göran Johnsson, förklarade sig vara för medlemskap.

Vid tiden för partikongressen i september 1997, var opinionsläget för socialdemokraterna kärvt. I maj 1997 noterade partiet 34,9 procent i en partisympatiundersökning, att jämföra med resultatet på 45,3 procent i valet 1994.[93] På kongressen i september 1997 beslutade partiet att avvakta med medlemskap i EMU: Sverige skulle inte delta vid starten, men hålla dörren öppen för ett eventuellt senare medlemskap. EMU-motståndet var stort: i november 1997 var nästan 50 procent av befolkningen emot, medan strax över 20 procent av befolkningen var för EMU. Bland de socialdemokratiska väljarna var motståndet ännu större: under 20 procent förklarade sig vara positiva till EMU.[94]

---

[93] Siffran för maj 1997 bygger på SCB:s partisympatiundersökning, med frågeställning: ”Vilket parti skulle du rösta på om det vore riksdagsval någon av de närmaste dagarna?” http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/SaveShow.asp (080523).

Valresultatet är från SBC:s valstatistik:
http://www.scb.se/templates/tableOrChart____35863.asp (080523).

[94] EMU-sympati, SCB: http://www.scb.se/templates/tableOrChart____89245.asp

EMU-sympati efter partisympati, SCB:

http://www.scb.se/templates/tableOrChart____27385.asp (081027)

Offentlighet och återkoppling

Det fanns redan före Göran Perssons tillträde i rollerna som statsminister och partiledare en avvaktande hållning i EMU-frågan från partiledningens sida. Persson hade dock i egenskap av finansminister uttryckt sig positivt i förhållande till valutaunionen. Som ny statsminister och partiledare ställde han sig mer skeptisk. Det dröjde några månader innan han tog upp frågan offentligt. EMU nämndes inte i vare sig installationstalet på kongressen eller i regeringsdeklarationen den 22 mars. I anslutning till en presskonferens vid ett EU-toppmöte i Florens vid midsommartid 1996 uttalade han sig för första gången offentligt om EMU, och uttryckte då sin tveksamhet till projektet (SDS 030705).

På hemmaplan gjorde Persson tre stora utspel i frågan under 1996. Det första skedde i Björkviks Folkets park, i det som kom att bli hans årligen återkommande sommartal. Det var här som han i augusti 1996, enligt egen utsaga, drog igång den ”problematiserande debatten” kring EMU (Fichtelius utskrift, intervju 960827). I oktober höll Persson ett linjetal vid ABF i Stockholm, i vilket han lade fram Sveriges och svensk socialdemokratis syn på EU inför 2000-talet. De två stora frågorna som togs upp var EU:s utvidgning och EMU (ljudfil 1, Arbetarrörelsens arkiv;[95] jfr AiP nr. 39, 961007).

Göran Persson gjorde få linjetal i EU-frågor (Danielsson 2007:125). Detta tillskriver hans nära medarbetare Lars Danielsson framför allt Perssons ovilja att använda manus. Danielsson menar att om ”ett linjetal skall fylla sin funktion bör det vara resultatet av en ordentlig genomtröskning av ett politikområde som sedan formuleras i ett antal slutsatser som skall vara riktmärken för framtiden på just detta område” (Danielsson 2007:125). Att Persson, trots sitt motstånd mot förskrivna manus, valde att hålla ett linjetal i EMU-frågan hösten 1996 torde visa på att han själv tillmätte frågan stor betydelse och ville föra upp den på dagordningen. Ett linjetal av en statsminister får en relativt stor genomslagskraft i den allmänna politiska debatten, dvs. når ut i både partiintern och extern offentlighet.

Göran Perssons tredje stora utspel i EMU-frågan 1996 skedde i form av en lång debattartikel på *Svenska Dagbladets Brännpunkt* en av årets sista

[95] I detta kapitel förekommer några referenser till ljudfiler från Arbetarrörelsens arkiv (ARBARK), vilka inte förelåg i utskrivet skick vid mitt arbete med dem. Talen, som betecknas med ett nummer för referens, redovisas under ”Övrigt material” i referenslistan.

dagar (961229). I samband med ett EU-toppmöte i Dublin strax före artikelns publicering, gjorde moderatledaren Carl Bildt ett utspel i vilket han deklarerade att Persson borde agera för ett ja och peka ut vägen för opinionen. Detta förkastade Göran Persson i sin artikel: EMU-frågan är en av de största Sverige har haft att ta ställning till, och det krävs en grundlig debatt innan vi gör det, menade han: den ”förutsätter en öppen, ärlig och folkbildande debatt”, i vilken EMU:s för- och nackdelar belyses (ibid.). Återigen var det tydligt att Persson ansåg sakfrågan vara av sådan natur, att den krävde tid och att det därför var viktigt med en process som inte forcerades fram. *Svenska Dagbladets Brännpunkt* är ett i den politiska debatten tungt forum, och genom valet att besvara Bildts kritik genom ett debattinlägg här visade Persson att han återigen ville föra ut frågan i offentligheten.

Finansminister Erik Åsbrink[96] hade i en debattartikel i *Dagens Nyheter* i slutet av sommaren förklarat att ”EMU kan senareläggas” (960828). Det beslut som riksdag och regering skulle ta 1997, och som skulle föregås av ett beslut på den socialdemokratiska partikongressen, behövde inte vara ett ja eller nej till deltagande vid starten, utan kunde mycket väl vara ett beslut att avvakta. I oktober presenterade Åsbrink och partisekreterare Ingela Thalén partiets diskussionsmaterial om EMU: *Socialdemokraterna och EMU – ett diskussionsmaterial* (Politisk redovisning nr 17, 1996). Materialet skulle ligga till grund för den diskussion bland partimedlemmarna, som skulle äga rum innan beslutet på partikongressen i september 1999. Diskussionsmaterialet var ett sätt att lyfta fram frågan ordentligt i partiorganisationen och nå ut ”på bredden” (*partiintern offentlighet*). Partiledningen eftersträvade balans mellan olika ståndpunkter i diskussionsmaterialet (Verksamhetsberättelse 1995-1996, s. 339f.). Efter lanseringen gjorde dock 24 framträdande partimedlemmar – däribland Stig Malm, Kenth Pettersson, Maj Britt Theorin och Sören Wibe – ett EMU-negativt utspel på *DN Debatt* (961130), i vilket de bl.a. ifrågasatte materialet (mer om denna kritik under *respekt*).

På många håll startades studiecirklar eller annan verksamhet med utgångspunkt i diskussionsmaterialet. Sammanlagt deltog 10 000 medlemmar och sympatisörer i diskussionerna inom partiet utifrån EMU-materialet (Verksamhetsberättelse 1997-1998, s. 35). Den EMU-debatt som påbörjades inom partiet hösten 1996 kom också att kopplas till en större

[96] Åsbrink var vid den här tiden adjungerad i VU, men blev ledamot (suppleant) i samband med partikongressen i september 1997.

partiintern debatt som gick under namnet *Samtal om framtiden – inför kongressen 1997*. Något *rådslag* hölls emellertid inte i EMU-frågan vid den här tiden, dvs. det fanns inget utrymme för att skicka in synpunkter från partiorganisationer runt om i landet på ett systematiserat sätt, vilket görs vid rådslagsförfarandet.[97] Däremot gavs partimedlemmarna möjlighet till återkoppling, genom att motionera i frågan inför kongressen. Av de 1 824 motionerna som inkom handlade 72 stycken om EMU-frågan. Den faktiska återkopplingen med avseende på motionerna var således begränsad (Verksamhetsberättelse 1997-1998, s. 39).

Göran Persson underströk vid flera tillfällen vikten av debatt, i det som han menade var ett av de ”största besluten vi tar det här århundradet”. Det skulle finnas tid för dem som ville sätta sig in i frågan att också göra det:

> Därför har det varit viktigt för oss i Sverige att, att respektera den politiska processen, den demokratiska processen, så att vi inte hamnar efteråt i läget att folk kan säga att vi hade inte en chans att sätta oss in i det här. Alla ska faktiskt veta att nu har du en möjlighet, sätt in dig i det här om du är intresserad, var med och påverka, kom inte efteråt och säg att du inte hade chansen (Fichtelius utskrift, intervju 970506).

Det fanns dock röster inifrån partiorganisationen som var mer tveksamma till den debatt som väntade om EMU. I ett debattinlägg i *Aktuellt i Politiken* framhöll Staffan Korsgren från Askersund att det för en meningsfull EMU-debatt i partiet krävdes mer grundläggande information ”till oss i basorganisationerna”, inte bara om EMU utan om EU mer generellt:

> Jag tror att vi måste ta det steget för att ha förutsättningar i partiet till en vettig debatt kring EMU. Som det nu är på många platser i landet har vi ännu inte lämnat EU-valet bakom oss och än mindre i vårt inre accepterat vårt inträde. Demokrati måste få ta tid, för den är vik-

[97] På flera ställen, bland annat i själva kongressdebatten 1997 men också i intervjuer, refererar ledande partipersoner till ett ”rådslag” i EMU-frågan inför kongressen, vilket således inte stämmer (t.ex. Persson i en intervju med Erik Fichtelius 971013). Däremot tog partiledningen förmodligen intryck av synpunkter på EMU från olika delar av partiorganisationen, även om det inte skedde inom rådslagsformen.

> tigare än att hänga med i massmedias tempo! Vi måste samla partiet och skapa en grund för EMU-debatten, annars är jag rädd att den kommer att splittra partiet än mer än idag (AiP nr. 35, 960913).

Under 1997 gav Göran Persson ut boken *Den som är satt i skuld är icke fri*. EMU-frågan ägnades här ett relativt stort utrymme, och kan därmed sägas vara ett bidrag till den offentliga debatten om EMU, även om den nådde en begränsad krets av läsare. Frågan gavs mer offentlig uppmärksamhet under 1997, även av andra än Persson i partiets ledning, samt i regeringen. Statsråden Carl Tham och Björn von Sydow tog upp EMU på *DN Debatt* (970129 respektive 970210), utifrån olika perspektiv. Mona Sahlin, som vid den här tiden inte hade någon ministerpost men väl en plats i partiets VU, offentliggjorde sitt positiva ställningstagande i ett Första maj-tal i Kristinehamn. Hon blev därmed den andra av VU-ledamöterna som offentligt klargjorde ett ja till EMU – sedan tidigare hade Metallbasen Göran Johnsson förklarat sig vara för ett medlemskap från start (RTV Etermediautskrift från TV4 Nyheterna, 970502, ARBARK). Partiets EMU-motståndare var också aktiva i den offentliga debatten, bl.a. genom inlägg på *DN Debatt* (t.ex. S. Johansson 970119 samt 970120, Tham 970129, Malm m.fl. 961130, Pettersson m.fl. 960519).

Efter partistyrelsens möte den 3 juni 1997, kom den väntade rekommendationen inför höstens partikongress: Sverige bör inte gå med i EMU:s tredje etapp vid starten den 1 januari 1999, utan avvakta. Offentliggörandet rönte stor uppmärksamhet i den politiska debatten, inte bara inom partiet. Ett definitivt ställningstagande av det socialdemokratiska partiet hade länge efterlysts, inte minst av politiska motståndare. Vänta och se-linjen var förvisso ett sätt att skjuta frågan på framtiden. Inte desto mindre var det av stor vikt för hela den svenska debatten att ledningen för regeringspartiet visade hur den ställde sig i frågan – ett ställningstagande som konfirmerades av partikongressen i september (Verksamhetsberättelse 1997-1998, s. 40).

Sammanfattningsvis gjorde framför allt Göran Persson flera offentliga inlägg i frågan, däribland genom ett linjetal, efter några månaders inledande tystnad kring den. Frågan fördes ut i den partiinterna såväl som externa offentligheten. Erik Åsbrink deklarerade att beslutet inte behövde vara ja eller nej. Det stod tidigt klart att partiledningen inte eftersträvade ett ställningstagande åt någotdera hållet. Partiets EMU-motståndare gjorde en del utspel i debatten, även om partiledningens prövande hållning vid den här

tiden gjorde att frågan inte ställdes på sin spets. Partiets diskussionsmaterial om EMU och studiecirkelverksamheten förde ut frågan i partiorganisationen. Partimedlemmarna hade även möjlighet till återkoppling, genom att skicka in motioner till kongressen.

Rättfärdigande

I det här skedet signalerade partiledningen en prövande hållning gentemot EMU. Partiledaren var skeptisk och tog inte ställning vare sig för eller emot medlemskap, vilket han tydligt framhöll. Göran Persson tog upp såväl tänkbara fördelar som nackdelar med EMU. Han förklarade sin skepsis framför allt med oron för EU:s framtida utveckling, vilket han återkom till vid flera tillfällen. Den viktiga frågan för Persson var vilken sorts union EU skulle komma att utvecklas till: kunde penningpolitiken flyttas till den överstatliga nivån utan att följas av finans- och skattepolitiken? Om inte, så skulle EU ta ett tydligt steg i federal riktning, vilket ”en stor majoritet europeiska medborgare är oförberedda på och som många inte heller önskar”, menade han (Persson 1997:180f.). Det skulle också, för Sveriges del, kunna få konsekvenser för välfärdspolitiken. Överstatligheten var således kärnfrågan för Göran Persson under såväl 1996 som 1997, och han efterlyste gång på gång diskussion kring denna aspekt av frågan.

> Jag sa redan i valrörelsen 1994 att jag trodde på den monetära unionen.[98] […] Vad jag som statsminister har fört in i debatten, det är att nu klarar vi konvergenskriterierna. Om vi tar det här steget med en europeisk penningpolitik och med en europeisk centralbank, kommer det då att i grunden ändra den europeiska unionens karaktär? Vi måste svara på den frågan, för vi gick inte in i en europeisk union som var på väg att bli en federation, utan vi gick in i en europeisk union som var en union mellan självständiga stater. Det var vi väldigt noga med när vi folkomröstade. Om EMU-processen leder oss i riktning mot en federation, ja, då ska det öppet sägas, då ska det klaras ut innan man tar ett sådant beslut (intervju 960827, Fichtelius 2007:385f.)

[98] Av skälen att det ger lägre ränta, att större valuta ger större stabilitet samt att växlingskostnaden försvinner.

Första gången Göran Persson tog upp EMU-frågan offentligt i egenskap av ny partiledare och statsminister var, som framgick ovan, vid en presskonferens i Florens i samband med ett EU-toppmöte. Vid den här tiden hade flera EU-länder kraftiga budgetunderskott, och det pågick en diskussion inom EU om vad medlemsländers ekonomiska misskötsel kunde få för konsekvenser för euron:

> På EU-toppmötet i Florens i juni 1996 är detta ett hett ämne. Efter en välfylld buffé med toscanska läckerheter talar Persson för första gången om sin oro inför några svenska journalister på Grand Hotel. Han spekulerar om att EMU inte bara innebär en gemensam räntepolitik, utan också krav på en samordning av ländernas hela ekonomiska politik. Det skulle innebära ett hot mot den svenska skattefinansierade välfärden. ”Vi måste diskutera vilka befogenheter EU ska ha. Kanske måste EU ha makt att säga till ett land som missköter sig att nu måste ni spara i er offentliga sektor”, säger Persson (SDS 030705, jfr intervju i AiP nr. 24, 960628).

Uttalandet kan ses som en testballong. Från att inte ha uttalat sig alls i frågan under de första månadera som partiledare och statsminister, visade Göran Persson att han kände tveksamhet p.g.a. vad ett medlemskap i valutaunionen kunde innebära för den offentliga sektorn. Samtidigt som Persson vädrade sin tveksamhet över denna aspekt, var det ett uttalande som det skulle gå förhållandevis lätt att retirera ifrån, genom att senare konstatera att det inte fanns någon sådan ”risk”. Det gav således en stor handlingsfrihet för det fortsatta agerandet och ställningstagandet.

Kopplingen mellan penningpolitiken som ska skötas genom EMU, och ländernas finans- och skattepolitik, som Persson tog upp i Florens, gick sedan igen i hans argumentation kring EMU under resten av den här perioden. I linjetalet 1996 resonerade Persson kring om en stabilitetspakt, i vilken EMU-medlemmarna förbinder sig att ha en sträng finansdisciplin även efter inträdet i valutaunionen, kunde utgöra ett alternativ till en eventuell gemensam skattepolitik. Finanspolitiken skulle då kunna stanna kvar på den nationella nivån. Med detta uttalande gläntade Persson på dörren till ett *möjligt* svenskt medlemskap (AiP nr. 39, 961007, ljudfil 1, ARBARK). Han signalerade dock fortsatt osäkerhet kring huruvida detta var möjligt. Ytterst handlade frågan således om möjligheterna för Sverige att själv bestämma över sin välfärdspolitik i framtiden:

> Vi har i Sverige valt att bygga vår välfärd på relativt höga skatter. Om besluten om skatter och utgifter förs över till europeisk nivå är det frågan om en oerhörd förändring av förutsättningarna för vår välfärdsmodell. […] Det kanske är så att det går att hantera en monetär union utan att man för den skull lyfter bort vår frihet att utforma välfärdspolitiken. Men jag är inte övertygad och jag är inte säker. Så länge jag inte är det tycker jag inte heller att jag kan rekommendera svenska folket att säga ja till ett sådant projekt (Persson 1997:181f.).

Sten Johansson, ordförande för *Socialdemokrater mot EU* inför folkomröstningen 1994, kritiserade Göran Persson för att fokusera på ”vilken europeisk union vi vill se i framtiden” (DN 970119). Debatten måste, enligt Johansson, ”främst handla om vilket Sverige vi vill se i framtiden”. Sten Johansson menade att det var ”obegripligt hur regeringen, riksdagsgruppen och partistyrelsen med sådan konsekvens kunnat gå in för att lydigt föra EU:s konvergenspolitik” (ibid.). Han konstaterade att EU:s medlemsländer fullföljde ”konvergenspolitiken enligt en mekanisk tidsplan trots att både politikens innehåll och tidsplanen är illa anpassade till den ekonomiska verkligheten i nästan alla medlemsländer” (DN 970119). I Sverige gick detta ut över bekämpandet av massarbetslösheten, vilket socialdemokraternas väljare hade väntat sig skulle prioriteras, enligt Johansson (DN 970120).

Göran Persson och partiledningen hade, förutom frågan om EU:s framtida utveckling med en ekonomisk och monetär union (och de ekonomiska och välfärdpolitiska konsekvenserna av detta), ännu ett skäl att ställa sig avvaktade till ett beslut om medlemskap. I en intervju med Erik Fichtelius, uttryckte Persson i augusti 1996 behovet av att ”lyssna av” opinionen för att skapa trovärdighet kring beslutet och undvika en svekdebatt:

> Det dummaste som finns är att bestämma sig för snabbt, och det gjorde vi väl inte om EU-medlemskapet, men svenska folket uppfattade att vi gjorde det. Som ledare har vi inte särskilt mycket trovärdighet i folkdjupet när det gäller EU-frågorna och EMU, och även mot den bakgrunden finns det anledning att tänka sig för väldigt noga, och lyssna av ordentligt (intervju 960827, Fichtelius 2007:387).

Erik Åsbrink uttalade också, redan under 1996, att beslutet om EMU-medlemskap måste föregås av ”saklig information” samt noggrann ”diskussion och eftertanke” (DN 960828). Liksom Persson såg Åsbrink såväl fördelar som nackdelar med EMU, och gav därmed uttryck för vägande resonemang. Till fördelarna hörde lägre räntor och inflation, medan nackdelarna utgjordes av minskade möjligheter att parera störningar i ekonomin och minskad suveränitet (ibid.). Den offentliga utredningen om Sverige och EMU (SOU 1996:158), under ledning av ekonomen Lars Calmfors, blev färdig i november. Slutsatsen att Sverige borde avvakta med medlemskap gav ytterligare styrka åt partiledningens argument för att vänta och se.

EMU:s för- och nackdelar belystes i olika fora, men några riktigt tydliga argument för ett medlemskap från starten 1999 fanns inte vid den här tiden i partiledningens argumentation.[99] Ett av de mer EMU-positiva utspelen från partiledningen, utöver Mona Sahlins och Göran Johnssons ja, gjorde försvarsministern Björn von Sydow[100] på *DN Debatt* i februari 1997. Trots att von Sydow tog upp flera skäl för ett svenskt medlemskap, varav att vara med och påverka framhölls som det viktigaste, underströk han att han ”ännu inte tagit definitiv ställning” beroende på att ”det fortfarande är mycket svårt att veta hur unionen kommer att utvecklas” (DN 970210). Liksom Persson tog von Sydow upp risken med att EMU-medlemskap så småningom kan komma att leda till en gemensam skatte- och finanspolitik.

Det fanns således tidigt tydliga rättfärdiganden av varför partiledningen tills vidare valde en avvaktande linje i EMU-frågan: osäkerheten kring både projektet i sig och följderna för svensk ekonomi och välfärdspolitik, samt rädslan för en svekdebatt vid ett snabbt ställningstagande i frågan. Inte minst det senare var ett tungt vägande skäl, vilket framgår av partistyrelsens rekommendation:

> Att avskaffa den egna valutan och ansluta sig till en monetär union är ett mycket stort steg för ett land. Om ett sådant steg tas utan att ett flertal av medborgarna finner beslutet rimligt riskerar förtroendet för hela det demokratiska systemet att skadas. Att ett land ansluts till EMU utan att beslutet är förankrat hos medborgarna innebär också

[99] Däremot hade några ministrar vid den här tiden förklarat sig vara för EMU-medlemskap. Först ut var jordbruksminister Annika Åhnberg (Aylott 1999:176).

[100] Björn von Sydow satt inte i VU eller i partistyrelsen, men var vid den här tiden ordförande för partiets EU-referensgrupp under VU.

> en svagare valutaunion. […] Partistyrelsen konstaterar att den svenska opinionen i EMU-frågan till stor del är starkt skeptisk eller osäker. Klart är att inte minst de socialdemokratiska väljarna haft betydligt lättare att ta till sig argumenten mot EMU än argumenten för (EMU. Motioner och partistyrelsens utlåtande, s. 83. Kongressen 1997).

De tydliga rättfärdigandena, för att avvakta med EMU-medlemskap, till trots fanns det partimedlemmar som ställde sig tveksamma till ärligheten i dem. Leif Hogstam från Kungälv frågade i ett inlägg i *Aktuellt i Politiken* om partiledningens tveksamhet till EMU var ärlig eller taktisk, eftersom den tidigare hade varit ”starkt positiv” (AiP nr. 3, 970127). Han ansåg emellertid att det var bra med en avvaktande hållning, eftersom partimedlemmarna på så sätt fick större möjligheter att själva bilda sig en åsikt i frågan. Andra var mer misstänksamma till de ledande politikernas egentliga avsikter när det gällde EMU-medlemskap: ”Man menar ju med ’nej nu’ ungefär ’ja, lite senare’”, skrev fyra personer från Socialdemokratiska EU-kritiker i Dalarna i en insändare i *Aktuellt i Politiken* (nr. 7, 970224).

Bland de partimedlemmar som vid den här tiden tagit ställning för ett EMU-medlemskap, rättfärdigades detta ofta med behovet av samarbete och nya instrument för att hantera det globala kapitalet, att ”tygla kapitalmarknaderna” (AiP nr. 14, 970421), samt att det var fördelaktigt för svensk ekonomi. Framför allt under senare delen av perioden började argumenten att ett utanförskap riskerade att minska Sveriges inflytande i EU, samt att ”bestraffas” av marknaden, att i ökad utsträckning tas upp av förespråkarna (AiP nr. 20, 970602; se även Europa Nytt nr. 5, september 1997). Motståndarna rättfärdigade sina ställningstaganden främst med risken för att EMU skulle innebära ett steg mot en europeisk federation samt med ECB:s odemokratiska konstruktion (se t.ex. inlägg i AiP nr. 14, 970421; nr. 15, 970415; nr. 32, 970825 samt Europa Nytt nr. 5, september 1997). Andra argument mot EMU var risken för ökad arbetslöshet, p.g.a. prioritering av inflationen, samt regionala skillnader inom EU (Tham, DN 970129; S. Johansson, DN 970119 samt 970120).

Det var tydligt att hållningen i sakfrågan påverkade hur aktörerna i fråga såg på processen: EMU-förespråkarna var mer redo att argumentera för en snabbare hantering av frågan, medan motståndarna var nöjda med en avvaktande linje, eller önskade skjuta frågan längre på framtiden. *Procedurfrågan*, dvs. *hur* beslutet om Sveriges eventuella medlemskap i EMU ytterst skulle avgöras, hade en viktig roll i debatten. Erik Åsbrink fortsatte den

tidigare socialdemokratiska argumentationen att Sverige, trots avskand av formellt undantag från deltagande i EMU, inte kunde tvingas med mot sin vilja: ”avgörandet sker genom ett politiskt beslut som fattas här i Sverige och ingen annanstans” (DN 960828). Frågan var dock hur detta beslut skulle tas – i riksdagen eller genom en folkomröstning.

Initialt ansåg Åsbrink att frågan krävde grundlagsändring på åtminstone en punkt: riksbankens exklusiva sedelutgivningsrätt.[101] Behovet av en grundlagsändring vid EMU-medlemskap var något som många EMU-motståndare tidigt tog upp i debatten, eftersom det ansågs öka ”möjligheterna till att få till stånd en folkomröstning” (AiP nr. 22, 960607). Handels ordförande Kenth Pettersson, riksdagsledamöterna Bengt-Ola Ryttar och Lena Sandlin samt EU-parlamentarikern Sören Wibe gjorde ett utspel i frågan efter att kristdemokraterna förklarat sig vara emot EMU-medlemskap (DN 960519). Skribenterna menade att kristdemokraternas ställningstagande gjorde det möjligt att driva igenom beslut i riksdagen om att hålla en beslutande folkomröstning i frågan. Åsbrink förklarade sig vara negativ till en folkomröstning, med motivering att ”EMU är en alltför komplex fråga för att kunna bli föremål för folkomröstning” (AiP nr. 22, 960607).

I partistyrelsens rekommendation till att vänta och se klargjordes att detta enbart gällde medlemskap från start: ”För tiden därefter skall Sverige ha maximal handlingsfrihet” (Politisk redovisning nr. 17, 1997). Partistyrelsen presenterade hur det skulle gå till om man senare skulle komma fram till att ett medlemskap vore önskvärt:

> För att gå med krävs att frågan först behandlas på en partikongress och därefter att frågan underställs det svenska folket för prövning. Utfallet i en sådan prövning skall vägleda riksdagens slutgiltiga beslut (Politisk redovisning nr. 17, 1997, s. 2).

”Prövningen” kunde ske genom ordinarie val, extraval eller folkomröstning, enligt partistyrelsen, som vid den här tiden inte ville binda sig vid något av alternativen. Den konstaterade att folkomröstningar ”tenderar att leda till ihållande motsättningar snarare än lösningar”, men att de trots detta ibland kan vara befogade (ibid).

---

[101] Åsbrink kom dock att ändra sig i den här frågan. Redan året därpå ansåg han att det inte krävdes grundlagsändring vid ett EMU-medlemskap.

Sammanfattningsvis, fanns det en hög grad av rättfärdigande vad gällde partiledningens avvaktande hållning i fråga om EMU. Såväl partiledaren som en del andra företrädare för partiledningen tog upp både för- och nackdelar med ett svenskt EMU-medlemskap i vägande resonemang. Den övergripande frågan var huruvida EMU skulle förändra EU i federal riktning, samt vilka konsekvenser det skulle få för svensk ekonomi och välfärdspolitik. Den förhållandevis EMU-negativa opinionen, både inom partiet och i Sverige i stort, utgjorde ett viktigt argument för att inte forcera fram ett beslut.

Respekt

Den tidiga debatten inom partiet var överlag respektfull. Genom att det tidigt lutade åt ett vänta och se-beslut ställdes frågan inte heller på sin spets. Att partiledningen, med några undantag, intog en avvaktande hållning innebar att den explicit förhöll sig till både argument för och emot ett medlemskap. Partiledningen underströk vikten av att partimedlemmarna skulle få ta ställning till frågan i lugn och ro, därav den kritik som Göran Persson riktade mot Mona Sahlin när hon förklarade sig stödja ett medlemskap. Persson ansåg att hennes agerande inte tog hänsyn till ”processen” inom partiet. Det tyder på en strävan att ”nollställa” debatten: att personer i partiledningen borde avstå från att redogöra för sina egna åsikter i frågan tills man (gemensamt) kommit fram till partiets linje. Det kan tolkas i termer av respekt för att partimedlemmarna skulle få ta ställning utan påverkan av partiledningen – men också som bristande respekt för enskilda personers, i det här fallet Sahlins, ställningstagande (mer om detta i nästa avsnitt).

Det förekom en del kritik från partiets EMU-motståndare mot partiledningen och dess insatser i olika avseenden. En del av kritiken var *i sig* uttryck för bristande respekt genom hur den framställdes, oavsett om kritiken var befogad eller inte. Det framgick tidigare att 24 av partiets EMU-motståndare kritiserade diskussionsmaterialet om EMU (Malm m.fl. DN 961130). De ansåg att: ”Partiets studiematerial talar om EMU som en ’motvikt mot kapitalet’, men detta är rent önsketänkande. EMU:s regler tar sikte på att hindra all inskränkning i kapitalets rörlighet” (ibid.). Vidare tog de upp att:

> EMU ger oss inte, som till exempel vårt studiematerial skriver, en möjlighet att ”göra vår mening hörd”. Tvärtom, EMU innehåller uttryckliga förbud mot att folkets mening skall höras innan besluten tas i styrelserummet (DN Debatt 961130).

Att peka på ett av studiematerialets argument som ”rent önsketänkande” samt att ifrågasätta riktigheten i ett annat var uttryck för bristande respekt för partiledningens argument. EMU-motståndarnas signal var dock att de, eller snarare deras åsikter, inte fullt ut respekterades genom diskussionsmaterialets utformning. Riksdagsledamoten Bengt-Ola Ryttar, aktiv på nejsidan, uttalade sig däremot i positiva ordalag om partistyrelsens rekommendation att vänta och se, vilken han menade visade på respekt för skeptikerna och var bra för partiets sammanhållning: ”Det andas respekt även för skeptikerna och det är en framgång för skeptikerna” (AiP nr. 21, 970609). Båda sidor kunde således vara nöjda med detta beslut. Göran Persson kommenterade processen som ledde fram till kongressens beslut på följande sätt:

> Den interna processen var väl, i det här fallet ganska förutsägbar. Vårt beslut har ju tagits emot, ja, alltså, som vi la upp det hela med rådslag [sic] och diskussioner och så, så såg man ju, så att säga, ganska tidigt varåt det barkar, det var inte så svårt att begripa vad vi skulle hamna i. Så att internt har det inte varit känsligt, det här beslutet, tvärtom, det har varit nånting som både anhängare och motståndare kunnat samlas omkring. Och kongressen var ju mycket, mycket lugn på den här punkten (Fichtelius utskrift, intervju 971013).

Morgan Johansson, som vid denna tid arbetade som sakkunnig i statsrådsberedningen åt Göran Persson, beskriver beslutet på ett liknande sätt. Den korta kongressdebatten var ett tecken på att det var skönt att slippa ta ställning i frågan, anser han, men också på att man i det här skedet var ganska överens (M. Johansson, intervju 070213).

Sammanfattningsvis förekom en del kritik från partiets EMU-motståndare om bristande respekt från partiledningens sida. Det gällde framför allt de argument som användes i diskussionsmaterialet, vilket EMU-motståndarna ansåg i hög utsträckning speglade en positiv syn. Denna kritik kan dock *i sig* tolkas som uttryck för bristande respekt, beroende på hur den framställdes. Överlag var det debatten emellertid respektfull. Be-

slutet om att vänta och se gav inte någon grund för en polariserad debatt, vilket gjorde det lättare för båda sidor inom partiet att förhålla sig till varandra, och varandras argument, med respekt.

Övertala

Under den här perioden önskade partiledningen hålla en måttlig *politiseringsnivå* i EMU-frågan. Det var inte fråga om att få fram ett ja eller nej till medlemskap, utan att förankra en avvaktande linje. Detta sökte partiledningen göra genom att *övertyga*, genom att grundligt rättfärdiga varför den ville avvakta med ett definitivt beslut samt att hålla debatten öppen för alla som ville vara med. Persson pekade på att han ”problematiserade debatten”. Han tog vidare upp EMU i flera offentliga sammanhang samt efterlyste vid upprepade tillfällen diskussion om projektet. Detta agerande kan ses som sätt att höja politiseringsnivån i frågan. Å andra sidan var större delen av partiledningen, och inte minst partiledaren själv, tveksam till EMU. Morgan Johansson anser att partiledningen vid den här tiden inte ville utmana vare sig partiet eller den allmänna opinionen med EMU-frågan, dvs. att inte politisera den allt för mycket:

> Det fanns en grupp inom partiet som ville gå vidare, men Göran Persson var väldigt skeptisk, av både politiska och ekonomiska skäl. 1997 var socialdemokraterna illa ute i opinionen, en följd av budgetnedskärningarna, och han ville inte ytterligare utmana partiet och opinionen (M. Johansson, intervju 070213).

Persson reagerade därför med kritik när Mona Sahlin i maj 1997 tog ställning för EMU. I samband med ett VU-möte dagen efter Sahlins Första maj-tal, uttalade han att: ”Jag kan bara konstatera att vi har haft en process inom partiet som de flesta av oss har varit lojala emot och där vi avvaktat det här beslutet” (RTV-Etermediautskrift, från TV4 Nyheterna, ARBARK, 970502). Före Sahlins tal, hade endast en ledamot i VU öppet deklarerat sin ståndpunkt i frågan: Metalls Göran Johnsson, som också ställt sig på ja-sidan. Persson menade dock att Göran Johnsson i egenskap av förbundsordförande för Metall, som redan hade tagit ställning för EMU, hade ”ytterligare en lojalitet” vilken kunde förklara hans agerande (ibid.).

Perssons reaktion på Sahlins ställningstagande tyder på att det fanns en *debattpraxis*, oklart hur uttalad, om att personer inom partiledningen i detta skede inte offentligt borde ta ställning i frågan. I samband med presentationen av diskussionsmaterialet förklarade Erik Åsbrink att han inte ville föregå diskussionerna med att deklarera sin egen ståndpunkt (AiP nr. 40, 961014). Månader innan hade han förespråkat vänta och se-linjen. Valet att inte framföra någon åsikt vid lanseringen av diskussionsmaterialet kan bero på förekomsten av en debattpraxis, vilken i så fall kan betecknas som en pacificerande åtgärd.

Partisekreterare Ingela Thalén konstaterade i en intervju inför kongressen att EMU-frågan hade ”neutraliserats”, att den inte var någon trätofråga (AiP nr. 34, 970908), dvs. i den här studiens termer, att frågan hade *pacificerats*. Genom vänta och se-beslutet utmanades inte partisammanhållningen. Erik Åsbrinks uttalande om att EMU var en ”alltför komplex fråga” för att folkomrösta om (AiP nr. 22, 960607) innebar ett tydligt komplexgörande av den, ett annat sätt att pacificera. Den övriga partiledningen ställde sig också skeptisk eller tveksam till folkomröstning.

Sammanfattningsvis agerade partiledningen på ett sätt som gjorde frågan semi-politiserad och i viss mån pacificerad. Genom många offentliga inlägg, problematiserande resonemang och aktiv uppmuntran till debatt bidrog agerandet till att höja politiseringsnivån. Samtidigt ville partiledningen inte ha ett definitivt ställningstagande. Frågan pacificerades inför kongressen, genom vänta och se-rekommendationen. Detta dämpade också politiseringsnivån. Göran Perssons reaktion mot Mona Sahlins ställningstagande för ett ja visar på att åtminstone Persson ville se en debattpraxis, som gick ut på att representanter för partiledningen i det skedet inte skulle gå ut med sina åsikter i debatten

Sammanfattning

Partiledningen ville förankra en avvaktande hållning i partiet. Göran Persson var osäker i såväl sakfrågan som med avseende på frågans ideologiska aspekter. Det övergripande argumentet för att vänta med ett definitivt ställningstagande var oklarheten om vilken karaktär EU skulle få med EMU: innebar den ett steg i överstatlig riktning? Det är här tydligt hur osäkerheten i sakfrågan påverkade processen: denna präglades initialt – och förhållandevis länge – av en slags eftertänksamhet och en relativt öppen hållning.

Erfarenheterna av hanteringen av EU-frågan hade också betydelse för debattstarten av EMU: det fanns en oro i partiledningen för anklagelser om en ny ”svekdebatt”. Framför allt Göran Persson förde kontinuerligt fram EMU-frågan i såväl den partiinterna som externa *offentligheten*. Han gav uttryck för en problematiserande hållning och argument vägdes för och emot (*rättfärdigande*). Frågan fördes ut i partiorganisationen genom ett diskussionsmaterial och studiecirklar (offentlighet). Partimedlemmarna hade även möjlighet att *återkoppla* genom att skicka in motioner till partikongressen, där frågan behandlades.

Det fanns inte någon uttalad deklaration från partiledningens sida om att respektera olika åsikter i frågan, men processens hantering och partiledningens egen avvaktande hållning innebar i praktiken att det fanns utrymme och *respekt* för olika åsikter. Inskränkningar i detta fanns dock: Persson uppskattade inte Mona Sahlins ställningstagande för EMU. Han ansåg att personer i partiledningen borde avvakta med att gå ut med individuella ställningstaganden, vilket tyder på att någon form av *debattpraxis* gällde för partiledningen i det tidiga skedet (*pacificering*).

Trots att partiledningen, med Göran Persson i spetsen, upprepade att alla som var intresserade av frågan skulle ta chansen att skaffa sig kunskap om den och ta ställning i den, ville den inte att *politiseringsnivån* skulle bli alltför hög. Det riskerade att göra EMU till en stridsfråga, inte minst inför kongressen. EMU pacificerades tills vidare genom rekommendationen och beslutet att vänta och se. Att inte ta definitiv ställning i frågan innebar att varken förespråkarna eller motståndarna utmanades.

Fortsatt avvaktan: oktober 1997 – oktober 1999

Översikt

Efter det odramatiska kongressbeslutet om att att avvakta med svenskt EMU-medlemskap, kunde frågan ha fallit bort från såväl den omedelbara inrikespolitiska som partiinterna agendan. Moderatledaren Carl Bildt, som kom tillbaka till den svenska politiska scenen efter internationella uppdrag, blåste emellertid strax därefter nytt liv i frågan genom att vid en partiledardebatt i riksdagen den 8 oktober 1997 föreslå en folkomröstning om EMU under 1999 (Prot. 1997/98:12). På så sätt skulle Sverige kunna komma

med bara ett år efter den tredje etappens start. Persson var irriterad över utspelet, som definitivt stadfäste frågan om folkomröstning på agendan, vilket socialdemokraterna hade försökt undvika att ta ställning till i det här skedet (intervjuer: Danielsson 070820, M. Johansson 070213 samt von Sydow 070212).

Utöver att det inte längre gick att undvika att förhålla sig till folkomröstningsalternativet, innebar Bildts agerande en risk för att frågan skulle utvecklas till en strid inom socialdemokraterna: ”Genom att åter få upp EMU-frågan på dagordningen kan m tvinga socialdemokraterna till en ny uppslitande intern beslutsprocess” (AiP nr. 39, 971013). Den socialdemokratiska partiledningen önskade inte ändra position under den här perioden. Den ville fortsätta processen av diskussion och eftertanke innan beslut, som en del av den övergripande förankringsprocessen. När ett beslut så småningom skulle tas, skulle detta vara väl underbyggt av såväl information som partimedlemmarnas synpunkter i frågan.

Under valåret 1998 blev det annat än EU-frågor som stod högt på agendan, framför allt budgetsanering och maxtaxa (Persson 2007:192). Socialdemokraterna gjorde sitt sämsta val sedan 1922 med ett valresultat på 36,4 procent[102], men kunde behålla regeringsmakten. Valet följdes av hårda förhandlingar med vänstern och miljöpartiet om samarbete inom en rad olika politikområden (dock inte inom utrikes- samt EU-frågor). Inom regeringen seglade konflikter upp under hösten 1998 mellan Persson och finansminsiter Åsbrink, som till slut avgick i april 1999 (Persson 2007:217ff.).

Det talades i början av 1999, vid starten av EMU:s tredje etapp, om ”euroeufori”, då eurons värde snabbt sköt i höjden, vilket vändes till ”euronegativism”, då den efter några månader rasade (AiP nr. 28, 990726). Partiinternt fortsatte diskussionerna i frågan, med förnyade insatser efter utlysningen av en extrakongress våren 2000, vid vilken EMU skulle kunna bli föremål för ett nytt beslut. Under hösten 1999 hölls nya studiecirklar samt ett rådslag om EMU. Björn von Sydow menar dock att socialdemokraterna under den här perioden, då folkomröstningskravet växte fram och euron startade, inte hade kontrollen över tidsschemat och agendan: man bands ”genom yttre tvång egentligen, p.g.a. Carl Bildts upplägg” till en folkomröstning och euron rullade igång: ”tåget, godståget euron, det gick

[102] Från SCB: http://www.scb.se/templates/tableOrChart____32065.asp (080525).

därute och partiledningen kom i kläm mellan det förhållandet och den interna opinionsbildningen" (von Sydow, intervju 070212).

Offentlighet och återkoppling

EMU togs upp i samtliga tre regeringsförklaringar under den här perioden, vilka slog fast den rådande positionen (regeringsförklaringarna 1997, 1998 och 1999). I regeringsförklaringarna från 1998 och 1999 framhölls vikten av information och folkbildning i frågan, innan ett avgörande beslut. Regeringen lade också fram en proposition om Sveriges avvaktande ställningstagande med avseende på tredje etappen av EMU (Prop. 1997/98:25).

Hösten 1998 gick startskottet för diskussionen om det nya partiprogrammet, som skulle antas på partikongressen 2001. I oktober startade studiecirklar i basorganisationerna (AiP nr. 38, 981005). EMU användes i diskussionsmaterialet som en illustration av olika möjliga vägar för EU: en federal där EMU följs av mer överstatlighet och EU tar över även finans- och skattepolitik, och en konfederal, där de nyss nämnda politikområdena stannar inom den nationella beslutssfären (Socialdemokratins program. Ett studie- och diskussionsmaterial inför programrevisionen, s. 74f.).

Talet i Björkvik valåret 1998 handlade ytterst lite om EMU, fokus var helt och hållet på den kommande valrörelsen och valet. Göran Persson redogjorde för det dåliga ekonomiska läge Sverige befann sig i när socialdemokraterna tog över regeringsmakten 1994, och konstaterade att statens finanser nu var så väl skötta "att vi får, om vi vill, bli medlem i den monetära unionen" (ljudfil 2, ARBARK). Efter att 1998 i huvudsak präglats av riksdagsvalet och förberedelserna inför detta, där EU-frågor överlag förde en undanskymd tillvaro, återkom EMU-frågan till såväl den partiinterna som inrikespolitiska agendan strax efter nyåret 1999.

På trettondagen 1999 meddelade Göran Persson att partiet skulle hålla en extrakongress under våren år 2000, med motiveringen att: "Vi samlas för att hålla vårt parti vitalt och vi har flera stora politiska frågor som måste diskuteras och förankras i partiet" (AiP nr. 1, 990111). En av dem – och den som förmodligen främst åsyftades – var EMU. Persson ville inte beskriva det som en EMU-kongress, då det fanns andra viktiga frågor på agendan. Han förklarade dock att frågan på nytt kunde tas upp om så var aktuellt – om inte, så skulle vänta och se-linjen fortsätta att gälla. I en inter-

vju med Erik Fichtelius (990220) förklarade Persson initiativet till extrakongressen på följande sätt:

> [D]et var inte svårt och se, att kraven snart skulle ställas på en extra kongress om just EMU, det var ju en sån stämning i början på året då var det lika bra att själv, tyckte jag, förekomma den här diskussionen och tala om för allmänheten att vi ska ha en extra kongress, och om vi vill, kan vi naturligtvis på den kongressen ta upp frågan och avgöra vår hållning… (Fichtelius utskrift, intervju 990220).

Även om Persson var noga med att betona att det fanns andra viktiga frågor utöver EMU för partiet att avhandla, var utlysandet av extrakongressen en tydlig, och brett riktad, signal om att frågan åtminstone *kunde* vara under uppsegling för ett nytt avgörande. Det var också så flera av sidoorganisationerna reagerade: SSU och Studentförbundet välkomnade detta och ansåg båda att det var dags att ta beslut i samband med extrakongressen. Kvinnoförbundet hade en mer avvaktande hållning men ansåg det acceptabelt med ett beslut vid extrakongressen (AiP nr. 4, 990201; AiP nr. 6, 990215; AiP nr. 7, 990222).

Att EMU-frågan kunde bli föremål för nytt beslut på extrakongressen, aktualiserade återigen ”debatten om debatten”. Persson fortsatte att argumentera för vikten av en genomgripande och belysande debatt inom partiet innan ett eventuellt nytt ställningstagande. I ett tal på SSU:s kongress i början av augusti 1999 uppmanade han SSU:arna att sätta sig in i frågan, för att kunna vara med och ta ställning:

> Det är du som ska bestämma. […] Men du måste du *kunna* frågorna, du måste begripa detta komplicerade ämne, penningpolitiken. Det har vi aldrig ryggat för i svensk arbetarrörelse. Vi har alltid trott att vi har kunnat ta till oss och fatta kloka beslut därför att vi vet att människor i grund och botten förstår om de får tid att sätta sig in i saker och ting. Det ska vi också göra i EMU-frågan (Persson 2000: 97f.).

Det här talet var riktat till en smal publik – deltagarna på SSU-kongressen – men budskapet i det var det som Persson vid upprepade tillfällen tog upp: vikten av att skaffa kunskap om frågan innan ställningstagandet. Detta utgjorde också ett viktigt inslag i Björkvikstalet, som Persson höll bara någ-

ra dagar innan, den 1 augusti 1999 (ljudfil 3, ARBARK). Övervägande delen av det traditionsenliga sommartalet ägnades det här året åt EMU-frågan, vilket var ännu en markering om att frågan på nytt var aktuell.

Även andra personer med central ställning i partiet och/eller i regeringen hördes mer och mer i debatten kring EMU. Handelsminister Leif Pagrotsky, som inte satt i partiledningen men som senare fick en central roll i debatten, tog tydligt ställning för en fortsatt vänta och se-linje. Finansminister Bosse Ringholm[103] (som tillträdde i april 1999, sedan Erik Åsbrink hade avgått) och vice statsminister Lena Hjelm-Wallén var fortsatt försiktiga i sina uttalanden. (Mer om detta under *rättfärdigande* nedan.)

I sina memoarer skriver Göran Persson att han vid den här tiden ofta uppfattade sig sakna stöd i VU. Erik Åsbrink valde efter sin avgång i april 1999 att behålla sin plats i VU. Persson skriver att: ”Partiets verkställande utskott, VU, höll redan före Eriks avgång på att utvecklas till en grupp där jag allt oftare upplevde att jag saknade stöd” (2007:227, jfr Nuder 2008:107). I VU satt också Anders Sundström, som året innan hade lämnat regeringen, enligt Persson ”under märkliga förhållanden” (ibid.), samt Margot Wallström som befann sig på Sri Lanka och inte deltog i mötena. Vad detta betydde för EMU-frågans hantering, och dialog och återkoppling inom VU-kretsen, sett ur Perssons perspektiv, går det enbart att spekulera i. Vad man däremot kan konstatera är att det vid den här tiden inte verkade föreligga några konflikter i frågan inom regeringen, vilket senare seglade upp, utan att det snarare var VU som Persson uppfattade det som svårt att agera i.

Under hösten 1999 ordnades studiecirklar utifrån boken *Krona eller euro*, skriven av Tommy Svensson. EMU-folkbildningskampanjen samlade omkring 14 000 deltagare under 1999 (Verksamhetsberättelse 1999-2000, s. 38). Den s.k. 26-mannadelegationen, distriktens ombudsmän, hade en träff om EMU-studier i september 1999 (ibid., s. 36), vilket också var ett sätt att föra ut frågan inom partiorganisationen. I september 1999 skickades också ett diskussionsmaterial ut, *Vad säger du om EMU?*, inom ramen för ett rådslag om EMU inom partiet. Svaren skulle skickas in till partistyrelsen innan den 15 december, och ligga till grund för ställningstagandet inför extrakongressen.

---

[103] Ringholm var adjungerad i VU fr.o.m. 990423, och blev ledamot i samband med extrakongressen i mars 2000.

Sammanfattningsvis förekom EMU i begränsad omfattning i debatten under valåret 1998. I början respektive slutet av perioden fördes frågan mer aktivt fram i *offentligheten* (både partiinternt och externt), särskilt efter att partiledningen i början av 1999 hade utlyst en extrakongress. Denna skulle äga rum i mars följande år och EMU-frågan förklarades kunna bli föremål för ett nytt ställningstagande, vilket ledde till förnyad aktivitet i frågan inom partiet. Partiet ordnade nya studiecirklar (offentlighet) och partistyrelsen gav medlemmarna möjlighet till *återkoppling* genom att arrangera ett rådslag (vars resultat behandlas i nästa delförankringsperiod).

Rättfärdigande

På en del håll hördes uppmaningar till partiets ledande aktörer att i högre utsträckning öppet redogöra för egna ståndpunkter i frågan (*rättfärdiga*). ”Hela statsrådskretsen, alla i verkställande utskottet och i partistyrelsen ska säga vad de tycker. Det går inte längre att säga att vi inte vet vad vi tycker, när extrakongressen ligger så nära i tiden”, ansåg de kristna socialdemokraternas ordförande Berndt Ekholm (AiP nr. 5, 990208). Perssons kommentade dessa och liknande krav på ”tydligt ledarskap” i bl. a. Björkvikstalet 1999, på följande sätt:

> [Alla säger] att nu ska du, Göran Persson, statsministern, ta ställning först. Och jag har faktiskt valt att redovisa att jag inte är säker i denna fråga. Det här är så stort och så viktigt för Sverige, att också jag ska kosta på mig att säga att det är inga enkla lösningar som bjuds (ljudfil 3, ARBARK).

Göran Persson fortsatte således att tveka under den här perioden, och väga för- och nackdelar med EMU mot varandra: ”[M]in osäkerhet kring projektet har inte minskat. Tvärtom, ju mer jag tränger in i det desto större blir frågorna. Det handlar om vilken Europaunion som nu kommer att växa fram” (intervju 980401, Fichtelius 2007:391f.). Enligt Persson blev Europas ledare vid den här tiden allt mer tydliga med att utvecklingen går mot ”ett mer federativt Europa”: ”Jag undrar hur länge Europas medborgare kommer att finna sig i att det är politiska eliter som hanterar detta” (ibid.). I en annan intervju med Erik Fichtelius, den 18 oktober 1999, klargjorde Göran Persson att han ännu inte hade bestämt sig i frågan. Det främsta

skälet till tveksamheten var fortfarande vad EMU innebär för unionens karaktär (Fichtelius 2007:395f.).

Ett annat skäl, som inte var kopplat till sakfrågan men väl till hanteringen av den, var argumenten kring att hela EMU-projektet beslutats av Europas eliter utan att folket hade tillfrågats. Det låga valdeltagandet till Europaparlamentsvalet i juni 1999, tillskrev Persson detta faktum: det ”var det första valet, då Europatanken möttes av ett genuint folkligt motstånd. Jag tror att det hänger ihop med europrojektet, det är inte förankrat”. De ekonomiska argumenten, menade Persson, talade såväl för som emot:

> Jag sitter mitt emellan två positioner, och jag kan se att det finns ekonomiska fördelar med det. […] [M]en sen finns det också väldigt farliga nackdelar, framförallt det vi kallar för en asymmetrisk chock (intervju 990616, Fichtelius 2007:394).

Även i sommartalet i Björkviks Folkets Park i augusti 1999, som nästan uteslutande ägnades åt EMU, belyste Göran Persson olika aspekter av frågan. EU:s utveckling med en monetär union, kärnproblematiken för Persson, och vad det kan innebära för Sverige togs åter upp:

> [J]ag ser ju, när jag rör mig bland dem som idag är inne i den monetära unionen, att behovet av mer ekonomisk samordning, det växer ju. Har man en gång bestämt sig för att ha gemensam valuta, ha gemensam ränta, så driver det också på en samordning av ekonomisk politik i övrigt. Och hur långt bör den samordningen gå? Det vet jag inte. Hur långt behöver man samordna skatteuttaget? Det vet jag inte. Men jag vet ju en sak, att den svenska modellens kännetecken är att vi tar ut, och använder den för att fördela rättvist, människor emellan. Använder den för att ge alla en bra sjukvård, för att ge alla en bra utbildning. Om det är så att en monetär union driver på en utveckling som gör att en sådan politik blir svårare att driva, då ska vi ju veta det, vara klara över den saken, innan vi tar ställning (ljudfil 3, ARBARK).

I ovanstående citat gav Persson än en gång uttryck för sin egen osäkerhet i sakfrågan. Han redogjorde för att vissa aspekter måste bli tydliga, ”innan vi tar ställning”. Först därefter kunde partiet aktivt arbeta med att söka förank-

ra frågan, när dessa ”svar” hade fallit på plats. Men Persson pekade också på att det fanns risker med att stå utanför:

> Om det är så att vi inser att vi klarar oss inte att stå utanför ensamma, vi blir för sårbara, det internationella kapitalet är för starkt och det kommer att riktas spekulationsvåg efter spekulationsvåg mot små ensamma valutor. Då ser vi framför oss situationen hur vi får tillbaka de bekymmer vi just har lämnat bakom oss, om det är så vi bedömer utvecklingen, ja, då ska vi säga det, då ska man berätta om det. Och så ska man säga att det ligger i den vågskålen, i andra vågskålen ligger det här andra, risken för att vi får svårare att bedriva en politik av det slag som säkert en stor folkmajoritet i Sverige står bakom. Här finns inga enkla svar, och här finns inga enkla samband (Björkvikstalet 1999, ljudfil 3, ARBARK).

Vice statsminister och VU-ledamoten Lena Hjelm-Wallén sade sig också vara ”genuint osäker” i EMU-frågan:

> Det finns en rad outredda frågor. Hur den ekonomiska ojämnheten mellan länder ska hanteras i EMU är inte klart. Hur hög ska räntan vara? Vilka länders behov ska den svara emot? Hur ska små länder få något att säga till om? (AiP nr. 8, 990301).

Precis som för Göran Persson var den största frågan för Hjelm-Wallén om ”EMU är ett steg mot ett Europas förenta stater”. Så länge Sverige står utanför, utan att ha sagt definitivt nej, ”finns det en förståelse för vårt ställningstagande”, enligt Hjelm-Wallén. Ett nej i en folkomröstning skulle däremot kunna påverka Sveriges inflytande i EU negativt (ibid.). Björn von Sydow uttryckte en liknande uppfattning: det går tills vidare bra att stå utanför, så länge Sverige inte har sagt definitivt nej (AiP nr. 38, 991004). Finansminister Bosse Ringholm var försiktig i sina uttalanden om EMU:

> Jag har naturligtvis en uppfattning i grundfrågan, men jag ser både fördelar och nackdelar. För mig är det viktigaste att svenska folket får gott om tid att diskutera. Diskussionen har blivit mer balanserad sedan EMU startade. Varken entusiasternas mest optimistiska profetior eller pessimisternas mörkaste spådomar har blivit besannade (AiP nr. 34, 990906).

Handelsminister Leif Pagrotsky tog aktivt ställning för en fortsättning av vänta och se-linjen. Han skrev på *DN Debatt* (990125) att det vore ett ”misstag att hasta in Sverige i EMU”. Pagrotskys eget ställningstagande skulle inte ”bygga på den gemensamma valutans betydelse för den inre marknaden, trots att jag som handelsminister tycker att detta område är så viktigt”. En av de viktigaste frågorna att fundera över, skrev Pagrotsky, var om EMU leder ”till en utveckling av EU i mer federal riktning, där skatter, välfärdssystem och fördelningspolitik i allt högre grad bestäms gemensamt i Bryssel”. Argumentet är således detsamma som Perssons och Hjelm-Walléns. Genom att avvakta med ett beslut kan vi också få en uppfattning om vad ett utanförskap innebär, såväl ekonomiskt som politiskt, ansåg Pagrotsky.

I en krönika i *Aktuellt i Politiken* skrev Sören Wibe, en av de i debatten mer aktiva EMU-motståndarna, att det var svårt att se hur EMU skulle kunna utvecklas i socialdemokratisk riktning. Han ifrågasatte uppfattningen att EMU skulle bli ”en politisk motvikt till kapitalets globalisering”. Wibe pekade på att Maastrichtfördraget istället kräver helt fria kapitalrörelser, samt gör ECB till världens mest oberoende centralbank. Han tog också upp den unika situation som rådde vid den här tiden, med tolv – mer eller mindre – socialistiska regeringar i EU. Kan inte EMU bli mer socialdemokratiskt nu, är det svårt att se hur det ska kunna bli det i framtiden, menade Wibe (AiP nr. 8, 990301). Han tog också, i andra inlägg, ställning för en folkomröstning (se t.ex. AiP nr. 4, 990201).

Persson var, vilket framgick ovan, inte nöjd med Carl Bildts krav på folkomröstning i frågan: ”Min personliga uppfattning var alltid att frågan borde avgöras av riksdagen eftersom den är komplicerad och teknisk till sin natur”, skriver han i sina memoarer (Persson 2007:360). Detta står delvis i kontrast till hans optimistiska tal på SSU-kongressen, beträffande ”vanligt folks” möjligheter att sätta sig in i och förstå EMU-frågan. När folkomröstningen väl hade nämnts på båda sidor av blockgränsen och dessutom av det ledande oppositionspartiet, stod övriga partier inför näst intill fullbordat faktum:

> Vad skulle jag göra? Skulle jag i en nyhetssändning med trettio sekunder till mitt förfogande försöka säga att frågan var alldeles för viktig för att folket skulle få avgöra den? Något sådant vore givetvis omöjligt och det visste Carl Bildt. Han drev på en snabb omröst-

> ning om EMU av inrikespolitiska skäl, för han såg en möjlighet att splittra socialdemokratin inför riksdagsvalet 1998. Själv tvingades jag göra klart att regeringen inte kunde acceptera att folkomröstningen kom så snart, vilket fick högern att backa. Men folkomröstningskortet hade redan spelats ut, och därmed var faktum etablerat (Persson 2007:362).

Pär Nuder beskriver det som ”att motsätta sig en folkomröstning, det är att begå politisk harakiri” (intervju 080226). Samtidigt var ett avgörande genom riksdagsval, det enda alternativet sedan en intern riksdagsprocess hade uteslutits, inte något verkligt alternativ för socialdemokraterna. 1998 hade partiet ännu inte tagit ställning i frågan. Nästa möjlighet var i samband med valet 2002: ”Det fanns mycket starka partitaktiska skäl att inte låta den valrörelsen handla om EMU-frågan. Och därmed fanns det bara en variant kvar, nämligen folkomröstningen”, enligt Pär Nuder (intervju 080226). Trots Perssons vid flera tillfällen deklarerade motstånd mot en folkomröstning, fanns det därmed i realiteten inget annat val för partiet med avseende på procedurfrågan.

Sammanfattningvis var argumenten i stort identiska med dem som framfördes föregående period. Partiledningen var fortsatt tveksam, och vägde skäl för och emot. Göran Persson vädrade gång på gång sin osäkerhet i tal och inlägg. Medlemmar av partiledningen förklarade också det som ”ofarligt” för Sverige att stå utanför, så länge det inte hade blivit ett nej i en folkomröstning.

Respekt

Det fanns under den här perioden en tendens till splittring inom partiet, avseende EU-frågorna överlag, som tydligast manifesterades i Europaparlamentet (J. Andersson, intervju 080303). Partiets ledamöter hade valts genom varvade listor med motståndare och förespråkare baserade på deras inställning till medlemskapet i folkomröstningen 1994. Motsättningarna i EU-frågan hade därmed ”byggts in” i Europaparlamentsgruppen. På vissa håll i partiet höjdes kritiska röster mot vad man menade var en alltför tillåtande attityd från partiledningens sida mot de EU-kritiska:

> Splittringen är möjlig bland annat genom att partiledningen godtar att organisationer och falanger inom partiet inte accepterar demokratiskt fattade beslut och det utslag av folkviljan som finns vad gäller EU (debattinlägg av Uno Zetterlund, AiP nr. 40, 971020).

Zetterlund ansåg att partiledningen tillät ”en majoritet av ledamöterna i (s)-parlamentet i EU, liksom socialdemokratiska organisationer under täcknamn av EU-kritiska grupperingar” att motarbeta EU-medlemskapet och därmed partiets politik. I ett öppet brev till partisekreterare Ingela Thalén ifrågasatte Anders Lindberg, SSU-ordförande i Göteborg, att socialdemokrater ”tilläts samverka med extremvänstern” (AiP nr. 47, 981207). Inlägget syftade på att EU-parlamentarikern Sören Wibe, tillika ordförande i *Socialdemokratiska EU-kritiker*, hade deltagit i ett möte med bl.a. kpml(r). Dessa, och andra liknande inlägg som förekom emellanåt, ansåg att EMU-motståndarna inte visade respekt för partiets politik. Sören Wibe, å andra sidan, framhöll att partiledningen tidigare försökt ”att med delvis falska tillvitelser tysta de EU-kritiska parlamentarikerna” (AiP nr. 47, 981207).[104]

Det fanns således en del uttryck för en syn om bristande respekt, från partimedlemmar på såväl ja-sidan som nej-sidan, vilket indikerade en viss konfliktnivå. Partiets studiematerial kristiserades av en del EU/EMU-motståndare, som ansåg att den positiva bilden av EMU övervägde, och att studiematerialet således inte var neutralt eller gav uttryck för respekt för båda sidors argument. Däremot uppvisades en ökad respekt för att partiledande personer offentligt förklarade sina åsikter i debatten, något Göran Persson hade uttalat sig negativt om innan vänta och se-beslutet.

Sammanfattningsvis fanns det således ökade spänningar och uttryck för missnöje ifråga om respekt från båda sidor inom partiet med avseende på EMU – och EU överlag: ja-anhängare som ansåg att motståndare inte visade respekt för partiets politik, och motståndare som ansåg att deras åsikter inte fullt ut respekterades. Det fanns dock också en delvis mer tillåtande hållning, dvs. ökad respekt, för de partiledande personernas individuella ställningstaganden.

---

[104] Wibe refererade här till att han, i samband med ett besök i Bryssel av partisekreterare Ingela Thalén, uppmanades att inte delta i möten med den s.k. David-gruppen i Europaparlamentet. Gruppen utgjordes av EU-kritiska parlamentsledamöter från de nordiska länderna (Wibe, e-postkorrespondens 081103, se även AB 990606).

Övertala

Det fanns en fortsatt önskan från partiledningen om att dämpa *politiseringsnivån*. Samtidigt ville den ha igång debatt inom partiet, vilket kräver att en fråga politiseras i åtminstone viss mån. Det handlade därmed om en avvägning mellan att låta EMU vara föremål för debatt och diskussion, men fortfarande inte för avgörande beslut. Partiledningen strävade efter en långsam process. I sinom tid skulle ett ställningstagande tas, men eftertanke och kunskapsinhämtning ansågs dessförinnan vara viktiga steg i den övergripande förankringsprocessen av frågan. Något nytt steg, i endera riktningen, ville partiledningen inte ta vid den här tiden. Det blev emellertid mer öppet för partiledande personer att offentligt ta ställning till frågan om EMU-medlemskap, jämfört med föregående period.

En del EMU-motståndare uttryckte missnöje med studieboken *Krona eller euro*. Sten Berglund, styrelseledamot i *Socialdemokratiska EU-kritiker*, skrev i ett inlägg i *Aktuellt i Politiken* att boken var långifrån neutral: ”ABF:s material har till exempel skrivits av den kände EU-lobbyisten Tommy Svensson”[105] (AiP nr. 39, 991011). Handels förbundsekonom Stefan Carlén och Sören Wibe, båda EMU-kritiker, författade boken *EMU – självbestämmande eller anpassning?* som motvikt till ABF-boken. Berglund ansåg att studieförbunden borde ges ekonomisk möjlighet att införskaffa båda böckerna, för att få en balanserad debatt. Annars, menade han, riskerade partiet en ny svekdebatt, som efter EU-folkomröstningen (AiP nr. 39, 991011). EMU-motståndarnas resonemang gav uttryck för en syn om ett *tolkningsföreträde* från partiledningen: genom att föra ut ett studiematerial som de menade var till ja-sidans fördel, var det huvudsakligen den positiva bilden av EMU som förmedlades till studiecirkeldeltagarna. Boken fortsatte att användas – och kritiseras – i studiecirklar längre fram.

Sammanfattningsvis uppvisar materialet överlag få uttryck för övertalastrategier under den här perioden, vilket troligen beror på att partiledningen faktiskt inte önskade att ändra ställningstagandet eller agerandet ifråga om EMU. Det den kan tillskrivas i form av aktiv strategi i detta avseende var främst att se till att frågan stannade på en semi-politiserad nivå.

---

[105] Tommy Svensson, skribent i Aftonbladet, hade tidigare arbetat för socialdemokraterna i EU-parlamentet.

Sammanfattning

Den här perioden rådde det fortfarande stor osäkerhet i sakfrågan inom partiledningen, och inte minst hos Göran Persson själv, vilket avspeglades i processen. Samtidigt fanns det en press på att på nytt aktualisera frågan: den 1 januari 1999 sjösattes euron, som initialt var framgångsrik. Bara dagar efter sjösättningen utlyste Persson en extrakongress till i mars följande år. Ett nytt beslut i EMU-frågan kunde då komma att bli aktuellt, förklarade han. Trots detta fortsatte Persson själv att tveka, vilket han i offentliga sammanhang påpekade gång på gång. EMU belystes således offentligt av partiledningen, men inte i syfte att söka förankra någon ny position i frågan (*offentlighet*). Lena Hjelm-Wallén och Björn von Sydow menade att det inte var ”farligt” för Sverige att fortsätta stå utanför, så länge det inte hade blivit ett definitivt nej i en folkomröstning. Efter att 1998 i stort hade fokuserat på valet, ökade aktiviteten i EMU-frågan i slutet av perioden, genom offentliga inlägg från partiledningen såväl som partimedlemmar för och emot medlemskap (offentlighet, även ibland *återkoppling*). Under hösten 1999 startade på nytt studiecirklar om EMU (partiintern offentlighet).

Partiledningens argument för och emot ett medlemskap var i stort identiska med dem som användes under föregående period (*rättfärdigande*). Den stora frågan fortsatte att vara huruvida EMU innebar ett steg mot ett federalt EU. En del konflikter förekom mellan partiets EMU-förespråkare respektive EMU-motståndare. Båda sidor riktade också vid en del tillfällen kritik mot partiledningen: personer från ja-sidan för att partiledningen var alltför tolerant mot nej-sidan och lät denna aktivt arbeta emot partiets politik. Representanter från nej-sidan ansåg att partiledningen sökt tysta dem. Således förekom kritik om bristande *respekt* från båda håll, vilket partiledningen besvarade och förhöll sig till i diplomatiska termer (återkoppling). Den analyserade perioden uppvisar få inslag av övertala-strategier, vilket troligen har sin förklaring i det att partiledning inte heller önskade övertala eller på annat sätt flytta positionerna i någon ny riktning. Det som förekom var i huvudsak att söka hålla *politiseringsnivån* på en rimlig nivå för att underhålla viss debatt, men inte så hög att frågan vid den här tiden utvecklades till en stridsfråga. Partiledningen ville behålla den förankring som hade skett under föregående period.

Ett villkorat ja: november 1999 – mars 2000

Översikt

I november 1999 dök EMU-frågan upp på agendan igen inom partiet – och den rörde sig i riktning mot ett ja. En stor del av ledamöterna i partistyrelsen förklarade sig vara positiva till EMU – även om många fortfarande var osäkra eller ville vänta med att deklarera sin ståndpunkt. Enbart två ledamöter sade sig i början av november vara bestämt emot ett svenskt medlemskap (AiP nr. 43, 991108). I mitten av november gav Göran Persson en intervju för *Financial Times*, vilken hans två nära medarbetare Pär Nuder och Lars Danielsson anser markerar en viktig brytpunkt. Persson sade här att Sveriges val står mellan att gå med nu eller att gå med senare: att stå utanför EMU är på sikt inget alternativ (FT 991115). Även om tidsaspekten hölls öppen, var det en tydlig signal om att Göran Persson höll på att ta ställning i frågan. Efter att ett definitivt nej hade uteslutits av Persson, stod det relativt klart att partiledningen skulle börja agera för att förankra *någon form av ja* inom partiet, vilket väckte olika reaktioner bland partimedlemmarna. En del ansåg att Persson härigenom föregrep det rådslag som partistyrelsen gick ut med under hösten, genom vilket medlemmarna kunde inkomma med synpunkter på EMU-frågan. Rådslagsresultatet skulle tjäna som en del av underlaget för ett eventuellt kongressbeslut i mars 2000.

I januari 2000 landade såväl verkställande utskottet som partistyrelsen i att rekommendera ett ja med två förbehåll inför extrakongressen i mars: Sverige går med i EMU:s tredje fas när de svenska löneökningarna är i takt med övriga EU och det finns utrymme för en politik som kan motverka lågkonjunkterer (Verksamhetsberättelse 2001-2002, s. 144, AiP nr. 2, 000117; nr. 3, 000124). Partiledningen sökte således förankra ett villkorat ja. Besluten i VU och partistyrelsen väckte kritik från en del av EMU-motståndarna, som ansåg sig ha blivit ”överkörda” (t.ex. NSD 000117). Andra välkomnade beslutet och menade att det var på tiden att partiledningen tog ställning. Partiledningens rekommendation om ett ja med förbehåll blev också extrakongressens beslut med 234 röster mot 113 (Protokoll, kongress år 2000, s. 80). Folkomröstningsfrågan drevs på extrakongressen av såväl SSU som kvinnoförbundet och kongressen beslutade att EMU-frågan, när villkoren för medlemskap ansågs uppfyllda, skulle un-

derställas svenska folket i en folkomröstning (Protokoll, kongress år 2000, s. 83 samt AiP nr. 2, 000117; nr. 3, 000124).

I november 1999 var omkring 35 procent av de socialdemokratiska sympatisörerna för EMU, det dittills högst uppmätta resultatet i SCB:s undersökningar. Andelen positiva socialdemokratiska sympatisörer började strax därefter att sjunka och låg på omkring 25 procent ett år senare.[106]

Offentlighet och återkoppling

Pär Nuder betecknar intervjun i *Financial Times* den 15 november 1999 som ”helt avgörande”: det var här Persson satte ned foten och gjorde klart att ett nej till EMU inte var något alternativ: Sveriges val står mellan att gå med nu eller senare. ”Det var den här [intervjun] som tog dem på sängen”, innan dess hade partiet ingen uppfatning om var Persson egentligen stod, enligt Pär Nuder (intervju 080226). Även Lars Danielsson tillmäter denna intervju betydelse, och beskriver den som en ”vattendelare” (e-postkorrespondens, 080325). Uttalandet i *Financial Times* gav inte oväntat reaktioner i de egna leden, dvs. återkopplingar från partimedlemmar. Många EMU-motståndare förkastade det, medan förespråkarna ställde sig positiva (t.ex. DN 991116). Tydligt är att intervjun fick stor uppmärksamhet i såväl den partiinterna som i den svenska politiska debatten, och att den ledde till ny aktivitet i EMU-frågan. Ett stort antal *DN Debatt*-artiklar av partimedlemmar följde Perssons uttalande i *Financial Times* (t.ex. M. Johansson m.fl. 991125; Schori 991130; Tham 991203; Lekberg m.fl. 991206; Grönstedt m.fl. 991221; Hulterström & Gernandt 991229; Afvander m.fl. 000107).

En av de många reaktionerna på Perssons utspel utgjordes av ett inlägg i *Dagens Nyheter* av en grupp skånska socialdemokrater, varav en ledamot i partistyrelsen, vilka uppmanade den kommande partikongressen att avvisa ett svenskt medlemskap ”för närvarande” (M. Johansson m.fl., DN 991125). Detta inlägg bemöttes i sin tur av 13 EMU-positiva riksdagsledamöter (Lekberg m.fl. 991206). Även två mot varandra stående grupper i frågan från SSU valde att göra inlägg på *DN Debatt*: den 21 december 1999 gjorde flera tunga SSU-namn ett ställningstagande för EMU (Grön-

[106] Siffrorna bygger på SCB:s undersökning ”EMU-/eurosympatier efter partisympati 1997-2008”, http://www.scb.se/templates/tableOrChart____27385.asp (081104).

stedt m.fl.), vilket följdes av ett EMU-negativt upprop av en lång rad SSU:are av liknande dignitet[107] den 7 januari 2000 (Afvander m.fl.). Perssons positionsändring följdes således av återkopplingar, både på detta uttalande i sig men också mellan olika debattinlägg i frågan, där man bemötte varandras argument i hög utsträckning. Att författarna till dessa debattinlägg valde att gå ut med dem i *Dagens Nyheter*, istället för t.ex. i partiets egen tidning eller i något annat internt forum, tyder på att de önskade nå ut även i den partiexterna i offentligheten.

Varför Persson valde att göra detta uttalande, som kan ses som en första markering på att han började luta åt ett ja vid just den här tidpunkten, förklarar Lars Danielsson med att intervjun sammanföll med att flera bitar i EMU-strategin hade fallit på plats. Riksdagen hade tidigare under året fattat det formellt viktiga beslutet om att stärka riksbankens oberoende ställning, vilket krävdes för ett medlemskap i EMU. Dessutom var den svenska ekonomin vid den här tiden god, samtidigt som det blåste en ”vänstervind” över Europa: en stor del av regeringarna i medlemsländerna var socialdemokratiska vid den här tiden. Dessa faktorer sammantagna gjorde ”det lättare än någonsin tidigare” att förorda ett svenskt medlemskap (Danielsson, epostkorrespondens 080402). Att Göran Persson gav uttryck för sin positionsändring i just *Financial Times* fanns det, enligt ett PM[108] skrivet av Pär Nuder till Göran Persson strax därefter, inte någon särskild anledning till: ”De ställde en fråga och jag svarade”.

Persson kritiserades av en del partimedlemmar för att genom intervjun i *Financial Times* ha föregripit de diskussioner som pågick inom ramen för ett rådslag om EMU som hölls inom partiet under hösten 1999. Genom rådslaget begärde partistyrelsen in synpunkter på EMU från partiets medlemmar. Alla som önskade kunde delta, dvs. det syftade till *offentlighet*, att nå ut på bredden inom partiet, samt till att skapa *återkoppling*.

Rådslaget grundades på ett diskussionsmaterial om EMU som partistyrelsen skickade ut i september 1999. Diskussionsmaterialet innehöll ett frågebatteri av bred karaktär: allt från synen på själva grundidén bakom EMU, till konkreta för- och nackdelar med ett medlemskap för såväl den

---

[107] Det EMU-positiva inlägget var undertecknat av bl.a. ordförande och kassörer för flera olika SSU-distrikt. Detsamma gällde det EMU-negativa, här fanns dock även sex ledamöter från förbundsstyrelsen med.

[108] PM:et, ett internt arbetsdokument, är odaterat. Det redovisas under ”övrigt material” i referensförteckningen, med Pär Nuder som författare.

enskilde, som för företag och hela landet, samt Sveriges roll i Europa. Även procedurfrågan, om ställningstagandet till ett svenskt medlemskap borde ske genom riksdagsbeslut eller folkomröstning, togs upp. Resultatet av de inskickade svaren sammanställdes i ett häfte, som utgjorde en del av underlaget för diskussionen på extrakongressen (Synpunkter på Sveriges förhållningssätt till EMU, kongress år 2000).

Återkopplingen på rådslaget blev emellertid låg. Partistyrelsen fick in 150 svar innan slutdatumet den 15 december 1999. *Aktuellt i Politiken* konstaterade att det utgjorde ett "[t]unt underlag för EMU-beslut" (AiP nr. 1, 000110). Enbart 28 arbetarekommuner av 292 svarade och två procent av partiets sammanlagt 3.230[109] grundorganisationer.

Tabell 6.1 EMU-rådslaget. Svar fördelade på olika typer av respondenter.[110]

Typ av respondent	Antal
Enskilda	23
Studiecirklar	13
S-föreningar	58
Arbetarekommuner	28
Fackklubbar	3
SSU-/Student-/Ungdomsklubbar	7
Kvinnoklubbar	5
Partidistrikt	1
Pensionärsföreningar/-utskott	6
Övriga	6
Totalt	150

[109] Siffran på antalet grundorganisationer är hämtad från AiP nr. 1, 000110. Till grundorganisationerna hör t.ex. s-föreningar, fack-, kvinno-, SSU- och kristna klubbar.

[110] Uppdelningen i olika respondenttyper har gjorts av mig. I några fall har två kategorier sammanfallit. Ett exempel på detta är "Studiecirkel med bygg- och metallfacket i Kalmar". Här har jag tolkat "studiecirkel" som det överordnade, och således fört in svaret under denna kategori.

Aktuellt i Politiken skrev att "[f]ör första gången i partiets historia svarar inte s-föreningar och arbetarekommuner när partistyrelsen begär in synpunkter i en viktig politisk fråga" (nr. 1, 000110). De ombudsmän och den AK-ordförande som kom till tals i artikeln förklarade den svaga återkopplingen med att många inte ansåg att deras åsikt spelade någon roll. "Vi tycker det är meningslöst att svara för vi vet inte hur mycket våra synpunkter brukar beaktas", sade en. "Man har en känsla av att det här är kört. Visa av tidigare erfarenheter drar många medlemmar slutsatsen att det inte spelar någon roll vad de tycker. De där uppe bestämmer i alla fall", ansåg en annan.

Men det fanns även andra förklaringar till den låga svarsfrekvensen. En del arbetarekommuner och s-föreningar var vid den här tiden ännu inte färdiga med sina studiecirklar, andra hade haft fullt upp med "mer närliggande frågor", och hade därför skjutit EMU-frågan framför sig (AiP nr. 1, 000110). *Aktuellt i Politiken* pekade också på att det kan ha varit svårt att enas om en gemensam ståndpunkt, och att det i sin tur kan ha lett till att man valt att inte skicka in något svar. Detta var fallet i t.ex. Lunds arbetarekommun. Gunnar Jönsson, ordförande i Lunds AK vid tiden för rådslaget, menar att då "arbetarekommunen var splittrad" kändes det inte meningsfullt "att med ganska liten majoritet driva igenom ett beslut" (intervju 070830).[111] Mycket tydde redan vid den här tiden på att det skulle bli folkomröstning och då skulle alla få ta ställning individuellt (ibid.).

Norrköpings AK skickade inte heller in något gemensamt svar i rådslaget, däremot kom ett individuellt svar, samt svar från två s-föreningar inom kommunen. Billy Gustafsson, riksdagsledamot och aktiv på lokal nivå i Norrköping, minns inte att det var några egentliga diskussioner om att skicka in svar i rådslaget från arbetarekommunen (intervju 080430). Även här fanns aktiva medlemmar som företrädde en motsatt uppfattning i EMU-frågan, de flesta var dock för ett medlemskap.

Trots att svarsfrekvensen i rådslaget var låg, hade den återkoppling som trots allt förekom, enligt Lars Stjernkvist, stor betydelse för partistyrelsens ställningstagande och rekommendation till extrakongressen att säga ja till EMU. Stjernkvist beskriver hur han som relativt ny partisekreterare hade i uppdrag att presentera resultatet av rådslaget för ledamöterna i partistyrelsens verkställande utskott på ett möte i januari 2000:

---

[111] Det var emellertid möjligt att skicka in svar i vilket man inte intog en gemensam ståndpunkt.

> Det [här] ger en kontrast till den här bilden, som jag tror att rätt många har ändå av partiernas beslut, att de är formulerade av några få och att det mesta regisseras uppifrån. Därför att när jag skulle beskriva vad medlemmarna tyckte och tänkte, så såg jag att några var lite bleka. […] De var rätt spända, det vågar jag hävda, för om, *om* de som deltog i rådslaget hade sagt nej, då hade det varit omöjligt för partistyrelsen att föreslå kongressen att ställa sig bakom ett ja. […] Deras reaktion gjorde att jag förstod hur pass viktigt de bedömde det här (Stjernkvist, intervju 070118).

Vid den här tiden var flera i VU starkt engagerade för ett ja. Beslutet om ett ja, med villkoren för lönebildningen och konjunkturen, togs i enighet i VU. Om det hade blivit ett tydligt nej i rådslaget, bedömer Stjernkvist det som att ”det varit väldigt svårt att föra processen vidare” (intervju, 070118). Bosse Ringholm, som deltog i VU-mötet anser också att rådslaget var viktigt för partiledningens ställningstagande: ”För behandlingen i partiet hade det stor betydelse, väldigt stor betydelse […] de som deltog, de hade verkligen ägnat tid åt det här i studiecirklar och mycket annat” (Ringholm, intervju 070604). Bosse Ringholm menar att det var först i och med förberedelserna för extrakongressen som EMU-frågan kom i ”skarpt läge” inom partiledningen:

> Vi hade inte så mycket skarpa diskussioner i VU och partistyrelsen, eftersom vi hade den här rådslagsverksamheten. Det var ju först i förberedelserna för extrakongressen, när vi bestämde oss för att ha extrakongress, som vi egentligen kom med de skarpa besluten (Ringholm, intervju 070604).

Både Stjernkvist och Ringholm anser således att rådslaget var av stor betydelse för hur partiet valde att gå vidare med EMU-frågan. Lars Stjernkvist förklarade sig också vara nöjd med att man sålt 25.000 exemplar av studiematerialet, och att 90 procent av alla s-föreningar haft *någon form* av aktivitet kring EMU-frågan (AiP nr. 1, 000110).

Verkställande utskottet behandlade EMU-frågan vid två möten i januari. Efter det första, den 7 januari, offentliggjordes inte något beslut från VU. Bertil Jonsson, ordförande i LO, och Metallbasen Göran Johnsson indikerade dock för medierna att det lutade åt ett ”ja, men senare” (t.ex. DN 000108). Veckan därefter kom det offentliga beskedet, ja till EMU med de

två förbehållen, vilket skedde vid en presskonferens där VU representerades av Göran Persson, partisekreterare Lars Stjernkvist, finansminister Bosse Ringholm och utrikesminister Anna Lindh (AiP nr. 2, 000117). Att regeringspartiets ledning ”äntligen” – som många i såväl den allmänna politiska debatten, som en del partimedlemmar såg på saken – hade bestämt sin hållning i frågan var en viktig markering och nödvändig för frågans fortsatta avgörande, vilket *Sydsvenskans* Olle Lönnaeus tydligt gav en bild av:

> [T]rots att frågan i högsta grad rör hela folket riktas allt strålkastarljus mot ett enda parti: socialdemokraterna. Varför är det så viktigt vad sossarna tycker om EMU? För att partiets hantering av frågan blir avgörande för om och när Sverige går med. Vänsterpartiet, miljöpartiet och centern har sedan länge sagt nej till valutaunionen. Moderaterna och folkpartiet säger ja. Kristdemokraterna tvekar. Det stora regeringspartiets vägval blir därmed avgörande för hela landet (SDS 000115).

Kritik mot beslutet, vilket uttrycktes av främst ledande EMU-kritiker inom socialdemokratin, gavs också stort utrymme i den offentliga debatten: ett öppet brev till Persson, skrivet av tre socialdemokratiska redaktörer och publicerat i tre socialdemokratiska dagstidningar, återgavs i bl.a. *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* (000118).

Sammanfattningsvis så ledde framför allt de större utspelen från partiledningen, Perssons ja-markering i *Financial Times* samt VU-beslutet, till direkta återkopplingar genom att partimedlemmar gick ut i debatten och kommenterade eller förhöll sig till dessa. Det blev sedan, i sin tur, återkopplingar mellan många av de inlägg som gjordes, i vilka skribenterna bemötte varandras argument i frågan. Det fanns även aktiva försök från partiledningens sida att öppna för återkoppling från partimedlemmarna genom studiecirklar och rådslag.[112] Denna återkoppling, sett till antalet

[112] Ledningen för kvinnoförbundet valde att ordna medlemsomröstning om EMU, för att ge sina medlemmar möjlighet till återkoppling i frågan. Bakgrunden var att många S-kvinnor hade uppfattat det som att det saknade betydelse hur de ställde sig i EU-frågan. Omröstningen, som ägde rum den 17-20 januari 2000, resulterade i ett nej med två-tredjedels majoritet. Frågan gällde ett ja eller nej nu, dvs. linjen ”ja, senare” fanns inte med. Av de omkring 15 000 medlemmarna deltog endast 24 procent i medlemsomröstningen. Kritik riktades mot att omröstningen var lagd så pass sent att VU hann före med sitt ställningstagande, vilket förmodligen bidrog till

deltagare, blev begränsad. Graden av offentlighet, såväl partiintern som extern, samt återkoppling var dock sammantaget hög under den här perioden.

Rättfärdigande

I *Financial Times*-intervjun rättfärdigade Persson inte varför han ansåg att partiet – och, i förlängningen, Sverige – borde säga ”ja, nu eller ja, senare”, och varför han bedömde det som omöjligt att på sikt stå utanför EMU. Bara en månad tidigare sade Persson i en intervju med Erik Fichtelius att han ännu inte hade bestämt sig, och att han inte ämnade göra det förrän ”nån gång bortåt jultid” (991018). I en annan intervju med Fichtelius, en knapp månad före extrakongressen (000225), konstaterade Persson att det var ett ”ja lite senare” som gällde. Om EMU-projektet under tiden skulle gå alldeles på tok, så skulle Sverige i ett sådant läge ”självklart inte [gå] med”: ”det är ett ja som ger oss ytterligare rådrum” (Fichtelius utskrift, intervju 000225).

I ett PM skrivet av Pär Nuder för Göran Persson, strax efter *Financial Times*-intervjun (odaterat), angavs två skäl för att exkludera ”ett principiellt nej”: ”ett sakligt, ett taktiskt”. Det sakliga skälet var följande:

> Ett principiellt nej skulle äventyra hela vårt EU-medlemskap och på sikt våra uppnådda ekonomiska konsekvenser [sic]. Det skulle kunna få stora konsekvenser för övriga Europa; inte minst för våra brittiska partivänner, som har en betydligt svårare EU/EMU-situation än vi trots allt har (Nuder, PM odaterat).

Det kommande ordförandeskapet i EU var en viktig faktor att ta hänsyn till: ”det kräver en mer EU-positiv hållning i största allmänhet, inkl en mer öppen och positivt, prövande hållning till EMU” (ibid.). Det taktiska skälet till uttalandet i *Financial Times* var:

---

det låga valdeltagandet. Kvinnoförbundets ordförande Inger Segelström anser dock inte att det fanns något strategiskt skäl för partiledningen att gå ut med sitt ställningstagande innan kvinnoförbundets omröstning (intervju 080828). Ett resultat av omröstningen blev att kvinnoförbundet bestämde sig för att driva frågan om folkomröstning på extrakongressen (AiP nr. 3, 000131).

> Jag [Göran Persson] ville inför kongressen i mars s a s trycka ihop extremerna inom partiet. Genom att exkludera det principiella nejet, måste kompromissen på kongressen hamna någonstans mellan ”ja omedelbart” och ”ja, men först senare när det och det är uppnått…”. Jag inbillar mig att vi ganska snart kommer att rangera ut ”ja omedelbart”, när vi tar ställning i VU/PS i januari (Nuder, PM odaterat).

Dessa skäl har endast i mindre utsträckning med själva sakfrågan att göra. Visserligen anges det att ett principiellt nej på sikt kan få ekonomiska konsekvenser för Sverige, men omsorgen om EU-medlemskapet och hänsynen till partivännerna i Storbritannien kan utifrån denna framställning tolkas som lika viktiga i fråga om det ”sakliga skälet”. Det partitaktiska skälet diskuteras vidare i *övertala*-avsnittet.

Av de i PM:et angivna skälen användes i viss mån de som relaterade till konsekvenser för ekonomi och EU-medlemskap i den offentliga debatten, men först något senare. Göran Persson gav, som framgick ovan, inga offentliga rättfärdiganden för ”ja nu eller senare” vid den här tiden. Det går inte att bortse från retorikens betydelse i den nya formuleringen: vad är egentligen skillnaden mellan att säga ”ja, senare” och ”nej, nu”? Utifrån PM:et kan vi dra slutsatsen att skillnaden är att Persson ville ha bort nej-alternativet. I den då pågående debatten kan det dock ha varit oklart. Finansminister Ringholm, som själv förespråkade en fortsatt ”vänta och se”-linje, menade att det bara handlade om en gradskillnad (SvD 991127).

Tvärtemot den kritik som förekom från en del håll om att Persson borde ha låtit bli att uttala sig om EMU-frågan under pågående rådslag, menade andra partimedlemmar att partiledningen behövde vara *tydligare i rättfärdigandet* av sin syn på frågan vid tiden före VU:s beslut, för att lägga grunden för en meningsfull debatt inom partiet:

> Vi saknar partiledningens och statsrådens åsikter i debatten. […] [P]olitiskt ledarskap förutsätter en öppen åsiktsframställning och […] att den politiska debatten [drivs] genom ett offentligt ställningstagande. Vi i studiecirkeln kan inte se att man på något sätt ”tvångsleder” partimedlemmarnas åsikter åt något visst håll om förtroendevalda partiföreträdare framför sin mening offentligt. Tvärtom, en fråga av denna rang måste debatteras offentligt och debatt kan endast

uppstå om debattdeltagarnas åsikter är kända (rådslagssvar, Valle s-förening).

Om Persson och Ringholm initialt var otydliga vad gällde att rättfärdiga sina EMU-ställningstaganden under den här perioden, så var inläggen på *DN Debatt*, som nämndes tidigare, desto tydligare. Inlägget av de skånska socialdemokraterna som uppmanade till ett fortsatt nej till EMU får illustrera (DN 991125). Bakom detta stod bl.a. riksdagsledamöterna Morgan Johansson och Johnny Ahlqvist, kommunalrådet Margareta Dovsjö från Lund samt Heléne Svensson (senare Fritzon), kommunalråd från Kristianstad och även partistyrelseledamot. De pekade på att de såg ”tunga argument för EMU”. Hit hörde att en stor valuta är svårare att spekulera i, att handel och turism kan underlättas, samt att en eventuellt ökad priskonkurrens kan följa av att det blir lättare att jämföra priser. Skälen att ändå inte binda sig vid ett ja på den kommande kongressen övervägde emellertid, enligt artikelförfattarna:

> Vi anser att det finns en rad frågor som är avgörande för landets långsiktiga välstånd, men som ännu inte kan besvaras. Det gäller för det första frågan om hur Europeiska centralbanken (ECB) skulle ta hänsyn till konjunkturläget i ett litet, exportberoende land vars näringslivs affärer ofta görs upp i dollar. Risken är uppenbar att penningpolitiken utformas efter de stora ländernas behov, och att andra länder får sitta emellan (M. Johansson m.fl., DN 991125).

Vidare ansåg artikelförfattarna att det fanns alltför stora oklarheter kring följderna av den gemensamma penningpolitiken för tillväxt och sysselsättning:

> För det andra gäller det frågan om hur Europeiska centralbanken ser på avvägningen mellan tillväxt och inflation. Ingen förespråkar en släpphänt och inflationsdrivande penningpolitik. Däremot är det ett känt faktum att man med en dåligt avvägd penningpolitik och en överdriven inflationsskräck kan medverka till att tillväxten och sysselsättningen blir sämre än vad de annars skulle ha blivit (M. Johansson m.fl., DN 991125).

De skånska socialdemokrater som undertecknat debattinlägget rättfärdigade därmed tydligt varför de ansåg att partiet inte borde binda sig vid ett ja på extrakongressen. De tog också upp fördelar med projektet, vilka vägdes mot de nackdelar de såg med ett ja vid den här tidpunkten. Artikelförfattarna diskuterade dessutom vad de ansåg krävdes för ett eventuellt medlemskap längre fram: socialdemokraterna måste ”fortsätta att arbeta offensivt för en omläggning av EU:s ekonomiska politik. Det förutsätter, anser vi, en inriktning på tillväxt och ökad sysselsättning, och därmed också en förändring i ECB:s instruktion i den riktningen” (DN 991125).

De olika inlägg som gjordes på *DN Debatt* var samtliga tydliga i rättfärdigandet av ståndpunkt, dvs. varför de olika skribenterna förespråkade ett ja eller nej till EMU. Däremot var de av skiftande karaktär i fråga om förekomsten av vägande resonemang. Få gav prov på så pass långtgående vägande resonemang som det här citerade inlägget av de skånska socialdemokraterna.

Av de svar som kom in via rådslaget var en tredjedel (54 svar) positiva till medlemskap i EMU, av skiftande nyanser: allt från att Sverige omedelbart bör gå med till ”ja, men inte genast”. En del ville t.ex. att frågan om buffertfonder först skulle utredas, eller att ett medlemskap skulle bli aktuellt först efter att vissa uppställda förbehåll var uppfyllda. Nej-svaren (27 svar) varierade på liknande sätt mellan ”nej, aldrig” till ”nej nu”, men att man kunde tänka sig en omprövning längre fram. Ungefär lika många föredrog alternativet att fortsätta avvakta i frågan, medan 24 svar var oklara i synen på om Sverige bör gå med eller inte, alternativt tog inte ställning i den frågan. Därutöver fanns 20 svar av blandad natur, dvs. där de som stod bakom svaret uttryckte olika uppfattningar om ett svenskt EMU-medlemskap.

Tabell 6.2 Rådslaget. Inställning till EMU-medlemskap.[113]

Bör Sverige ansluta sig till EMU?	Antal svar
Ja	54
Nej	27
Avvakta	25
Oklart/tar ej ställning	24
Blandat	20
Totalt	150

En del av svaren är mycket kortfattade, men de flesta valde att vara relativt utförliga, och att *rättfärdiga*[114] sin syn på de olika delfrågorna, och framför allt, på den övergripande frågan om hur Sverige skulle ställa sig till medlemskap. Bland dem som förordade ett ja till EMU, fanns inflytandeargumentet ofta med: ”Jag tror att Sveriges representanter i ministerrådet och parlamentet kan agera med en helt annan tyngd i förslag och frågor som vi tycker är viktiga om vi är med i EMU, fullvärdig medlem i EU alltså” (Kerstin Krona, Karlskoga), likaså: ”EMU är ett politiskt projekt som går att påverka. Åt vilket håll EMU utvecklas bestämmer framförallt de länder som är medlemmar. Därför tror vi att Sverige skulle vinna på att vara medlem” (Högskole- och studentföreningarna GSHF, HSSK, Spartacus samt Blekinge SSU-distrikt).

Bland nej-sägarna varierade argumenten som låg till grund för rättfärdigandet något mer. Jan Wikman från Nacka rättfärdigade sin rekommendation till ett nej för överskådlig framtid på följande sätt:

[113] Indelningen i tabellen bygger på min tolkning. Några av fallen kunde tolkas som hemmahörande i två olika kategorier. Ett exempel på detta är svaret från Nybro arbetarekommun, som ansåg att: ”Principen är att vi måste gå med i EMU, men att vi avvaktar tills vi vet svaren på viktiga frågor som avgör om det gagnar Sverige och Europa”. Detta svar uttrycker en i grunden positiv syn, samtidigt som man föredrar att avvakta ytterligare ett tag. Jag har tolkat det som ”avvakta”, då det enligt min mening är det överordnade i svaret.

[114] Frågorna var uppbyggda för en diskussion av både för- och nackdelar, vilket kan ha bidragit till att många rådslagsdeltagare gav svar som återspeglade ett vägande resonemang, utöver att tydligt rättfärdiga sina ställningstaganden.

> Med hänsyn till att euron är en ny och oprövad valuta inom ett dåligt fungerande (icke-optimalt) valutaområde, som saknar effektiva möjligheter till centrala inkomstöverföringar, växelkursjusteringar och geografisk rörlighet, finns det för arbetarrörelsen starka skäl att oroa sig över ökad arbetslöshet […].

ECB:s konstruktion kommenterades av många. För bland annat SSU Byggnads i Göteborg var det ”framför allt demokratiproblemet” som låg till grund för ett nej tills vidare: ”den sex man starka direktionen för Europeiska Centralbanken (ECB) [står] i praktiken […] bortom all kontroll av folkvalda representanter”, vilket är ”mycket tvivelaktigt ur en demokratisk synvinkel”.

I samband med VU:s beslut om hållning i EMU-frågan i mitten av januari, rättfärdigade Persson tydligt varför han och övriga VU-ledamöter i enighet förespråkade ett ja inför extrakongressen. Det tyngsta argumentet för EMU, förklarade Persson då, var att skydda Sverige från valutaspekulation (AiP nr. 2, 000117) – ett argument som för övrigt inte alls nämndes i det tidigare refererade PM:et från november 1999. Partiledningen förklarade också, i samband med med VU-beslutet, att ett svenskt medlemskap på sikt skulle bidra till såväl ökad välfärd som lägre arbetslöshet. Argumentet att ett utanförskap leder till minskat inflytande i EU menade Persson vara överdrivet. I PM:et från november stod det dock att ett nej kunde ”äventyra hela vårt EU-medlemskap”, vilket även kan antas syfta på Sveriges möjligheter att vara med och utöva inflytande inom EU.

Göran Persson konstaterade, vid presentationen av VU-beslutet, att det finns ”saker som vi inte gillar helt och fullt med EMU idag” (AiP nr. 2, 000117). Att Persson talade om att tillsätta en utredning om buffertfonder indikerade att risk för s.k. asymmetrisk chock var en av de mindre tilltalande aspekterna. En annan mindre god egenskap var ECB:s konstruktion, som behövde få en ”bättre demokratisk förankring”, vilket VU menade att socialdemokraterna tillsammans med sina broderpartier i Europa borde arbeta för (AiP nr. 2, 000117). Persson påpekade även att EMU driver EU i en federalistisk riktning vilket han själv så länge hade som huvudskäl för sin tvekan till projektet. Detta faktum, samt ECB:s demokratiska brister till trots, framhöll han att avvägningen gentemot risken att Sverige återigen kan komma att utsättas för valutaspekulation slutade på plus (se t.ex. DN 000115). Härigenom togs således även några av nackdelarna med EMU

upp i samband med presentationen av VU:s hållning, som därmed uppvisade en sammanlagt hög grad av rättfärdigande.

I Göran Perssons inledningsanförande på extrakongressen i mars byggde rättfärdigandet av ett ja på samma grunder som i motiveringen av VU:s beslut, om än i mer generella termer. Persson förklarade för kongressen att: ”Jag har blivit övertygad om att EMU är det bästa skyddet och den största demokratiska motvikten som Sverige idag kan få tillgång till mot växande globala marknadskrafter” (Protokoll, kongress år 2000, s. 11). Persson räknade upp EMU-frågan som ett av de verkligt stora val partiet har stått inför på en kongress: 1917 var det valet mellan en reformistisk eller en kommunistisk väg, 1932 gällde valet folkhemspolitiken eller ”att förstatligande skulle genomsyra partiets politik och agitation” och 1994 gällde det medlemskapet i EU[115]:

> Nu står vi inför ett nytt vägval. Jag har själv tvekat. Jag har vägt för- och nackdelar mot varandra. Jag har många gånger tyckt att nackdelarna är fler än fördelarna. Men när jag nu väger samman flera års samtal med partivänner, fackliga företrädare och tusentals människor runtom i Sverige, när jag summerar diskussioner jag har haft med kolleger och vänner i de andra europeiska länderna, när jag väger riskerna med ett utanförskap mot riskerna med att vara medlemmar i valutaunionen – då är jag övertygad om att vi bör gå med (Protokoll, kongress år 2000, s. 11).

Sammanfattningsvis, dröjde det således något innan Göran Persson tydligt rättfärdigade varför han hade svängt från en avvaktande och skeptisk hållning i EMU-frågan, till ett ja. Först i samband med VU-beslutet rättfärdigade VU kollektivt varför Sverige borde säga ja till EMU, men med två villkor. Enstaka personer ur VU hade gjort olika ställningstaganden dessförinnan. I samband med VU:s rättfärdigande gavs prov på vägande resonemang, då både fördelar och nackdelar med EMU togs upp. Skydd mot internationell valutaspekulation var huvudargumentet för VU, men även

[115] Även ”Framstegens politik” 1956, hur man skulle ”utnyttja den tekniska och vetenskapliga utvecklingen i framåtskridandets tjänst”, samt jämställdheten och arbetslivets reformering på kongressen 1972 hör till de stora valen, enligt Perssons tal.

ökade möjligheter att på sikt bekämpa arbetslösheten och bevara välfärden ansågs viktiga.

Många EMU-motståndare hade exakt motsatt syn på konsekvenserna för framför allt arbetslösheten. EMU framställdes inte sällan som ett nyliberalt projekt, och därmed ett hot mot ”traditionellt socialdemokratisk” politik (AiP nr. 1, 000110). Inflationsprioriteringen ansågs vara ett hot mot sysselsättningen och arbetstagarna, som får ”ta smällen med sänkta löner och försämrad arbetsrätt” vid ekonomisk nedgång, när man inte längre kan använda sig av växelkursmekanismen (AiP nr. 2, 000117). Under den här perioden rättfärdigade många EMU-motståndare även sin syn med argument om de negativa demokratiska konsekvenserna av ett medlemskap. Många förespråkare ”erkände” att ECB:s konstruktion var odemokratisk, medan andra förespråkare menade att det inte var någon egentlig skillnad mellan ECB och riksbanken i det avseendet.

Respekt

Det riktades, som tidigare har framgått, kritik mot Göran Persson från en del partimedlemmar, som menade att han genom sitt uttalande i *Financial Times* inte visade respekt för rådslagsprocessen:

> Att vår partiordförande har en åsikt om EMU är självklart. Men att han under pågående diskussioner och cirkelverksamhet går ut och tar ställning för en sida finner jag synnerligen olämpligt. […] Att ta sig tid som medlem och diskutera en viktig fråga och samtidigt få höra svaret på den innan vi själva kommit fram till något är ett hån, ett uttryck för förakt mot hela den cirkelverksamhet som trots allt bedrivits (rådslagssvar, Johan Holmgren, Huvudsta).

> Det märks på det svala intresset för studiecirkeln, gällande valutaunionen […]. Uppgivenheten förstärks naturligtvis när ledande partimedlemmar säger att man bara kan säga JA nu eller JA sedan, till valutaunionen (rådslagssvar, Upphärads s-förening).

Att Göran Persson gick in i debatten under rådslaget menade en del av deltagarna, såväl som andra partimedlemmar, riskerade en partiledareffekt: medlemmar som bestämde sig utifrån partiledarens ställningstagande, sna-

rare än efter egen uppfattning. Som tidigare framgått skiftade dock uppfattningarna bland partimedlemmarna, om hur och när partiledningen borde gå in i debatten och uttrycka sin åsikt i frågan.

I samband med VU:s beslut om ett ja till EMU, skrev *Aktuellt i Politiken* att: ”Göran Persson sade sig ha full respekt för EMU-kritikerna inom partiet, vilka återfinns ända upp i regeringen. Men han tror inte att EMU-debatten kommer att ha samma sprängkraft som frågan om ett EU-medlemskap hade” (AiP nr. 2, 000117). Motståndarnas reaktioner visade att de såg annorlunda på saken. I *Dala Demokraten*, *Norrländska Socialdemokraten* samt *Länstidningen* i Östersund, publicerades ett öppet brev till Persson, undertecknat av Göran Greider (chefredaktör, DD), Lotta Gröning Degerlund (politisk chefredaktör, NSD) och Peter Swedenmark (politisk chefredaktör, LT). Författarna av brevet skrev att: ”Vi socialdemokratiska EU-kritiker och EMU-motståndare känner oss trampade på. Det är inte första gången vi blir överkörda inom partiet, men den här gången är det värre än vanligt”:

> [E]fter VU:s enhälliga beslut i EMU-frågan och de argument du framhöll på presskonferensen förstår vi att fotfolkets åsikter inte hade någon som helst betydelse. Det kändes som du bara väntat in rätt tillfälle, det kändes som om du lurat oss alla! Dörren till socialdemokratiska EU-kritiker och EMU-motståndare slängdes obönhörligen igen! […] Med den entusiasm som du visade under presskonferensen i förra veckan då du presenterade det enhälliga beslutet från partiets verkställande utskott – VU – i EMU-frågan avslöjades att allt tal om en demokratisk process varit en teaterföreställning. Det fanns ingen diplomati och du visade inte kritikerna ens ett minimum av respekt (NSD 000117).

Greider, Gröning Degerlund och Swedenmark kände sig lurade av Perssons agerande och menade att detta visade på bristande respekt mot EMU-motståndarna. Även bland andra ledande socialdemokrater på nej-sidan riktades kritik mot hur VU-beslutet framställdes. En av dem var Sören Wibe, som talade om en ”katastrof för partiet” (AiP nr. 2, 000117). Enligt respektdimensionen visade motståndarna genom *sina* uttalanden brist på respekt för Göran Persson och VU. I samband med presskonferensen om VU-beslutet togs dessutom även nackdelar med EMU-projektet upp, eller som Persson uttryckte det, ”saker som vi inte gillar helt och fullt med EMU

idag" (AiP nr. 2, 000117). Detta framgick inte i det öppna brevet till Persson.

Däremot var svängningen över till ett ja relativt plötslig och säkerligen överraskande för många på nej-sidan. Efter flera år av ambivalens, med en lutning åt vad som kunde uppfattas som ett nej – där risken för ökad överstatlighet utgjorde "paradargumentet" – satte Persson ned foten i ett ja. Denna för en del något oväntade positionsändring bidrog till att EMU-motståndare kände sig "lurade". Synen på Perssons ja lokalt kan illustreras av Gunnar Jönsson, AK-ordförande i Lund (själv positiv till EMU): "det var en viss förundran, han hade uttalat sig ganska negativt innan under ganska lång tid, en omsvängning som man uppfattar, i alla fall utifrån, kom under ganska kort tid" (intervju 070830).

På extrakongressen gav Persson uttryck för respekt för partiets EU- och EMU-kritiska medlemmar, och några av deras argument, i sitt inledningsanförande:

> Jag förstår också dem som är kritiska, som tycker att EU inte ska bry sig om än det ena, än det andra. Jag förstår er som är oroade över den europeiska centralbankens demokratiska legitimitet. Jag inte bara förstår er, jag kan i stora stycken hålla med er (Protokoll, kongress år 2000, s. 10).

I den övriga debatten utgör SSU-debattinläggen exempel på uttryck för avsaknad av respekt, då både motståndare och förespråkare beskrev den andra partens argument i termer av "illusioner" (snarare än "riktiga" argument). Förespråkarna menade att: "Argumentet att den svenska Riksbanken idag fattar självständiga beslut är en illusion" (DN 991221), medan motståndarna, å sin sida, uttryckte att: "Det är en svår illusion att tro att vi annat än marginellt kan påverka EMU i socialdemokratisk riktning" (DN 000107). Dessutom pekade motståndarna på att den ökade tillväxten och det stigande välståndet som förekommer i debatten som argument för EMU, enbart är "ansvarslösa löften av dem som är förblindade av projektet" (ibid.).

I rådslaget var materialet uppbyggt för en diskussion av både för- och nackdelar, vilket kan ha bidragit till, utöver att många rådslagsdeltagare gav svar som återspeglade ett vägande resonemang, ett ökat utrymme för förståelse av och respekt för andras argument. Ett exempel på detta är följande:

> Den europeiska centralbanken, ECB, innebär ett demokratiskt underskott, utan tvekan, och här behövs reformer där politiken styr, inte ekonomin. Å andra sidan måste man förstå att länderna i sina beslut till ECB lagt hårda ramar eftersom politikerna gång på gång hjälpt till att tända inflationsbrasan (rådslagssvar, Kista socialdemokratiska områdesförening).

Svaren var dock mycket skiftande med avseende på graden av respekt. Ett uttryck för bristande respekt för motpartens argument illustreras av följande inlägg: ”Tron att EMU är ett bålverk mot en ohämmad kapitalism och att EMU gör det lättare att hävda socialdemokratisk välfärdspolitik, grundar sig på *naivt önsketänkande* och har föga med verkligheten att skaffa” (min kursivering; Onsdagsklubbens studiecirkel, veteranförening inom Stockholms AK). Att använda argumentet om att EMU leder till växlingsförenklingar, betecknade ett annat svar som ett ”pseudoargument”, ”av sådan vikt att det [inte] ens borde nämnas i debatten” (Markbacken/Hjärsta s-förening, Örebro).

Sammanfattningvis uttryckte partiledningen genom Göran Persson respekt för de socialdemokrater som förespråkade ett nej till EMU vid presentationen av VU:s beslut, samt vid extrakongressen. Trots detta ansåg en del EMU-motståndare att partiledningens agerande i frågan visade på bristande respekt för dem. De menade att den process som föregått VU:s beslut i frågan enbart hade varit ett spel för gallerierna. EMU-motståndarnas reaktioner gav därigenom uttryck för bristande respekt för *partiledningens* ställninsgtagande.

Övertala

Göran Perssons uttalande i november och VU:s beslut i januari var ett sätt att begränsa debatten om EMU inom partiet. Agerandet att utesluta ett principiellt nej och ett omedelbart ja berodde, enligt Pär Nuders PM till Göran Persson i november 1999, delvis på att man önskade ”trycka ihop extremerna inom partiet”. Detta taktiska skäl hade sin grund i vad som ”höll på att hända inför kongressen”. Två linjer var på väg att mobiliseras, en kring *Aftonbladet* som förespråkade ett omedelbart ja, och en annan

kring ett antal chefredaktörer för socialdemokratiska tidningar,[116] vilka förespråkade ett definitivt nej (Nuder, PM, odaterat). Att få bort ytterligheterna i debatten tydde således på en strävan efter viss *pacificering* och en balanserad *politiseringsnivå*. Partiledningen ville med andra ord inte att EMU skulle utvecklas till alltför mycket av en stridsfråga inom partiet inför extrakongressen.

Att ställa upp kriterier för ett medlemskap var ett sätt att *villkora förankringen*. På så sätt kunde partiledningen behålla ett stort mått av handlingsfrihet i frågan. I PM:et från november framhålls vikten av att vårda ”handlingsfrihetslinjen” (Nuder, PM, odaterat). Att partiledningen, och främst Göran Persson, önskade ett stort mått av handlingsfrihet i frågan framkommer i flera olika sammanhang. I en intervju med Erik Fichtelius strax innan extrakongressen (000225) förklarade Persson att det ”ja, senare” som partiledningen sökte förankra var ett sätt att skapa ”ytterligare rådrum”. I en annan intervju med Fichtelius, innan intervjun i *Financial Times*, resonerade Persson i termer av att ett ja, med positiv respektive negativ underton, var troligt: ”Men ingen formulerad på ett sånt sätt att vi binder tidpunkten för att låsa fast det” (Fichtelius utskrift, intervju 991018). Pär Nuder förklarar bakgrunden till extrakongressen som en idé om att skapa handlingsfrihet, och ge Persson ett mandat som han kunde använda om han ville – men också låta bli att använda, om han så önskade:

> Extrakongressen var ett uttryck för att skapa handlingsfrihet, *inte* för att prompt bestämma linjen. Den skapade ett mandat och ett handlingsutrymme som kunde utnyttjas, vilket också skedde, men minst likaväl inte kunde ha utnyttjats, när väl kongressen var (Nuder, intervju 080226).

Göran Perssons önskan om att behålla ett relativt stort mått av handlingsfrihet, såväl före som efter ett eventuellt kongressbeslut, kan ses som en indikation på att han – och partiledningen – i detta skede inte strävade efter en alltför stark förankring av frågan. En sådan skulle riskera att binda upp partiledningen för ett visst fortsatt agerande. Valet att formulera ett ja med

[116] Dessa var: Jan G. Andersson, Östra Småland; Göran Greider, Dala Demokraten; Lotta Gröning Degerlund, Norrländska Socialdemokraten; Kennet Lutti, Arbetarbladet och Peter Swedenmark, Länstidningen i Östersund (Nuder 2008:137).

villkor kunde dessutom ha fördelen att öka möjligheterna för att erhålla stöd från partimedlemmar som var skeptiska eller osäkra.

Persson hade tidigare framfört att han egentligen inte ville ha en folkomröstning om EMU, en syn som även t.ex. Erik Åsbrink hade uttryckt under sin tid som finansminister. Att ”ge efter” för kravet på en folkomröstning för att få med sig kongressombuden på ”ja, senare”-linjen var dock ett pris partiledningen ansåg vara värt att betala:

> Ännu på socialdemokraternas extra partikongress i mars 2000 utmärktes diskussionen av osäkerhet. Så även om vi i partiledningen var fortsatt skeptiska till folkomröstning i EMU-frågan, blev den nödvändig för att få kongressen att sluta upp bakom ett ”ja” till EMU. Formeln blev enkel: uttala ett ja, acceptera en folkomröstning, ställ upp kriterier för när socialdemokraterna vill att Sverige inför euron och genomför folkomröstningen när kriterierna är uppfyllda (Persson 2007:362).

Kongressbeslutet om folkomröstning innebar även att EMU-motståndarna ”vävdes in”, dvs. gjordes delaktiga i, den fortsatta processen inom partiet (*pacificering*). Dessutom löste folkomröstning ett problem: man slapp att i en vanlig valrörelse hamna i konflikt med de egna partikamraterna (Fichtelius utskrift, intervju 000225). Göran Persson var noga med att framhålla att extrakongressen inte var en EMU-kongress: det var inte ”en kongress som enbart handlar om EMU, där vi ska välja ombud ute i arbetarekommunerna som deklarerar att dom är för eller emot, utan här handlar det om att ha en mellankongress som diskuterar socialdemokratisk politik på bredden” (Fichtelius utskrift, intervju 990220). Agerandet kring och upplägget av partikongressen, både vad gällde att se till att inte enbart förklara den vara en EMU-kongress, till att ”skala bort” extrempositionerna och att låta frågan bli föremål för folkomröstning, var olika åtgärder för att inte låta *politiseringsnivån* bli alltför hög och i viss utsträckning bidra till pacificering. När Persson och partiledningen uteslöt ett principiellt nej, och framställde alternativet att stå utanför som en omöjlighet på sikt, gavs dessutom en bild av att medlemskap var ofrånkomligt (*neutralisering*).

Det framgick i avsnittet om *offentlighet och återkoppling*, att partisekreterare Lars Stjernkvist och Bosse Ringholm tillmätte rådslaget betydelse för VU:s ställningstagande. Två andra intervjupersoner ger en helt annan bild av rådslagets betydelse för partiledningens fortsatta hantering av frågan.

Olle Svenning anser att rådslag överlag spelar en liten roll i utformningen av partiets politik: rådslagens, liksom kongressernas, roll är främst att vara bekräftande (intervju 061115). Sören Wibe menar att ”alla sådana här rådslag är i viss mening potemkin-kulisser” (intervju 070515). Om EMU-rådslaget menar han att det var givet på förhand vad resultatet skulle bli:

> De som startar de här studiecirklarna med partiets material, är oftast de mest lojala, så jag menar, som du ropar i skogen får du svar. Hade han [Lars Stjernkvist, i egenskap av partisekreterare] velat veta vad medlemmarna tyckte, så skulle han genomfört en förutsättningslös omröstning. Min tolkning är fullständigt annorlunda, det handlar om… ledningen beslutade sig om vad man ansåg var oundvikligt, nämligen att vi måste nu gå med i EMU och det är dags att ta itu med den frågan, och då gäller det att bereda marken på lämpligt sätt, och ett lämpligt sätt är att kalla det här ett rådslag. Men det var alls inte något öppet rådslag, i den meningen att vi fick framträda lika mycket från olika sidor, och lika mycket material och så (Wibe, intervju 070515).

Om partiledningen hade velat ha ett motsatt resultat, kunde materialet ha utformats på det sättet, och ”så hade man fått exakt samma uppslutning inom partistyrelsen”, anser Wibe (intervju 070515). Han ger därmed tydligt uttryck för en syn på partiledningens sätt att hantera rådslagets utformande och de svar det genererade, i termer av ”framing” samt *tolkningsföreträde*. Det gäller såväl materialet och frågorna, som tolkningen av svaren. Jag ska återkomma till materialet, men först uppehålla mig kring frågan om partiledningens tolkning av rådslaget, och den betydelse det gavs.

Redan innan rådslaget påpekade Göran Persson i en intervju med Erik Fichtelius att de mest aktiva i partiet var mer positiva till EMU än övriga partimedlemmar (Fichtelius utskrift, intervju 990220). Det är troligt att det till stor del också var de som vanligen är mest aktiva som startade studiecirklar och skickade in svar till partistyrelsen genom rådslaget, och därigenom torde en övervikt åt ett ja vara väntad. Partiledningen torde således ha varit medveten om att resultatet inte var representativt för opinionen inom partiet överlag, vilket Bosse Ringholm också pekar på:

> [D]et kanske inte var så många från den fackliga sidan som deltog [i rådslaget]. Och det var väl en nackdel, för skepticismen var större på den fackliga sidan, både mot EU- och mot EMU-medlemskapet, bland dem som var politiskt verksamma. Och det gjorde att resultatet i rådslaget var kanske mer positivt än medlemsopinionen, t.o.m. aktiva medlemsopinionen (Ringholm, intervju 070604).

Sett till antalet svar fördelade på olika kategorier av synen på vilket ställningstagande rådslagsrespondenterna landade i (se tabell 6.2), ger en sammanslagning av ”nej” och ”avvakta” 52 svar, att jämföra med 54 svar som ställde sig positiva i olika utsträckning. Då en del såväl ja- som nej-svar även omfattade tillägg som önskan om ordentlig utredning före ett ja eller möjlighet att längre fram ompröva ett nej, skulle resultatet också ha kunnat tolkas som att en majoritet av svaren istället förespråkade en avvaktande hållning. Att den som tolkar svar onekligen har *tolkningsföreträde* i frågan är svårt att komma ifrån, men det är intressant att notera att rådslagsresultatet framhölls vara tydligt positivt. Partiledningen problematiserade inte kring alternativa tolkningar av resultatet, vilket då kunde ha varit en önskan att avvakta i EMU-frågan.

Utöver de fyra intervjupersoner som har nämnts här, är det bara ett fåtal som överhuvudtaget minns att det hölls ett rådslag om EMU, vilket tyder på att många som vid den tiden befann sig på ledande positioner inte lade så stor vikt vid det. Å andra sidan kan detta tolkas som uttryck för att rådslaget *inte* användes som ett led i en medveten *övertalningsstrategi*, eftersom personer i eller nära partiledningen då kunde antas komma ihåg det av detta skäl.

Sören Wibe uttryckte i citatet ovan att materialet för rådslaget var utformat för att generera det svar partiledningen önskade. Studieboken *Krona eller euro*, skriven av Tommy Svensson, hade redan i samband med med tidigare studiecirklar kritiserats av en del EMU-motståndare för att inte vara neutral. En del av dem som svarade på rådslaget riktade också kritik mot boken för att ge övervikt åt ja-sidans argument. ”Materialet är inte neutralt skrivet utan i en EMU-positiv andemening”, skrev Hällby s-förening i Eskilstuna samt Eskiltuna socialdemokratiska förening för EU-kritisk debatt. Sandvikens arbetarekommun tyckte ”att studiematerialet ’Krona eller Euro’ är skriven med väl stark övervikt för ett JA till EMU”. Det kritiserades också för bristande saklighet och rena felaktigheter (bl.a. av Malmös SSU-krets och Skånes SSU-distrikt)

Kritiken mot upplägget och innehållet i studieboken kan ses i termer av *tolkningsföreträde*: genom att fästa stor vikt vid vissa argument och liten vid andra, kan diskussionen riktas åt vissa bestämda håll. Liksom i fråga om tolkningen av svaren i rådslaget, är det dock oundvikligen så att den som utformar ramarna för en diskussion – i det här fallet materialet och frågorna som låg till grund för rådslaget – i praktiken alltid kan sägas ha tolkningsföreträde.

Sammanfattningsvis ville partiledningen fortsätta att hålla politiseringen på en balanserad, måttlig nivå inför kongressen, vilket gjordes genomatt ”trycka ihop extremerna inom partiet”. På så sätt hoppades den undvika att EMU utvecklades till alltför mycket av en stridsfråga. Genom att villkora ett ja behöll partiledningen stor handlingsfrihet för det fortsatta agerandet i frågan. Kongressens beslut om folkomröstning innebar att motståndarna ”vävdes in” i den fortsatta hanteringen. Den tolkning som gjordes av rådslagsresultatet samt hur detta användes i rättfärdigandet av ett ja till EMU var uttryck för tolkningsföreträde. Frågan neutraliserades genom att det förklarades omöjligt att på sikt stå utanför EMU.

Sammanfattning

Från den tidigare avvaktande hållningen, uteslöt Göran Persson i november 1999 ett definitivt nej till EMU. Ställningstagandet var därmed ett ja i någon form. Flera personer i partiledningen hade vid samma tid börjat luta åt ett ja. Partistyrelsen höll under hösten 1999 ett rådslag i EMU-frågan, vilket förde ut frågan inom partiorganisationen (*intern offentlighet*) samt gav medlemmarna möjlighet till *återkoppling*. En del partimedlemmar kritiserade Perssons uttalande i *Financial Times* för att föregripa rådslagets resultat och därmed *inte respektera* detta. Såväl ställningstagandet i november som VU-beslutet i januari blev också bemötta (*återkopplade* till) av partimedlemmar, både i *Aktuellt i Politiken* och externt, bl.a. på *DN Debatt*.

Först i samband med VU-beslutet *rättfärdigade* partiledningen tydligt varför den förespråkade ett ja. Den förhöll sig även till en del argument emot medlemskap, vilket visade på ett vägande resonemang kring frågan. De argument som anfördes överensstämde dock inte helt med den inofficiella bild som finns från argumenten i november i ett internt arbetsdokument. En del ledande EMU-motståndare kritiserade beslutet och partiledningens agerande, vilket de ansåg inte uttryckte respekt för motståndarna.

Strax före och efter Perssons intervju i *Financial Times* började allt fler i partistyrelsen förklara sig vara för EMU, och det blev allt tydligare att partiets officiella linje började röra sig mot ett ja. Partiets kritiker kände sig överkörda då partiledaren, som länge hade varit skeptisk, plötsligt pläderade för ett ja.

En del partimedlemmar kritiserade detta och menade att partiledningen borde ha väntat till efter avslutat rådslag. Kritik riktades även mot upplägget av studie- och rådslagsmaterialet, samt mot hur rådslaget tolkades och användes: allt var upplagt för det svar partiledningen ville ha, menade en del av partiets EMU-motståndare. Det kan ses i termer av *tolkningsföreträde*. Partiledningen önskade hålla *politiseringsnivån* i frågan inom vissa gränser. Det gjordes dels genom att förklara extrempositionerna som omöjliga, dels genom att framställa extrakongressen som inte enbart en EMU-kongress: kongressombuden borde därför inte väljas efter åsikt i EMU-frågan. Detta ledde också till viss *pacificering* i frågan. Partiets motståndare ”vävdes in” i kongressbeslutet genom att partiledningen tillmötesgick kravet på folkomröstning.

Genom att förklara att Sverige på sikt inte kunde stå utanför EMU, gavs en bild av att medlemskap var ofrånkomligt (*neutralisering*). Partiledningens önskan om forsatt handlingsfrihet befästes genom att ställa upp två kriterier som skulle uppfyllas innan EMU-frågan kunde underställas väljarna i folkomröstning. Den förankring som skedde kan därför beskrivas som *villkorad*, och tyder på att partiledningen i detta skede inte hade för avsikt att *övertyga* medlemmarna om EMU:s förträfflighet, men väl skjuta dem i ”rätt” riktning i frågan – med möjlighet till en senare reversering *eller* djupare förankring.

Positiv avvaktan: april 2000 – oktober 2002

Översikt

Trots att socialdemokraterna hade tagit beslut om en partiofficiell linje för ett medlemskap på extrakongressen, var EMU-frågan föga uppmärksammad under tiden därefter. Inte ens den danska folkomröstningen i september år 2000 eller de olika meningarna inom partiet om huruvida EMU skulle stå inskrivet i det nya partiprogram som skulle antas hösten 2001, manade fram någon större debattlust. När Sverige tog över ordförandeskapet i EU

den 1 januari 2001, föll frågan i än djupare dvala. Socialdemokraterna och den borgerliga oppositionen slöt inrikespolitisk borgfred under ordförandeperioden (von Sydow, intervju 070212). Besvärliga frågor lades åt sidan för att fokusera på ordförandeuppgiften. 2002 var valår och EMU-frågan uppmärksammades inte i valrörelsen, trots ansträngningar från vänsterpartiets ledare Gudrun Schyman att föra fram frågan (se t.ex. DN 020809).

Socialdemokraterna fick 39,8 procent i valet och behöll regeringsmakten (Persson 2007:322). Till den nya regeringen utsåg Göran Persson fem statsråd, som var uttalat skeptiska eller negativa till EMU: Margareta Winberg, Marita Ulvskog, Leif Pagrotsky, Lena Sommestad och Morgan Johansson. Persson själv gjorde dock strax efter valet positiva uttalanden om EMU, vilket var ett tecken på att frågan var under uppsegling för ett definitivt avgörande.

Offentlighet och återkoppling

Mellan januari och juni 2001 var Sverige för första gången ordförandeland i EU. Under det svenska ordförandeskapet låg EMU-frågan i stort sett i dvala. Björn von Sydow beskriver det på följande sätt: ”då var vi överens i regeringen och, tror jag, med den borgerliga oppositionen, vi ska inte skugga vår signal utåt i världen och vårt ordförandeskap, genom att ta upp något där nationen är splittrad. Det drar vi en tillfällighetens slöja över” (intervju 070212). Även samarbetspartierna, vänstern och miljöpartiet, vilka båda var EU-kritiska, respekterade överenskommelsen.

Danmarks folkomröstning om EMU – under en socialdemokratisk regering – uppmärksammades stort i svenska medier, men de svenska socialdemokraterna låg lågt. Finansminister Bosse Ringholm ville ”av politiska skäl” varken ”välkomna eller beklaga resultatet i Danmark” (NA 000930). Göran Persson menade att det danska nejet möjligen kunde påverka den svenska opinionen på kort sikt, men på lång sikt trodde han att sakfrågan och Sveriges förhållanden skulle vara av större betydelse för svenska folkets ställningstagande (SDS 000929).

I oktober 2001 höll Persson ett tal på Humboldt-universitetet i Berlin, med rubriken ”Europeiska utmaningar: ett svenskt perspektiv” (min översättning). Här tog han upp att de svenska socialdemokraterna ställde sig positiva till medlemskap i EMU samt frågans vikt för integrationen och behovet av ökad samordning av den ekonomiska politiken:

> The force of integration that flows from the EMU is tremendous. The demand for co-ordination of economic policy is increasing. I have for some time argued that we probably might need additional instruments within the Union in order to cope with this (http://www.whi-berlin. de/persson.htm, 080503).

EMU-frågan gavs således tyngd i detta tal, vilket hölls en dryg månad efter terrorattackerna i USA. Andra viktiga delar behandlade just kampen mot terrorismen samt EU:s ökade roll i den internationella politiken.

Utrikesminister Anna Lindh höll tal om EMU på en europeisk bankkonferens i Frankfurt, vid ungefär samma tid, den 23 november 2001. Hon uttalade här förhoppningar om att införandet av euron efter årsskiftet skulle bli en framgång, och att det skulle ”bereda vägen för ett svenskt inträde i EMU och påverka den svenska opinionen i positiv riktning. Det finns klara ekonomiska, politiska och demokratiska argument för att Sverige bör gå med”. Hon förklarade att EMU ”är en betydelsefull del av EU, en union där Sverige vill ha full politisk tyngd” (TT 011123). Storbritanniens premiärminister Tony Blair höll samma dag också ett tal om EMU, och både Lindhs och Blairs tal omskrevs i termer av ”nya öppningar för EMU-medlemskap” i *Aktuellt i Politiken* (nr. 47, 011203). Anna Lindhs tal gavs dock relativt litet uppmärksamhet i de nationella medierna (t.ex. DN 011124, GP 011124 och SDS 011125, vilka tog upp talet i korta inlägg).

Det var relativt få offentliga utspel i EMU-frågan under den här perioden. Till undantagen hörde en grupp EU-kritikers inlägg om frågans vara eller inte vara i det kommande partiprogrammet (DN 001223, mer om detta längre fram). Flera socialdemokrater, däribland Sten Berglund, Stefan Carlén och Sören Wibe, tog upp frågan om *varför* EMU hade tagits in i programmet:

> Att skriva in kravet på medlemskap i EMU i programmet kan vara en tanklöshet. Men det är också möjligt att skrivningarna är gjorda i ett medvetet syfte, till exempel som ett led i en medveten strategi för att tvinga EU-skeptikerna ur partiet (Berglund m.fl., DN 001223).

Det fanns en formell möjlighet till återkoppling på programkommissionens förslag till nytt partiprogram genom en remissrunda. I de svar som kom in argumenterade många för att ta bort skrivelsen om anslutning till EMU ur

programmet: ”För att de är mot EMU, för att socialdemokraterna är splittrade eller helt enkelt för att ett program ska vara allmänt hållet och inte knutet till dagspolitiken” (AiP nr. 30, 010806). Flera arbetarekommuner yrkade på strykning (ibid.). Den 17 augusti 2001 antog partistyrelsen förslag till nytt partiprogram, med EMU-avsnittet borttaget, efter remissvar från partidistrikten ”där en majoritet inte tyckte att frågan hörde hemma i ett partiprogram” (AiP nr. 32, 010820).

Att frågan inte hörde hemma i ett partiprogram, som ska vara mer långsiktigt hållet och inte ta upp dagsaktuella frågor, var en uppfattning som flera av intervjupersonerna, både EMU-förespråkare och EMU-motståndare, gav uttryck för. Gunnar Jönsson i Lunds AK menar att det var ”ganska självklart egentligen, att det *inte* ska vara med. Ett partiprogram ska vara långsiktigt, så egentligen var det ganska onödigt att det var med från början” (intervju 070830).

Lars Stjernkvist anser att ”man kan utifrån socialdemokratiska grundläggande värderingar komma fram till både ett ja och ett nej… men ska man då göra det till en partiprogramsfråga, där vi lägger fast ändå de grundläggande ideologiska ståndpunkterna… i detta finns en mot[sägelse], och det påpekade många som var nej-anhängare förtsås” (intervju 070118). Frågan avgjordes därmed utan någon större dramatik – det blev ett partiprogram utan ett ord om EMU (Partiprogram för Socialdemokraterna. Antaget vid partikongressen 2001).

Sammanfattningsvis gjordes således få offentliga utspel om EMU under den här perioden. Partiledningen låg lågt i frågan under såväl ordförandeperioden som inför valet 2002. Genom remissverksamhet gavs partimedlemmarna möjlighet till återkoppling på frågan om huruvida EMU skulle vara med i partiprogrammet. Remissvaren ledde till att EMU inte nämndes i det slutgiltiga nya partiprogrammet.

Rättfärdigande

Det fanns under den här perioden två händelser som gjorde Göran Persson ännu mer positivt inställd till svenskt EMU-medlemskap, och vilka stärkte hans argument i rättfärdigandet av detta. Den första händelsen var ett EU-toppmöte i Lissabon strax efter extrakongressen i mars 2000. Mötet ansågs vara ett framsteg beträffande sysselsättningsfrågan. Ledarna i det vid den här tiden till stor del ”röda” EU arbetade tydligt för sysselsättning och välfärd

som politisk motvikt till ECB:s makt över penningpolitiken. På så sätt kunde kritiken om det nyliberala EMU-projektet tonas ned (AiP nr. 12, 000327). Lars Danielsson menar att Lissabon-dagordningen, som detta toppmöte lade grunden för, spelade en viktig roll i Perssons efterhand allt mer positiva inställning till EMU: ”där såg väl Göran en ekonomisk-politisk dagordning där, så att säga, ett EMU-medlemskap passade in. Och den dagordningen är ju väldigt nordisk-socialdemokratisk i sin prägel” (Danielsson, intervju 070820).

Den andra händelsen var det svenska ordförandeskapet i EU. Erfarenheterna av detta stärkte Göran Perssons tro på det europeiska samarbetet och på de små staternas möjlighet till inflytande inom ramen för detta samarbete:

> Före det svenska ordförandeskapet i EU var jag själv osäker på om euron var bra för Sverige, men under halvåret när Sverige var ordförandeland blev EU:s politiska dimension som blixtbelyst. Vi kunde åstadkomma saker med hjälp av unionen! (Persson 2007: 362).

Statsvetaren Olof Ruin, som följde med Persson under en stor del av tiden under ordförandeskapet, anser att det ”[s]äkerligen fanns […] en ambition hos Persson att också försöka påverka opinionen i det egna landet genom de möjligheter att levandegöra EU som ordförandeskapet gav” (2002:91). Persson pratade dock om det i försiktiga termer, medan Anna Lindh gav tydligare uttryck för detta: ”Jag vill inte dölja för er det faktum att vi hoppas att använda denna period av svenskt ordförandeskap till att göra den svenska allmänheten mer entusiastisk visavi EU” (Ruin 2002:92, vilket bygger på ett uttalande av Lindh i en intervju med *National Journal* 010317).

Att det fanns en förhoppning om att använda ordförandeskapet till att påverka svenskarnas EU-syn i positiv riktning framkom i intervjuer och uttalanden av svenska regeringsrepresentanter före ordförandeperioden, även om man ville tona ned detta efteråt (Broman & Rosén 2001:205). Det fanns troligtvis förhoppningar om att en mer EU-positiv svensk opinion även skulle ställa sig mer positiv till EMU. Opinionsundersökningar utförda efter ordförandeskapet visade dock inga ordförandeeffekter, liknande de Finland och Österrike upplevde efter sina första ordförandeskap (Broman & Rosén 2001:220) – däremot blev Persson själv, vilket framgick ovan, mer övertygad om EU:s fördelar och möjligheter än han tidigare hade varit.

I den danska folkomröstningen om EMU hösten 2000 segrade nejsidan med 53 procent, mot ja-sidans 47 procent. Danskarnas nej gjorde det lättare för de svenska EMU-motståndarna att rättfärdiga ett svenskt utanförskap: Sverige riskerade inte att stå ensamt utanför under den närmsta tiden. Dessutom fanns inga konkreta tidsplaner för en folkomröstning i Storbritannien. För processen innebar Danmarks nej förmodligen att den svenska folkomröstningen sköts på framtiden – eller sett tvärtom, ett danskt ja kunde troligen ha skyndat på en svensk folkomröstning. I en intervju med Fichtelius indikerade Göran Persson före Danmarks folkomröstning att det var fullt realistiskt att hålla den svenska folkomröstningen hösten 2001.

När Persson kommenterade det danska resultatet och vad det innebar för Sveriges kommande folkomröstning, underströk han vikten av att inte stressa fram ett val (AiP nr 38, 001002). Persson ansåg att nejet berodde på en skepsis mot hela EU-projektet ”Man tycker att en överstat växer fram, att det är okänsligt och utanför demokratisk kontroll” (NA 000930). Just argumentet om risk för ökad överstatlighet var det som länge bidrog till Perssons egen tveksamhet inför EMU. Nu ansåg han emellertid att ”motmedlet” mot denna farhåga var kunskap – och därför var det viktigt med information och debatt (ibid.).

Programkommissionen som utarbetade det nya partiprogrammet hade, som framgick av föregående avsnitt, i sitt förslag inkluderat socialdemokraternas ställningstagande för ett svenskt EMU-medlemskap (Socialdemokratins program. Förslag till nytt socialdemokratiskt partiprogram, framlagt av programkommissionen 10 november 2000). Thomas Östros, ledamot i programkommissionen, rättfärdigade detta med att framhålla EU som ”det viktigaste verktyget när det gäller att skapa demokratiska motvikter, till exempel genom att skapa minimiregleringar när det gäller kapitalbeskattning” (AiP nr. 44, 001113).

Sammanfattningsvis fördes inte några nya argument fram från partiledningen, avseende skälen för svenskt EMU-medlemskap. Däremot stärktes Göran Persson i sin uppfattning om att fördelarna övervägde nackdelarna. Lissabondagordningen och erfarenheterna av det svenska ordförandeskapet i EU var starkt bidragande orsaker till detta.

Respekt

Att kongressen hade beslutat om en officiell linje för medlemskap, samtidigt som en stor andel av medlemmarna var emot EMU, ledde naturligt till frågan om hur partiledningen skulle hantera den fortsatta processen, och inte minst en kommande folkomröstningskampanj. I intervjuer i *Aktuellt i Politiken* efter extrakongressen ansåg VU-ledamoten Elvy Söderström att partiorganisationen borde arbeta för ett ja efter kongressbeslutet, medan riksdagsledamoten och EMU-motståndaren Bengt-Ola Ryttar menade att partiet borde ha både ja- och nej-kommittéer på samma sätt som i EU-omröstningen 1994. Dessa två synsätt speglade de två övergripande möjliga linjer som fanns för partiledningen.

Lars Stjernkvist beskriver sin roll som partisekreterare som uppdelad på två uppgifter, under den fas som tog vid efter partiets beslut på extrakongressen: att ”försöka förvalta partiets beslut, att försöka se till att det också blev svenska folkets beslut. Men, parallellet med det skulle jag också försöka se till att partiet gick helskinnat igenom den här processen” (intervju 070118).

Den senare diskussionen handlade om hur man skulle ”leva med det faktum att väldigt många [tyckte] annorlunda” (ibid.). Det var en svår balansgång: å ena sidan hade partiet behandlat frågan i såväl rådslag som på en extrakongress, och man borde visa respekt för kongressbeslutet. Å andra sidan skulle frågan till sist avgöras genom en folkomröstning, vilket talade för att socialdemokrater skulle kunna engagera sig på båda sidor, dvs. respekt för enskildas val.

> [Vi försökte] i alla möjliga sammanhang att slipa på formuleringar som skulle klargöra det här, att å ena sidan: vi har ett partibeslut, *men* det är fullt möjligt att som socialdemokrat också engagera sig på nej-sidan, det respekterar vi (Stjernkvist, intervju 070118).

Bosse Ringholm beskriver på liknande sätt partiledningens avvägning vid den här tiden mellan att agera efter kongressbeslutet och samtidigt göra tydligt att partimedlemmars engagemang emot EMU var fullt acceptabelt (intervju 070604). Att formuleringen om svenskt EMU-medlemskap togs bort i partiprogrammet kan delvis ses som ett uttryck för respekt för EMU-motståndarna. Det fanns dock även andra skäl till att formuleringen inte togs in: en del partimedlemmar ansåg att den sortens ställningstagande, i en

fråga som snart skulle bli föremål för folkomröstning, inte hörde hemma i ett partiprogram som väntas vara av mer långsiktig natur. Programkommissionens Thomas Östros kommenterade ändringen med:

> [V]i har lyssnat på partimedlemmarna, som hänvisat till att vi ska ha en folkomröstning om EMU. Men det här partiprogrammet ska leva länge. Då kan vi inte ha en formulering som blir helt obsolet i en folkomröstning. Och varför ska vi ha diskussion om en formfråga när vi är överens om att gå med i EMU? (AiP nr. 32, 010820)

Att ta bort EMU ur partiprogrammet visade således på respekt för att många medlemmar, av olika skäl, inte tyckte att det borde finnas med. Östros uttalande vid samma tillfälle om att ”vi är överens om att gå med i EMU” var dock märkligt med tanke på det relativt stora motstånd som fanns mot medlemskap. Även om han med detta avsåg att den partiofficiella linjen var positiv till EMU, kan det tolkas som bristande respekt för EMU-motståndarna. Göran Perssons val att ta in EMU-motståndare i den nya regeringen kan däremot ses som uttryck för respekt för dem som var av annan åsikt än den partiofficiella i frågan.

Sammanfattningsvis präglades denna period av partiledningens försök att balansera mellan det faktum att det fanns ett kongressbeslut om ja till EMU och att visa respekt för att många partimedlemmar var fortsatt skeptiska eller negativa till medlemskap.

Övertala

Genom överenskommelsen mellan regeringen och den borgerliga oppositionen att lägga besvärliga frågor åt sidan under det svenska ordförandeskapet *pacificerades* EMU-frågan i inrikespolitiken under en del av den här perioden. Under valåret 2002 var frågan också till stor del frånvarande i såväl den allmänna politiska debatten som den interna socialdemokratiska. Det var inte bara socialdemokraterna som var internt splittrade i synen på EMU, även centern och kristdemokraterna hade olika åsikter att ta hänsyn till partiinternt. Således fanns det anledning även för oppositionspartierna att inte föra fram EMU i samband med valet. Att väljarna inte hade något större intresse av EU-frågor gjorde det inte heller ”lönsamt” att ta in dem i debatten före valet.

Ordförandeskapet och förhoppningarna om en mer positiv svensk EU-opinion kan ses som ett försök att använda ordförandeskapet för att antingen *övertala* eller *övertyga* i EMU-frågan – beroende på om regeringen hoppades grunda opinionssvägningen i en djupare belysning av EU-frågorna eller genom mer av marknadsföring av EU på hemmaplan. Vilka avsikter regeringen hade i det avseendet är oklart.

De socialdemokrater som på *DN Debatt* (001223) tog upp frågan om varför EMU hade skrivits in i förslaget till nytt partiprogram – av tanklöshet eller strategiska skäl – menade med det senare att det kunde vara ett sätt att bli kvitt EMU-motståndare. Den vidare hanteringen av EMU i partiprogrammet gav emellertid inte belägg för att det fanns några sådana avsikter med formuleringen om EMU i förslaget till nytt partiprogram. Tvärtom gav partiledningens agerande vid den här tiden uttryck för en önskan om att hålla nere *politiseringsnivån* i frågan. *Sammanfattningsvis* präglades förhållningen till EMU-frågan således av låg politisering och viss pacificering fram till strax efter valet 2002.

Sammanfattning

Under den här perioden skedde ingen positionsändring – partiledningen sökte inte ändra den villkorade ja-förankringen från föregående period. EMU-frågan var till stor del vilande under det svenska EU-ordförandeskapet första halvåret 2001, samt inför valet hösten 2002. Partiledningen gjorde få utspel i frågan (*offentlighet*). Göran Perssons eget ställningstagande förstärktes dock i positiv riktning, genom erfarenheterna av ordförandeskapet samt genom arbetet med Lissabon-dagordningen, vilken fick karaktär av politisk motvikt till EMU. Några nya argument för ett svenskt medlemskap tillkom inte: partiledningens ställningstagande för EMU *rättfärdigades* med samma argument som tidigare.

Partiledningen sökte balansera mellan kongressbeslutet om ett ja till EMU och att visa *respekt* för att många partimedlemmar var skeptiska eller kritiska till detta. Efter remissbehandling (*återkoppling*) av partiets nya program, togs en formulering bort om att socialdemokraterna strävade efter EMU-medlemskap, vilken funnits i programförslaget. I det slutgiltiga partiprogrammet utelämnades EMU helt och hållet. Att formuleringen om EMU togs bort kan förklaras i termer av respekt för att många partimedlemmar reagerade mot att ha detta i partiprogrammet. Det fanns dock andra

skäl till detta än EMU-motstånd: en del partimedlemmar ansåg att en fråga som stod inför relativt snart avgörande inte hörde hemma i ett långsiktigt syftande partiprogram. Göran Persson valde att ta in fem statsråd, vilka var skeptiska eller negativa till EMU, i den nya regeringen efter valet 2002. Det gav en signal om respekt för de olika åsikterna i frågan inom partiet. *Politiseringsnivån* hölls låg under perioden och inför samt under ordförandeskapsperioden *pacificerades* EMU-frågan genom borgfreden med övriga partier.

Ett ja fullt ut: oktober 2002 – september 2003

Översikt

”EMU-frågan hade legat i dvala alltsedan den extra partikongressen 2000. Men efter valet 2002 väcktes den till liv på nytt. Och det var inte så förvånande.” Det skriver Pär Nuder i sina memoarer (2008:158). Det fanns flera anledningar till EMU-frågans uppvaknande inom det socialdemokratiska partiet hösten 2002. För det första hade övergången till den gemensamma valutan, euron, gått över förväntan i de länder som hade infört den. Flera länder stod dessutom i kö för EU-medlemskap, och på sikt anslutning till valutaunionen (Nuder 2008:158, Persson 2007:363). För det andra hade det framgångsrika svenska ordförandeskapet visat att det gick att ”åstadkomma saker med hjälp av unionen” (Persson 2007:362, jfr Nuder 2008:158). Den svenska regeringen och den socialdemokratiska partiledningen var givetvis också väl medvetna om att Sverige dessutom saknade formellt undantag från EMU (Nuder 2008: 158).

För det tredje började opinionen i Sverige att svänga i positiv riktning i frågan (Persson 2007:363, Nuder 2008:158). I maj 2002 hade de socialdemokratiska sympatisörerna som ställde sig positiva till medlemskap i EMU noterats till över 40 procent.[117] För det fjärde blev riksdagens krav på att en folkomröstning skulle hållas allt starkare, och om regeringen inte tog initiativ i frågan nu, riskerade socialdemokraterna att ”drivas in i en folkomröstning utan att vi hade kommit fram till en gemensam, uttalad uppfatt-

[117] Siffran är hämtad från SCB:s undersökning ”EMU-/eurosympatier efter partisympati 1997-2008”, http://www.scb.se/templates/tableOrChart____27385.asp (081104).

ning", enligt Persson (2007:363). Partiledningen ansåg således att det var hög tid att säga ja fullt ut till EMU.

Partistyrelsen sade med stor majoritet ja till att betrakta villkoren för svenskt EMU-medlemskap som uppfyllda i slutet av oktober 2002. Förtroenderådet kallades in och fattade samma beslut den 16 november. Därefter beslutade partiledarna om datum för när folkomröstningen skulle äga rum: den 14 september 2003, ett knappt år senare. Liksom i fråga om folkomröstningen om EU 1994, valde den socialdemokratiska partiledningen att ställa själva partiet utanför kampanjen och bilda två kommittéer inför EMU-omröstningen, en för ja och en för nej. Att förankra partiets kongressbeslut om ett ja hos de socialdemokratiska medlemmarna och väljarna var således formellt ja-kommitténs uppgift. En stor del av partiledningen ingick i denna kommitté.

Partiledningen tillsatte även en arbetsgrupp för kontakterna med LO, som den hoppades få med på ett ställningstagande för EMU. Detta ansågs betydelsefullt för att öka möjligheterna för att förankra medlemskapet hos LO-medlemmarna, där en stor andel var tveksamma eller negativa.[118] Under våren 2003 uppstod ett antal problem för partiledningen: uppgörelsen med LO sprack, de socialdemokratiska sympatisörerna blev alltmer negativa till EMU-medlemskap[119] och balansgången mellan kongressbeslutet om ett ja och öppenheten för individuella ställningstaganden i frågan blev allt svårare att hantera. Partiledningens reaktioner mot aktivt nej-engagemang hos regeringsanställda och förtroendevalda blev upprinnelsen till vad som i media blev känt som munkavledebatten.

Uppmärksamheten riktades tidvis mer mot partiledningens hantering av frågan, än mot frågan om EMU-medlemskap i sig. Folkomröstningskampanjen fick ett hastigt och tragiskt slut några dagar innan valdagen, efter mordet på utrikesminister Anna Lindh. Hon var tillsammans med Göran Persson frontfigur på den socialdemokratiska ja-sidan. Slutdebatten i TV ställdes in efter mordet och kampanjaktiviteterna avvecklades. Resultatet i folkomröstningen blev en seger för nej-sidan, med 55,9 procent av rösterna

[118] I en opinionsundersökning utförd av SKOP var 57 procent av LO-medlemmarna emot EMU i oktober 2002 (Nuder 2008:159).

[119] I maj 2003 var andelen EMU-positiva socialdemokratiska sympatisörer strax över 30 procent, den lägsta noteringen på två år. Siffrorna bygger på SCB:s undersökning "EMU-/eurosympatier efter partisympati 1997-2008", http://www.scb.se/templates/tableOrChart____27385.asp (081104).

mot ja-sidans 42 procent.[120] Av de socialdemokratiska väljarna röstade 51 procent nej och 47 procent ja (Holmberg 2004:85).

Offentlighet och återkoppling

Partistyrelsen förklarade, med bred majoritet, att den ansåg de uppställda villkoren för medlemskap vara uppfyllda vid ett möte i slutet av oktober 2002. Av 33 ledamöter förklarade sig endast tre negativa till klartecken för medlemskap (Lena Sandlin-Hedman, Luciano Astudillo och Ninel Jansson) (AiP nr. 43, 021104). Vid partistyrelsens möte beslutades det även att kampanjen inför folkomröstningen skulle skötas av stiftelser som bildades för ändamålet, dvs. inte av partiorganisationen som sådan. Partiet skulle ge pengar till de stiftelser som bildades, en för ja och en för nej. Upplägget var således detsamma som vid folkomröstningen om EU. Anders Sundström, som skulle leda ja-kommitténs arbete, påpekade att ”vi kommer inte att använda partiorganisationen som kampanjorganisation. Det är därför vi går till folkomröstning, för att partierna är delade” (AiP nr. 43, 021104). Partistyrelsen deklarerade att den ville se de båda stiftelserna öppet redovisa alla medel de fick till sitt förfogande, för att undvika en diskussion om orättvis fördelning (ibid.).

Förtroenderådet[121] kallades till ett möte den 16 november 2002 för att ta ställning till om Sverige, i enlighet med partistyrelsens bedömning, var redo för EMU. Vid förtroenderådets möte gjordes 25 inlägg, av vilka endast tre gick emot ja-linjen (av Handels ordförande Ninel Jansson, Lennart Nilsson, Skåne samt Johan Sjölander, Stockholms stad). Resultatet av mötet blev att också förtroenderådet ansåg kriterierna för att ansöka om medlemskap nu var uppfyllda. Endast fyra av sammanlagt 120 ledamöter reserverade sig mot beslutet (AiP nr. 46, 021125). Förtroenderådet tillsatte också

[120] Valdeltagandet var 82,6 procent. Siffrorna är hämtade från SCB: http://www.scb.se/templates/tableOrChart____223857.asp

[121] Förtroenderådet kan kallas in mellan kongresserna, när partiet måste fatta viktiga beslut. Partistyrelsen är högsta beslutande organ mellan kongresserna, men kan överlåta beslutanderätt åt förtroenderådet. Enligt de stadgar som antogs av partikongressen 1997 ”ska förtroenderådet sammanträda minst en gång om året de år, då kongress ej hålls, samt i övrigt på kallelse av partistyrelsen” (Verksamhetsberättelse 2001-2002, s. 143). Antalet ledamöter i förtroenderådet är 120 och är fördelade efter partidistrikt enligt samma princip som vid ordinarie kongress.

tre företrädare – Bosse Ringholm, Anna Lindh och Anders Sundström – för att tillsammans med tre LO-företrädare – Ylva Thörn (Kommunals ordförande), Göran Johnsson (Metalls ordförande) och ekonomen Dan Andersson – utgöra en arbetsgrupp som fick i uppgift att utarbeta förslag till hur man kunde säkra full sysselsättning och rättvis fördelning som EMU-medlem. Arbetsgruppen skulle bland annat undersöka möjligheten till s.k. buffertfonder, enligt finsk modell.

Såväl partistyrelsens som förtroenderådets beslut uppmärksammades som väntat stort, både i den partiinterna och externa offentligheten. Det ledde också till återkoppling från partimedlemmar. Samma dag som förtroenderådet sammanträdde, publicerade fyra ekonomer, däribland den blivande ordföranden för socialdemokraternas nej-kommitté, Sören Wibe, ett inlägg på *DN Debatt* (021116). Förutom kritik mot EMU-projektet i sig, pekade skribenterna på glappet mellan den politiska eliten och medborgarna i frågan, inte minst inom socialdemokratin: ”Socialdemokraternas partistyrelse, riksdagsgrupp och förtroenderåd är för EMU medan dess väljare är emot” (ibid.). EMU är elitens projekt, konstaterade ekonomerna. En dryg vecka därefter besvarades inlägget, om än i indirekt ton, av ett antal socialdemokrater från bl.a. VU med Anders Sundström i spetsen (mer om detta under *rättfärdigande*).

Efter förtroenderådets klartecken kunde socialdemokraterna börja förhandlingar med övriga partier om datum för folkomröstningen, och i slutet av november kunde partiledarna enas om den 14 september 2003. Persson förklarade att september var bra, eftersom det är den tid på året då svenskarna är vana att ha politiska kampanjer (AiP nr. 47, 021202). Vid årsskiftet (2002/03) bildades kampanjorganisationerna. Anders Sundström blev, som tidigare bestämt, ordförande för *Socialdemokrater för Europa*. I styrelsen ingick också flera statsråd och VU-ledamöter, bl.a. Anna Lindh, Bosse Ringholm, Thomas Östros och Pär Nuder.[122] Det var således ja-kommitténs uppgift att förvalta kongressbeslutet om ett ja och att förankra EMU-frågan i organisationen, hos medlemmar och väljare. Sören Wibe blev som väntat ordförande för *Socialdemokrater mot EMU*. Några VU-ledamöter eller statsråd satt inte med i styrelsen för nej-kommittén, men

[122] Pär Nuder och Thomas Östros satt som adjungerade i VU, inte som ledamöter, men får anses tillhöra partiledningen. Thomas Östros satt i egenskap av ordförande för partiets programkommission. Pär Nuder var efter valet 2002 samordningsminister och arbetade fortsatt nära Göran Persson.

däremot två partistyrelseledamöter, Ninel Jansson och Lena Sandlin-Hedman, båda i egenskap av vice ordförande (AiP nr. 1, 030113).

När kampanjorganisationerna var på plats centralt, började kommittéer byggas upp även regionalt och lokalt, genom vilka kampanjen fördes ut på bredden i partiorganisationen. Partidistrikten gjorde emellertid olika tolkningar av kongressbeslutet om EMU. Några tog fasta på att det fanns ett partibeslut om ja till EMU, och bildade därmed enbart ja-kommittér – nej-kommittér bildades sedan i den mån det fanns engagemang bland medlemmarna för detta. Andra valde att ställa sig neutrala, för att respektera båda sidor och det individuella valet. Exempel på det förra var Västmanlands partidistrikt och på det senare Jämtlands partidistrikt (AiP nr. 5, 030210). Även arbetarekommunerna gjorde olika tolkningar. Både Lunds och Norrköpings arbetarekommuner hade såväl ja- som nej-kommittéer, men i Norrköping var ja-kommittén i stort sett integrerad med partiorganisationen (Stjernkvist, intervju 070118). Biträdande partisekreterare Agneta Karlsson fick särskilt ansvar för att föra dialog med ja- och nej-kommittéerna, och fick därmed en central roll för återkopplingen mellan partiledningen och kampanjorganisationerna.

Allt eftersom kampanjorganisationerna började ta form och sedan påbörja sitt arbete, kom processen att belysas minst lika mycket som själva sakfrågan i de offentliga debatterna. Redan i slutet av december blev det diskussion om processen, efter ett uttalande av Göran Persson om att Sverige inte kan leva med ett nej till EMU i en Dagens Eko-intervju. Vid ett nej blir det så småningom en ny folkomröstning, konstaterade Persson (DN 021222). Uttalandet väckte kritik, främst från EMU-motståndare men även av företrädare från andra partier och politiska bedömare (DN 021224.).

Partiledningens hantering av EMU-frågan uppmärksammades stort i två olika avseenden. Det första gällde partiledningens försök till en uppgörelse med LO, vilken bedömdes som viktig för att öka möjligheterna att förankra ett ja till EMU bland LO-medlemmar. LO hade villkorat ett ja på sin kongress år 2000 med att kräva s.k. buffertfonder. Genom att avsätta 0,5 procent av det offentliga sparandet till en särskild fond, skulle Sverige klara en sysselsättningskris i händelse av ekonomiska problem, som vid ett medlemskap i EMU inte kunde mötas med valuta- eller växelkursförändringar, ändrat ränteläge eller, vilket LO ville utesluta, löneflexibilitet (Svenning 2005:262f.).

Persson hade först ställt sig positiv till buffertfonder, men arbetsgruppen som tillsatts av förtroenderådet för kontakterna mellan socialdemokra-

terna och LO bröt samman i april (Svenning 2005:264). Den socialdemokratiska partiledningen eftersträvade en blocköverskridande överenskommelse i frågan, mellan partiet, LO samt folkpartiet. Genom att tillmötesgå LO:s krav ökade folkpartiet chanserna för att uppnå målet svenskt EMU-medlemskap, samtidigt som LO fick viss garanti för att fonderna inte skulle rivas upp vid ett regeringsskifte. *Dagens Nyheter* drev i mars-april en hård kampanj mot buffertfonderna på sin ledarsida, och associerade idén till ”fondsocialism”(Svenning 2005:265). Folkpartiledaren Lars Leijonborg drog sig ur och LO förklarade sig neutralt inför EMU-omröstningen.

Det andra, med avseende på partiledningens hantering av frågan, som uppmärksammades stort under våren var det som i media blev känt som munkavledebatten. Denna hade sin grund i balansgången mellan partiets kongressbeslut om ett ja till EMU och öppenheten för partimedlemmarnas individuella ställningtaganden i frågan, deklarerat av partistyrelsen i samband med beslutet i oktober om att förklara förbehållen uppfyllda. I april gjorde näringsminister Leif Pagrotsky, tidigare nära medarbetare till Göran Persson, ett långt inlägg i den socialdemokratiska idétidskriften *Tiden* i vilket han förklarade varför han var emot EMU (Tiden nr. 2, 2003). Persson hade uppmanat nej-statsråden att ligga lågt i EMU-frågan och inte aktivt gå in i nej-kampanjen (Persson 2007:367). Artikeln i *Tiden* var visserligen inte kopplad till engagemang för nej-kommittén, men försåg nej-sidan med argument från en i debatten tung aktör. Göran Persson gjorde i ett senare nummer av *Tiden* en indirekt, men tydlig, återkoppling till Pagrotskys inlägg (Tiden nr. 3, 2003).

Ännu mer upmärksamhet än Pagrotskys *Tiden*-artikel fick ett uttalande av Göran Persson efter ett partistyrelsemöte den 25 april (Karlsson, intervju 070515, jfr Svenning 2005:267). Persson gjorde då klart att förtroendevalda och personer som arbetar för regeringen förväntades att inte aktivt engagera sig på nej-sidan. Inför Första maj-firandet uppmanade partiledningen samtliga talare att göra sitt för att söka omvända de till EMU-medlemskapet negativa medlemmarna och sympatisörerna. Kommunal- och landstingsråd uppmanades också engagera sig för ett ja inför folkomröstningen (DN 030527).

Droppen som fick bägaren att rinna över för Persson, blev då han fick vetskap om att Leif Pagrotskys och Marita Ulvskogs statssekreterare, Lotta Fogde och Gunilla Thorgren, hade engagerat sig i nej-kommittén. Detta lades fram för Persson i samband med en presskonferens på Harpsund. Persson ”exploaderade av ilska” och förklarade att de två statssekreterarna

fick välja mellan att avgå från sina jobb eller att sluta i nej-kampanjen (Danielsson, intervju 070820). Den starka reaktionen gjorde frågan än mer polariserad (ibid.). Munkavledebatt återkom i slutet av sommaren, då den främst handlade om Perssons behandling av nej-statsråden (mer om detta under *respekt* och *övertala*).

I *Aktuellt i Politiken* fanns en omfattande debatt från och med början av året, såväl i sakfrågan som om partiledningens och olika ja- och nej-aktörers agerande. Kritik mot partiledningens agerande och bakgrunden till ja-beslutet besvarades vid några tillfällen av partisekreterare Lars Stjernkvist och biträdande partisekreterare Agneta Karlsson (t.ex. AiP nr. 21, 030610). Om debattaktiviteten i *Aktuellt i Politiken* var hög i frågan, var det desto svårare att nå ut med folkbildningsinsatser till partimedlemmarna. Nya studiecirklar hölls under 2003, återigen utifrån boken *Krona eller euro*, medan nej-kampanjen använde sig av Carléns och Wibes bok. Lokalt i partiet var det på många håll svårare att få deltagare än vid EMU-cirklarna 1999 (Verksamhetsberättelse 2003-2004, s. 37; intervjuer Jönsson 070830 samt Färm 070118).

I juni konstaterade Göran Persson i en intervju med Erik Fichtelius att han äntligen fick ”tala sakfråga” (Fichtelius utskrift, intervju 030611), att fokus i debatten hade flyttat till själva EMU-frågan. Under sommaren gjordes flera stora utspel av framför allt Persson själv och Anna Lindh, bl.a. ägnade Persson sitt sommartal i Björkvik åt EMU och Lindh gjorde detsamma i sitt tal i Almedalen. Göran Persson gjorde ett gemensamt inlägg med LO:s ordförande Wanja Lundby-Wedin i *Dagens Nyheter*, där de båda uttryckte fortsatta förhoppningar om en lösning mellan facket och socialdemokraterna (DN 030713). Lösningen blev ”ett mjukt ja”, vilket Göran Persson lanserade i slutet av augusti: ett ja i folkomröstningen behövde inte betyda att Sverige skulle ansluta sig till euron den 1 januari 2006 (DN 030831). Om det bedömdes som bättre för Sverige att ansluta sig vid ett senare tillfälle, skulle riksdag och regering kunna besluta om det. Wanja Lundby-Wedin förklarade att hon personligen kände sig trygg med denna överenskommelse (Persson 2007:369).

Göran Persson slog också fast, tillsammans med Lars Leijonborg, att ett nej i folkomröstningen skulle komma att gälla till 2013 (DN 030831). Detta för att ”besvara” nej-argumentet om att man alltid kan säga ja senare. Persson ansåg själv att det först var under dessa sista veckor inför folkomröstningen som ja-sidan fick ordning på kampanjen (Persson 2007:369). Anna Lindhs utpel tillsammans med Ericsson-chefen Carl-Henric Svan-

berg fick dock stor, och för den socialdemokratiska ja-sidan huvudsakligen negativ, uppmärksamhet. I en gemensam debattartikel skrev de att det på sikt var fullt rationellt för företag att lämna Sverige vid ett nej till EMU (DN 030826). Sören Wibe och Georg Andersson tillhörde de som starkt kritiserade Lindhs inlägg tillsammans med Svanberg (DN 030831). De ansåg att hon därigenom legitimerade förtagsledarens ”hot” om att lämna Sverige vid ett nej i folkomröstningen, ett agerande de menade saknade ”motstycke i partiets historia” (DN 030831). Utspelet, som var tänkt att visa på det gemensamma intresset för ett EMU-medlemskap, för såväl storföretag som den socialdemokratiska regeringen, fick således snarast motsatt effekt än den avsedda (mer om detta i nästa avsnitt). Kampanjen avbröts i samband med mordet på Anna Lindh, och någon slutdebatt hölls därför inte.

Sammanfattningsvis var det en hög grad av offentlighet i EMU-frågan under denna period. Partistyrelsens och VU:s beslut om att förklara villkoren för medlemskap uppfyllda fick uppmärksamhet i såväl partiintern som extern offentlighet. Besluten ledde också till återkoppling från partimedlemmar, främst från EMU-motståndare. Motståndarnas inlägg gav dock, i sin tur, upphov till återkoppling från EMU-förespråkare. Tidvis skymdes partiledningens agerande i sakfrågan av fokus på försöken till uppgörelse med LO samt av munkavledebatten. Både Göran Persson och Anna Lindh höll sina sommartal om EMU. Persson gjorde inlägg tillsammans med såväl LO:s Wanja Lundby-Wedin som folkpartiets Lars Leijonborg, vilka fick stor uppmärksamhet, samt överlag positiv respons. Anna Lindhs debattartikel tillsammans med Ericsson-chefen ledde däremot till negativa reaktioner från en del EMU-motståndare. Debattaktiviteten i *Aktuellt i Politiken* var hög, medan det däremot var relativt svårt att locka partimedlemmarna till deltagande i nya studiecirklar.

Rättfärdigande

Partistyrelsen förklarade sitt beslut om att betrakta de två villkoren för svenskt EMU-medlemskap som uppfyllda, med följande formulering:

> Sverige har […] ett konjunkturläge i rimlig takt med euroområdet, en lönebildning som de senaste åren har visat sig fungera väl samt

> förutsättningar att hävda svensk konkurrenskraft och föra en aktiv ekonomisk politik (Verksamhetsberättelse 2001-2002, s. 146.)

En av de tre partistyrelseledamöter som ställde negativ till detta, Lena Sandlin-Hedman, förklarade sin reservation mot beslutet med: ”Det har inte hänt något som säger att kriterierna är mer uppfyllda idag än de var för två sedan” (AiP nr. 43, 021104). Samma dag som förtroenderådet tog sitt beslut i frågan gjorde Sören Wibe och tre andra nationalekonomer[123] ett inlägg på *DN Debatt* (021116), i vilket de pekade på nackdelarna med EMU.

> Det är en alltmer skrattretande missuppfattning att en svensk anslutning till valutaunionen EMU ger bättre ekonomisk stabilitet. Vi har redan en väl fungerande penningpolitik och mycket starkare statsfinanser än euroområdet, som är på väg in i en svår kris (DN 021116).

Ekonomerna ansåg inte heller att argumentet om risk för minskat inflytande för Sverige i EU vid ett nej var hållbart:

> När de ekonomiska argumenten tryter har det blivit vanligt att hänvisa mera allmänt till diffusa politiska argument för medlemskapet av typen att Sverige annars kommer att marginaliseras. Den historiska erfarenheten är dock att länders internationella inflytande vilar på ekonomisk styrka, hög utbildningsnivå, avancerad teknologi, skickliga diplomater och en klar politisk medvetenhet om vilka nationens intressen är (DN 021116).

Som framgick av föregående avsnitt följde ett inlägg av en grupp EMU-positiva socialdemokrater, däribland Anders Sundström, Bosse Ringholm och Anna Lindh, i samma forum (DN 021124). De rättfärdigade sitt ställningstagande för ett ja med att euron på sikt ”kan bidra till lägre räntor och på så sätt till högre sysselsättning. Högre sysselsättning ger ökad tillväxt och är en förutsättning för välfärden” (ibid.). Men:

[123] En av dem var Nils Lundgren, senare partiledare för junilistan.

> Det kanske viktigaste skälet är att vi vill vara med och påverka politiken i Europa. Vi vill vara med där besluten fattas som påverkar Sveriges medborgare. Genom att fullt ut delta i EMU kan vi vara med och påverka även valutapolitiken i Europa. Vi kan hjälpa till att utveckla EMU så att det verkligen blir den motvikt mot ohejdade marknadskrafter som vi så väl behöver (DN 021124).

Skribenterna påpekade att de ”ser såväl för- som nackdelar med euron och med ett svenskt deltagande i EMU, men vi har efter noggrant övervägande kommit till slutsatsen att fördelarna nu överväger och att Sverige bör införa euron” (ibid.). De tog inte upp några exempel på nackdelar, men gav uttryck för att sådana fanns och att de förhållit sig till dem, vilket i någon mån kan ses som ett vägande resonemang. Risken att förlora inflytande och möjlighet att påverka i såväl EU i stort, som EMU:s utveckling mer specifikt, blev partiledningens och ja-sidans främsta argument.

Vid tiden för den första munkavledebatten uttalade Göran Persson i en intervju med Erik Fichtelius (030331) att nej-sidan inte hade ”ett enda vackert argument” (Fichtelius 2007:400), vilket kan ses som motsatsen till ett vägande resonemang. Samma formulering gjordes i en intervju i *Dagens Nyheter*. Persson framhöll här att: ”argumenten mot EMU är inga vackra argument. Det handlar mest om att slå vakt om egna fördelar i stället för att ta ansvar för Europa” (DN 030513).

Göran Persson inledde sin kampanj för ett ja i samband med Första maj-talet i Katrineholm. I detta tal rättfärdigande han ett medlemskap främst på ekonomiska grunder. Persson sade sig se en direkt koppling mellan fackförbundet Kommunals då pågående strejk och EMU:

> Jag är ganska säker på att en avgörande faktor för vårt land och för förutsättningarna att klara jobb och välfärd kommer att vara om vi får ett svenskt medlemskap i EMU eller inte. Ställer vi oss utanför får vi sämre utveckling, går vi in får vi bättre utveckling (AiP nr. 16, 030505).

Med sämre utveckling kommer det inte heller att gå att ge bra löner till den kommunala sektorn, förklarade Persson. Han tog även upp vad privatpersoner skulle tjäna på medlemskap: med lån på en villa som kostar en miljon, så är ränteskillnaden jämfört med EMU-landet Finland ungefär en tusenlapp i månaden (AiP nr. 16, 030505, jfr Svenning 2005:268). Talet

fungerade inte för att förankra EMU-tanken hos publiken (M. Johansson, intervju 070213, jfr Svenning 2005:268). Med denna avhandlings terminologi så tycktes inte Persson ha lyckats med att vare sig *övertyga* eller *övertala* lyssnarna om nödvändigheten av ett medlemskap:

> Medan jag höll mitt första maj-tal kände jag att argumenten inte övertygade. Framför allt var det svårt att nå dem som sade ”jag är för, men det är för tidigt”. Om man inte kunde enas om hur Sverige kunde styras efter ett ja, var det väl bättre att vänta lite? Ta mer tid på sig? Uppfattningen framstod som fullt rationell. Plötsligt nådde nejsidans argument ut både till dem som var hårda motståndare och dem som var allmänt positiva fast osäkra (Persson 2007:366).

Efter talet i Katrineholm blev de politiska argumenten de mest framträdande från partiledningen och ja-sidan, även om ekonomiska argument såsom tryggande av sysselsättning och välfärd förblev viktiga. Under sommaren fortsatte Persson och partiledningen att försöka få med LO på ja-linjen (Persson 2007:366). I juli gjorde Göran Persson och LO:s ordförande Wanja Lundby-Wedin ett gemensamt inlägg på *DN Debatt*. De framhöll att den viktigaste anledningen till att säga ja till EMU var att ”de demokratiskt valda beslutsfattarna ökar sin makt i förhållande till det globala kapitalet”, men:

> Samtidigt finns det många som känner oro inför tanken på en gemensam valuta. Det finns farhågor om att euron ska medföra ökad arbetslöshet och minskad förmåga att påverka ekonomiska kriser i Sverige. Det finns en rädsla för att samarbetet ska innebära att svensk välfärd måste anpassa sig till de lägre ambitionerna på andra håll i Europa. Många människor tror inte att det ska vara möjligt att ta ut de skatter vi själva önskar om vi får en gemensam valuta. Den oron tar vi på allvar. Men vi är övertygade om att riskerna kan undanröjas med en klok nationell politik i Sverige (DN 030713).

I artikeln framhöll Persson och Lundby-Wedin att även om arbetsgruppen inte lycktas enas kring just buffertfonder, så hade den varit överens om mycket annat. Man planerade därför att återuppta diskussionen om ett ”stabiliseringspolitiskt ramverk”, med sikte på att presentera en överenskommelse ”i god tid före folkomröstningen” (DN 030713). Som framgick

tidigare blev det ingen överenskommelse, däremot tog Lundby-Wedin personligen ställning för ett ja.

I juli och augusti hölls tre ”stora” tal om EMU av representanter för partiledningen: av Anna Lindh i Almedalen, av Göran Persson i Björkvik samt av Pär Nuder i samband med en konferens för socialdemokratiska kommunpolitiker i Upplands Väsby, vilken även utgjorde start för själva folkomröstningskampanjen.

I Almedalstalet rättfärdigade Anna Lindh sitt – och partiledningens – ställningstagande, och gav visioner om framtidens Europa. Huvudargumentet var tveklöst att vara med fullt ut och påverka: ”det handlar om makt. Det handlar om Sveriges roll och inflytande” (http://www. socialdemokraterna.se/Var-politik/Arkiv/Almedalen/Almedalen-2003/). Om Sverige vill vara med och påverka i andra frågor, om t.ex. miljö och jämställdhet, då måste Sverige också visa sig berett att delta i EMU, menade Lindh. Hon kommenterade den osäkerhet som hon förstod att många kände kring EMU-frågan samt det som hon ansåg vara den största nackdelen: att det vid ett medlemskap i EMU inte längre är riksbanken som beslutar om räntan, utan den europeiska centralbanken. Om man lägger fördelar och nackdelar i var sin vågskål, ”så tycker jag att den här vågskålen där vi bara lägger räntebeslutet väger väldigt lätt om vi jämför med vågskålen att kunna påverka bättre i hela EU:s politik och dessutom få en starkare ekonomisk trygghet i Sverige”, förklarade Lindh (ibid.).

I Björkvikstalet den 3 augusti framhöll Göran Persson att han sedan motsvarande tal 1996, då han tog upp och problematiserade EMU, ägnat sig åt att förvissa sig ”om att det går att ha en politik på europeisk nivå som sätter räntan och ändå behålla en nationell politik för det vi kallar för välfärds-Sveriges utveckling” (ljudfil 4, ARBARK). Persson menade att de ekonomiska argumenten, ”att det är tryggare att vara med i en stor valuta, än att vara ensam på ett stormigt ekonomiskt världshav”, förvisso var viktiga men att det som för hans egen del fält avgörandet var de politiska argumenten om att vara med och påverka (ibid.).

Pär Nuder knöt i sitt tal (030815) an till såväl inflytandeargumentet som utvidgningen av EU:

> [I]nte tror väl någon att vi kommer att påverka mer, eller att det kommer att finnas färre viktiga frågor ta ansvar för när EU utvidgas – när euron kommer att omfatta kanske 20-25 EU-länder? Svensk socialdemokratis möjligheter att ta ansvar och påverka kommer att deval-

> veras om vi säger nej. För mig sluts cirkeln här: Utvidgningen, som på sin höjd var en vacker utopi bara för några år sedan, förverkligas nästa år. Utvidgningen är därmed inte längre ett argument emot att vänta. Tvärtom. Utvidgningen är ett av de starkaste argumenten för ett ja till euron. Socialdemokratins historiska uppgift är att vara med runt de bord där historien formas, att ta ansvar för det gemensamma, att påverka (http://www.socialdemokraterna.se/Var-politik/Arkiv/Kongresser-och-konferenser/ Kommunkonferens-15-16-augusti-2003/).

Trots att Lindh, Persson och Nuder tog upp ideologiska aspekter och socialdemokratiska värderingar, däribland välfärdsargumentet, såväl i ovanstående nämnda tal som i andra sammanhang, fanns det när det gällde rättfärdigandet ett problem med att stå på samma sida som borgerliga partier och näringslivet. Flera intervjupersoner vittnar om detta (t.ex. Färm 070118, Olsson 080116, Stjernkvist 070118, Svenning 061115). Svårigheten att ge socialdemokratiska visioner av EMU, vilka skilde sig från hur frågan framställdes av borgerliga ja-partier och näringslivet, var betydligt större än motsvarande utmaning med avseende på EU. De starka reaktionerna mot Anna Lindhs utspel tillsammans med Ericsson-chefen Carl-Henric Svanberg visade på problemen med att tydliggöra detta. I inlägget på *DN Debatt* betonade Lindh och Svanberg sina olika perspektiv som socialdemokratisk regeringsmedlem respektive storföretagsledare, men påpekade att de trots detta hade ett gemensamt intresse i ett svenskt EMU-medlemskap (DN 030826).

Sammanfattningsvis uppvisade partiledningen överlag en hög grad av rättfärdigande i argumentationen om EMU, även om denna mattades något under själva kampanjen. Det tyngsta argumentet för medlemskap var utan tvekan vikten av att vara med och påverka. Detta argument ifrågasattes av EMU-motståndare, som framhöll att ja-sidan och partiledningen tog till inflytande-argumentet i brist på ekonomiska skäl för ett medlemskap. Att stå på samma sida som borgerliga ja-partier och näringslivet blev en svårare utmaning i fråga om EMU än vad som varit fallet inför EU-omröstningen.

Respekt

Partiledningens val att låta ja- och nej-kommittéer sköta kampanjarbetet inför folkomröstningen, och förklara partiorganisationen neutral, kan ses som ett uttryck för respekt för att det fanns olika åsikter inom partiet i EMU-frågan. I samband med partistyrelsens beslut om att förklara förbehållen för medlemskap vara uppfyllda fastslogs:

> Partistyrelsen uppmanar socialdemokratins medlemmar, förtroendevalda, anställda och sympatisörer att delta i folkomröstningskampanjen. Den socialdemokratiska partikongressens beslut är klart: Sverige bör fullt ut delta i den ekonomiska och monetära unionen. Men, det står självfallet var och en fritt att ha en kritisk syn på EMU. Ytterst är det den enskilde som avgör om man vill engagera sig för eller emot ett svenskt deltagande (Verksamhetsberättelse 2001-2002, s. 146).

Vid flera tillfällen framhöll partiledande personer att även om partiledningen önskade ett ja i folkomröstningen, var det viktigaste att medlemmarna satte sig in i frågan och röstade. Parollen ”bry dig, bilda dig, bestäm dig” upprepades ofta fram till folkomröstningen. Göran Persson tog flera gånger upp vikten av ”att alla ska bilda sig en egen uppfattning och att partiet dagen efter valet åter ska hålla ihop” (AiP nr. 15, 030428). I samband med valupptakten uppmanade Pär Nuder sina partikamrater att inte bli ”nyttiga idioter” åt de politiska motståndarna, dvs. att riskera partisammanhållningen för EMU-frågan (jfr DN 030816). Anna Lindh framhöll att EMU-debatten skulle ske under ansvar, att överdrifter borde undvikas och att ”osäkerheten, frågorna och tvivlet” skulle tas på allvar.

Balansgången mellan partiets kongressbeslut om ett ja och partistyrelsens utfästelse om öppenhet för individuella ställningstaganden – och engagemang i valfri kommitté – var dock svår att hantera, det var en ”inbyggd motsättning” i upplägget, enligt Lars Stjernkvist (intervju 070118). Problematiken aktualiserades tidigt. Redan i början av mars togs den upp i ett debattinlägg i *Aktuellt i Politiken* (nr. 8, 030303) om hur högt i tak det egentligen var i partiet. ”Genomklappningen” för balansakten kom dock, som tidigare framgick, med munkavledebatten.

Biträdande partisekreterare Agneta Karlsson berättar om det partistyrelsemöte som blev upprinnelse till denna debatt. Många av de förtroendevalda som i vanliga fall är aktiva i en valrörelse valde att inte engagera sig i

EMU-frågan, och ”så var det tunga namn som stod på den andra sidan, och det har man ju respekt för, men i och med att så få företrädde partilinjen aktivt, så blev det en diskussion” (Karlsson, intervju 070515):

> Och så kom det att tolkas som… ja, lite beroende på hur Göran uttryckte sig, blev det att man skulle ha munkavle, när egentligen diskussionen på partistyrelsen handlade om att företrädare för partilinjen måste komma fram och vara lite aktiva (Karlsson, intervju 070515).

Partiet agerade väl neutralt i början, vilket gjorde att många inte engagerade sig för ett ja, enligt Agneta Karlsson. Även Pär Nuder pekar på svårigheten att få förtroendevalda aktiva i ja-kampanjen, ”på sina håll i landet blev det liksom vita fläckar, där folk inte fanns och agiterade för” (Nuder, intervju 080226).

> [M]ed facit i hand, så tror jag att det som kanske bidrog lite till förvirringen var att vi kanske var för neutrala, så att man glömde bort att vi faktiskt hade ett beslut i botten som var ja. Och det gjorde att många bara sköt alltihopa ifrån sig, och många kommunalråd och många riksdagsledamöter som i en vanlig valrörelse är väldigt aktiva, passade. De kände inte riktigt att de behövde och så naturligtvis var det jobbigt med de här konflikterna (Karlsson, intervju 070515).

Den magra uppslutningen för ja-kampanjen bland förtroendevalda samt ja-sidans dåliga opinionssiffror, ledde till en stigande frustration i partiledningen och inte minst hos Göran Persson. Det bidrog sannolikt till den starka reaktionen mot de två statssekreterarna som hade engagerat sig på nej-sidan (se avsnittet om *offentlighet och återkoppling*). Nej-sidan ansåg att Perssons reaktion och ultimatum, om att välja mellan statssekreterarjobbet eller aktivt engagemang i nej-kommittén, var ett tydligt övertramp vad gällde den tidigare utfästelsen om respekt för olika åsikter inom partiet. Nej-generalen Sören Wibe ansåg att det handlade om ändrade regler under pågående kampanj (AiP nr. 21, 030610). Partiledningen och regeringen menade å andra sidan att det var en märklig situation med regeringsanställda som aktivt arbetade emot regeringens politik. Göran Persson kommenterade munkavledebatten i en debattartikel i *Aftonbladet* den 1 maj:

> Det är självklart för vårt parti att i en folkomröstning fattar var och en sitt eget beslut utifrån sina egna ståndpunkter. […] Inför folkomröstningen får var och en självklart också diskutera och argumentera efter eget tycke. Men, partiet har på partikongress fattat beslut om att socialdemokratin är för ett införande av euron i Sverige. Partimedlemmar bör i denna fråga precis som i alla andra frågor visa respekt för partikongressens beslut. Det betyder inte att de ska hålla tyst – det vore en ståndpunkt helt främmande för oss som socialdemokrater. Precis så har också de ministrar som är emot euron resonerat hela vintern och våren. Min slutsats av den pågående diskussionen är i stället att ja-sidans företrädare behöver bli tydligare och bättre på att föra fram vårt budskap (AB 030501).

Debatten om ”munkavlar” och bristande respekt för partiets EMU-motståndare, framför allt de i ledande ställning, fick ny fart under sensommaren då det handlade om Perssons behandling av de fem nej-statsråden. Flera personer vittnar om en dålig stämning i regeringen (Nuder 2008:291ff., Winberg 2008:194; Pagrotsky, intervju 070315). Göran Persson beskriver den själv på följande sätt:

> Sammanträdet på torsdagsförmiddagarna är normalt regeringsmedlemmarnas naturliga tillfälle att vittna om framgångar och motgångar, resonera om argument, pröva ställningstaganden om kompromisser. Nu var regeringen delad, och varje reflektion kring euron kunde användas av motståndarsidans kampanj (Persson 2007:367).

Göran Persson påpekar att han såg det som ”en självklar fördel att regeringen bestod av både euro-förespråkare och euro-motståndare”:

> Partiet var delat och den allmänna opinionen splittrad. Det hade varit konstigt om bara ena sidan hade varit representerad i regeringen och jag trodde inte att oenigheten skulle orsaka problem. EU-omröstningen hade lärt oss att inte underblåsa motsättningar inom partiet (Persson 2007:367).

Persson berättar att han tillsammans med nej-statsråden diskuterade hur de skulle förhålla sig till EMU inför den stundande folkomröstningen, vilket utmynnade i två konkreta uppmaningar: ingen av dem skulle aktivt engage-

ra sig mot partikongressens beslut, dvs. inte delta i nej-kommittén. De skulle även, av omsorg om partiet, undvika att offentligt debattera mot partikamrater: ”Frihet under ansvar, kort sagt, med regeringens och partiets bästa för ögonen” (Persson 2007:367).

Fyra av nej-statsråden följde uppmaningen, menar Persson: ”Margareta Winberg, Marita Ulvskog, Lena Sommestad och Morgan Johansson tog avstånd från euron, markerade sin åsikt och lät det räcka med det” (ibid.). Den som avvek var näringsminister Leif Pagrotsky. Att Pagrotsky dök upp i samband med förtroenderådets möte om att förklara förbehållen för medlemskap som uppfyllda, och gav kritiska intervjuer till media, orsakade irritation hos partiledningen och på ja-sidan (Persson 2007:367, Fichtelius 2007:402f., Nuder 2008:292). Efter Pagrotskys artikel i *Tiden* och, i ännu högre grad, efter att Persson fått kännedom om att Pagrotskys statssekreterare aktivt arbetade för nej-kommittén, ökade spänningarna.

Med avseende på respekt aktualiseras således frågan om de socialdemokratiska EMU-motståndarna som befann sig i ledande ställning – i regeringen främst Pagrotsky, men också andra personer i ledande positioner på regional och lokal nivå – således, i sin tur, brast i respekt för kongressbeslutet (se t.ex. inlägg i AiP nr. 12 om att *Socialdemokrater mot EMU* ”provocerar fram en spricka i partiet”). Lars Stjernkvist och Agneta Karlsson förklarade i ett svar på en insändare i frågan att: ”De statsråd som inte vill införa euron behöver självfallet inte bedriva kampanj för att verkställa kongressens rekommendation. Däremot skulle de [sic] vara märkligt om de öppet motarbetade partiets och regeringens vilja (AiP nr. 21, 030610).

Agneta Karlsson vittnar om att dialogen med de två kommittéerna blev svårare ”ju närmare avgörandet vi kom” (intervju 070515). Problemen fanns på båda sidor. Lars Stjernkvist beskriver slutfasen av EMU-kampanjen som att ”[vi] tappade balansen, vi blev för mycket kampanjmakare och för lite vårdare av partidemokratin, och respekten för dem som tyckte annorlunda” (intervju 070118). Han anser att det fanns skäl att reagera mot ledande företrädare som gick emot partilinjen, men inte mot aktiva på lägre nivåer: ”det stred mot vad vi tidigare hade sagt, men det strider också mot… ja, det klimat som ska finnas i en folkrörelse” (ibid.). Stjernkvist förklarar orsaken till problemet på följande sätt:

> Alla kände en kluvenhet, innerst inne. Och då kan det vara lite svårare att vara ödmjuk. Därför att har du som Göran Persson och jag och många andra argumenterat för ett nej tidigare, så blir du liksom mer

> sårbar när det kommer andra och använder dina argument, som du använde för tre år sedan, och säger samma sak. Det är känsligare, därför att den kritiken träffar mycket hårdare. […] På något sätt så träffade nej-sidans argument dubbelt, dels tyckte de ju då inte likadant som vi på ja-sidan, *men* dessutom, de påminde oss om vår egen kluvenhet (Stjernkvist, intervju 070118).

Stjernkvists resonemang kan tolkas som att en del i partiledningen, som Göran Persson och han själv, inte själva var *övertygade* om ett ja till EMU. Det ledde emellanåt till hårda reaktioner mot EMU-motståndarna. Persson gav, som framgick av avsnittet om *rättfärdigande*, överlag tydliga argument för ett ja. Mot slutet av denna sista delförankringsprocess var resonemangen dock i mindre omfattning än tidigare av vägande natur. Persson förklarade dessutom vid några tillfällen nej-sidans argument som ”snöda och egoistiska” (Fichtelius 2007:400): ”argumenten mot EMU är inga vackra argument” (DN 030513). Uttalanden var tydliga uttryck för bristande respekt för motpartens argument.

På det lokala planet var det stor variation i hur de två sidorna inom partiet förhöll sig till varandra, med avseende på respekt. Där man valde att starkt betona kongressbeslutets ja, blev följden ibland en bristande respekt för de partimedlemmar som ville engagera sig för ett nej. I Norrköpings AK, där ja-kampanjen dominerade stort, ”fanns en press, en förväntan, att heltidare skulle agera för ja eller i varje fall inte för nej” (Gustafsson, intervju 080430; jfr intervjuer med Färm 070118, Särevall 071017 och E. Andersson 071018). I Lunds AK var situationen annorlunda: här fanns tunga namn också på nej-sidan, vilket gav de två lokala kommittéerna en jämbördig ställning (intervjuer Jönsson 070830; Bernhardsson 070226).

Sammanfattningsvis blev balansgången, mellan kongressbeslutet om ett ja till EMU och den uttryckliga förklaringen om att det stod partimedlemmarna fritt att engagera sig för eller emot EMU inför folkomröstningen, svår att upprätthålla för partiledningen. En alltför neutral hållning riskerade att ge intryck av att partiet inte hade någon uppfattning i frågan och kunde dessutom ses som bristande respekt för kongressens beslut. När partiledningen från mars månad starkare betonade den officiella partilinjen, kritiserades den för bristande respekt för EMU-motståndarna. Det tydligaste uttrycket för problemen med balansgången och respekten blev munkavledebatten.

Övertala

Genom upplägget med de två kommittéerna inför folkomröstningen, var partiledningens förhoppning sannolikt att *politiseringen* av EMU-frågan skulle hållas på en måttlig nivå. Upplägget kan därför ses som ett sätt att *pacificera*. När Göran Persson efter valet 2002 utsåg fem statsråd bland partiets mer välkända EMU-motståndare, ansåg han att detta inte skulle innebära några problem för regeringen och partiet inför folkomröstningen året därpå. Persson uppmanade nej-statsråden att agera efter en debattpraxis, vilken innebar att de inte skulle engagera sig aktivt för ett nej och inte debattera mot partikamrater i frågan (Persson 2007:367). Uppmaningen var således ett uttryck för pacificering, ett sätt att undvika konflikt om EMU inom regeringen. Strategin lyckades dock inte. Händelserna i mars, munkavledebatten, ställde frågan om förhållandet mellan kongressbeslutet och det individuella ställningstagandet på sin spets. Följden blev en ökad politiseringsnivå av EMU-frågan, vilket fick återverkningar även på lägre nivåer i partiorganisationen.

Partiledningen betonade vikten av kongressbeslutet, och att detta inte borde motarbetas av partipersoner i ledande ställning. *Hänvisning till auktoritet*, vilket i partisammanhang främst aktualiserar partiledaren, användes inte i det material som har analyserats. Däremot framställdes ibland just kongressbeslutet som en sorts auktoritetsbas, i partiledningens argumentation. De grunder på vilka kongressbeslutet byggde, utöver röstsiffrorna i sig, framställdes i en del sammanhang i vad som kan beskrivas som en väl positiv dager. Ett exempel på detta är en replik av Lars Stjernkvist och Agneta Karlsson på ett inlägg i *Aktuellt i Politiken* om förhållandet mellan kongressbeslutet och det individuella ställningstagandet:

> Kongressens och förtroenderådets beslut om att rekommendera partiets medlemmar att rösta ja till euron föregicks av ett omfattande rådslag. 22.000 medlemmar deltog, och 500 svar från studiecirklarna inkom till partistyrelsen. 70 procent av dessa förespråkade ett ja till euron och mer samarbete i Europa. Kongressens beslut måste därför anses vara väldigt väl underbyggt i (AiP nr. 21, 030610).

Siffran 22.000 bygger på det antal exemplar av studiematerialet som såldes. Många studiecirklar hölls, utan att de resulterade i inskickade svar till rådslaget. Bakom vart och ett av de inskickade rådslagssvaren stod dessutom

ett antal personer, vilket partiledningen inte hade exakta siffror på utan fick göra uppskattningar av (Stjernkvist, e-postkorrespondens 080512). Sett till de 150 svar som kom in, och till det faktum att min egen indelning i dessa svars syn på EMU-medlemskap visade på 54 procent positiva (se tabell 6.1 samt 6.2), tyder dock Stjernkvists och Karlssons svar på en väl positiv tolkning. Att partiledningen hade hållit rådslag i frågan och vid flera tillfällen startat nya studiecirklar var tydliga tecken på försök att underbygga ställningstagandet hos partimedlemmarna. Slutsatserna av det faktiska engagemanget blev dock, som i citatet ovan, ibland förstorade.

Göran Perssons lansering av ett ”mjukt ja” i inför folkomröstningen kan ses i termer av ett försök att övertala osäkra medlemmar och väljare. Genom att hålla tidpunkten för inträde öppen kunde uppfattade risker med EMU minimeras. *Sammanfattningsvis* präglades perioden av en strävan av partiledningen att inte låta politiseringsnivån eskalera, bl.a. genom att upprepa konceptet från 1994 med att låta folkomröstningskampanjen skötas av två kommittéer. Persson satte upp en debattpraxis för de EMU-negativa statsråden att agera efter. Problem uppstod dock i balansgången mellan kongressbeslut och individuella ställningstaganden i frågan. Partiledningen betonade efterhand allt starkare kongressbeslutet, vilket användes som en form av auktoritetsbas.

Sammanfattning

Partiledningen ansåg, av flera skäl, att det efter valet 2002 var dags att säga ja helt och fullt till ett svenskt EMU-medlemskap. Partistyrelsen såväl som förtroenderådet förklarade kriterierna, som hade ställts upp vid extrakongressen 2000, uppfyllda. Liksom inför folkomröstningen om EU-medlemskapet bildades två kommittéer inom socialdemokratin inför folkomröstningen, en för och en emot, medan själva partiorganisationen förklarades vara neutral. Att förankra ett ja hos partimedlemmarna var således ja-kommitténs uppgift. En stor del av partiledningen var aktivt engagerad i ja-kommittén.

Upplägget med två kommittéer visade på *respekt* för att det fanns olika uppfattningar i EMU-frågan inom partiet, men kan också tolkas som strategiskt betingat. Partistyrelsen slog fast att det stod alla medlemmar fritt att engagera sig för eller emot EMU. Samtidigt fanns det ett kongressbeslut om ett ja, vilket framför allt partiledande personer förväntades vara lojala mot.

Persson ställde upp en *debattpraxis* för de statsråd som var emot EMU. Balansgången blev svår att upprätthålla. Problem uppstod i april i samband med ett partistyrelsemöte då frågan om avsaknad av engagemang för ett ja bland många förtroendevalda diskuterades, samt när två statssekreterare som engagerat sig på nej-sidan fick välja mellan jobben eller fortsatt engagemang. Nej-sidan ansåg att det var ett tydligt uttryck för bristande respekt, medan partiledningen och regeringen ansåg att det var omöjligt att ha regeringsanställda i sådan ställning som aktivt motarbetade regeringens politik. Båda sidor menade att motparten inte visade respekt.

Uppmärksamheten kring ”munkavlen” och problemen med att få till stånd en överenskommelse med LO tog under våren utrymme från sakfrågan. Att få LO med på ett ja ansågs viktigt för att förankra EMU bland LO-medlemmarna, av vilka många var skeptiska eller negativa. Någon uppgörelse kom aldrig till stånd, men ordförande Wanja Lundby-Wedin tog personligen ställning för ett ja. Huvudargumentet som användes för att *rättfärdiga* ett medlemskap var att Sverige riskerade att förlora i inflytande vid ett nej – samma argument som Göran Persson i samband med ”ja, senare”-beslutet hade förklarat vara överdrivet.

Persson försökte sig på ekonomiska argument men upplevde själv att de föll platt till marken vid hans Första maj-tal: de förmådde varken övertyga eller övertala partimedlemmarna om betydelsen av ett ja till EMU. Inför folkomröstningen 2003 blev det mer problematiskt att stå på samma sida som en stor del av borgerligheten och näringslivet, jämfört med 1994. Hur skilde sig ett socialdemokratiskt ja från ett moderat? Vilka var de socialdemokratiska visionerna med EMU? Trots att partiledande personer, inte minst i tal under sommaren, försökte koppla EMU-frågan till socialdemokratiskt engagemang och socialdemokratiska värderingar, förblev detta problematiskt. Anna Lindhs utspel tillsammans med chefen för Ericsson gav upphov till stark kritik från partimedlemmar och blev till skada snarare än nytta för ja-sidan.

Partiledningen hoppades sannolikt att i någon mån kunna *pacificera* frågan genom arbetet i två kommittéer och genom en debattpraxis för främst statsråden, men strategin fick motsatt effekt. Munkavledebatten ledde till en ökad *polarisering*. Partiledningens agerande var en blandning av att söka övertyga och övertala, men huvudproblemet för partiledningen var att sakfrågan ofta fick stå tillbaka för interna problem som fokuserades i media. Många inlägg, och *återkopplingar* på dessa, gjordes i både den partiinterna och externa *offentligheten*. I slutet av kampanjen lanserade Göran Persson

”ett mjukt ja” för att försöka vinna i grunden positiva men ändå osäkra väljare till ja-sidan: Sverige behövde vid ett ja inte gå med den 1 januari 2006, utan kunde vänta till ett senare och mer fördelaktigt tillfälle om det bedömdes som bättre. Utspelet kan ses som ett sätt att försöka övertala tveksamma väljare genom att minska risken med ett ja.

Sammanfattning: förankring av EMU-frågan

Förankringsarbetet med EMU-frågan inom det socialdemokratiska partiet hade en väsensskild start från motsvarande arbete med EU-medlemskapet. Partiet hade bundit sig vid att fatta ett beslut i frågan under 1997. Vid den här tiden rådde dock stor osäkerhet kring hela EMU-projektet, och partiledningen ville inte ta ett avgörande beslut vare sig för eller emot ett medlemskap. Lösningen blev att söka förankra ett vänta och se-beslut, vilket omfattar den första delförankringsprocessen. Med tanke på såväl själva projektets osäkerhet som den socialdemokratiska opinionen under 1997, var det en tämligen liten utmaning. Partikongressens avvaktande beslut i september 1997 var sålunda knappast kontroversiellt och perioden som föregick det präglades av ett övertyga-agerande från partiledningens sida.

Genom beslutet att skjuta upp ett avgörande ställningstagande, kunde både förespråkare och motståndare inom partiet hoppas på att frågan senare skulle gå i deras önskade riktning. Det gav en lugn debattstart. Många i partiledningen var tveksamma i fråga om avvägningen mellan fördelar och nackdelar av ett EMU-medlemskap. Det gällde inte minst partiledaren själv, som vände och vred på argumenten och gång på gång uttryckte sin osäkerhet kring vad EMU skulle innebära för EU:s fortsatta utveckling. Osäkerheten i sakfrågan lade grunden för en process som successivt och utan brådska skulle komma fram till en partihållning. Göran Persson förklarade vid upprepade tillfällen att beslut inte skulle forceras fram. Partiledarens relativt plötsliga ställningstagande i sakfrågan ändrade processens förutsättningar.

Partiledningen hade emellanåt kritiserats, främst från EMU-förspråkare, för att sakna en hållning i frågan. När så ett ställningstagande plötsligt tog form under hösten 1999 riktade en del partimedlemmar kritik mot att detta skedde vid en tid då det pågick ett rådslag inom partiet. Rådslaget skulle ligga till grund för partikongressens beslut i mars 2000. Göran Perssons uttalande i *Financial Times* i november 1999, om att Sverige på

sikt inte kunde stå utanför EMU, markerar starten för den andra delförankringsprocessen. Partiledningen började då arbeta mot ett ja i någon form. Besvikelsen var stor hos många av partiets EMU-motståndare, som länge i hög grad hade kunnat identifiera sig med Perssons argument. Anledningen till att ställningstagandet skedde vid den här tiden uppgavs i ett internt arbetsdokument bero på dels sakliga, dels taktiska skäl.

De sakliga skälen uppgavs vara en risk för att ett utanförskap skulle ”äventyra hela vårt EU-medlemskap” samt ge negativa ekonomiska konsekvenser, medan de taktiska skälen syftade till att utesluta ytterligheterna i debatten, dvs. ett omedelbart ja respektive ett definitivt nej. Olika delar av den partianknutna pressen hade positionerat sig enligt dessa två motstående poler, vilket riskerade att ge bränsle till interna stridigheter genom att driva upp politiseringsnivån. Partiledningen lanserade ett villkorat ja till EMU inför extrakongressen, genom att ställa upp två förbehåll för när Sveriges anslutning kunde ske. Den fick kongressens stöd för sin linje, men motståndet mot EMU var fortsatt stort bland partimedlemmarna. Under denna delförankringsprocess karakteriserades partiledningens agerande av både övertyga- och övertala-inslag. Det var tydligt att partiledningen önskade behålla ett stort mått av handlingsfrihet i frågan, vilket den skaffade sig genom den villkorade förankringen.

Den tredje delförankringsprocessen bestod av att förankra ett ja till EMU-medlemskap helt och fullt, samt av att få partimedlemmarna att rösta för detta i den kommande folkomröstningen. Efter valet 2002 bedömdes EMU-frågan vara aktuell för ett definitivt avgörande, vilket troligen baserades mer på politiska överväganden än på att de två förbehållen vid just den här tiden var tydligt uppfyllda. Partistyrelsen och förtroenderådet fattade båda beslut om ett ja med stor majoritet. Den andra aspekten av denna delförankringsprocess, att förankra ett ja hos partimedlemmarna inför folkomröstningen, visade sig vara betydligt svårare. Upplägget inför folkomröstningen var detsamma som inför EU-omröstningen: partimedlemmarna kunde organisera sig i ja- och nej-kommittéer. I samband med partistyrelsens beslut framhölls att det stod var och en fritt att engagera sig efter egen övertygelse i kampanjen. Samtidigt fanns dock ett kongressbeslut om ett ja. Balansgången blev svår att upprätthålla. Konflikten blev särskilt tydlig, och fick mest medial uppmärksamhet, inom regeringen. Problemet fanns emellertid även på lägre nivåer, vilket ledde till att många valde att inte engagera sig alls i kampanjen.

En del av problemet för partiledningen låg just i att engagemanget var lågt bland dem som hade ställt sig på ja-sidan. Kanske var också en del i partiledningen – däribland Göran Persson själv? – innerst inne inte helt övertygade om fördelarna med EMU, utan önskade ett ja av andra skäl. Pär Nuder kommenterar resultatet av folkomröstningen och Perssons roll på följande sätt:

> Väldigt länge så höll han ju på och vände och vred på argumenten, och möjligen någonstans måhända, jag vet inte om det sken igenom också i själva folkomröstningskampanjen, att han inte var in i märgen övertygad om att det här var rätt. Och att en och annan väljare såg det. Det ska inte uteslutas (Nuder, intervju 080226).

Partiledningen hade också ett problem i att de argument som nej-sidan anförde var desamma som den själv hade använt sig av under vänta och se-perioden. Svårigheterna belyses väl av Lars Stjernkvist, som anser att det var svårare att hantera och rationellt förhålla sig till de argument som många i partiledningen tidigare själva hade omfattat. Den sista delförankringsprocessen uppvisade såväl övertyga- som övertala-agerande. Partiledningen var, trots problemen med att förhålla sig till en del av nej-sidans argument, fortsatt skicklig i att tydligt rättfärdiga sina argument för ett medlemskap. Förhoppningarna om en balanserad politiseringsnivå och att organisationen i kommittéer skulle dämpa risken för interna konflikter, dvs. tjäna ett pacificerande syfte, kom på skam. Partiledningen lade efterhand ökad tonvikt vid partiets kongressbeslut om ett ja, vilket användes som en form av auktoritetsbas. Lanseringen av ett ”mjukt ja” inför folkomröstningen var ett annat sätt att söka övertala osäkra väljare.

Trots att EMU-frågan sålunda inleddes med en relativt lång period av öppen debatt och ett övertyga-agerande från partiledningen, minskade detta för var och en av de följande två delförankringsprocesserna. Att gå från en vänta och se-linje till att förankra ett definitivt ställningstagande blev därmed en svår ekvation för partiledningen. Under perioden av öppenhet för sakfrågans avgörande formerade partiets förespråkare och motståndare sig och positionerna cementerades. När partiledningen så småningom tog ställning var det oundvikligt att en av sidorna skulle bli besviken, vilket utgjorde en försvårande omständighet för att förankra i endera riktningen. EMU-frågan blev därmed förankrad inom en begränsad del av partiet inför den avgörande folkomröstningen.

sju

Partikongressdebatterna

Inledning

I föreliggande kapitel undersöks partiets kongressdebatter med avseende på EU- och EMU-frågorna genom kvantitativ analys. Syftet är att undersöka graden av deliberation i dessa, för att ge en kompletterande bild till de kvalitativa analyserna av de övergripande debatterna om EU respektive EMU, som presenterades i kapitel 5 och 6. Partikongressen är partiets högsta beslutande organ. Här ges också en möjlighet för partimedlemmarna, genom de kongressombud som har valts, att direkt delta i debatten och återkoppla till partistyrelsens förslag till beslut i de frågor som avhandlas. Kongressdebatterna ger således *en* bild av debatten inom partiet och av hur partimedlemmar förhåller sig till de ställningstaganden partiledningen önskar förankra. I båda fallen, EU respektive EMU, analyseras en kongressdebatt då frågan ännu inte var uppe för avgörande beslut samt den kongressdebatt som föregick beslut i frågan. Det innebär att Simone Chambers hypotes om sjunkande grad av deliberation i samband med beslut kan undersökas också i detta sammanhang (Chambers 1995:250).

Partikongressens roll

Partikongressen är partiets högsta beslutande organ. Den kan ”användas” på olika sätt, t.ex. för att ta policyskapande beslut, att få bort beslut eller att skapa handlingsfrihet för partiledningen (Pierre 1986:44ff.). Partistyrelsen har en mycket stark ställning i beslutsprocessen: partikongressens beslut baseras på förslag från partistyrelsen (Pierre 1986:93). Ett viktigt undantag från detta är tilläggsförslag, som sker på initiativ av kongressombud. Mo-

tionerna har partistyrelsen förhållit sig till och kommenterat genom utlåtanden över dessa.

Partiledningens strävan efter handlingsfrihet i en fråga kan bero på flera olika anledningar: för att hålla öppet för att skapa samförståndslösningar med andra partier, för att lättare agera på väljararenan eller för att, i regeringsställning, kunna koordinera olika politikområden (Pierre 1986:267f.). I fallstudierna redogjorde jag för hur partiledningen i EU- och EMU-frågorna på olika sätt använde sig av partikongresserna, för att skaffa sig handlingsfrihet samt i viss mån kontroll över processerna. I EMU-frågan önskade partiledningen vid ”beslutskongressen” år 2000 ett villkorat ja, vilket innebar att den hade stor frihet att bestämma när det var dags att föra fram frågan för definitivt avgörande och utlysa folkomröstning (även om det senare skedde genom överenskommelse med andra partier). I EU-frågan valde partiledningen att arbeta för en ajournering av 1993 års kongress, istället för att utlysa en extrakongress. Det innebar en minskad risk för partisplittring, jämfört med om nya ombud hade valts efter ståndpunkt i EU-frågan – samt ökade möjligheterna att få kongressen att ställa sig positiv till en ja-rekommendation.

I den här avhandlingen är enbart det socialdemokratiska partiet i fokus. Det bör dock påpekas att även om ledningen för detta parti i många frågor strävar efter en hög grad av handlingsfrihet, är partiet *förhållandevis* medlemsorienterat. Jan Teorell pekar på detta i sin avhandling om demokrati inom partier, i vilken han undersöker socialdemokraterna och moderaterna. Även om Teorell finner att båda partierna står under starkt elitinflytande, fäster socialdemokraterna större vikt vid den formella partiorganisationen med kongress och styrelse, än moderaterna, som istället betonar sin riksdagsgrupp i partiets beslutsfattande (Teorell 1998:332).

Kvantitativ analys: *Discourse Quality Index*

Partiets kongresser analyseras utifrån ett index, *Discourse Quality Index* (DQI), som har utvecklats av Steiner, Bächtiger, Spörndli och Steenbergen (2004) för att empiriskt mäta graden av deliberation.[124] Måttet är baserat på Habermas syn på deliberativ demokrati, grundat på hans stora inflytande

[124] Steiner *et al* använder sig också av begreppet diskurskvalitet, som synonymt med grad av deliberation.

över debatten kring denna (Steiner *et al* 2004:5). Kategorierna[125] i DQI har många likheter med de kvalitativa analysdimensionerna som jag har valt att arbeta med i min egen analysram (vilken presenterades i kapitel 4). De kvalitativa analysdimensionerna utgår emellertid från en bredare bild av deliberation, med influenser från andra forskare än Habermas (t.ex. Bohman, Chambers och Gutmann & Thompson).

I Steiner *et al*'s projekt består materialet av parlamentsdebatter. Valet att analysera parlament beror på att det är här som folkets representanter, enligt demokratisk teori, antas debattera de viktigaste ämnena i landets politik, samt att det finns goda nedteckningar av debatterna i sin fullständighet, vilket är en förutsättning för att kunna analysera dem (Steiner *et al* 2004:5, 54). Båda dessa argument kan också anföras för att studera debatterna vid det socialdemokratiska partiets kongresser: det är här partiets politik och riktlinjer dras upp och det är här man kan förvänta sig att de viktigaste frågorna blir diskuterade av medlemmarnas representanter på kongressen. Debatterna från kongresserna finns också dokumenterade i sin fullständighet i kongressprotokollen.

Mitt val att analysera kongressdebatterna kvantitativt beror dels på att jag anser materialet lämpligt för detta, dels på att jag anser att olika metodologiska angreppssätt kan tjäna till att stärka varandra. Samtidigt bör skillnaderna mellan kvalitativ och kvantitativ analys, så som den senare görs här, inte överdrivas: att bedöma kvaliteten eller graden av deliberation kräver, som Steiner *et al* påpekar, *tolkning* (2004:60): "Thus, while the DQI is a quantitative instrument, its construction is not dissimilar to the more qualitative approaches of discourse analysis".

DQI:s utformande

Det ursprungliga indexet består av sju kategorier, vilka i princip ska vara "skalbara": "we expect the coding categories to hang together reasonably well so that a subset (or perhaps all) can be combined to form a scale that can serve as an overall measure of discourse" (2004:60). Steiner *et al* påpekar emellertid att de inte kräver att kategorierna ska kunna kombineras alltid, i alla sammanhang, utan att detta beror på diskursens specifika omständigheter. Därför kan t.ex. någon kategori uppvisa ett negativt samband med de

[125] Steiner *et al* benämner de olika delarna av DQI som "indicators" eller "coding categories", jag väljer att kalla dem kategorier.

andra i vissa sammanhang. Forskargruppen har testat de olika kategoriernas reliabilitet genom att låta två forskare koda en stor del av materialet var för sig, för att sedan jämföra detta. Resultatet blev en mycket hög grad av samstämmighet. De har även låtit studenter koda mindre delar, efter en kort introduktion till kodningsarbetet och kategorierna, vilket också uppvisade en hög grad av reliabilitet.

Jag har kontrollerat reliabiliteten i mina kodningar genom att vid en senare tidpunkt återkomma till delar av materialet för att på nytt koda detta och jämföra med de tidigare kodningarna, s.k. *test-retest* (jfr Brommesson 2007:71). Samstämmigheten mellan de olika kodningarna av samma material var mycket god: i ett mindre antal fall skilde graden i tolkningarna ett steg. Jag bedömer inte att det fåtal skillnader som uppvisades var av sådan omfattning att reliabiliteten överlag kan ifrågasättas.[126]

I min analys har jag använt fem av de sju kategorier som Steiner *et al* har tagit fram: grad av rättfärdigande av krav; innehåll i rättfärdigande av krav; respekt för andras krav; respekt för motargument samt konstruktiv politik. *Grad av rättfärdigande av krav* handlar om hur talarna argumenterar kring anledningarna till att de vill se ett visst beslut (krav). Ju fler fullständiga argument som anförs för detta, desto högre grad av rättfärdigande. Nästa kategori är *innehåll i rättfärdigande av krav*, som handlar om i vems intresse ett visst beslut ligger: är det i en specifik grupps intresse eller i det allmännas bästa? Det senare förutsätts vara mer deliberativt än det förra. Den tredje kategorin är *respekt för andras krav*, som handlar om hur talarna förhåller sig till motpartens krav i sina inlägg: tas det överhuvudtaget upp, och om så görs, talar man om det i negativa, neutrala eller positiva termer? Ett positivt förhållningssätt genetemot motpartens krav tyder på respekt för detta.

Den fjärde kategorin är *respekt för motargument*, vilken på motsvarande sätt som den andra respektkategorin visar hur talaren förhåller sig till motpartens argument, dvs. till de argument som anförs för motpartens krav.

[126] I några fall har jag varit osäker kring val av lämpligast grad för en kategori. Jag har då haft möjlighet att diskutera dessa med en kollega med kännedom om DQI, och tillsammans har vi resonerat oss fram till lämpligast val. Jag hade tidigt i kodningsprocessen kontakt med en av forskarna bakom DQI, André Bächtiger, som besvarade ett antal övergripande frågor som jag uppfattade som kontextspecifika för mina fall, däribland hur ”Sverige, svenska intressen” skulle kodas i kategorin *innehåll i rättfärdigande av krav*.

Den sista kategorin är *konstruktiv politik*. Denna handlar om huruvida talarna i debatten håller fast vid sina positioner (t.ex. för eller emot EMU), eller om de kommer med förslag som kan ses som försök till medling, antingen hemmahörande inom den agenda som är under debatt eller inom en annan agenda (ett exempel på det förstnämnda är de talare som på Europakongressen 1994 framförde att partiet borde avhålla sig från att ge en rekommendation i EU-frågan). Samtliga kategorier redogörs för i appendix där mätskalorna för var och en av kategorierna presenteras.

De två kategorier av det ursprungliga DQI som jag har tagit bort, har jag bedömt vara icke-relevanta i sammanhanget. Den ena av dessa är *deltagande*, vilken mäter huruvida en talare får tala utan att bli avbruten. Detta är inte aktuellt i en studie av partikongressdebatter, eftersom samtliga talare i denna kontext får göra sina inlägg utan att bli avbrutna. Den andra kategorin som jag har valt att inte arbeta med är *graden av respekt gentemot de grupper, som avses bli hjälpta* genom de policies som är under diskussion. I Steiner *et al*'s analys utgör kvinnor ett tydligt exempel på en sådan grupp, i en debatt om kvinnofrågor. I EU- och EMU-debatten finns inte någon sådan ”given” grupp som kan anses bli ”hjälpt” – frågor om vilka grupper som kan antas vinna eller förlora på medlemskap hör i den här kontexten istället hemma som gruppintresse i kodningskategorin *innehåll i rättfärdigande*. André Bächtiger har på motsvarande sätt valt att inte arbeta med ”hjälpt grupp”-kategorin i sin kodning av debatter om abort (kap. 5, Steiner *et al* 2004).

Analysenheten utgörs av ett tal (”speech”), eller inlägg, som jag benämner det. Om en person håller flera inlägg på en partikongress, så kodas vart och ett av inläggen som en egen enhet. Enbart de relevanta delarna kodas – det innebär att om en kongressledamot talar om bistånd och EMU i samma inlägg, utan en koppling dem emellan, så kodas enbart den del av inlägget som handlar om EMU. Steiner *et al* påpekar att deliberation inte handlar om ”allt eller inget”. Utgångspunkten för DQI är idén att:

> [R]eal acts of deliberation can be placed on a continuum that runs from no deliberation, at one extreme, to ideal deliberation, at the other extreme. Thus, while philosophers may view deliberation as an all-or-nothing affair, we view it as a continuum. Real speech acts can fall anywhere on this continuum. The question is how closely they approximate to the ideal speech act (Steiner *et al* 2004:55).

I diskussionen av resultaten i den ursprungliga analysen, understryker forskarna att deliberation inte är ett endimensionellt fenomen, utan ett komplext kluster av olika delar (”elements”):

> If actors justify their arguments in the sense of the deliberative model in a sophisticated way, this does not always mean, for example, that they show respect for the arguments of other actors, another aspect of the deliberative model. This meant for our empirical analyses that quite often we had to break down the DQI into its individual elements (Steiner *et al* 2004:165).

De olika kategorierna visade sig inte hänga samman så väl som forskargruppen initialt utgick från. Vad gäller de mer konkreta resultaten av den ursprungliga studien, så är förmodligen det mest intressanta resultatet – om än inte så överraskande – att polariserade frågor uppvisar en lägre grad av deliberation (t.ex. 2004:132f.). Det stämmer överens med Simone Chambers hypotes om att utrymmet för deliberation minskar, när beslutsdatum närmar sig. Inför avgörande beslut, och särskilt vid folkomröstning, tenderar frågor att polarisers.

Partikongresserna om EU- och EMU-medlemskap

I EU-frågan analyseras partikongresserna 1993 och 1994. År 1993 togs inget beslut i frågan, då medlemskapsförhandlingarna fortfarande pågick. Partiledningen hade, trots att den var positiv till medlemskap, bestämt att partiet skulle avvakta med ett definitivt ställningstagande tills ett förhandlingsresultat förelåg. 1993 års partikongress ajournerade sig i EU-frågan, och återsamlades i juni 1994 för att besluta om vilken rekommendation partiet skulle ge till medlemmar och sympatisörer inför folkomröstningen i november samma år. I EU-frågan hölls även en partikongress 1990, som ägde rum innan Ingvar Carlsson öppnade för ett möjligt svenskt medlemskap vid presentationen av krispaketet. Eftersom denna hölls innan partiledningen tydligt tagit ställning i frågan hade den varit intressant att inkludera i analysen. Debatten på denna kongress bestod dock bara av två inlägg: ett huvudinlägg av ett ombud och en replik från Ingvar Carlsson.

I EMU-frågan analyseras partikongresserna 1997 och 2000. Vid den första av dessa fattades visserligen ett beslut: att vänta och se. Då beslutet innebar att partiet fortfarande höll öppet för ett ja eller nej senare, var det dock inte ett definitivt ställningstagande. Vid kongressen år 2000 skulle däremot ett avgörande tas. Partistyrelsen hade föreslagit kongressen att besluta om ett ja med villkor, vilket majoriteten av kongressombuden också röstade för. Materialet består av sammanlagt 246 inlägg, ojämnt fördelade på de fyra kongresserna: antalet inlägg var betydligt fler på de kongresser där avgörande beslut skulle tas.

Tabell 7.1 Antal inlägg fördelat på de fyra analyserade kongresserna

Kongressår	Antal inlägg om EU/EMU
1993 (EU)	47
1994 (EU)	101
1997 (EMU)	14
2000 (EMU)	84
Totalt	246

De fyra kongresserna analyseras på följande sätt: först undersöks graden av deliberation för samtliga kongresser tillsammans. Därefter analyseras de två ”beslutskongresserna” 1994 respektive 2000, och förhålls till de två ”icke-beslutskongresserna” 1993 och 1997. Härigenom ges en indikation på om det föreligger skillnader mellan graden av deliberation på de två typerna av kongress med avseende på beslut: är graden av deliberation lägre vid beslutskongresserna? De två EU-kongresserna undersöks också genom en indelning i beslut och icke-beslut. Däremot är antalet fall för litet för motsvarande jämförelse mellan de två EMU-kongresserna. Slutligen slås de två EU-kongresserna (1993 och 1994) respektive de två EMU-kongresserna (1997 och 2000) samman, och analyseras i förhållande till varandra. På så sätt kan vi se om graden av deliberation i kongressdebatterna av de två sakfrågorna har skilt sig åt.[127]

[127] Då analysen utförs på en totalundersökning, bestående av 246 inlägg, har jag som tumregel tolkat procentdifferenser över 10 procent som statistiskt signifikanta

Analys: samtliga kongresser

I detta avsnitt analyseras inläggen vid samtliga fyra partikongresser tillsammans. Av de 246 inlägg som gjordes bestod 87 procent av huvudinlägg och 13 procent av repliker. Inläggen är fördelade på 170 olika talare. Antalet inlägg per talare varierar mellan ett och nio, de flesta talare gjorde sammantaget ett eller två inlägg. En frekvensanalys av samtliga fyra partikongresser utifrån de fem DQI-kategorierna, ger en första uppfattning om vilken grad av deliberation som har förekommit i kongressdebatterna.

Av de fem kategorierna är *grad av rättfärdigande av krav* (tabell 7.2) den som tydligt uppvisar högst grad av deliberativt agerande: den högsta eller näst högsta graden av rättfärdigande användes i sammanlagt 80 procent av alla inlägg. Det innebär att talarna i de flesta fall anförde minst en tydlig koppling till varför de förespråkade ett visst krav. Vid den högsta graden gavs minst två, av varandra oberoende, sådana rättfärdiganden. Ett exempel på detta är Maj Britt Theorins rättfärdigande av ett nej till EMU på extrakongressen år 2000. Hennes första skäl till ett nej bestod av att svenska kvinnor riskerar att få det sämre, genom ett bakslag för jämställdhetspolitiken: ”Kvinnorna blir förlorare eftersom EMU bygger på åtstramning av det offentliga. Utbyggd offentlig barnomsorg finns bara i Norden. I Sverige arbetar 67 procent av kvinnorna, i EU 50 procent”. Det andra skälet som Theorin anförde mot EMU-medlemskap var risken för ökad överstatlighet och minskat självbestämmande, motiverat av att beslutanderätten om ekonomi och välfärdspolitik ges till en oavsättlig bankstyrelse, som ingen regering kan påverka.

Tabell 7.2 Frekvens, grad av rättfärdigande för samtliga inlägg

Grad av rättfärdigande	Frekvens	Procent
inget	32	13
undermåligt	18	7
kvalificerat	111	45
sofistikerat	85	35
totalt	246	100

på .05-nivån i de analyser som omfattar samtliga inlägg. Resultatet bör givetvis tolkas med viss försiktighet.

Med avseende på *innehåll i rättfärdigande av krav* (tabell 7.3), hör drygt hälften av inläggen till graden ”det gemensamma bästa i utilitaristiska termer”, vilket enligt Steiner *et al*'s gradering är den näst högsta graden för denna kategori. Hit räknas rättfärdiganden som görs utifrån t.ex. Sveriges bästa, svenska intressen eller det svenska samhället. Den högsta graden i denna kategori är ”det gemensamma bästa, utifrån Rawls”, som baseras på John Rawls differensprincip, om att innehållet kan rättfärdigas genom att det gagnar de sämst ställda i samhället (Steiner *et al* 2004:174). Ett sådant rättfärdigande gjordes bara i ett fåtal av inläggen. Kodningen bygger på att talaren explicit framställer en viss grupp som ”den sämst ställda” eller ”svagaste”. Exempel på grupper som tagits upp här är människor i tredje världen, kvinnor och arbetslösa.

Den lägsta graden av denna kategori utgörs av ”specifik grupp”, dvs. när talaren rättfärdigar sitt ställningstagande med att det är i vissa gruppers intresse att, i fallen här, gå med eller inte gå med i EU respektive EMU. Detta tyder således på ett ”egoistiskt” resonemang. Å andra sidan utgörs studieobjektet av socialdemokratiska kongressdebatter: att en talare rättfärdigar en handling i termer av att det är i t.ex. löntagares, socialdemokraters eller fackliga medlemmars intresse, pekar visserligen på ett snävt, men utifrån kontexten helt relevant, perspektiv. Jag har ändå valt att koda detta som tillhörande den lägsta graden beträffande innehåll i rättfärdigande, eftersom ett bredare perspektiv bör ses som mer deliberativt.

Tabell 7.3 Frekvens, innehåll i rättfärdigande för samtliga inlägg

Innehåll i rättfärdigande	Frekvens	Procent
specifik grupp	39	16
neutralt	66	27
gemensamma bästa, utilitarism	133	54
gemensamma bästa, Rawls	8	3
totalt	246	100

Kategorin *respekt för andras krav* (tabell 7.4) uppvisar varken hög eller låg grad av deliberation: drygt 70 procent av inläggen är neutrala i förhållande till debattmotståndarens krav på medlemskap eller icke-medlemskap. Inlägg

som uppvisar explicit respekt eller brist på respekt för andras krav är i stort sett lika många. Ett inlägg av Studentförbundets Björn Andersson, som förespråkade ett ja till EMU på kongressen 1997, får illustrera uttryck för respekt för debattmotståndarens krav:

> Det finns naturligtvis brister i EMU-samarbetet. Jag kan instämma med dem som pekar på centralbankens orimligt starka ställning och jag kan också instämma med dem som invänder mot att inflationsbekämpningen har satts högst på dagordningen, men det är bara genom att delta och försöka påverka som vi kan få ett EMU och ett Europa som går i en annan riktning.

Tabell 7.4 Frekvens, respekt för andras krav för samtliga inlägg

Respekt för andras krav	Frekvens	Procent
ingen	33	13
neutralt	178	73
explicit	35	14
totalt	246	100

Respekt för motargument (tabell 7.5), däremot, uppvisar brist på deliberation: mer än hälften av alla inlägg hör enligt Steiner *et al*'s gradering till den allra lägsta graden. Denna lägsta grad av respekt för motargument består av att talaren inte alls tar upp motpartens argument i sitt inlägg, dvs. att han eller hon ”ignorerar” dessa. Ett litet frågetecken bör resas här: är det verkligen mindre deliberativt att inte alls kommentera motpartens argument, än att uttryckligen nedvärdera dessa? Om vi anser att deliberation förutsätter återkoppling, kan graderingen rättfärdigas – att inte alls återkoppla är då en tydlig brist på deliberation. Samtidigt är de inlägg som analyseras starkt tidsbegränsade. Talaren kan medvetet eller omedvetet välja att inte ta upp motpartens argument p.g.a. tidsbrist. Även om de två lägsta graderna av denna kategori byter plats med varandra, är det emellertid tydligt att graden av deliberation här är lägre än i de tre tidigare kommenterade kategorierna. Nedvärderande av debattmotståndarens argument bygger till stor del på att dessa utmålas som önsketänkande, rena felaktigheter eller

skrämselpropaganda. Endast fyra procent av alla inlägg bemöter motargument positivt.

Tabell 7.5 Frekvens, respekt för motargument för samtliga inlägg

Respekt för motargument	Frekvens	Procent
ignoreras	142	58
nedvärderas	32	13
neutralt	62	25
positivt	10	4
totalt	246	100

Den sista kategorin, *konstruktiv politik* (tabell 7.6), visar att i över 90 procent av alla inlägg håller talaren fast vid sin position i frågan, dvs. argumenterar i termer av ett ja eller nej (i några få fall varken eller). Endast i enstaka fall lanserade talarna vad som kan ses som ett förslag till medling eller alternativ lösning, som antingen hör hemma under samma agenda eller en annan. Exempel på en alternativ lösning under samma agenda, var inlägg i vilka talaren på kongressen 1993 föreslog extrakongress om EU-frågan. På Europakongressen 1994 var inlägg som förespråkade att partiet skulle avstå från att ta beslut om en rekommendation på motsvarande sätt ett alternativt förslag under samma agenda, liksom de förslag som framfördes på 2000 års EMU-kongress om att frågan skulle utredas vidare innan beslut. Gunnar Jönsson från Skåne, som själv förespråkade ett ja till EMU, gjorde följande tilläggsyrkande på extrakongressen 2000:

> [E]n partikongress ska pröva om de övergripande förutsättningarna är uppfyllda. Det innebär bland annat att det ges ytterligare tid att förankra beslutet bättre bland våra medlemmar och sympatisörer. Om partiet är lite mer enigt är det självklart också lättare att gå ut till svenska folket och föreslå att vi säger ja till EMU.

Tabell 7.6 Frekvens, konstruktiv politik för samtliga inlägg

Konstruktiv politik	Frekvens	Procent
håller fast vid egen position	232	94
alternativt förslag	3	1
medling	11	5
totalt	246	100

Enligt Steiner *et al*'s ursprungsidé skulle de fem kategorierna hänga samman på ett sätt, som i de flesta fall skulle innebära att de kunde kombineras till ett index. Det visade sig dock, under arbetets gång, att kategorierna inte hängde samman så väl som forskargruppen initialt hade antagit. Vid en korrelationsanalys av de fem kategorierna i min undersökning, baserat på samtliga kongressdebatter, blir resultatet att enbart några av kategorierna uppvisar positiva korrelationer med varandra (tabell 7.7). Starkast korrelation finns mellan grad av rättfärdigande av krav och innehåll i rättfärdigande av krav (0,3, $p < 0,01$). Respekt för motargument[128] korrelerar med grad av rättfärdigande av krav, innehåll i rättfärdigande av krav samt respekt för andras krav. Konstruktiv politik korrelerar negativt med grad av rättfärdigande (-0,191, $p < 0,01$). Något belägg för ett "skalbart" index av de fem kategorierna ges således inte här.

[128] Om man byter plats på ignorera och nedvärdera i *respekt för motargument*, så blir sambandet mellan respekt för andras krav och respekt för motargument något starkare (0,29, $p < 0,01$ jämfört med 0,164, $p < 0,01$ efter den ursprungliga kodningen). Om man slår ihop ignorera och nedvärdera blir korrelationen också något starkare mellan respektkategorierna (0,243, $p < 0,01$). Fortsättningsvis använder jag dock den gradering som Steiner *et al* har tagit fram.

Tabell 7.7 Korrelation (Pearson) mellan de fem DQI-kategorierna för samtliga inlägg (N=246)

Kategori	1	2	3	4	5
1. Grad av rättfärdigande					
2. Innehåll i rättfärdigande	.30**				
3. Respekt för krav	-.09	.02			
4. Respekt för motargument	.20**	.17**	.16**		
5. Konstruktiv politik	-.19**	-.06	.03	-.10	

**p<.01

Utifrån korrelationerna uppvisar således de två rättfärdigande kategorierna starkast samband. Respekt för motargument visar signifikant samband med tre av de andra kategorierna, däribland den andra respektkategorin. Möjligen kan det ursprungliga indexet därför istället delas in i två dimensioner? En faktoranalys (tabell 7.8) ger stöd för en rättfärdigandedimension med kategorierna grad av rättfärdigande av krav och innehåll i rättfärdigande av krav, och en respektdimension med kategorierna respekt för andras krav och respekt för motargument. De mönster som uppvisas är dock inte tydliga nog för att slutsatsen ska bli annat än att analyserna får göras kategori för kategori i resterande avsnitt.

Tabell 7.8 Faktoranalys, samtliga inlägg (Varimax rotation)

Kategori	Faktor 1	Faktor 2
Grad av rättfärdigande	.79	.06
Innehåll i rättfärdigande	.62	.22
Respekt för krav	-.24	.82
Respekt för motargument	.39	.65
Konstruktiv politik	-.51	-.10

Sammanfattningsvis uppvisar de fyra kongressdebatterna en hög grad av rättfärdigande av krav. Innehåll i rättfärdigande av krav var av relativt hög grad. En majoritet av inläggen var neutrala i förhållande till respekt för motpartens krav och att graden av deliberation var låg beträffande respekt

för motargument och konstruktiv politik. Graden av deliberation kan således sammanfattas som fallande för de fem kategorierna, i den ordning som de har analyserats. En korrelationsanalys visade på ett antal signifikanta samband mellan kategorierna, men gav inget belägg för ett index. Däremot uppvisade en faktoranalys två olika dimensioner, en utifrån rättfärdigandekategorierna och en utifrån respektkategorierna. Slutsatsen var dock att dessa inte var tillräckligt tydliga för att använda i analysen, som fortsättningsvis behandlar varje kategori separat.

Analys: besluts- respektive icke-beslutskongresserna

Kongresserna delas här in i besluts- och icke-beslutskongresser, för att undersöka om det finns någon skillnad i grad av deliberation mellan de kongresser då avgörande beslut togs, jämfört med dem där så inte var fallet. Som framgår av tabell 7.9 var antalet inlägg betydligt fler på de kongresser där beslut togs.

Tabell 7.9 Antal inlägg fördelade på besluts- och icke-beslutskongresserna

Partikongress: beslut eller icke-beslut	Antal inlägg
Icke-beslut (1993+1997)	61
Beslut (1994+2000)	185
Totalt	246

Grad av rättfärdigande av krav (tabell 7.10) var högre de år då beslut togs. I 85 procent av inläggen på beslutskongresserna användes den högsta eller nästhögsta graden av rättfärdigande. Motsvarande siffra för icke-beslutskongresserna var 66 procent.

Tabell 7.10 Grad av rättf. av krav, besluts- och icke-beslutskongresser (N=246)

	Grad av rättfärdigande, inlägg %				*Totalt*	
	Inget	Undermåligt	Kvalificerat	Sofistikerat	%	n
Icke-beslutskongresser	28	7	41	25	100	61
Beslutskongresser	8	8	47	38	100	185

Talarna rättfärdigade också sina ställningstaganden *(innehåll i rättfärdigande av krav*, tabell 7.11) i högre grad med ”det gemensamma bästa, i utilitaristiska termer” på de kongresser där beslut togs. Vid icke-beslut var en större andel av inläggen neutrala med avseende på denna kategori.

Tabell 7.11 Innehåll i rättf. av krav, besluts-/icke-beslutskongresser (N=246)

	Innehåll i rättfärdigande, inlägg %				*Totalt*	
	Specifik Grupp	Neutralt	Gem. bästa utilitarism	Gem. Bästa Rawls	%	n
Icke-beslutskongresser	20	34	43	3	100	61
Beslutskongresser	15	24	58	3	100	185

Avsaknad av *respekt för andras krav* (tabell 7.12) var vanligare på de kongresser där beslut togs (17 procent, jämfört med 3 procent vid icke-beslut). Sett till förhållandet mellan de två ”ytterligheterna”, ingen respekt respektive explicit respekt för var och en av kongresstyperna, var övervikten för explicit respekt mer markerad vid icke-beslut. Det gör dessa kongresser något mer deliberativa. Skillnaden är dock möjligen för liten för att kunna dra några egentliga slutsatser av. Den största andelen inlägg var neutrala vid båda typerna av kongress, med avseende på denna kategori.

Tabell 7.12 Respekt för andras krav, besluts- och icke-beslutskongresser (N=246)

	Respekt för andras krav, inlägg %			*Totalt*	
	Ingen	Neutralt	Explicit	%	n
Icke-beslutskongresser	3	87	10	100	61
Beslutskongresser	17	68	16	100	185

Respekt för motargument (tabell 7.13) var lägre de år då beslut fattades, medan det var fler som ignorerade motargument de år beslut inte togs. Positiva värderingar av motargument var ytterst få, både på besluts- och icke-beslutskongresserna. Sett till detta resultat spelar det stor roll hur vi tolkar graderingen: utifrån den som Steiner *et al* använder, och som ligger till grund också för denna analys, är beslutskongresserna mer deliberativa. Om däremot ignorera och nedvärdera, som diskuterades tidigare i kapitlet, byter plats med varandra blir det svårt att dra några slutsatser.

Tabell 7.13 Respekt för motarg., besluts- och icke-beslutskongresser (N=246)

	Respekt för motargument, inlägg %				*Totalt*	
	Ignorera	Nedvärdera	Neutralt	Positivt	%	n
Icke-beslutskongresser	89	5	5	2	100	61
Besluts-kongresser	48	16	32	5	100	185

Slutligen, med avseende på kategorin *konstruktiv politik* (7.14), var det klart vanligast att talarna höll fast vid sin position eller ståndpunkt i frågan: så gjordes i 89 procent av inläggen då beslut inte togs och i 96 procent av inläggen då beslut togs. Att andelen alternativa- och medlingsförslag var marginellt högre vid icke-beslutskongresserna förklaras sannolikt av att det är mer idé att lansera sådana förslag när frågan inte står inför ett omedelbart avgörande.

Tabell 7.14 Konstruktiv politik, besluts- och icke-beslutskongresser (N=246)

	Konstruktiv politik, inlägg %			*Totalt*	
	Egen position	Alt. förslag	Medling	%	n
Icke-beslutskongress	89	2	10	100	61
Beslutskongress	96	1	3	100	185

En analys av enbart de två EU-kongresserna, uppdelade i beslut (101 inlägg) och icke-beslut (47 inlägg) visar också på en högre grad av rättfärdigande av krav i samband med beslut.[129] Vid beslutskongressen 1994 var 84 procent av inläggen av den näsThögsta eller högsta graden av rättfärdigande, jämfört med 64 procent vid icke-beslutskongressen 1993. Även innehåll i rättfärdigande av krav var högre 1994. Respekt för andras krav var däremot lägre 1994. Den tydligaste skillnaden inom denna kategori mellan de två EU-kongresserna var att 16 procent av inläggen gav uttryck för bristande respekt på kongressen 1994, jämfört med 2 procent 1993. I fråga om respekt för motargument var lägsta graden, ignorera, vanligast på kongressen 1993, medan nedvärderande var vanligare på Europakongressen 1994. I kategorin konstruktiv politik höll talarna fast vid sin position i 95 procent av inläggen 1994, och i 89 procent av inläggen 1993.
Sammanfattningsvis föreligger en skillnad mellan de två rättfärdigande- respektive respektkategorierna vid en jämförelse mellan besluts- och icke-besluts-kongresserna. Såväl graden av rättfärdigande som innehåll i rättfärdigande var högre vid beslutskongresserna – talarna var således bättre på att rättfärdiga när frågan stod inför ett avgörande. Denna skillnad beror sannolikt på kongressernas olika karaktär: talarna har större incitament att grundligt rättfärdiga inför det avgörande beslutet. Respektkategorierna uppvisar sammantaget en mer blandad bild, med varken hög eller låg grad av deliberation vid någondera sortens kongress. Utifrån kategorin konstruktiv politik var det endast ett fåtal inlägg i vilka talaren inte höll fast vid sin position eller ståndpunkt i frågan: de som lade fram alternativa- eller medlingsförslag gjorde så i högre grad vid icke-beslut. Sett till de två EU-kongresserna, indelade i beslut och icke-beslut, var respekt för andras krav lägre och ned-

[129] Av utrymmesskäl har jag inte inkluderat tabellerna för EU-kongresserna uppdelade i beslut och icke-beslut.

värderande av motargument vanligare vid beslut, samtidigt som graden av rättfärdigande också var högre vid besluts-kongressen.

Resultatet ger inte belägg för Simone Chambers hypotes om att graden av deliberation sjunker när avgörande beslut närmar sig. Med avseende på rättfärdigandekategorierna är agerandet t.o.m. *mer* deliberativt vid beslutskongresserna. I den kvalitativa analysen av förankringsprocesserna var rättfärdigandet också relativt högt även under den avslutande perioden, särskilt för EMU-frågan. I den kvalitativa analysen fanns visst belägg för Chambers hypotes vad gällde sjunkande respekt vid närmandet till respektive folkomröstning. Möjligen är respektkategorierna mer användbara för prövning av Chambers hypotes. Respekt för andras krav och argument skulle kunna utgöra det ”verkliga” provet för deliberation strax före och vid beslutsfattande, medan det vad gäller rättfärdigandet kan finnas strategiska incitament att öka snarare än minska detta i samband med ett avgörande. Utifrån analysen av respektkategorierna i detta avsnitt går det emellertid inte att dra några slutsatser åt endera hållet. Chambers hypotes, avgränsad till enbart respektkategorierna, kan därmed inte beläggas genom den kvantitativa analysen.

Analys: EU- respektive EMU-kongresserna

I detta avsnitt analyseras de två EU-kongresserna 1993 och 1994 tillsammans, samt de två EMU-kongresserna 1997 och 2000, för att undersöka om det förelåg någon skillnad i grad av deliberation på kongresserna med avseende på de två frågorna.

Tabell 7.15 Antal inlägg, partikongresserna om EU respektive EMU

Partikongress: EU eller EMU	Antal inlägg
EU (1993+1994)	148
EMU (1997+2000)	98
Totalt	246

Grad av rättfärdigande av krav (tabell 7.16) var högt för både EU- och EMU-kongresserna: en högre andel kvalificerade rättfärdiganden gjordes på EU-kongresserna och en högre andel sofistikerade på EMU-kongresserna. I

båda fallen var de lägsta graderna, inget rättfärdigande respektive undermåligt rättfärdigande, ungefär lika sällan förekommande.

Tabell 7.16 Grad av rättfärdig. av krav, EU- och EMU-kongresserna (N=246)

	Grad av rättfärdigande, inlägg %				*Totalt*	
	Inget	Undermåligt	Kvalificerat	Sofistikerat	%	n
EU-kongresserna	14	8	51	26	100	148
EMU-kongresserna	11	6	36	47	100	98

Beträffande *innehåll i rättfärdigande av krav* (tabell 7.17), var detta mer deliberativt på EMU-kongresserna. Den lägsta graden, specifik grupp, togs upp i 19 procent av EU-inläggen och 11 procent av EMU-inläggen. Andelen neutrala inlägg var marginellt högre på EU-kongresserna. Det gemensamma bästa i utilitaristiska termer, den näst högsta graden av denna kategori, användes i 48 procent av EU-inläggen och 63 procent av EMU-inläggen.

Tabell 7.17 Innehåll i rättf. av krav, EU- och EMU-kongresserna (N=246)

	Innehåll i rättfärdigande, inlägg %				*Totalt*	
	Specifik Grupp	Neutralt	Gem. bästa utilitarism	Gem. Bästa Rawls	%	n
EU-kongresserna	19	29	48	4	100	148
EMU-kongresserna	11	24	63	2	100	98

Kategorin *respekt för andras krav* (tabell 7.18) uppvisade lägsta graden, dvs. ingen respekt, i 12 procent av inläggen på EU-kongresserna respektive i 16 procent av inläggen på EMU-kongresserna, samtidigt som explicit respekt var något mer vanligt förekommande på de senare. Skillnaderna mellan dessa ytterligheter var dock så små att de tar ut varandra. De flesta

inlägg var neutrala utifrån denna kategori: 78 procent av dem som gjordes på EU-kongresserna och 64 procent av EMU-kongressernas.

Tabell 7.18 Respekt för andras krav, EU- och EMU-kongresserna (N=246)

	Respekt för andras krav, inlägg %			*Totalt*	
	Ingen	Neutralt	Explicit	%	n
EU-kongresserna	12	78	11	100	148
EMU-kongresserna	16	64	19	100	98

För *respekt för motargument* (tabell 7.19) var lägsta graden, att ignorera motpartens argument, den grad som var vanligast förekommande på kongresserna för båda sakfrågor (54 procent av EU-inläggen och 63 procent av EMU-inläggen). Nedvärderande av motargument gjordes i marginellt högre andel av EU-inläggen och positivt bemötande av motargument var samtidigt något högre på EMU-kongresserna, men skillnaderna är så små att det inte går att dra några slutsater av dem. Utifrån Steiner *et a*l's gradering var därmed EU-kongresserna mer deliberativa.

Tabell 7.19 Respekt för motargument, EU- och EMU-kongresserna (N=246)

	Respekt för motargument, inlägg %				*Totalt*	
	Ignorera	Nedvärdera	Neutralt	Positivt	%	n
EU-kongresserna	54	14	29	3	100	148
EMU-kongresserna	63	11	19	6	100	98

Sett till *konstruktiv politik* (tabell 7.20) höll talarna i 93 procent av EU-inläggen och 96 procent av EMU-inläggen höll fast vid sina positioner.

Tabell 7.20 Konstruktiv politik, EU- och EMU-kongresserna (N=246)

	Konstruktiv politik, inlägg %			*Totalt*	
	Egen position	Alt. förslag	Medling	%	n
EU-kongresserna	93	2	5	100	148
EMU-kongresserna	96	–	4	100	98

Sammanfattningsvis visar analysen således på en överlag något mer positiv bild av EMU-kongresserna utifrån rättfärdigandekategorierna: de uppvisade en högre grad av rättfärdigande och ett mer deliberativt innehåll i rättfärdigandet. Respektkategorierna är mer komplexa. Det går inte att dra några slutsatser av analysen av respekt för andras krav, där den största andelen inlägg på både EU- och EMU-kongresserna var neutrala. Kategorin respekt för motargument uppvisade en något högre andel inlägg som ignorerade motpartens argument på EMU-kongresserna, medan nedvärderande var något mer vanligt på EU-kongresserna. Överlag var EU-kongresserna dock mer deliberativa sett till denna kategori.

Sammanfattning

Debatterna vid partiets högsta beslutande organ, partikongressen, har här analyserats med avseende på graden av deliberation, för att ge en kompletterande bild till analyserna av de övergripande förankringsprocesserna. Två kongresser vardera om EU-respektive EMU-medlemskapet analyserades med hjälp av *Discourse Quality Index*. För var och en av frågorma analyserades en kongress då beslut inte fattades samt den kongress där avgörande beslut i frågan togs. Kongressdebatterna uppvisade överlag en hög grad av rättfärdigande av krav och relativt hög grad av rättfärdigande av innehåll. Respekt för motpartens krav var överlag neutrala medan respekten för motargument var förhållandevis låg. Kategorin konstruktiv politik var mycket låg, då få talare föreslog alternativa lösningar.

Analysen gav inte belägg för ett index och de fem kategorierna analyserades därför var för sig. Uppdelningen av kongresserna i beslut och ickebeslut visade på en högre grad för båda rättfärdigandekategorierna vid beslutskongresserna. För respektkategorierna var bilden mer oklar: såväl lägsta som högsta graden var mer vanligt förekommande på beslutskongresserna.

Chambers hypotes om sjunkade grad av deliberation i samband en frågas avgörande stämde således inte med avseende på rättfärdigande, medan resultatet för respekt är svårare att tolka. Analysen gav dock inte belägg för hypotesen.

Sett till de två olika frågorna, EU och EMU, var andelen inlägg som noterades för högsta graden av rättfärdigande av krav samt innehåll i rättfärdigande högre på EMU-kongresserna. Även de två EU-kongresserna uppvisade en relativt hög grad av båda rättfärdigandekategorierna. Såväl EU- som EMU-kongresserna var huvudsakligen neutrala med avseende på respekt för andras krav. Graden av respekt för motargument var förhållandevis låg, men med EU-kongresserna som de mest deliberativa av de två kongresstyperna. EU-kongressernas relativa styrka var därmed respekten för motargument, medan EMU-kongressernas var rättfärdigandet.

åtta

Demokratiska implikationer och avslutande reflektioner

Inledning

I detta kapitel knyts de två fallen samman och förhålls till varandra. Först belyses de demokratiska implikationerna av de två förankringsprocesserna. Därefter diskuteras några tentativa förklaringar till de empiriska mönster som de två förankringsprocesserna har uppvisat. Kapitlet avslutas med ett avsnitt om avhandlingens bidrag, samt hur dessa kan ligga till grund för framtida forskning.

De *demokratiska implikationerna* som förankringsprocesserna har gett upphov till diskuteras utifrån deliberativ demokratiteori, vilken har legat till grund för de flesta av avhandlingens analysdimensioner (dvs. *övertyga*-dimensionerna). På så sätt kan man säga att de demokratiska implikationerna delvis redan har framgått, indirekt. Här ämnar jag emellertid att belysa dem mer explicit, genom att översiktligt redogöra för hur förankringsprocesserna har sett ut över tid och genom att relatera de två fallen till varandra för en jämförande diskussion i detta avseende. Jag tar även upp det faktum att båda processerna har avslutats genom folkomröstning, och resonerar kring hur detta har påverkat den demokratiska debatten i de två fallen. Vidare diskuterar jag vilka implikationer förankringsprocesserna av EU- och EMU-medlemskapsfrågorna har fått för EU-debatten inom det socialdemokratiska partiet.

Nästa del av kapitlet ägnas åt vad som kan beskrivas som *tentativa förklaringar* till skillnader och likheter mellan de två fallstudierna. Dessa är induktivt härledda från materialet och gör inte anspråk på att vara annat än just detta – tentativa förklaringsförsök utifrån de empiriska mönster som

har uppvisats. Inte desto mindre anser jag att de kan bidra till att fördjupa förståelsen av de två förankringsprocesserna, samt eventuellt till en bättre underbyggd utblick inför framtida forskning inom fältet.

Demokratiska implikationer

Huvuddelen av analysen i kapitel 5 och 6 byggde således på analysdimensioner som härrör från deliberativ demokratiteori (offentlighet, återkoppling, rättfärdigande och respekt). I kapitel 7 analyserades kongressdebatterna utifrån samma teoretiska perspektiv, genom kategorierna i Steiner *et al*'s *Discourse Quality Index*. Vilka insikter ger dessa analyser upphov till? Hur demokratiska – i deliberativ mening – har de undersökta förankringsprocesserna varit? Först av allt vill jag understryka det som Steiner *et al* har konstaterat (2004:165), att deliberativ demokrati består av olika element, vilka inte självklart hänger ihop på något tydligt sätt. En process kan vara deliberativ i bemärkelsen att deltagarna noga rättfärdigar sina ståndpunkter, men icke-deliberativ i det att de samtidigt inte visar respekt för debattmotståndaren. Det gör det ofta svårt att ge sammanlagda ”mått” på deliberationen vid olika tillfällen.

Givet denna varning, ska jag gå igenom dimensionerna för respektive fall och delförankringsprocess. Vid några tillfällen sammanfaller de olika dimensionerna, vilket underlättar framtagandet av en ”helhetsbild” för delförankringsprocessen i fråga, vid andra tillfällen är bilden mer komplex. Jämförelserna får göras med viss försiktighet. De olika delprocesserna var, som framgick av fallstudierna, olika långa. I EMU-frågan fanns även två mellanliggande perioder, när aktiv förankring inte förekom.

Den första delförankringsprocessen

I fråga om *EU-medlemskapet* syftade den första delförankringsprocessen till att öppna för en svensk medlemsansökan. Ingvar Carlsson tog upp EG-frågan i två DN-artiklar under våren och sommaren 1990, vilket var ett sätt att föra fram frågan i *offentligheten*. Det gjordes dock i så pass försiktiga ordalag att de flesta partimedlemmar (och många andra) inte uppfattade inläggen som försök att flytta fram positionerna med avseende på ett möjligt svenskt medlemskap. Därmed gick en del av den betydelse som finns, utifrån ett deliberativt perspektiv, av att offentligt föra fram en fråga förlorad.

Partiledningen ville inte besluta i EG-frågan på partikongressen i september 1990. Frågan om medlemskap framställdes inte som något eventuellt nära förestående, vilket resulterade i att *återkopplingen* nästan helt uteblev. En trolig tolkning är, som framgick i kapitel 5, att de flesta kongressombud inte anade att frågan var under uppsegling.

Processen ägde initialt rum inom en ytterst begränsad krets, som successivt vidgades strax före avsiktsförklaringen. Inledningsvis gav partiledningen begränsade *rättfärdiganden* av varför den ansåg att man skulle öppna för en svensk medlemskapsansökan. Vägande resonemang kring fördelar och nackdelar med ett medlemskap saknades till stor del. Fokus var istället på om Sverige, med hänsyn till neutraliteten, *kunde* fullfölja den deklarerade avsikten och söka medlemskap. Partiledningen var väl medveten om att det inom partiet fanns olika synsätt på önskvärdheten av ett medlemskap, och efter avsiktsförklaringen vidtog arbete för att hantera detta. Ett konkret resultat var att utse en arbetsgrupp under VU, till vilken såväl förespråkare som motståndare till EG knöts. Detta var ett sätt att visa *respekt* för de olika åsikterna, men även att skaffa viss kontroll över debatten och det vidare upplägget för att söka minimera risken för partisplittring. Sammantaget var det således en relativt låg grad av deliberativt agerande under denna inledande period. Vad som kan betraktas som ”mest deliberativt” var den respekt som partiledningen, och framför allt Ingvar Carlsson, visade för de olika åsikter som fanns i frågan inom partiet. Möjligen bidrog detta hänsynstagande till den försiktiga inledningen.

EMU-frågan uppvisade en förhållandevis lång period av öppenhet i början. Perioden präglades av den genuina osäkerhet som inte minst partiledaren, Göran Persson, kände inför frågan. Det faktum att partiledningen önskade förankra en vänta och se-linje, snarare än ett beslut i viss riktning, gjorde denna delprocess olik de andra som här har analyserats. Genom att tills vidare hålla frågan öppen, kunde såväl förspråkare som motståndare till EMU sägas bli *respekterade*. Argument för och emot vägdes mot varandra, framför allt av Göran Persson, vilket gav en hög grad av *rättfärdigande*. Frågan fördes ut i den partiinterna *offentligheten* redan under hösten 1996. Studiecirklar organiserades och partimedlemmarna fick ett diskussionsmaterial om EMU, vilket kan ses som försök att stimulera till *återkoppling* inför kongressen. Sammantaget uppvisade således samtliga dimensioner en hög grad av deliberativt agerande under den första delförankringsprocessen av EMU.

Den andra delförankringsprocessen

Den andra delförankringsprocessen av *EU-medlemskapet* handlade om att förankra ett ja till medlemskap inom partiet. Beslut om en sådan linje togs av kongressen 1994, i form av en rekommendation. Denna period uppvisade betydligt mer av deliberativa demokratiska drag än den föregående, efter att fortsatt neutralitet hade förklarats förenlig med ansökan om medlemskap. Innan dess kritiserades partiledningen av en del partimedlemmar för bristande förankring, framför allt med avseende på möjligheterna till *återkoppling* samt avsaknad av *rättfärdigande*. Efter riksdagstalet i juni 1991 började partiledningen tydligt rättfärdiga ställningstagandet för ett ja till medlemskap. Däremot förde den sällan vägande resonemang kring fördelar och nackdelar, utom i de fall då den återkopplade på nej-sidans inlägg. De återkopplingar som förekom berodde inte sällan på utspel av EU-motståndarna i offentliga forum. Särskilt nej-kommitténs (blivande) ordförande Sten Johansson var aktiv på såväl *DN Debatt* som *Aktuellt i Politikens* debattsida. Partiledningen lyfte dock aktivt fram frågan *offentligt*, bl.a. genom informationsutskick till medlemmarna.

Partiledningens strategi inför den kommande folkomröstningen utformades 1993. Den visade på *respekt* för partiets EU-motståndare genom att låta bilda två kommittéer, en för och en emot EU-medlemskap, vilket det stod partimedlemmarna fritt att efter eget val engagera sig i. Däremot förespråkade partiledningen, tvärtemot många EU-motståndares önskan, en ajournering av partikongressen 1993 i EU-frågan. Motståndarna ville istället inkalla en extrakongress, med val av nya ombud, för beslutet om partirekommendation inför folkomröstningen.

Partiledningens val kan tolkas i termer av strategiskt agerande, där respekt för motståndarna fick stryka på foten. Å andra sidan utformades den ajournerade kongressen, som återsamlades i juni 1994, på ett sätt som visade på en hög grad av respekt för partimedlemmarnas olika åsikter och argument i frågan. Sammantaget var denna period således mer deliberativt präglad än den föregående. Den uppvisade en överlag hög grad av respekt, en någorlunda hög grad av offentlighet (vilken till viss del dock berodde på nej-sidans flitiga debatterande) och vad som kan beskrivas som varken hög eller låg grad av återkoppling och rättfärdigande.

Den andra delförankringsprocessen i fråga om *EMU-medlemskapet* innebar att partiledningen önskade förankra ett ”ja, men senare” inom partiet. Det gjordes genom en extrakongress våren 2000. Efter att ha tagit ställning

för ett ja med förbehåll, *rättfärdigade* Persson och partiledningen utförligt denna linje (om än med viss fördröjning). Partiledningen pekade även på en del nackdelar med ett möjligt medlemskap, bl.a. i samband med presentationen av VU-beslutet. Under den andra delförankringsprocessen fanns det möjligheter för partimedlemmarna att *återkoppla* direkt till partistyrelsen genom rådslaget, vilket dock i viss mån också användes på ett strategiskt sätt av denna. Det fannns emellertid en god formell möjlighet till återkoppling och rådslaget innebar också att frågan återigen fördes ut i den partiinterna *offentligheten*.

Graden av *respekt* var något lägre än under föregående period, vilket får anses vara väntat: då hade inget ställningstagande i sakfrågan gjorts. Varken förespråkare eller motståndare hade därmed någon större anledning att se den egna ståndpunkten som icke-respekterad av en partiledning som kontinuerligt tog upp argument från båda sidor. En del partimedlemmar kritiserade Göran Persson för bristande respekt, efter hans uttalande om ”ja, nu eller senare” i *Financial Times*. Kritikerna ansåg att han föregrep rådslagets resultat – partimedlemmarnas möjlighet till återkoppling – genom att innan detta var avslutat klargöra sin egen ståndpunkt. Persson hade tidigare argumenterat för en öppen process, som skulle få ta tid.

Denna kritik kan därför, från ett deliberativt demokratiskt perspektiv, ses som allvarligare än den kritik om bristande respekt som en del EMU-motståndare gav uttryck för i samband med VU:s presentation av ställningstagandet. I övrigt agerade partiledningen generellt med respekt för motståndarna, både genom uttalanden och genom behandling. Partiledningen önskade en fortsatt hög grad av handlingsfrihet, och ville inte ha något bindande mandat i frågan. Beslutet om villkor för ett ja på extrakongressen var ett sätt för partiledningen att behålla kontroll över frågan. En sammanlagd bild visar en fortsatt relativt hög grad av deliberativt agerande med avseende på rättfärdigande och offentlighet, men med något lägre grad vad gäller respekt samt, i viss mån, återkoppling.

Den tredje delförankringsprocessen

Den avslutande delförankringsprocessen av *EU-medlemskapet* innebar att partiledningen ville förankra ett ja hos medlemmar och sympatisörer inför folkomröstningen. Denna period präglades till stor del av det faktum att det låg ett riksdagsval knappt två månader innan folkomröstningen. Partiet

kraftsamlade för att ta sig tillbaka till regeringsmakten, och under sommaren förde därför EU-frågan en undanskymd tillvaro. Ur ett deliberativt demokratiskt perspektiv får det anses som negativt att frågan på detta vis lades åt sidan i de offentliga debatterna (*offentlighet*). Först efter valet fördes frågan på allvar fram igen. Inledningsvis var partiledningen, och de partiledande personerna som fanns på ja-sidan, noga med att *rättfärdiga* ett ja i termer av ”sakliga” (faktaunderbyggda) argument, samt med kopplingar till socialdemokratiska värderingar. Denna deliberativa hållning ersattes de sista veckorna innan folkomröstningen med ett mer övertalningsinriktat agerande, till stor del baserat på den negativa bilden av ”utanförskap” samt med hjälp av partiledarens auktoritet.

Den sedan tidigare överlag *respektfulla* tonen i debatten levde kvar i början av kampanjen, men efterhand som denna intensifierades agerade såväl partiledningen/ja-sidan som nej-sidan mindre respektfullt. Båda sidor anklagade varandra bl.a. för att bedriva skrämselpropaganda. Slutdebatten i TV visade också på problemen med att behålla respekten i slutfasen. Då denna tidsperiod omfattade en folkomröstningskampanj, gjorde såväl partiledningen/ja-sidan som nej-sidan en stor mängd offentliga utspel. Partiledningen låg dock, som tidigare konstaterades, lågt till efter riksdagsvalet. Den avstod i stort från att *återkoppla* till de utspel som nej-sidan gjorde under sommaren. Sammantaget var det framför allt rättfärdigande och respekt som sjönk i slutet av kampanjen, då agerandet återigen blev mindre deliberativt. I början av perioden var graden av offentlighet låg, men denna ökade när kampanjen inleddes. Rättfärdigandet och återkopplingen uppvisade vare sig hög eller låg grad, medan graden av respekt initialt var hög och sedan sjönk.

Sista delförankringsprocessen av *EMU-frågan* handlade om att förankra ett ja fullt ut, dvs. att få partiet att förklara de uppsatta förbehållen som uppfyllda och få medlemmarna att agera för ett ja i folkomröstningen. Förtroenderådet gav klartecken för ett ja och partiet beslutade att upprepa modellen med ja- och nej-kommittéer inför EMU-omröstningen. Detta var återigen baserat på såväl strategiska överväganden som *respekt* för de olika uppfattningarna inom partiet – alternativt kan respekten ses som strategi.

Den största förändringen under den sista delförankringsprocessen skedde just med avseende på respekt. Det blev svårt att upprätthålla balansgången mellan kongressbeslutet om ett ja och öppenheten för individuella ställningstaganden. Partiledningen agerade framför allt under våren 2003 på ett sätt som inte visade på full respekt för partiets motståndare. Utspel från nej-

sidan bidrog till att förstärka problematiken. Under senare delen av sommaren gjorde EMU-motståndare inlägg som starkt kritiserade Anna Lindhs gemensamma artikel med Ericsson-chefen, på ett sätt som gav uttryck för bristande respekt. Såväl partiledningen/ja-sidan som nej-sidan uppvisade därmed bristande respekt i perioder under våren och sensommaren.

Partiledningen gav fortsatt tydliga *rättfärdiganden* och förhöll sig till en del av nej-argumenten. Liksom under sista perioden av EU-medlemskapets förankring bidrog en stor mängd inlägg till en hög grad av *offentlighet* inför folkomröstningen. Under våren 2003 ordnades på nytt studiecirklar. Frågan fördes därmed återigen fram i den partiinterna offentligheten. En sammantagen bild visar således på en hel del olikheter mellan dimensionerna. Medan rättfärdigande och offentlighet var fortsatt höga, så sjönk framför allt respektdimensionen som blev mindre deliberativ än under de två föregående perioderna.

Sammanfattningsvis är det i båda fallstudierna framför allt respektdimensionen som har förändrats negativt i samband med närmandet till folkomröstningarna, om än i mindre utsträckning i EU-fallet (mer om detta i nästa avsnitt). Det har funnits en svårighet med att hålla balans mellan rekommendation respektive kongressbeslut, och de individuella ställningstaganden som uttryckligen har förklarats gälla inför folkomröstningarna. I fråga om EMU blev denna utmaning större för partiledningen, bl.a. genom att tidsperspektivet för vad som kan ses som kampanjfas var betydligt längre än i EU-frågan. Partiledningen har generellt sett i båda fallen (med undantag av den första delen av EU-förankringen) varit tydlig i rättfärdigandet av ställningstagande. Däremot har förekomsten av vägande resonemang ifråga om rättfärdigandet varit mer varierad. Göran Perssons egen långa tvekan i EMU-frågan gjorde att det överlag gavs stort utrymme för såväl argument för som emot medlemskap i förankringsprocessen av EMU, om än skiftande över tid.

En viss skillnad finns mellan fallen med avseende på såväl rättfärdigande som respekt: överlag uppvisades en högre grad av rättfärdigande i EMU-fallet samt ett större utrymme för respekt i EU-fallet i de kvalitativa analyserna. Den kompletterande bilden av den kvantitativa analysen av partikongressdebatterna indikerade en högre grad av rättfärdigande i EMU-frågan också i detta sammanhang. Sett till respekt i kongressdebatterna var resultatet dock mer komplext i den kvantitativa analysen, med marginellt högre grad i EU-fallet. Utifrån de övriga kvalitativa analysdimensionerna var de formella möjligheterna till återkoppling högre i EMU-fallet och frågan för-

des fram mer i den partiinterna offentligheten, bl.a. genom upprepade omgångar med studiecirklar. EMU-frågan pågick dock under en längre period, vilket innebar att det fanns mer tid till förfogande för detta.

På frågan om *hur demokratiska* dessa förankringsprocesser har varit finns således, som så ofta vid studiet av komplexa samhällsvetenskapliga fenomen, inte något entydigt svar: resultatet uppvisar ”blandad fångst”. Tydligt är emellertid att de två förankringsprocesserna haft sina demokratiska styrkor med avseende på olika dimensioner: EU-medlemskapet vad gäller en överlag hög grad av respekt, medan EMU-frågan uppvisade en hög grad av rättfärdigande.

En del av det agerande som här karakteriseras som övertala har nämnts i texten ovan, relaterat till de olika delförankingsprocesserna. De olika sorternas agerande utifrån denna idealtyp har visat på såväl likheter som olikheter under de två olika förankringsprocesserna. I båda fallen har partiledningen på olika sätt agerat för att söka uppnå viss pacificering. Det kan ses som mer eller mindre en nödvändighet utifrån målet att hålla samman partiet. Partiledningen har sökt att undvika att i onödan politisera frågan, att inte göra den till stridsfråga, samt att inte låta den komma till avgörande i för tidigt skede. I EU-fallet var detta tydligt inför kongressen 1990 och genom valet att ajournera 1993 års kongress. På motsvarande sätt önskade partiledningen i EMU-fallet inte något avgörande på kongressen 1997. Inför kongressen 2000 pacificerades frågan i viss utsträckning genom att extrempositionerna skalades bort. Hanterandet av kongresserna har således haft en central roll i pacificeringen.

Vidare har EU-/EMU-motståndarna i båda fallen ”vävts in” i det fortsatta hanterandet av frågan inom partiet, genom upplägget med kommittéer. I EU-fallet ingick också EU-motståndare i arbetsgruppen under VU med ansvar för EU-debatten, och i fråga om EMU ”vävdes” motståndarna in i den fortsatta processen genom att gå kravet på folkomröstning tillmötes. Partiledningen använde sig dock i större omfattning av tolkningsföreträde, med avseende på sakfrågan, i förankringsprocessen av EU. Frågan gavs först en ekonomisk inramning och framställdes som en lösning på Sveriges vid den tiden svåra ekonomiska situation. I slutet av folkomröstningskampanjen utövades tolkningsföreträde genom hänvisning till partiledarens auktoritet. På motsvarande sätt användes kongressbeslutet om ett ja som en form av auktoritetsbas inför EMU-omröstningen.

Neutralisering förekom i någon mån i båda fallen – i EMU-frågan tog det sitt tydligaste uttryck när Persson i november 1999 förklarade att Sveri-

ge på sikt inte kunde stå utanför EMU. I den senare perioden användes det på ett mer indirekt sätt. I slutskedet av kampanjen inför folkomröstningen om EU var neutralisering mer framträdande – det fanns inget alternativ till att gå med. Dessa olika former av övertala-agerande har utgjort olika sätt att styra, begränsa eller kontrollera debatten, ofta med följden att den blivit mindre deliberativ. Detta visar på hur målkonkurrens kan påverka förankringsprocesser: partiledningars strategiska mål att hålla samman sina partier kan gå ut över målet att upprätthålla processernas demokratiska karaktär.

Förankring, deliberation och folkomröstning

I kapitel 3 diskuterades det delvis problematiska förhållandet mellan deliberation och beslut genom folkomröstning, baserat på forskning av Simone Chambers. Utifrån analyserna i kapitel 5 och 6, framgick det att särskilt vissa av de dimensioner som deliberativ demokrati baseras på förändrades negativt när beslut, i form av folkomröstning, närmade sig. Det gällde framför allt respekt–dimensionen. Såväl förankraren som motparten tog också i större utsträckning till övertala-agerande i slutskedet – det gällde framför allt EU-omröstningen. I EMU-frågan skedde dock ingen debatt de sista dagarna och, inte heller någon riktig slutdebatt (här fanns en del problem tidigare i debatten, främst under våren 2003). Hypotesen om att graden av deliberation sjunker när folkomröstning närmar sig bekräftas således, med avseende på respekt. I fråga om de andra dimensionerna är resultatet mer svårtolkat.

Chambers pekade, utifrån egen forskning, på att debatten inför en nära förestående folkomröstning lätt antar formerna av ett nollsummespel: det som ena sidan kan vinna, riskerar den andra att förlora. Utsikten att tillhöra den vinnande eller förlorande sidan påverkar agerandet: det gäller att skaffa ett tillräckligt antal röster för att vinna (Chambers 2001:241). I en sådan situation minskar incitamenten för att agera deliberativt. Följande uttalanden av Göran Persson om att inte använda ett vägande resonemang i debatten inför folkomröstningen är exempel på detta:

> Varför ska vi om vi har bestämt oss för att driva ett ja i den folkomröstningen, varför ska vi då redan från början försvaga vår position genom att börja rada upp alla invändningarna emot det. Men så kan man inte göra. Däremot kan man begära att innan vi kom fram till

ställningstagande så hade vi en hederlig, seriös, djuplodande, intellektuell prövning för och emot. Och när man där i den vågskålen, där i den vågskålen som väger över där, ja, då går man på det och då gör man det kraftfullt (Fichtelius utskrift, intervju 000525).

Hade vi inte haft ett läge där det skulle ha avgjorts en folkomröstning, så skulle man kunna fortsatt på samma sätt som hittills och säga att, å ena sidan och å andra sidan, det, mycket talar för att vi tar det här beslutet, det blir troligen så här, men vi får heller inte utesluta… Det är ett annat klimat. Men nu ska vi fram till ett läge där det blir ja mot nej. Och då vi vet att folkomröstningar ju tenderar att bli femtiett – fyrtionio, tyvärr. Och då finns det inte mycket marginaler att vara flott på utan då får man faktiskt köra ganska hårt från början (Fichtelius utskrift, intervju 000525).

Övertala, så som det här definieras, kräver också mindre insatser från både förankrare och mottagare. Att vädja eller hänvisa till partiledande personers auktoritet eller måla upp motpartens alternativ som ett icke-alternativ (t.ex. ”på sikt går det inte att stå utanför”), blir då ett strategiskt lockande sätt att försöka få ihop tillräckligt med röster för att försöka säkra den egna segern. Ines Uusmann beskriver ett sådant agerande från slutspurten av EU-kampanjen: ”De sista som vi inte hade övertygat, ville vi övertala” (intervju 080221). Det blir även svårare att agera deliberativt när åsikterna polariseras, vilket de tenderar att göra inför en folkomröstning. Frågan är vidare, som Chambers konstaterar, ”framad”, vilket gör den inflexibel: det är (ofta) ja eller nej som gäller, utan nyanser. Lars Stjernkvist illustrerar svårigheten med att agera deliberativt i samband med folkomröstning, då debatten tydligt polariseras och kompromisser utesluts:

[N]är du väl bestämt dig för att ha en folkomröstning, finns det bara två alternativ. Då är det ja eller nej. Och… i de allra flesta frågor är det meningsfullt att debattera, du kan hitta nya öppningar ända fram till klubban faller, du kan jämka och kompromissa, men är det en folkomröstning, så har man bestämt sig för att det bara finns två alternativ. […] Så själva instrumentet bidrar ju till en väldig polarisering, som normalt sett inte förekommer i politiken (Stjernkvist, intervju 070118).

Flera andra intervjupersoner pekar på att detta är särskilt problematiskt i ett stort parti som det socialdemokratiska, vilket per definition rymmer många olika åsikter inom sig, och där kompromissen är en norm (t.ex. intervjuer med Nuder 080226, Olsson 080116, von Sydow 070212). Simone Chambers forskning har visat på en polarisering av åsikter inför de folkomröstningar som hon har studerat. Samma resultat visar en undersökning av Rutger Lindahl (2004), som utfördes i samband med EMU-omröstningen. Inför folkomröstningen radikaliserades åsiktsmönstret hos både förespråkare och motståndare till EMU.[130] Resultaten visade att kampanjen hade ”en förstärkande effekt på konsekvensbedömningen”, som var tydligast bland EMU-förespråkarna (2004:52).

En folkomröstning innebär att två beslutsfora är aktuella för partiet: dels inom partiet, dels själva folkomröstningen. Det gör det svårare att kontrollera processen, sett ur partiledningens perspektiv (Svenning, intervju 061115). Sören Holmberg anser dock att det också kan vara positivt för partiernas uppgift att bilda opinion med ytterligare ett forum för opinionsbildning (2004:81f.). Holmberg pekar emellertid även på folkomröstningarna som ett problem för de politiska partierna: det har blivit allt svårare att få väljare och sympatisörer att rösta på partilinjen – många byter hellre partisympati än åsikt i folkomröstningar (Holmberg 2004:99). Att hålla ihop partiet och förankra en bestämd linje inför en folkomröstning kan således ses som en allt större utmaning för de politiska partierna, och kanske i synnerhet för de partier som likt det svenska socialdemokratiska partiet, genom sin storlek, ofrånkomligen vilar på en bred bas.

Går folkomröstning och deliberation då att förena? Eller borde man utifrån en deliberativ demokratisyn ställa sig negativ till folkomröstningar? Min syn på detta är i stort sett densamma som Chambers: det gäller att vara medveten om problemen och vidta åtgärder för att minska dem, men inte att utesluta folkomröstningar som ett komplement till den representativa – och deliberativa – demokratin (Chambers 1995:255).

En viktig aspekt torde vara att underhålla debatten och att vårda de förankringar som har uppnåtts – samt att inte sluta debattera de frågor vars förankring *inte* har lyckats, sett ur förankrarens perspektiv. Så tolkar jag

[130] Deltagarna i undersökningen fick en tid före folkomröstningen svara på frågan ”vilka effekter får en övergång till euron” inom 17 olika politikområden, samt en tid efter folkomröstningen svara på vilka ”konsekvenser av att Sverige valde att inte införa euron” de såg, inom samma 17 politikområden (Lindahl 2004:52).

också Simone Chambers, när hon säger att: ”the potential for a more rational politics is found in fostering and promoting dialogues in which the goal is mutual understanding and not necessarily a binding decision” (1995:255). Det är, med andra ord, viktigt att debatten inte bara sker inför en förestående folkomröstning (eller på motsvarande sätt, avgörande parlamentsbeslut). Detta diskuterar jag vidare i följande avsnitt.

Eftervård av förankring och underhåll av debatten

Vad som kan ses som ett demokratiskt problem med EU-frågor på den nationella nivån i Sverige, är avsaknaden av eftervård av uppnådd förankring och underhåll av debatten. Detta är särskilt viktigt om den förankring som har uppnåtts är svag. Precis denna iakttagelse har också gjorts i en rapport av den socialdemokratiska tankesmedjan Idé & Tendens.[131] Rapporten bygger på två seminarier inom arbetarrörelsen om EMU-folkomröstningen och EU-politiken, vilka ägde rum i oktober 2003.

Enligt flera seminariedeltagare, som utgick från egna erfarenheter, hade EU-medlemskapet trots ett ja från en majoritet av de socialdemokratiska väljarna i folkomröstningen 1994, ”inte haft någon tung förankring” bland dessa (2003:3). Rapporten pekar på att många socialdemokrater sagt ja utifrån ”rena nyttoargument” och en lojalitet mot partiledningen, som efter ett framgångsrikt val bara två månader tidigare hade återkommit i regeringsställning. I rapporten konstateras att: ”Ett sådant tämligen passivt stöd kan snabbt försvagas, om det visar sig att medlemskapet leder till problem eller inte gav de förväntade fördelarna” (Idé & Tendens 2003:3).

Ett passivt stöd torde kunna försvagas även utan problem, om frågan inte underhålls. ”Nyttoargumenten” i samband med folkomröstningen 1994 handlade främst om förhoppningar om snabb återhämtning av den svenska ekonomin – medlemskapsfrågan lanserades ju först i samband med ett krispaket. Dessa, i viss mån högt ställda, förhoppningar kunde inte infrias (Johansson 1999:170). Här förelåg således både en svag förankring och vad många väljare uppfattade som uteblivna fördelar av medlemskapet. En majoritet av svenskar upplever att Sverige inte har haft någon större

[131] Tankesmedjan Idé & Tendens finns numera inte, istället driver sedan 2006 socialdemokraterna, LO och ABF gemensamt Arbetarrörelsens Tankesmedja.

nytta av EU-medlemskapet, enligt årliga mätningar av SOM-institutet vid Göteborgs universitet (Lindahl 2004:46).[132]

Även i insändare i *Aktuellt i Politiken*, i en del av rådslagssvaren om EMU samt i partikongressdebatterna har partimedlemmar emellanåt fört fram en syn på att partiet inte har underhållit EU-debatten efter folkomröstningen 1994. Några citat som visat på detta har återgetts i EMU-kapitlet, men ytterligare ett uttalande som visar på behovet av eftervård av en förankring eller ett förankringsförsök, får illustrera detta här:

> Jag har varit ute på studiecirklar och föreningsmöten och vi har diskuterat EMU-frågan men ständigt har EU-frågan också dykt upp. I vårt parti har vi inte lyckats lämna den bakom oss. Vi har inte haft en riktig efterdebatt. Om vi misslyckas lika kapitalt med EMU-frågan, som är minst lika viktig, kommer partiet att kollapsa, det är jag helt övertygad om. Vi måste se till att få en efterdebatt, vilket beslut vi nu än tar här (Olof Nyström, Västerbotten, kongressprotokoll år 2000).

Det torde inte vara någon överdrift att påstå att en svag förankring av EU-medlemskapet påverkade möjligheterna till förankring av EMU-frågan – även om sakfrågan i sig, och inverkan av andra faktorer, ändå kunde ha lett till ett nej bland socialdemokratiska väljare i folkomröstningen 2003. Nicholas Aylott beskriver det socialdemokratiska partiets hantering av EU som en strategi av ”compartmentalizing”, dvs. att EU-frågor har hållits inom vissa avgränsade ”zoner” inom partiet (Aylott 2005:561). Detta har gjorts för att klara andra partistrategiska mål, som att hålla samman partiet och vinna val, men följden har blivit att EU och EU-frågor inte har integrerats i partiets debatt.

> [O]m man av rädsla för att splittra partiet inte lyfter upp svåra frågor till en diskussion där man tillåts vrida och vända på olika argument, finns risken att besluten blir sämre underbyggda – och *sämre förankrade i en aktiv övertygelse hos partimedlemmarna*. Detta kan leda till att partimedlemmarna, när besluten utmanas från andra håll, inte

[132] Däremot har den svenska opinionen blivit mer positiv till EU-medlemskapet de senaste åren. I en opinionsundersökning utförd i maj 2008 svarade 50,8 procent att de var för EU-medlemskapet, 23,1 att de var emot och 26,1 procent hade ingen bestämd åsikt: http://www.scb.se/templates/tableOrChart____27403.asp (081215).

> kan eller vill ta debatten – därför att man inte på allvar gjort argumenten för beslutet till sina egna (min kursivering, Idé & Tendens 2003:7).

Detta kan ses som en möjlig bidragande förklaring till det relativt låga engagemanget på ja-sidan inför EMU-omröstningen: även om många aktiva medlemmar sagt ja, var övertygelsen inte tillräckligt stark för att gå ut i kampanj, dvs. det var *ingen övertygad attitydförändring* som hade skett. Genom att EU-frågor till stor del bara har debatterats när de ”måste” i partiet, känner många partimedlemmar sig främmande för dem när de väl diskuterats.

Carina Persson, som var organisationschef för socialdemokraternas jakommitté 2003, konstaterar att hela EU-frågan: ”över tid engagerat några få väldigt mycket, men i väldigt korta perioder varit en fråga som engagerat många lite grann” (intervju 070604). Det har varit några få kunniga personer som har stått för ja respektive nej, som har engagerat sig: ”på en nivå som gör att de som inte känner att de är med matchen, inte heller tycker något” (Persson, intervju 070604). Pär Nuder gör en liknande beskrivning:

> EU-frågan internt inom socialdemokratin, har karakteriserats av att det funnits väldigt engagerade aktiva utrerade ja-anhängare respektive nej-anhängare. [Det gäller] både medlemskapet i EU och EMU. Och de där har debatterat med varandra ganska mycket och över huvudet på den vanlige partimedlemmen (Nuder, intervju 080226).

Det finns således all anledning att i störrre utsträckning söka följa den i partiprogrammet deklarerade avsikten om att integrera EU-frågorna med den övriga politiken.

Empiriska mönster – tentativa förklaringar

Båda fallstudierna uppvisar ett antal likheter. En sådan är det välkända faktum att EU-politiken faller utanför den traditionella höger-vänster-skalan, vilket partisplittringen i båda frågor väl illustrerar. En annan likhet är hur partiledningen använde kongresserna i förankringsprocesserna. Kongresserna var viktiga redskap som ett led i att formellt förankra den önskade linjen,

och emellanåt genom att hålla öppet för handlingsfrihet i frågan. Ingvar Carlsson önskade inte beslut i EU-frågan på partikongresserna 1990 och 1993. Göran Persson ville inte ha ett kongressbeslut i någondera riktningen i EMU-frågan 1997, och ett villkorat ja år 2000.

Detta kunde partiledningen på olika sätt påverka, även utöver partistyrelsens förslag till beslut i respektive fråga. Ett sätt var genom att se till att kongressombud inte valdes utifrån ställningstaganden i enbart dessa frågor. I EU-frågan gjordes detta genom att ajournera 1993 års kongress istället för att kalla in en extrakongress 1994 och i EMU-frågan genom att förklara fler frågor aktuella för extrakongressen år 2000. En tredje likhet är att partiledarna i respektive fall gjorde ställningstaganden på ett sätt som många partimedlemmar uppfattade som överrumplande: Ingvar Carlsson genom att öppna för medlemskapsansökan till EU vid presentationen av krispaketet och Göran Persson genom att utesluta ett nej till EMU i intervjun i *Financial Times*.

Det finns även flera skillnader mellan de två förankringsprocesserna, bl.a. med avseende på längd och intensitet. EU-frågan var visserligen aktuell under ett antal år, men hade i jämförlse med EMU-frågan en högre intensitet. EMU-frågan hade också en annorlunda start genom att partiledningen initialt ville förankra en avvaktande hållning i partiet. Utifrån den empiri som har analyserats, resonerar jag här kring några av de mönster som har blivit tydliga i de två fallen och vilka kan ses som tentativa förklaringar till *en del av* de skillnader som fallstudierna uppvisar. Först diskuteras huvudaktörernas, dvs. partiledarnas roll, för hur de två förankringsprocesserna utvecklades, därefter några av de olika kontextuella förutsättningar som fanns under respektive process.

I båda fallen framgår det föga överraskande att partiledarnas egna, ”personliga” uppfattningar i frågorna påverkade deras agerande. Detta framgick av analyserna i kapitel 5 och 6, men utvecklas ytterligare här. Ingvar Carlsson var övertygad om fördelarna med ett EU-medlemskap, vilket såväl han själv som andra vittnar om: han var, som många intervjupersoner har uttryckt det, en ”övertygad europé” (t.ex. intervjuer Danielsson 070820, Hjelm-Wallén 081013). Göran Persson, å andra sidan, var länge genuint osäker i EMU-frågan. Han vände och vred på argumenten och förklarade att han ville låta debatten i partiet ta tid. Hans ställningstagande formerades på allvar först hösten 1999, efter tre och ett halvt år som partiledare. Till slut mer eller mindre ”tvingades” Persson till ett ställningstagande. Mycket tyder på att detta skedde utifrån pragmatiska

der på att detta skedde utifrån pragmatiska skäl till minst lika stor del som en egentligen ändrad syn i sakfrågan.

Uppgiften att förankra ett ja till EMU i partiet kan därmed på två sätt ses som svårare för Göran Persson, jämfört med motsvarande uppgift för Ingvar Carlsson i fråga om EU-medlemskapet. När Persson väl hade landat i ett ja, uppstod den svåra strategiska situationen att bemöta nej-sidans argument, vilka han tidigare själv hade omfattat. Samtidigt var Persson möjligen, som framgick ovan, inte själv helt övertygad i sakfrågan (Nuder, intervju 080226). Olle Svenning har, baserat på ett resonemang av Olof Ruin, beskrivit det som att Persson inte orkade utföra den balansakt han ofta uppvisade i fråga om EU-politiken: att backa upp EU och samtidigt visa förståelse för kritikerna inom det egna partiet (Svenning 2005:266). Då Persson till slut tog ställning i frågan uppfattades detta som plötsligt och bryskt, främst bland partimedlemmar på nej-sidan. Det minskade möjligheterna att lyckas förankra ett ja annat än hos en begränsad del av partimedlemmarna.

Ingvar Carlsson, som tveklöst såg EU-medlemskapet som önskvärt för Sverige, gick däremot ut hårt i frågan – även om detta möjligen inte var hans intention. Som tidigare har framgått kan Carlssons initiala agerande delvis hänföras till strategiska eller taktiska skäl, delvis till att han var alltför försiktig i att signalera den positionsförändring som trots allt skedde dessförinnan. Däremot var han efter avsiktsförklaringen noga med att vidta åtgärder för att söka säkra partisammanhållningen, däribland genom att på olika sätt visa respekt för och erkänna partiets motståndare. Härigenom blev troligen förankringsuppgiften lättare för Carlsson, som inte heller behövde brottas med några egna tvivel över frågan.

Intressant att notera är att det med avseende på de två partiledarnas initiala agerande därmed föreligger något av en paradox, jämfört med hur de ofta har framställts i andra sammanhang. Ingvar Carlsson utmålas av många som en dialogpolitiker, med stor öppenhet för att lyssna, medan Göran Persson ofta framställs som partiledaren som pekade med hela handen. Dessa stereotypa bilder stämmer således inte för den tidigaste perioden av respektive förankringsprocess. Den fortsatta förankringsprocessen av EU-medlemskapet karakteriserades dock i hög grad av försiktighet från Ingvar Carlssons sida. Lars Danielsson, som har arbetat nära såväl Carlsson som Persson, beskriver detta som en skillnad mellan dem: Carlsson var en försiktig politiker, medan Persson i högre utsträckning var en politiker som tog chanser (intervju 070820). Perssons agerande i EMU-processen under

de senare perioderna kan inte beskrivas i termer av ett chanstagande, men samtidigt inte i termer av någon utpräglad försiktighet.

Det bör understrykas att de ovan diskuterade skillnaderna mellan de två partiledarnas agerande i respektive förankringsprocess, vilket i sin tur präglades av deras uppfattning i sakfrågorna, inte ska överdrivas. En intervjuperson uttryckte det på följande sätt: ”Inte ens en Ingvar Carlsson hade tagit hem EMU-omröstningen”. Kontexterna spelade givetvis en viktig roll för förutsättningarna och utformningen av de två förankringsprocesserna. En skillnad beträffande den inrikespolitiska kontexten, som flera intervjupersoner har påpekat, är att socialdemokraterna inte satt i förarsätet under EMU-processen på samma sätt som partiet gjorde i EU-frågan. Andra partiers agerande påverkade i högre utsträckning den interna EMU-processen i det socialdemokratiska partiet.

Det framgår visserligen av Ingvar Carlssons memoarer, såväl som av intervjuerna, att det hösten 1990 fanns en viss press från andra partier att föra fram frågan om EU-medlemskap, bl.a. genom att det låg motioner i riksdagen om detta. Enligt Carlsson var det en bidragande, men inte avgörande, anledning till att frågan togs upp i krispaketet. Därefter hade socialdemokraterna dock stort inflytande över EU-processen, trots att partiet var i oppositionsställning under större delen av perioden fram till folkomröstningen. Initialt förespråkade Carl Bildt en annan syn på *när* folkomröstningen borde ligga, men partiledarna enades så småningom om den tidpunkt som den socialdemokratiska partiledningen föredrog, dvs. strax efter valet 1994.

I EMU-frågan var styrutrymmet för socialdemokraterna betydligt mer begränsat. Det började med att Bildt aktualiserade frågan om folkomröstning, som flera av intervjupersonerna menar inte var lika given här som i EU-frågan. Då även vänsterpartiet och miljöpartiet förespråkade en folkomröstning var det i stort sett omöjligt för Persson och socialdemokraterna att välja en annan väg. Pressen att komma fram till ett beslut i sakfrågan ökade när euron sjösattes. Det var vid denna tid som Persson annonserade att partiet skulle hålla en extrakongress om EMU följande vår.

Björn von Sydow beskriver det som att partiledningen kom i kläm mellan det faktum att euron startade och att Bildt krävde folkomröstning, och den egna önskan om folkbildning och förankring (intervju 070212). Persson skriver i sina memoarer om hur riksdagens krav på att en folkomröstning skulle hållas blev allt starkare efter valet 2002. Om regeringen inte tog initiativ i EMU-frågan vid den här tiden, så riskerade socialdemokraterna

att ”drivas in i en folkomröstning utan att vi hade kommit fram till en gemensam, uttalad uppfattning” (Persson 2007:363).

> Vi hamnade i ett läge där man genom ett riksdagsinitiativ hade tagit över beslutet om tidpunkt för folkomröstning. Och då valde partiledningen att ändå gå in i en diskussion och försöka göra det bästa möjliga av det. Men det bidrog ju till att… Det var inte så att vi satt i förarsätet på samma sätt som i den här första processen (Olsson, intervju 080116).

En annan kontextuell skillnad mellan de två undersökta fallen finns med avseende på den ekonomiska situationen. EU-medlemskapsmöjligheten lanserades vid en tidpunkt då Sverige befann sig i en svår ekonomisk kris, vilket medlemskapet till stor del utmålades som en räddningsplanka från. De ekonomiska svårigheterna bestod under hela förankringsprocessen. EMU-frågan, av uppenbart ekonomisk natur, fick aldrig samma ställning av nödvändighet för att klara den svenska ekonomin, trots att ja-företrädare argumenterade för att negativa ekonomiska konsekvenser skulle följa vid ett nej. I slutet av förankringsprocessen var den svenska ekonomin relativt god, medan läget var sämre för länderna inom EMU. Under den sista delförankringsperioden agerade dessutom några av de stora medlemsländerna på ett sätt som på sikt skulle kunna innebära ett hot mot stabilitetspakten. Det var helt enkelt svårt att framhäva omedelbara ekonomiska incitament för att gå med i EMU.

De två sakfrågornas olika natur utgjorde också en skillnad mellan de två förankringsprocesserna. EU-medlemskapet var lättare att knyta an till, utifrån socialdemokratins internationella engagemang, även om det för många partimedlemmar inte var självklart att utkomsten därmed landade i ett ja. EU-frågan kunde således framställas i mer ideologiska termer: det fanns en socialdemokratisk vision av Europa och EU. Många intervjupersoner anser att det var betydligt svårare att ge ett socialdemokratiskt perspektiv på euron: ”Den var svår att relatera till det man själv uppfattade som politiskt viktiga frågor” (Lindgren, intervju 070918, jfr. von Sydow, intervju 070212). EMU upplevdes dessutom som en mycket mer teknisk och komplicerad fråga – vilket Göran Persson har framhållit som ett skäl för att den aldrig borde ha varit föremål för folkomröstning (Persson 2007:360). Oavsett synen på frågans lämplighet för folkomröstning, finns det i materialet mycket som tyder på att termer som buffertfonder, asymmetriska chocker

och optimala valutaområden hade en avskräckande effekt på en hel del partimedlemmar. Trots upprepade försök från partiledningen att föra ut frågan i partiet och uppmuntra till debatt (särskilt under de två första delförankringsprocesserna), var intresset och engagemanget relativt lågt bland medlemmarna, vilket bl.a. visade sig i studiecirkelverksamheten.

Avslutande kommentarer

I inledningen konstaterades att fokus i tidigare studier i stor utsträckning har riktats mot den övernationella nivån, när frågor om demokrati och legitimitet i EU-politiken diskuteras. Denna studie har uppmärksammat den nationella nivån, och hur övernationellt präglade frågor förankras på denna nivå. Begreppet förankring har haft en central plats i denna avhandling. Detta begrepp är vanligt förekommande i den allmänna politiska debatten, men har inte annat än i undantagsfall använts analytiskt i tidigare studier. Förankring har här definierats som sökandet av stöd genom någon form av kommunikativ handling. Avhandlingens främsta teoretiska bidrag har varit framtagandet av ett ramverk för att studera förankring på ett mera stringent sätt.

Det analytiska ramverket baserades på två idealtyper, med utgångspunkt i förhandlingsteori (*övertala*) respektive deliberativ demokratiteori (*övertyga*). Härigenom gavs också ett bidrag till den empiriska analysen av deliberativ demokrati. Det analytiska ramverket gjorde det möjligt att studera empiriska mönster av förankring, vilket kan ha relevans för fortsatta studier. Jag har diskuterat hur olika sorters förankring kan antas ha olika varaktighet, vilket innebär olika förutsättningar för fortsatta förankringsinsatser.

Det empiriska bidraget består av fördjupad kunskap om hur partiledningen i det socialdemokratiska partiet agerade för att söka förankra frågorna om medlemskap i EU respektive EMU inom partiet. Fallstudierna visade att de två förankringsprocesserna skiftade i karaktär över tid och att de skilde sig åt beträffande vilka dimensioner i ramverket som var mest framträdande. Jag har vidare belyst de demokratiska implikationerna av respektive förankringsprocess utifrån deliberativ demokratiteori. Det övergripande resultatet gav en blandad bild, men ett relativt tydligt resultat var att de två fallstudierna uppvisade olika styrkor med avseende på de demokratiska aspekterna.

Då fallen avgjordes genom folkomröstning på den nationella nivån, uppmärksammades utmaningarna med att förena folkomröstning med deliberativt agerande. En hypotes genererad av Simone Chambers, om förhållandet mellan deliberation och beslutsfattande, prövades. Enligt hypotesen sjunker graden av deliberation då avgörande beslut närmar sig, vilket gäller i särskilt hög utsträckning i samband med folkomröstning. Den kvalitativa analysen gav i viss mån belägg för Chambers hypotes, dock enbart med avseende på en av dimensionerna av deliberativ demokrati (respekt). Såväl den kvalitativa som kvantitativa analysen underströk vad en del andra forskare som har bedrivit empiriska studier av deliberativ demokrati har konstaterat, nämligen att detta inte är något endimensionellt fenomen (främst Steiner *et al* 2004). Tvärtom består deliberativ demokrati av olika aspekter, vilka inte med nödvändighet pekar i samma riktning.

Det finns flera olika sätt varpå denna avhandling kan ligga till grund för framtida forskning. Ett sätt är att bygga vidare på den studie som har gjorts här, genom att använda samma analytiska ramverk på andra sakfrågor, partier och/eller länder. Det skulle bidra med kunskap om hur förankringsprocesser har sett ut i andra sammanhang och möjliggöra fler jämförelser. Det analytiska ramverket skulle också kunna utvecklas genom att inkludera fler idealtyper och/eller dimensioner för framtida undersökningar av förankringsprocesser.

En annan möjlighet vore att ta upp den deliberativa tråden i studien, och koppla till effekter av deliberation, som i allt högre utsträckning har varit föremål för empirisk analys under det senaste decenniet. Fortfarande återstår dock många aspekter att undersöka, vilket inte minst gäller antagandet om att deliberation ger legitimitet åt demokratiska procedurer och utfall (Teorell 2003: 331). En studie av förankringsprocesser skulle kunna bidra till att belysa detta genom en kompletterande analys av hur medborgarna, eller i det här fallet partimedlemmarna, uppfattar själva processen. Finner medlemmarna att den process som analytiskt kan kategoriseras som ”mest” deliberativ också ger ett mer legitimt eller acceptabelt resultat? I den här studien befanns inte något av fallen vara tydligt mer deliberativt än det andra, men ramverkets användning av dimensioner kunde ändå möjliggöra insikter av detta slag genom att undersöka vilka dimensioner som medlemmarna uppfattade som mer legitimitetsskapande.

Slutligen kan studien utgöra ett avstamp för vidare forskning om förankring med avseende på olika arenor och politiska nivåer. Medlemskapet i EU innebar en övergång från en nationellt orienterad demokrati – om än i en

globaliserad värld – till en övernationellt orienterad demokrati, vilket kan ses som ett systemskifte för demokratin. Det finns ett behov av att tydliggöra vad en sådan transformering innebär för den nationella nivån i förhållande till den övernationella, samt vilka möjligheterna under dessa nya förhållanden är att finna de ”former och spelregler som fullt ut uppfyller demokratins krav” (Carlsson 2003:626). I detta sammanhang är det också viktigt att uppmärksamma två-nivå-problematiken: att det kan föreligga en spänning mellan det ”demokratiskt önskvärda” på nationell nivå och den komplexa verkligheten, där de nationella politikerna måste göra avvägningar mellan agerandet på olika nivåer och arenor.

appendix

Kategorier och gradering av Discourse Quality Index

1. Grad av rättfärdigande av krav
Ett krav handlar här om vad som bör eller inte bör göras i frågan som är under debatt. För ett rättfärdigande gäller inte någon bedömning om huruvida det är ett bra eller dåligt argument. Ett fullständigt rättfärdigande ska ha en konklusion om vad som ska/inte ska göras, en anledning till eller motivering för denna konklusion, samt en koppling däremellan.
0 – inget rättfärdigande: säger att X bör/inte bör göras, är en bra eller dålig idé, men ger ingen anledning till varför.
1 – undermåligt rättfärdigande: en anledning Y ges till varför X bör/inte bör göras, men det ges ingen koppling mellan X och Y.
2 – kvalificerat rättfärdigande: här görs en koppling till varför man bör förvänta sig att X kan leda till Y. Ett enda sådant komplett rättfärdigande räcker för denna kod.
3 – sofistikerat rättfärdigande: här ges åtminstone två kompletta rättfärdiganden, antingen för ett och samma krav eller för olika krav.

2. Innehåll i rättfärdigande av krav
Vem/vilka omtalas med anledning av ett visst krav, vem/vilka är det bra för? Hänvisar man till en viss (intresse)grupp eller till ”allas bästa”? Allas bästa kan kodas som antingen utilitariskt eller i enlighet med Rawls differensprincip om att det ska bidra till att de sämst ställda får det bättre.
0 – explicit omnämnande av en specifik (intresse)grupp
1 – neutralt, ingen särskild grupp omnämns
2 – explicit omnämnande av det gemensamma bästa i utilitaristiska eller kollektiva termer (den bästa lösningen för det största antalet eller för samhället som abstrakt enhet)
3 – explicit omnämnande av det gemensamma bästa i termer av Rawls differensprincip (om det är i de i samhället sämst ställdas intresse)

3. Respekt för andras krav
Eftersom kritiken mot andras krav ofta utgör ett element i rättfärdigandet av ens egen position, kan reaktionen gentemot ett krav från andra behöva kodas inte bara i denna kategori, utan även i förhållande till grad av och innehåll i rättfärdigandet.
0 – ingen respekt: enbart negativa uttalanden gentemot andras krav
1 – neutral: varken positiva eller negativa uttalanden gentemot andras krav
2 – explicit respekt: ett enda positivt uttalande i förhållande till andras krav räcker för denna kod, även om det också finns negativa uttalanden i samma inlägg.

4. Respekt för motargument
Motargument är argument som reses av politiska motståndare som motsäger ens egna konklusioner vad gäller kraven. Eftersom kritiken av motargumenten ofta utgör element av rättfärdigandet av ens egen position, så kan reaktion mot motargument behöva kodas även under grad och innehåll av rättfärdigande.
0 – Motargument ignoreras
1 – Motargument inkluderas, men nedvärderas uttryckligen
2 – Motargument inkluderas, neutralt förhållningssätt gentemot dem
3 – Motargument inkluderas, och minst ett av dem värderas positivt. Ett enda räcker, och det oavsett om det även förekommer negativa värderingar av motargument i samma tal.

5. Konstruktiv politik
0 – Talaren håller fast vid sin ståndpunkt/position i frågan.
1 – Alternativt förslag: om en talare ger ett medlingsförslag, som inte passar den nuvarande agendan, utan hör till en annan agenda, dvs. förslaget är egentligen inte relevant för den här debatten, men kan tas upp i en senare debatt.
2 – Medlingsförslag: Om en talare ger ett medlingsförslag som hör hemma under nuvarande agenda.

summary

The evolution of the European Union, like the Union itself, has sometimes been criticised as wanting in democratic legitimacy. Much scholarly attention has been directed at the potential democratic problems intrinsic to the (gradually changing) supranational institutions. Rather less has been said about problems that arise on the *national* level as a consequence of the periodic shunting of competencies to European institutions. These processes are highly complex, indeed so impenetrable that the general public will find it hard to keep abreast of the evolving technicalities. Popular *legitimacy* for the momentous changes is thus, more often than not, something of an ephemeral commodity. The referendum, with its unique potential to determine the prevailing *vox populi*, has from time to time been employed to offset these problems, and lend credence to this relinquishment of power.

The referendum is in many ways an intriguing instrument in a representative democracy, as it briefly but notably suspends normal party-political rules of the game. Intra-party tensions may temporarily be allowed to grow into fully-fledged rifts, and fleeting alliances with traditional political foes are made possible – even likely. As in an election, there is an irrevocable deadline in sight, but here gradually more frenzied electioneering as the deadline looms will not pull parties together in the face of determined external opposition, but may instead make more pronounced and abiding any party-intrinsic disagreements. Short-term ardour, whether successful or not, may then destabilise party cohesion in the long run. Clearly, the stratagems adopted by the party leadership to try to insinuate a preferred course of action into the larger party collective will then have repercussions well beyond the referendum itself. How leaders *anchor*, or secure, their preferences will thus be of paramount importance.

The author notes a dearth of investigative tools that can help us, and party-internal tacticians, unravel these processes, and proceeds to establish a structured framework of analysis specifically designed to "parse" strategic or tactical action, with the aim to gauge likely party-democratic fallout. She makes a first-level distinction between "convincing" strategies, and "persuading" strategies. While both may lead to the desired short-term outcome – where leadership preferences are duly propagated – a convince/persuade analysis will yield improved understanding of the concomitant, longer-term effects.

"Convince [övertyga]"-strategies are basically conceptualised as compatible with deliberative-democratic tenets. This, by definition, rules out heavy-handed or surreptitious approaches, and highlights attempts to engage in a process of dialogue and debate with adversaries. The fundamental idea is that such strategies will make the discourse less bitter, and engender more, and longer-lasting, legitimacy for the ultimate decision. Post-referendum reconciliation efforts should then be a lot less laborious – and less acrimonious.

As a counterpoise, "persuade [övertala]"-tactics are here closely associated with a subset of negotiation theory principles focusing on strategic action. Here, attention is trained less on continual and open-ended conciliation than on negotiation "efficiency", where maximisation of preference leverage is the final objective and success benchmark. As a strategy, it may well be more effective (this is not studied here), or for some other reason appear more inviting, but the fundamental suggestion is that a politician needs to be able properly to weigh the various goods before committing to a certain course of action, and that a lopsided "efficiency"-approach is then likely to prove inadequate.

The two overarching "approaches" are then made ready for empirical analysis. Clearly, we are unlikely to come across either *persuasion* or *convincing* in their purest forms, but must expect overlaps or complex meshes of the two. To improve matters, the author anatomises them to locate discrete component dimensions, which can, each in its own way, identify "persuasion" or "convince" elements. Each dimension may then be subjected to more or less separate scrutiny, a fact that allows a more fine-grained analysis of complex empirical data.

Table A Analytical Dimensions

Dimension	Operationalisation
Public sphere	Presentation of issue: if and where • party-internal public sphere • general (party-external) public sphere
Feedback	• responds to questions • responds to/comments on others' statements
Justification	• expands on reasons for own recommendation • serious discussion about pros and cons
Respect	• expresses respect for opponent/ treats the opponent as a equal • expresses respect for opponent's arguments/ treats the opponent's arguments as equal in validity
Neutralisation	• presents views and controversial statement as facts • presents events as inevitable and immutable
Interpretation right-of-way	• defines what is open for discussion, and the issue-area to which the question belongs • defines question as a "problem" and/or a "solution" • references to formal authority
Pacification	• make trivial – downgrade question • make complex – upgrade question's technical complexity • control debate practicalities (when, where and between whom) • Involve counterpart, accept lesser demands

Armed with the completed framework of analysis, the author initiates a study of the Swedish Social Democratic Party's internal handling of the debates leading up to two pivotal referenda – the EU membership referendum of 1994, and the EMU referendum of 2003. In both cases, party elites had to contest with resolute grass-root opposition, and had to try to win over recalcitrant elements high up in the party hierarchy. The fact that

the party was (in both cases) more or less evenly split on the issue would suggest that internal analysis and strategy was about as sophisticated as can ever be expected. The stakes were exceptionally high, and there was little opportunity to dismiss opponents as a mere fringe groups. As might be expected, there was an evident realisation that the referendum process might prove hurtful to the party, and that unusual care was therefore in order. In both cases, the leadership pronounced a readiness to tread carefully and to allow proper time for contemplation and debate. The structure of the thesis makes the author able to test a crucial hypothesis posited by Simone Chambers, namely that opportunity and "space" for deliberation is rapidly pared down once the final deadline approaches. However good and genuine the initial intentions, the strain will thus inevitably mount as time progresses. The empirical evidence in this study would seem to at least in part corroborate this intuitively alluring notion.

To structure her central investigation more stringently, the author decides to trisect each case, and then progresses to study prevalent "dimensional impact" in each phase. Reviewing a wealth of secondary sources and conducting more than 40 interviews with high-level party officials and other centrally positioned actors (representing both sides of the two issue divides), provides her with a unique material, which is duly parsed through the framework. The study is primarily qualitative in nature, but an entire chapter is devoted to a complementing quantitative analysis where an existing *Discourse Quality Index* (DQI), developed by Steiner, Bächtiger, Spörndli och Steenbergen (2004), is used to determine the level of deliberation prevalent in four party congresses (two preceding the EU referendum; two preceding the EMU referendum). The DQI, which is based on Habermas's notion of deliberative democracy, shares some attributes with the central analytical framework and its dimensions, and so provides a convenient and relevant addition to the primary investigation.

The initial phase of each case began tentatively, if for different reasons. The question of future *EU* membership was broached with such caution that even many central actors were left wrong-footed or indeed unaware at the very eve of the crucial party congress. Signs of deliberation were relatively scarce at this point, as the central leadership maintained a level of agenda control, and exhibited limited inclination to justify the decision. Ingvar Carlsson, the then-chairman of the party, on several occasions expressed

personal sympathy for the different opinions on the subject. This indication of respect may paradoxically have resulted in the somewhat timid launch of this major policy revision, which in turn hampered deliberation.

In the case of the *EMU*, lessons had undoubtedly been learned, but more importantly, (then-chairman) Göran Persson's initial indecision about the EMU project and its merits seems to have slowed down the process, and provided a window where neither option was explicitly favoured. Whatever the reasons, the net result was an extended period of internal discourse characterised by a highly deliberative climate (every dimensional indicator buttresses this assertion).

In the second phase of the *EU* case, deliberation became a more prominent feature. Particularly signs of *feedback* and *justification* were in evidence, and to a much higher degree than in the previous phase. The party leadership for instance allowed the formation of two different committees, each fighting its corner, which any member could join and support. As we shall see, depending on how it is set up, this device may prove a mixed blessing from a deliberative point of view.

In the *EMU* case, deliberation opportunities were gradually pared down, but, we should recall, from the very generous standards that had characterised the previous phase. Particularly *respect*, and to a lesser extent *feedback* suffered as Göran Persson strongly pushed his own opinion before the supposedly guiding grassroot "conclave" had furnished relevant input.

In the third and final phase of the *EU* case, proper deliberation of the issue was initially pushed aside as a general election intervened, and national matters came to dominate the agenda. After the election, attention shifted back to the upcoming referendum. For a while, the *respect* dimension was prominent, but as time progressed, and the referendum approached, both it and the (hitherto moderate level of) *justification* fell off sharply. There was a marked general trend of reduced deliberation, somewhat offset by the improved use of the *public sphere*.

In the final phase of the *EMU* case, it was decided to repeat the experiment with separate yes and no committees. This can be interpreted as a sign of *respect* as both extant views were, after a fashion, officially condoned by the

party, but was of course also a way to *pacify* the debate by confining it to predetermined arenas, and separate the potential combatants. Still, the *respect* dimension deteriorated as time progressed. Actions by the party leadership must often be interpreted as lacking in *respect*, but vigorous objections (by the no campaign) to foreign minister Anna Lindh's collaboration with Ericsson's CEO (which culminated in a jointly authored op-ed), also affected *respect* detrimentally. The *public sphere* dimension remained buoyant (which is logical given the considerable media interest), and the party leadership continued to *justify* their position.

As we have seen, the *respect* dimension proved to be the one most easily affected by external events, not to mention the impending deadlines. The qualitative analysis reveals a generally higher level of *justification* in the EMU case than in the EU case, and the reverse is true for the *respect* dimension (the quantitative analysis yielded more mixed results here). In both instances, the party leadership acted to *pacify* the debate, notably by prohibiting government ministers to officially represent the respective no campaigns in media events. This move, ostensibly implemented to enforce government unity, effectively silenced the most powerful dissenting voices, which skewed the deliberative "bedrock". Establishing parallel committees can be construed as both a sign of *respect* and a wily move to contain friction (*pacification*), and provide a controlled environment for internal debates.

The empirical study shows that the suggested framework of analysis works and can, at the very least, aid party-internal retrospection efforts ("at the very least" because that is the kind of study that has been carried out in this thesis). Such reviews – using this tool and others – constitute rudimentary democratic health-checks that would appear likely to aid – pro-actively – party strategists when they are to decide on how to anchor difficult decisions. The all-or-nothing referendum situation may be particularly problematic when anchoring/securing controversial policies, and the analysis confirms that the inevitably looming deadline gradually galvanises and entrenches opposition, making long-term "convince" strategies harder to sustain. There is, however, every reason to assume that similar problems, albeit in less prominent forms, are also prevalent outside the referendum context. Whenever a controversial policy is to be adopted by a party, there will be an internal opposition that must be managed in ways that will mi-

nimise threats to party cohesion. The suggestion in this thesis is that "convince" aspects have to be at least considered and properly weighed against tempting (and potentially very sensible) "persuade"-benefits. Whichever the ultimately preferred course of action, the decision would be based on a much richer and better-reasoned analysis.

referenser

Litteratur

Agné, Hans (2004). *Democracy Reconsidered: The Prospects of its Theory and Practice during Internationalisation – Britain, France, Sweden, and the EU*. Avhandling, statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

Alvesson & Sköldberg (1994). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.

Axelrod, Robert (1984). *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.

Aylott, Nicholas (1999). *Swedish Social Democracy and European Integration. The People's Home on the Market*. Aldershot: Ashgate.

Aylott, Nicholas (2002). "Let's Discuss this Later. Party Responses to Euro-Division in Scandinavia" i *Party Politics*, vol. 8, nr. 4, s. 441-461.

Aylott, Nicholas (2005). "Lessons Learned, Lessons Forgotten: The Swedish Referendum on EMU of September 2003" i *Government and Opposition*, vol. 40, nr. 4, s. 540-564.

Aylott, Nicholas (2005). "De politiska partierna" i Blomgren, M. och Bergman, T. (red.) *EU och Sverige – ett sammanlänkat statsskick*. Malmö: Liber.

Badersten, Björn (2002). *Medborgardygd. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Stockholm: Natur och Kultur.

Banchoff, Thomas & Smith, Mitchell P. (1999). *Legitimacy and the European Union*. London: Routledge.

Bellamy, Richard & Castiglione, Dario (2000). "The Uses of Democracy. Reflections on the European Democratic Deficit" i Eriksen & Fossum (red.) *Democracy in the European Union. Integration Through Deliberation?* London och New York: Routledge.

Benford, Robert D. & Snow, David A. (2000). "Framing Processes and Social Movements: an Overview and Assessment" i *Annual Review of Sociology*, vol. 26, s. 611-639.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur.

Björklund, Stefan (1991). *Forskningsanknytning genom disputation*. Statsvetenskapliga föreningen Uppsala samt Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Blomgren, Magnus och Bergman, Torbjörn (red.) (2005). *EU och Sverige – ett sammanlänkat statsskick*. Malmö: Liber.

Bohman, James (2000). *Public Deliberation. Pluralism, Complexity, and Democracy*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Broman, Matilda & Rosén, Malena (2001). "Ordförandeskapet och pressen – en mediabild blir till" i Tallberg, J. (red.) *När Europa kom till Sverige. Ordförandeskapet i EU 2001*. Stockholm: SNS Förlag.

Brommesson, Douglas (2007). *Från Hanoi till Bryssel. Moralsyn i deklarerad svensk utrikespolitik 1969-1996*. Stockholm: Santérus förlag.

Brothén, Martin (2004). "Bristande förankring" i Holmberg och Oscarsson (red.) *Kampen om euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Carlsson, Ingvar (2003). *Så tänkte jag. Politik & dramatik*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Carlén, Stefan & Wibe, Sören (1999). *EMU – självbestämmande eller anpassning*. Umeå.

Chambers, Simone (1995). "Discourse and Democratic practices" i White, S. (red.) *The Cambridge Companion to Habermas*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chambers, Simone (1996). *Reasonable Democracy. Jürgen Habermas and the Politics of Discourse*. Ithaca (New York): Cornell University Press.

Chambers, Simone (2001). "Constitutional Referendums and Democratic Deliberation" i Mendelsohn, M. & Parkin, A. (red.) *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. Houndmills, Bastingstoke, Hampshire & New York: Palgrave.

Chambers, Simone (2003). "Deliberative Democratic Theory" i Annual Review of Political Science, vol. 6, s. 307-326.

Chambers, Simone (opublicerat manus). "Quantity versus Quality: Dilemmas of Mass Democracy". Toronto University.

Checkel, Jeffrey T. (2001). "Taking Deliberation Seriously", *ARENA Working Papers* nr. 14. University of Oslo.

Cohen, Joshua (1997). "Deliberation and Democratic Legitimacy" i Bohman, J. & Rehg, William (red.) *Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics*. Cambridge, MA: MIT Press.

Conrad, Maximilian (2007). "Bringing Permeability Back In. Transnational Communication in the Debate on the Constitutional Treaty in Two Swedish Quality Newspapers" i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 109(2), s. 99-116.

Dahl, Robert A. (1989). *Democracy and It's Critics*. New Haven: Yale University Press.

Danielsson, Lars (2007). *I skuggan av makten*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Deetz, Stanley A. (1992). *Democracy in an Age of Corporate Colonization. Developments in Communication and the Politics of Everyday Life*. Albany, NY: State University of New York Press.

Delanty, Gerard och Rumford, Chris (2005). *Rethinking Europe. Social theory and the implications of Europeanization*. London: Routledge.

Dryzek, John S. (2000). *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.

Elgström, Ole & Jönsson, Christer (2000). ”Negotiating in the European Union: bargaining or problem-solving?” i *Journal of European Public Policy*, vol. 7, nr. 5, s. 684-704.

Eriksen, Erik Oddvar & Weigård, Jarle (1997). ”Conceptualizing Politics: Strategic or Communicative Action?” i *Scandinavian Political Studies*, vol. 20, nr. 3, s. 219-241.

Eriksen, Erik Oddvar & Weigård, Jarle (2000). *Habermas politiska teori*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksen, Erik Oddvar (2000). ”Deliberative Supranationalism in the EU” i Eriksen & Fossum (red.) *Democracy in the European Union. Integration Through Deliberation?* London och New York: Routledge.

Eriksen, Erik Oddvar & Fossum, John Erik (red.) (2000). *Democracy in the European Union. Integration Through Deliberation?* London och New York: Routledge.

Eriksen, Erik Oddvar (2006). ”Deliberation and the problem of democratic legitimacy in the European Union. Are working agreements the most that can be expected?”, *ARENA Working Paper*, nr. 8.

Esaiasson, Peter (1996). ”Kampanj på sparlåga” i Gilljam, M. & Holmberg, S. (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2003). *Metodpraktikan*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Evans, P.; Jacobson, H. & Putnam, R. (1993). *Double-Edged Diplomacy. International Bargaining and Domestic Politics*. London, Berkeley och LA: University of California Press.

Fichtelius, Erik (2007). *Aldrig ensam, alltid ensam*. Samtalen med Göran Persson 1996-2006. Stockholm: Norstedts.

Fishkin, James S. (1995). *The Voice of the People: Public Opinion and Democracy*. New Haven: Yale University Press.

Fishkin, James S. & Laslett, Peter (2003). *Debating Deliberative Democracy*. Malden, MA: Blackwell.

Follesdal, Andreas & Koslowski, Peter (1998). *Democracy in the European Union*. Berlin: Springer.

Follesdal, Andreas (2006). ”EU Legitimacy and Normative Theory” i Cini, M. & Bourne, A. (red.) *Palgrave Advances in European Union Studies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Fossum, John Erik (2000). ”Constitution-making in the European Union” i Eriksen & Fossum (red.) *Democracy in the European Union. Integration Through Deliberation?* London och New York: Routledge.

Fossum, John Erik & Trenz, Hans-Jörg (2005). ”The EU’s fledgling society: from deafening silence to critical voice in European constitution making”, *ARENA Working Paper Series* nr. 19.

Färm, Göran (1993). EG och Sverige. Det nya Europa – hot eller möjlighet? Stockholm: Utbildningsbrevskolan.

George, Alexander och Bennett, Andrew (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. Cambridge, Mass.: MIT.

Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (1996a). ”Ett knappt ja till EU” i Gilljam, M. & Holmberg, S. (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (1996b). ”Ett högriskprojekt” i Gilljam, M. & Holmberg, S. (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Gilljam, Mikael och Hermansson, Jörgen (red.) (2001). *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.

Goldmann, Kjell (2001). *Transforming the European Nation-State*. London: Sage.

Gustavsson, Jakob (1998). *The Politics of Foreign Policy Change. Explaining the Swedish Reorientation on EC Membership*. Lund: Lund University Press.

Gutmann, Amy och Thompson, Dennis (1996). *Democracy and Disagreement*. Cambridge och London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Gutmann, Amy och Thompson, Dennis (2003). ”Deliberative Democracy Beyond Process” i Fishkin, J. & Laslett, P. (red.) *Debating Deliberative Democracy*. Malden, MA: Blackwell.

Habermas, Jürgen (1995). *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Andra upplagan. Göteborg: Daidalos.

Habermas, Jürgen (1996). *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. (Översättare: William Rehg) Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Halvorsen, Knut (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

Hedlund, Maria (2007). *Demokratiska genvägar. Expertinflytande i den svenska lagstiftningsprocessen om medicinsk genteknik*. Lund: Lund Political Studies 150.

Hellström, Mats (1999). *Politiskt liv*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Hermansson, Jörgen (1993). *Politik som intressekamp. Parlamentariskt beslutsfattande och organiserade intressen i Sverige*. Stockholm: Fritzes.

Hermansson, J.; Karlsson, C. & Montgomery, H. (red.) (2008a). *Samtalets mekanismer*. Malmö: Liber.

Hermansson, J.; Karlsson, C. & Montgomery, H. (2008b). ”Om samtalets politiska betydelse” i Hermansson, Karlsson & Montgomery (red.) *Samtalets mekanismer*. Malmö: Liber.

Holmberg, Sören (2004). ”Ännu inte marginaliserade partier” i Holmberg och Oscarsson (red.) *Kampen om euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Holmberg, Sören (1996a). ”Den rörliga EU-opinionen” i Gilljam, M. & Holmberg, S. (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Holmberg, Sören (1996b). ”Partierna gjorde så gott de kunde” i Gilljam, M. & Holmberg, S. (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Höjelid, Stefan (1999). *Politiskt beslutsfattande och EMU. Slå till eller vänta och se?* Lund: Studentlitteratur.

Iklé, Fred Charles (1964). *How Nations Negotiate*. New York och London: Praeger.

Jacobsson, Kerstin (1998). ”Medborgarinflytandet över EU” i *EU – ett demokratiprojekt? Dokumentation från ett seminarium*. Demokratiutredningens skrift nr 12. SOU 1998:145.

Jacobsson, Kerstin (2003). ”Ja-sidans propaganda massiv inför förra folkomröstningen” i *Kritiska EU-fakta*, nr. 82, juni 2003.

Jahn, Detlef & Storsved, Ann-Sofie (1995). ”Legitimacy through Referendum? The Nearly Successful Domino-Strategy of the EU-Referendums in Austria, Finland, Sweden and Norway” i *West European Politics,* vol. 18, nr. 4, s. 18-37.

Jerneck, Magnus (1994). ”Demokratisk förankring” i SOU 1994:12, *Suveränitet och demokrati*. Bilagedel med expertuppsatser. Stockholm: Fritzes.

Jodal, Ola (2008). ”Kan det deliberativa samtalet minska egenintresset?” i Hermansson, Karlsson & Montgomery (red.) *Samtalets mekanismer*. Malmö: Liber.

Johansson, Karl-Magnus (1999). ”Europeanization and its Limits: the Case of Sweden” i *Journal of International Relations and Development*, vol. 2, nr. 2, s.169-186.

Johansson, Karl-Magnus & von Sydow, Göran (kommande). ”Swedish Social Democracy and European Integration: Leadership Constrained” i Dionyssis (red.) *Social democracy and European integration: the politics of preference formation*.

Jowett, Garth S. och O’Donnell, Victoria (1986). *Propaganda and Persuasion*. London: Sage.

Jungar, Ann-Cathrine & Karlsson, Christer (2005) ”Folkomröstning eller parlamentsratificering – hur besluta om förslaget till ett konstitutionellt fördrag?”. *Sieps rapport* 2005:3.

Jönsson, Christer (2002). ”Diplomacy, Bargaining and Negotiation” in Carlsnaes, W., Risse, T. & Simmons, B. (red.) *Handbook of International Relations.* London: Sage.

Karlsson, Christer (2001). *Democracy, Legitimacy and the European Union*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 146.

Karlsson, Christer (2003). ”Den deliberativa drömmen och politisk praktik – samtalsdemokrati eller elitdiskussion?” i Gilljam, M. och Hermansson, J. (red.) *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.

Kahneman, Daniel (2003). ”A perspective on judgment and choice: Mapping bounded rationality” i American Psychologist, vol. 58, nr. 9, s. 697-720.

Kihlström, Anita & Israel, Joakim (2002). ”Communicative or strategic action – an examination of fundamental issues in the theory of communicative action” i *International Journal of Social Welfare*, nr 11, s. 210-218.

Kommissionen (2005). ”Kommissionens bidrag under och efter perioden av eftertanke: Plan D som i demokrati, dialog och debatt”. KOM(2005) 494 Slutlig.

Knight, Jack och Johnson, James (1994). ”Aggregation and Deliberation: On the Possibility of Democratic Legitimacy” i *Political Theory*, vol. 22, nr. 2, s. 277-296.

Kumlin, Staffan (2003). ”Finns det någon ansvarig?” i i Gilljam, M. och Hermansson, J. (red.) *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.

Lax, David A. & Sebenius, James K. (1986). *The manager as negotiator: bargaining for cooperation and competitive gain*. New York: Free Press.

Lewin, Leif (1970). *Folket och eliterna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Lewin, Leif (2004). ”Framing to persuade. Sweden’s decision to join the European Union” i *European Review*, vol. 12, no. 2, s 127-141.

Lindahl, Rutger (2004). ”EU- och EMU-medlemskapets konsekvenser” i Oscarsson, H. & Holmberg, S. (red.) *Kampen om euron*. Göteborgs universitet, statsvetenskapliga institutionen.

Lindberg, Leon N. & Scheingold, Stuart A. (1970). *Europe’s would-be polity: patterns of change in the European Community*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Loxbo, Karl (2007). *Bakom socialdemokraternas beslut. En studie av den politiska förändringens dilemman – från 1950-talets ATP-strid till 1990-talets pensionsuppgörelse*. Växjö: Växjö University Press.

Lundquist, Lennart (1993). *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.

Lundquist, Lennart (2007). *Att hantera humanvetenskapens tudelning*. Malmö: Liber.

Lupia, Arthur & Johnston, Richard (2001). ”Are Voters to Blame? Voter Competence and Elite Maneuvers in Referendums” i Mendelsohn, M. & Parkin, A. (red) *Referendum Democracy. Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave.

Luskin, Robert & Fishkin, James S. (2008). ”The Pan European Deliberative Poll: Results”. Papper presenterat vid *International Society of Political Psychology*’s årliga konferens, Paris 9-12 juli.

Majone, Giandomenico (1998). ”Europe’s ’Democratic Deficit’: The Question of Standards” i *European Law Journal*, vol. 4, nr. 1, s. 5-28.

af Malmborg, Mikael (1994). *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945-1959*. Lund: Lund University Press.

af Malmborg, Mikael (2001). ”Sweden in *Norden* and Europe – From Kalmar Union to European Union” i Tägil, S. (red.) *Europe. The Return of History*. Lund: Nordic Academic Press.

Manin, Bernard (1987). ”On Legitimacy and Political Deliberation” i *Political Theory*, vol. 15, no. 3, s. 338-368.

Marx Ferree, M., Gamson, W. A., Gerhards, J. & Rucht, D. (2002). ”Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies” i *Theory and Society*, vol. 31, nr. 3, s. 289-324.

Menéndez, Agustin José (2008). ”The European Democratic Challenge”, *ARENA Working Paper*, nr. 4.

Miles, Lee (2005). *Fusing with Europe? Sweden in the European Union*. Aldershot: Ashgate.

Molin, Björn (1965). *Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik*. Göteborg: Akademiförlaget.

Moravcsik, Andrew (2002). ”In Defence of the ’Democratic Deficit’: Reassessing Legitimacy in the European Union” i *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, nr. 4, s. 603-624.

Moravcsik, Andrew (2004). ”Is there a ’Democratic Deficit’ in World Politics? A Framework for Analysis”, i *Government and Opposition*, vol. 39, nr. 2, s. 336-363.

Müller, Harald (2004). ”Arguing, Bargaining and All That: Communicative Action, rationalist Theory and the Logic of Appropriateness in International Relations” i *European Journal of International Relations*, vol. 10, nr 3, s. 395-435.

Naurin, Daniel (2003). I Demokratins mekansimer

Naurin, Daniel (2007). ”Safe Enough To Argue? Giving Reasons in the Council of the EU”, *ARENA Working Paper* nr. 11, 2007.

Nuder, Pär (2008). *Stolt men inte nöjd*. Stockholm: Norstedts.

O’Keefe, Daniel (2002). *Persuasion. Theory and Research*. Andra upplagan. Thousand Oaks: Sage.

Olsen, Johan P. (1996). ”Europeanization and Nation-State Dynamics” i *The Future of the Nation-State*, red. Gustavsson, S. och Lewin, L. Stockholm: Nerenius & Santérus/ London: Routledge.

Patomäki, Heikki (1997). ”EMU and the Legitimation Problems of the European Union” i Minkkinen, P. & Patomäki, H (red.) *The Politics of Economic and Monetary Union*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Persson, Göran (1997). *Den som är satt i skuld är icke fri*. Stockholm: Atlas.

Persson, Göran (2000). *Tankar och tal. Tal och anföranden av statsminister Göran Persson 1996-2000*. (Urval, redigering och intervjuer: Morgan Johansson och Annika Nilsson.) Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Persson, Göran (2007). *Min väg, mina val*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Petersson, O., Johansson, K-M., Mörth, U. & Tarschys, D. (2001). *Demokratirådets rapport 2001. Demokrati utan utland*. Stockholm: SNS förlag.

Petty, R. E., & Cacioppo, J. T. (1986). *Communication and Persuasion: Central and Peripheral Routes to Attitude Change*. New York: Springer-Verlag.

Pierre, Jon (1986). *Partikongresser och regeringspolitik. En studie av den socialdemokratiska partikongressens beslutsfattande och inflytande 1948-1978*. Lund: Kommunfakta förlag.

Premfors, Rune (2000). *Den starka demokratin*. Stockholm: Atlas.

Putnam, Robert D. (1988). ”Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games” i *International Organization*, Vol. 42, No. 3, s. 427-460.

Ragin, Charles (1994). *Constructing Social Research. The Unity and Diversity of Method*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.

Rapoport, Anatol (1960). *Fights, Games and Debates*. Ann Arbour: University of Michigan Press.

Reykowski, Janusz (2006). ”Deliberative Democracy and ’Human Nature’: An Empirical Approach” i *Political Psychology*, vol. 27, nr. 3, s. 323-346.

Risse, Thomas (2000). ”’Let’s Argue!’ Communicative Action in World Politics” i *International Organization*, vol. 54, s. 1-39.

Rosenberg, Shawn (2002). *The Not So Common Sense. Differences in the Way People Judge Social and Political Life*. New Haven: Yale University Press.

Rothstein, B., Esaiasson, P., Hermansson, J., Micheletti, M. & Petersson, O. (1995). *Demokratirådets rapport 1995. Demokrati som dialog*. Stockholm: SNS förlag.

Ruin, Olof (2002). *Sveriges statsminister och EU. Ett halvår i centrum*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Ruin, Olof (2007). ”Två statsministrar kring en folkomröstning” i Bergquist, M. & Johansson, A. W. (red.) *Säkerhetspolitik och historia. Essäer om stormaktspolitiken och Norden under sjuttio år*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Räftegård, Curt (1998). *Pratet som demokratiskt verktyg. Om möjligheten till en kommunikativ demokrati*. Hedemora: Gidlunds förlag.

Sanders, Lynn (1997). ”Against Deliberation” *Political Theory* i vol. 25, nr. 3, s. 347-377.

Schelling, Thomas C. (1963). *The Strategy of Conflict*. New York: Oxford University Press.

Schumpeter, Joseph (1992/urspr. 1942). *Capitalism, socialism and democracy*. London: Routledge.

Simons, Herbert W. (1976). *Persuasion. Understanding, Practice, and Analysis*. London: Addison-Wesley Publishing Company.

Sjöblom, Gunnar (1968). *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.

Sjövik, Kristian (2004). *Demokrati bortom nationalstaten?* Lund: Lund Political Studies 132.

Sloman, Steven A. (1996). ”The Empirical Case for Two Systems of Reasoning” i *Psychological Bulletin*, vol. 119, nr. 1, s. 3-22.

Steiner, J.; Bächtiger, A.; Spörndli, M. & Steenbergen, M. (2004). *Deliberative Politics in Action. Analysing Parliamentary Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stenelo, Lars-Göran (1972). *Mediation in International Negotiations*. Lund: Studentlitteratur.

Stenelo, Lars-Göran (1984). *The International Critic*. Boulder, Colorado: Westview Press/ Lund: Studentlitteratur.

Stenelo, Lars-Göran (1990). ”Den internationaliserade demokratin” i Hansson, G. & Stenelo, L-G & (red.) *Makt och internationalisering*. Stockholm: Carlssons.

Stenelo, Lars-Göran (1996). ”Bargaining Democracy and Counsel Strategy” i Stenelo, L-G. & Jerneck, M. (red.) *The Bargaining Democracy*. Lund: Lund University Press/Studentlitteratur.

Stenelo, Lars-Göran (2000). ”The Bargaining Democrat” i Karvonen, L. & Ståhlberg, K. (red.) *Festschrift for Dag Anckar on his 60th Birthday on February 12, 2000*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Svenning, Olle (2005). *Göran Persson och hans värld*. Stockholm: Norstedts förlag.

Svensson, Tommy (1999). Krona eller euro – vad väljer du? Stockholm: Arbetarnas bildningsförbund.

Tankesmedjan Idé & Tendens. *Som om inget hade hänt… En rapport från två seminarier kring folkomröstningen, EU-politiken och debatten i socialdemokratin*. Rapport nr 6, december 2003.

Teorell, Jan (1998). *Demokrati eller fåtalsvälde? Om beslutsfattande i partiorganisationer*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 129.

Teorell, Jan (1999). ”A Deliberative Defence of Intra-party Democracy” i *Party Politics*, vol. 5, nr 3, s. 367-386.

Teorell, Jan (2003). ”Demokrati och deltagande. Tre ideal i teorin och praktiken” i Gilljam, M. och Hermansson, J. (red.) *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.

Theodorsson, Annika (2004). ”Deliberativt deltagande och dess effekter – i teori och praktik” i Premfors, R. & Roth, K. *Deliberativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.

Walton, Richard E. & McKersie, Robert B. (1965). *A behavioral theory of labor negotiations: an analysis of a social interaction system*. New York: McGraw-Hill.

Warleigh, Alex (2003). *Democracy in the European Union*. London: Sage.

Widerberg, Karin (2002). Kvalitativ forskning i praktiken. Lund: Studentlitteratur.

Winberg, Margareta (2008). *Lärarinna i politikens hårda skola*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Socialdemokratiskt partimaterial

Partiprogram, antaget på Socialdemokraternas 31:a kongress 1990.

Partistyrelsens utlåtanden över internationella motioner och förslag till riktlinjer, häfte U4. Partikongressen 1990.

Motioner, häfte M4. Partikongressen 1990.

Kongressprotokoll A & B. Partikongressen 1990.

”Socialdemokratin inför EG-förhandlingarna”. Politisk redovisning nr. 2, 1992.

Verksamhetsberättelse 1990-92, Göteborgskongressen 1993.

Kongressprotokoll A & B, Göteborgskongressen 1993.

Protokoll, Europakongressen 1994.

”Socialdemokraterna och EMU – ett diskussionsmaterial”, Politisk redovisning nr. 17, oktober 1996.

”Frågor och svar om EMU – om partistyrelsens rekommendation till partikongressen avseende Sveriges deltagande i valutaunionen”, Politisk redovisning nr. 17, juni 1997

”EMU. Motioner och partistyrelsens utlåtande”. Kongressen 1997.

Steget in i 2000-talet. Riktlinjer antagna vid Framtidskongressen i Sundsvall. (1997)

Protokoll del 1. Sundsvall 1997.

Protokoll del 2. Sundsvall 1997.

Verksamhetsberättelse 1997-1998

Verksamhetsberättelse 1999-2000

Verksamhetsberättelse 2001-2002

Verksamhetsberättelse 2003-2004

”Socialdemokratins program. Ett studie- och diskussionsmaterial inför programrevisionen”, 1998.

”Vad säger du om EMU?” Diskussionsmaterial (rådslag), september 1999.

“Socialdemokratins program. Förslag till nytt socialdemokratiskt partiprogram”, framlagt av programkommissionen 10 november 2000.

”Synpunkter på Sveriges förhållningssätt till EMU”, Kongress år 2000, Socialdemokraterna. (sammanställning av EMU-rådslaget)

Protokoll, kongress år 2000.

Partiprogram för Socialdemokraterna. Antaget vid partikongressen 2001.

Tidningar och tidskrifter

Aktuellt i Politiken (AiP)
Europa Nytt (bilaga till AiP)
Tiden
Dagens Nyheter (DN)
Svenska Dagbladet (SvD)
Sydsvenska dagbladet (SDS)
Göteborgs-Posten (GP)
Aftonbladet (AB)
Norrländska Socialdemokraten (NSD)
Länstidningen i Östersund (LT)
Dala Demokraten (DD)
Financial Times (FT)
Nerikes Allehanda (NA)

Signerade artiklar

Afvander, Lina m.fl., ”EMU ett riskabelt högerprojekt”, DN Debatt 000107.
Alqvist, Johnny m.fl., ”S måste säga nej till EMU”, DN Debatt 991125.
Andersson, Dan & Edin, P O, ”Säg nej till EG, Carlsson!”, DN Debatt 900624.
Åsbrink, Erik ”EMU-anslutning kan senareläggas”, DN Debatt 960828.
Berglund, Sten m.fl., ”Medlemskap i EMU fel krav i s-program”, DN Debatt 001223.
Bildt, Carl ”EG-omröstning utan villkor”, Sydsvenska Dagbladet, 901222.
Bildt, Carl, ”S backar om EG”, DN Debatt 910226.
Carlsson, Ingvar & Sahlin, Mona ”Om du litar på oss – rösta JA”, Aftonbladet 941109.
Carlsson, Ingvar, ”Dyrt att stå utanför EU”, Göteborgs-Posten 941030,
Carlsson, Ingvar, ”EG-hinder kan undanröjas”, DN Debatt 900705.
Carlsson, Ingvar, ”EG-medlemskap omöjliggörs”, DN Debatt 900527.
Carlsson, Ingvar, ”EMU för jobbens skull”, DN Debatt 950910.
Carlsson, Ingvar, ”Nytt paket för jobben”, DN Debatt 941109.
Esaiasson, Peter & Gilljam, Mikael, ”Mästrande om demokratin”, DN Debatt 000227.
Goldmann, Kjell, ”Oduglig EG-argumentation”, DN Debatt 900627.
Grönstedt, Robbin m.fl., ”EMU ökar demokratin”, DN Debatt 991221.

Hellström, Mats, ”Ett otäckt Europa”, DN Debatt 930118.

Hellström, Mats, ”Redovisa alternativen!”, DN Debatt 920416.

Hulterström, Sven & Gernandt, Johan, ”Ökad öppenhet krävs inom EMU”, DN Debatt 991229.

Johansson, Morgan m.fl., ”S måste säga klart nej till EMU”, DN Debatt 991125.

Johansson, Sten, ”Demonstrera mot EG!”, DN Debatt 930430.

Johansson, Sten, ”Ekonomisk galenskap, Persson!”, DN Debatt 970119.

Johansson, Sten, ”EU vill ha arbetslöshet”, DN Debatt 940120

Johansson, Sten, ”EU-medlemskap hotar freden”, DN Debatt 940810.

Johansson, Sten, ”Öppen strid inom s oundviklig”, DN Debatt 930107.

Johansson, Sten, ”S måste medlemsomrösta”, DN Debatt 930109.

Johansson, Sten, ”Sverige förnedras i EU”, DN Debatt 970120.

Kågeson, Per, ”Ingvar Carlsson sviker partiet”, DN Debatt 910227.

Larsson, Allan, ”Europa överger den enda vägen”, DN Debatt 940909.

Larsson, Allan, ”Ge inte upp kronan!”, DN Debatt 920816.

Larsson, Allan, ”LO-ekonomerna kapitulerar”, DN Debatt 900626.

Larsson, Allan, ”Tänk om, Sten Johansson!”, DN Debatt 940129.

Larsson, Gudmund & Arnelid, Håkan, ”Olycklig EG-låsning”, DN Debatt 900607.

Lekberg, Sören m.fl., ”EMU-nej ödesdigert för Sverige”, DN Debatt 991206.

Lindh, Anna & Svanberg, Carl-Henric, ”Rationellt lämna Sverige”, DN Debatt 030826.

Malm, Stig; Pettersson, Kenth; Theorin, Maj Britt; Wibe, Sören, m.fl., ”S måste säga nej” DN Debatt 961130.

Pagrotsky, Leif, ”Misstag att hasta in Sverige i EMU”, DN Debatt 990125.

Persson, Göran & Leijonborg, Lars, ”Ett nej gäller till år 2013”, DN Debatt 030831.

Persson, Göran & Lundby-Wedin, Wanja, ”Vi blir överens om EMU-buffert”, DN Debatt 030713.

Persson, Göran, ”Jag vill möta väljarna i öppet samtal om EMU”,

Persson, Göran, ”Nej, ingen måste tiga om EMU”, Aftonbladet 030501.

Persson, Göran, ”Så vill vi driva på EU:s utveckling”, DN Debatt 030803.

Pettersson, Kenth; Ryttar, Bengt-Ola; Sandlin, Lena & Wibe, Sören, ”Vi stoppar EMU-inträdet”, DN Debatt 960519.

Premfors, Rune, ”Obefogad oro för folkomröstningar”, DN Debatt 970428.

Schori, Pierre ”Neutralitet aldrig målet”, DN Debatt 910113.

Schori, Pierre, ”S har ingen egen EU-politik”, DN Debatt 991130.

Sundström, Anders m.fl., ”Fördelarna med euron väger tyngre än nackdelarna”, DN Debatt 021124.

Svenska Dagbladet Brännpunkt 961229.

Tham, Carl, ”EMU ökar arbetslösheten”, DN Debatt 970129.

Tham, Carl, ”Schori har missuppfattat EMU:s syfte”, DN Debatt 991203.

Theorin, Maj Britt & Johansson, Sten, ”Strategigrupp utreder kärnvapnens roll i EU”, DN Debatt 941107.

von Otter, Birgitta, ”Sluta tiga, Carlsson!”, DN Debatt 930113.

von Sydow, Björn, ”Demokratiskäl mot EMU förvånande” DN Debatt 970210.

Wibble, Anne & Hamilton, Carl B, ”EMU inte självklart”, DN Debatt 931012.

Wibe, Sören & Andersson, Georg, ”Lindhs utspel saknar motstycke i partiets historia”, DN Debatt 030831.

Wibe, Sören m.fl., ”EMU är ett särintresse för eliten”, DN Debatt 02116.

Offentligt tryck

Proposition 1987/88:66 om Sverige och den västeuropeiska integrationen.

Proposition 1997/98:25 om Sverige och den ekonomiska och monetära unionen.

Regeringens skrivelse 1990/91:50 om åtgärder för att stabilisera ekonomin och begränsa tillväxten av de offentliga utgifterna

Riksdagens protokoll 1990/91:2

Riksdagens protokoll 1990/91:6

Riksdagens protokoll 1990/91:132

Riksdagens protokoll 1997/98:12

Regeringsförklaringen 1990

Regeringsförklaringen 1994

Regeringsförklaringen 1997

Regeringsförklaringen 1998

Regeringsförklaringen 1999

SOU 1996:158 Sverige och EMU. EMU-utredningens betänkande.

SOU 1997:56. Folket som rådgivare och beslutsfattare. Betänkande av Folkomröstningsutredningen.

SOU 2000:1. En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelsen på 2000-talet. Demokratiutredningens betänkande.

Intervjuer

Namn	**Roll**	**Intervju: plats, tid (längd)**
Andersson, Eva	Kommunalråd i Norrköpings 2001–	Norrköping, 071018 (1h 04 min)
Andersson, Jan	Riksdagsledamot 1988-1995; Europaparlamentariker 1995-; adjungerad i partistyrelsen och VU 2000-.	Helsingborg, 080303 (52 min)
Andersson, Ove	Chefredaktör för Aktuellt i Politiken 1989-2006.	Stockholm, 080827 (1h 28 min)
Berge, Ursula	Chef för tankesmedjan Agora 2000-2005.	Stockholm 050919 (ej inspelad)
Bernardsson, Bo	Chefredaktör Arbetet 1996-2000; riksdagsledamot 1991-1995; 2002-2006; ordförande Lunds Arbetarekommun 2005-2007; styrelseledamot i Socialdemokrater mot EMU; ordförande i Skånska Socialdemokrater mot EMU.	Lund, 070226 (56 min)
Carlsson, Ingvar	Partiledare 1986-1996; statsminister 1986-1991, 1994-1996.	Lund, 040128 (ej inspelad)
Carlsson, Ingvar	—	Lund, 071026 (1h 00 min)
Danielsson, Lars	Utrikespolitisk medarbetare och rådgivare på SB åt Ingvar Carlsson 1989-1991, 1994-1996. Ambassadör och utrikespolitisk rådgivare på SB åt Göran Persson 1996-1999; statssekreterare för EU- och internationella frågor på SB 1999-2002; statsministerns statssekreterare 2002-2006.	Lund, 080812 (ej inspelad) *+ korrespondens (080325 & 080402)*
Danielsson, Lars	—	Stockholm, 070820 (1h 19 min)
Fritzon, Helene (f. Svensson),	Ledamot i partistyrelsen 1997-; ledamot i VU 2001-; ordförande för Skånes partidistrikt 2003-	Kristianstad, 070326 (49 min)
Färm, Göran	EU-parlamentariker 1999-2004, 2007-; kommunalråd i Norrköping 1994-1999; ordförande för Norrköpings arbetarekommun 1991-1994. Ledamot i Östergötlands partidistrikt 1991-1994. Styrelseledamot i Socialdemokrater för Europa.	Norrköping, 070118 (58 min)

Gradin, Anita	Riksdagsledamot 1968-1992; statsråd 1982-1991: biträdande statsminister och utrikeshandelsminister 1986-1991; ledamot i VU:s EU-grupp 1992-1994; EU-kommissionär 1995-1999; styrelseledamot i Socialdemokrater för Europa.	Stockholm, 080717 (1h 23 min)
Gustafsson, Billy	Ordförande för Norrköpings arbetarekommun 2001-; riksdagsledamot 2002-	Norrköping, 080430 (1h 16 min)
Hellström, Mats	Utrikeshandelsminister 1983-1986; jordbruksminister 1986-1991; vice ordförande i riksdagens EU-delegation 1992-1994; EU- och utrikeshandelsminister 1994-96. Riksdagsledamot samt ledamot av partistyrelsen 1969-1996.	Stockholm, 071109 (1 h 51 min)
Hjelm-Wallén, Lena	Riksdagsledamot 1969-2002; utrikesminister 1994-1998; vice statsminister 1998-2002. Ledamot i VU 1987–2001	Stockholm, 081013 (1h 00 min)
Johansson, Morgan	Ledarskribent Arbetet Nyheterna 1994-1997; sakkunnig i SB åt Göran Persson 1997-1998; riksdagsledamot 1998-; folkhälso- och socialtjänstminister 2002-2006.	Stockholm, 070213 (57 min)
Johansson, Sten	Ordförande för nej-kommittén inför folkomröstningen om EU.	Stockholm, 080117 (44 min)
Johansson, Tony	Kanslichef för nej-kommittén i EMU-kampanjen.	Lund, 070309 (1h 06 min)
Jönsson, Gunnar	Ordförande för Lunds arbetarekommun 1987-2005.	Lund, 070830 (55 min)
Karlsson, Agneta	Biträdande partisekreterare 2003-2004; särskilt ansvarig för dialog med ja- och nej-kommittéerna under folkomröstningskampanjen om EMU.	Stockholm, 070515 (1h 04 min)
Klevenås, Lena	Riksdagsledamot 1991-1998; ledamot av VU:s EG/EU-arbetsgrupp 1991-1993.	Malmö, 080918 (49 min)
Larsson, Allan	Riksdagsledamot 1991-1995; Ledamot VU 1990-1993; Finansminister 1990-1991	Lund, 071108 (39 min)
Lekberg, Sören	Riksdagsledamot 1983-2002 (samt ersättare 1975-76, 1982); ledamot i EU-nämnden 1995-2002 (ordförande 1998-2002).	Stockholm, 050920 (ej inspelad)
Linde, Ann	Internationell sekreterare för socialdemokraterna 2000-	Stockholm, 070514 (39 min)
Lindgren, Anne-Marie	Sakkunnig på SB åt Ingvar Carlsson 1990-1991; flera olika poster i RK; chefredaktör för Tiden 1986-1990, 1992-1998; utredningschef Arbetarrörelsens tankesmedja.	Stockholm, 070918 (1h 11 min)

Lundgren, Nils	Chefsekonom PK-banken/Nordbanken (1980-1999); ingick i en grupp ekonomer som Allan Larsson knöt till sig som finansminister.	Lund, 071107 (49 min)
Nuder, Pär	Riksdagsledamot 1994-; politiskt sakkunnig i SB 1994-1996; statssekreterare i SB 1996-2002. Samordningsminister 2002-2004; finansminister 2004-2006; ledamot VU och partistyrelsen 2005-. styrelseledamot i Socialdemokrater för Europa.	Stockholm, 080226 (1h 16 min)
Olsson, Sten	Biträdande partisekreterare 1992-1998; ansvarig för dialogen med ja- och nej-kommittéerna inför folkomröstningen om EU. Adjungerad i VU 1989-99, politiskt sakkunnig i SB 1998-2002, statssekreterare i SB 2002-2006.	Stockholm, 080116 (1h 26 min) + korrespondens (080811)
Pagrotsky, Leif	Handelsminister 1997-2002; näringsminister 2002-2004; riksdagsledamot 2002-.	Stockholm, 070315 (39 min)
Persson, Carina	Kanslichef för ja-kommittén inför folkomröstningen om EMU.	Stockholm, 070604 (55 min)
Ringholm, Bosse	Ledamot i partistyrelsen 1993-; finansminister 1999-2004; ledamot i VU 2000-; riksdagsledamot 2002-. Styrelseledamot i Socialdemokrater för Europa.	Stockholm, 070604 (1h 02 min)
Segelström, Inger	Ordförande S-kvinnor 1995-2003 (inkl. adjungerad VU); riksdagsledamot 1994-2004 (EU-nämndens ordf. 2002-2004); styrelseledamot i Socialdemokrater för Europa; Europaparlamentariker 2004-	Stockholm, 080828 (47 min)
Stjernkvist, Lars	Partisekreterare 1999-2004; riksdagsledamot 1991-1998.	Norrköping, 070118 (1h 19 min)
Stjernkvist, Lars (intervju 2)	—	Norrköping, 071019 (39 min) *+ korrespondens (080512)*
Svenning, Olle	Författare och ledarskribent i Aftonbladet	Stockholm 061115 (ej inspelad)
Svensson, Tommy	Journalist Aftonbladet (i olika perioder sedan 1985); chefredaktör för Tiden 2000-2006; medarbetare i AiP.	Stockholm, 070820 (1h 00 min)
Särevall, Claes	EU-ombudsman, Norrköpings Arbetarekommun.	Norrköping, 071017 (31 min)
Theorin, Maj-Britt	Riksdagsledamot 1971-1995; Europaparlmentariker 1995-2002; styrelseledamot i Socialdemokrater mot EMU.	Stockholm, 070917 (1h 01 min)

Uusmann, Ines	Ordförande för ja-kommittén inför folkomröstningen om EU; riksdagsledamot 1990-1998; ledamot i partistyrelsen 1990-1997; ledamot av VU:s arbersgrupp för EG/EU fr o m 920423; kommunikationsminister 1994-1998.	Lund, 080221 (55 min)
Wibe, Sören	Ordförande i Socialdemokrater mot EMU (nejkommittén 2003); ordförande för Socialdemokratiska EU-kritiker 1997-2007; Europaparlamentariker 1995-1999; riksdagsledamot 2002-2006.	Stockholm, 070515 (53 min) + *korespondens (081103)*
Winberg, Margaretha	Riksdagsledamot 1981-2003; EU-nämnden 1991-1994; ordförande s-kvinnor 1990-1995; VU (adjungerad) 1990-1995; jordbruksminister 1994-1996 samt 1998-2002; arbetsmarknadsminister 1996-1998; jämställdhetsminister 1998-2003. Vice statsminister 2002-2003.	Nymölla, 071005 (1h 39 min)
von Sydow, Björn	Ordförande VU:s EU-grupp 1996-1998; riksdagsledamot 1995-, handelsminister 1996-1997, försvarsminister 1997-2002.	Stockholm, 070212 (58 min)

Övrigt material

Råutskrifter från Erik Fichtelius intervjuer med Göran Persson för SVT-dokumentären ”Ordförande Persson”

PM skrivet av Pär Nuder till Göran Persson, orubricerat ”strategi”-PM om EMU-frågan, november 1999.

RTV Etermediautskrift från TV4 Nyheterna, 970502, ARBARK

Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek: ljudfiler från Persson-arkivet:

ljudfil 1 = talet på ABF i Stockholm 961002

ljudfil 2 = Björkvikstalet, 980806

ljudfil 3 = Björkvikstalet, 990801

ljudfil 4= Björkvikstalet, 030803

Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek. Ingvar Carlssons arkiv:

volym 4.5:008 – anteckningar, partiledaröverläggningar 910307 samt 910521

volym 2.1.1:29, akt 15 – Almedalstalet 920715

volym 2.1.1:29, akt 19 – tal i Folkets Hus, Stockholm, 920923

Volym 2.1.1:32 – Almedalstalet 940620

Ingvar Carlsson, seminarium vid statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, 040128.

Övrigt Internet

Göran Perssons tal på Humboldt-universitetet, 18 oktober 2001, *European Challenges: A Swedish Perspective*: http://whi-berlin.de/persson.htm (080503)

Regeringsförklaringen den 7 oktober 1994 (hämtad 081002): http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/14/66/7dcdb8ae.pdf

Lena Klevenås, e-bok:

(http://hem.passagen.se/klevenas/bok/Fr_parlamentet_t_gatan__Klevenas.pdf, ”Från parlamentet till gatan”

Lund Political Studies

1. Ruin, Olof: *Kooperativa förbundet 1899-1929. En organisationsstudie*, Stockholm: Rabén & Sjögren 1960
2. Vallinder, Torbjörn: *I kamp för demokratin. Rösträttsrörelsen i Sverige 1886-1900,* Stockholm: Natur & Kultur 1962
3. Petersson, Hans F: *Power and International Order. An Analytic Study of Four Schools of Thought and Their Approaches to the War, the Peace and the Postwar System 1914-1919,* Lund: Gleerups 1964
4. Westerhult, Bo: *Kronofogde, häradsskrivare, länsman. Den svenska fögderiförvaltningen 1810-1917,* Lund: Gleerups 1966
5. Wieslander, Hans: *I nedrustningens tecken. Intressen och aktiviteter kring försvarsfrågan 1918-1925 ,* Lund: Gleerup 1966
6. Söderberg, Olof: *Motororganisationerna i Sverige. Bakgrund, grupperingar, aktiviteter,* Stockholm: Rabén & Sjögren 1966
7. Sjöblom, Gunnar: *Party Strategies in a Multiparty System,* Lund: Studentlitteratur 1968
8. Hydén, Göran: *TANU Yajenga Nchi. Political Development in Rural Tanzania,* Lund: Uniskol 1968
9. Lindeberg, Sven-Ola: *Nödhjälp och samhällsneutralitet. Svensk arbetslöshetspolitik 1920-1923,* Lund: Uniskol 1968

10. Westerhult, Bo: *Underdåniga påtryckningar. Fögderitjänstemännens intressebevakning från 1800-talets början till år 1918,* Lund: Gleerups 1969

11. Bergquist, Mats: *Sverige och EEC. En statsvetenskaplig studie av fyra åsiktsriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961-62,* Stockholm: Norstedts 1970

12. Lundquist, Lennart: *Means and Goals of Political Decentralization,* Lund: Studentlitteratur 1972

13. Bjurulf, Bo: *An Analysis of Some Aspects of the Voting Process,* Lund: Studentlitteratur 1972

14. Stenelo, Lars-Göran: *Mediation in International Negotiations,* Lund: Studentlitteratur 1972

15. Lindquist, Stellan: *Linkages between Domestic and Foreign Policy. The Record of Ghana,* Lund 1974

16. Bjurulf, Bo: *A Dynamic Analysis of Scandinavian Roll-Call Behavior. A Test of a Prediction Model of Ten Minority Situations in Three Countries,* Lund: Studentlitteratur 1974

17. Hermerén, Henrik: *Regeringsbildningen i flerpartisystem,* Lund: Studentlitteratur 1975

18. Johannesson, Conny: *Studier över Svenska metallindustriarbetarförbundets förhandlingsorganisation vid förbundsförhandlingar – med samordning,* Lund: Studentlitteratur 1975

19. Peterson, Carl-Gunnar: *Ungdom och politik. En studie av Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund,* Stockholm: Frihets förlag 1975

20. Bryder, Tom: *Power and Responsibility. Contending Approaches to Industrial Relations and Decision Making in Britain 1963-1971,* Lund: Gleerups 1975

21. Jönsson, Christer: *The Soviet Union and the Test Ban: A Study in Soviet Negotiation Behavior,* Lund: Studentlitteratur 1975

22. Kronvall, Kai: *Politisk masskommunikation i ett flerpartisystem. Sverige — en fallstudie,* Lund: Studentlitteratur 1975

23. Liljequist, Gunnar: *Distribution av kommunal service,* Lund: Liber 1977

24. Lartey, George W: *The Fourth Dimension,* Lund 1977

25. Weston, David: Realism, *Language and Social Theories. Studies in the Relation of the Epistemology of Science and Politics,* Lund 1978

26. Hagström, Bo: *1971 års länsförvaltningsreform. En utvärdering,* Lund: Studentlitteratur 1978

27. Skogmar, Gunnar: *Atompolitik. Sambandet mellan militärt och civilt utnyttjande av atomenergi i amerikansk utrikespolitik 1945-1973,* Malmö: Stenvalls Förlag 1979

28. Sannerstedt, Anders: *Fri konkurrens eller politisk styrning? 1963 års trafikpolitiska beslut — debatten om innehåll, tillämpning och effekter,* Lund: Studentlitteratur 1979

29. Lidén, Anders: *Security and Recognition. A Study of Change in Israel's Official Doctrine 1967-1974,* Lund: Studentlitteratur 1979

30. Magnusson, Håkan: *Kommunerna och den regionala planeringen. En analys av länsplaneringen och den fysiska riksplaneringen,* Lund: Studentlitteratur 1980

31. Stenelo, Lars-Göran: *Foreign Policy Predictions,* Lund: Studentlitteratur 1980

32. Lundell, Bengt: *MBL utan avtal. Kommunerna och MBL,* Helsingborg 1981

33. Norrving, Bengt: *Kommunerna och bostadsförsörjningen. En analys av bostadsplaneringen,* Lund: Liber 1981

34. Linderoth, Sven: *Från konkurrens till monopol. En studie av lokal politisk och ekonomisk journalistik,* Malmö: Dialog 1981

35. Forje, John: *The One and Indivisible Cameroon: Political Integration and Socio-Economic Development in a Fragmented Society,* Lund 1981

36. Adebo, Tarekegn: *Ideological Trends in the Political Thinking of the Developing Regions: The Case of Sub Saharan Africa,* Lund: Studentlitteratur 1982

37. Elgström, Ole: *Aktiv utrikespolitik. En jämförelse mellan svensk och dansk parlamentarisk utrikesdebatt 1962-1978,* Lund: Studentlitteratur 1982

38. Lindkvist, Kent: *Program och parti: principprogram och partiideologi inom den kommunistiska rörelsen i Sverige 1917-1972,* Lund: Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia 1982

39. Bergström, Tomas och Lundell, Bengt: *Från MBL till MBA. Kommunerna och MBL,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1982

40. Hörberg, Thomas: *Prediktion, osäkerhet och risk i internationella förhandlingar. En studie av svenskt förhandlingsbeteende vid förhandlingarna med Sovjetunionen 1940-41 om ett handelsavtal,* Lund: Studentlitteratur 1983

41. Geraedts, Henry: *The People's Republic of China: Foreign Economic Relations and Technology Acquisition 1972-1981,* Lund: Forskningspolitiska institutet 1983

42. Jerneck, Magnus: *Kritik som utrikespolitiskt medel. En studie av de amerikanska reaktionerna på den svenska Vietnamkritiken,* Lund: Dialogos 1983

43. Stenelo, Lars-Göran: *The International Critic,* Lund: Studentlitteratur 1984

44. Bergström, Thomas och Lundell, Bengt: *Lokalt medbestämmande. Kommunerna och MBL,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1984

45. Sjölin, Mats: *Kommunalpolitiken i massmediernas spegel. En studie av dagspressen och lokalradions bevakning av fem kommuner,* Lund: Dialogos 1985

46. Albinsson, Per: *Skiftningar i blått. Förändringar inom Moderata Samlingspartiets riksorganisation 1960-1985,* Lund: Kommunfakta Förlag 1986

47. Jonsson, Rolf: *De okända förhandlingarna. Statens förhandlingsråd och regeringens MBL-förhandlingar,* Lund: Dialogos 1986

48. Polak, Jiri: *Dependence Patterns in the Soviet Bloc: The Case of Romania and East Germany,* Lund: Studentlitteratur 1986

49. Lundell, Bengt: *Kommunerna och MBL,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1986

50. Rothstein, Bo: *Den socialdemokratiska staten. Reformer och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik,* Lund: Arkiv 1986

51. Pierre, Jon: *Partikongresser och regeringspolitik. En studie av den socialdemokratiska partikongressens beslutsfattande och inflytande 1948-1978,* Lund: Kommunfakta Förlag 1986

52. Schmidt, Stephan: *Pionjärer, efterföljare och avvaktare. Innovationer och deras spridning bland svenska primärkommuner,* Lund: Kommunfakta Förlag 1986

53. Westerlund, Ulf: *Superpower Roles. A Comparative Analysis of United States and Soviet Foreign Policy,* Lund: Department of Political Science 1987

54. Lundquist, Lennart: *Implementation Steering. An Actor-Structure Approach,* Lund: Studentlitteratur 1987

55. Stenelo, Lars-Göran, red: *Statsvetenskapens mångfald. Festskrift till Nils Stjernquist*. Lund: Lund University Press 1987

56. Nilsson, Ann-Sofie: *Political Uses of International Law,* Lund: Dialogos 1987

57. Bergström, Tomas: *Konkurrerande eller kompletterande demokrati? Om föreagsdemokrati i de svenska kommunerna,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1988

58. Lindell, Ulf: *Modern Multinational Negotiation: The Consensus Rule and Its Implications in International Conferences,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1988

59. Stenelo, Lars-Göran, red: *Makten över den decentraliserade skolan,* Lund: Studentlitteratur 1988

60. Lundquist, Lennart: *Byråkratisk etik,* Lund: Studentlitteratur 1988

61. Petersson, Harry, red: *Vem styr förändringarna inom sjukvården — politikerna eller de medicinska professionerna? En studie av subspecialiseringen inom ortopedin,* Lund: Kommunfakta Förlag 1989

62. Jonsson, Rolf: *Fackligt inflytande och politisk demokrati. En analys av regeringens MBL-förhandlingar,* Lund: Kommunfakta Förlag 1989

63. Johannesson, Bengt: *Kommunal bostadspolitik,* Lund: Kommunfakta Förlag 1989

64. Aronson, Torbjörn: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner,* Stockholm: Norstedts 1990

65. Petersson, Bo: *The Soviet Union and Peacetime Neutrality in Europe. A Study of Soviet Political Language,* Göteborg: MH Publishing 1990

66. Lundquist, Lennart: *Förvaltning och demokrati,* Stockholm: Norstedts 1991

67. Höjelid, Stefan: *Sovjetbilden i nordisk press. Svenska, norska och finländska reaktioner på sovjetiskt agerande,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1991

68. Jansson, Per: *Säkerhetspolitikens språk: Myt och metafor i svensk säkerhetspolitisk diskurs 1919-1939,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1991

69. Johansson, Jörgen: *Offentligt och privat i regionalpolitiken,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1991

70. Lundquist, Lennart: *Förvaltning, stat och samhälle,* Lund: Studentlitteratur 1992

71. Håkansson, Anders: *Konsten att vinna ett val. En studie av fram- och tillbakagångar för socialdemokraterna i kommunalvalet 1988,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1992

72. Ternblad, Klas: *Planering i norm och handling. Studier av en epok av landstingsplanering,* Lund: Wi 1992

73. Persson, Stefan: *Dödlägen i internationella förhandlingar,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1992

74. Sannerstedt, Anders: *Förhandlingar i riksdagen,* Lund: Lund University Press 1992

75. Lundquist, Lennart: *Ämbetsman eller direktör? Förvaltningschefens roll i demokratin,* Stockholm: Norstedts 1993

76. Gynnerstedt, Kerstin: *Etik i hemtjänst. En studie av förvaltnings- och professionsetik*, Lund: Studentlitteratur 1993

77. Schartau, Mai-Brith: *The Public Sector Middle Manager: The Puppet who Pulls the Strings?*, Lund: Wi 1993

78. Sjölin, Mats: *Coalition Politics and Parliamentary Power*, Lund: Lund University Press 1993

79. Stenelo, Lars-Göran och Norrving, Bengt, red: *Lokal Makt*, Lund: Lund University Press 1993

80. Iwanaga, Kazuki: *Images, Decisions and Consequences in Japan's Foreign Policy,* Lund: Lund University Press 1993

81. Tita-Ghebdinga, Legala: *African and O.A.U. Diplomacy on Dual Paradigms of Self-Determination 1945-1985,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1993

82. Lundquist, Lennart: *Statsvetenskaplig förvaltningsanalys. Problem, trender och program,* Lund: Studentlitteratur 1994

83. Blom, Agneta p: *Kommunalt chefskap – en studie om ansvar, ledarskap och demokrati*, Lund: Dialogos 1994

84. Agevall, Lena: *Beslutsfattandets rutinisering,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1994

85. Andersson, Jan A.: *Nordiskt samarbete: aktörer, idéer och organisering 1919–1953,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1994

86. Bengtsson, Hans: *Förskolereformen. En studie i implementering av svensk välfärdspolitik 1985-1991,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1995

87. Uhlin, Anders: *Democracy and Diffusion. Transnational Lesson-Drawing among Indonesian Pro-Democracy Actors,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1995

88. Kinnvall, Catarina: *Cultural Diffusion and Political Learning. The Democratization of China,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1995

89. Westlind, Dennis: *The Politics of Popular Identity*, Lund: Lund University Press 1996

90. Stubbergaard, Ylva: *Stat, kris och demokrati. Lapporörelsens inflytande i Finland 1929-1932*, Lund: Arkiv 1996

91. Sendabo, Teferi: *Foreign Aid and State Sovereignty: The Ethio-Swedish Aid Co-operation*, Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1996

92. Mattson, Ingvar: *Förhandlingsparlamentarism. En jämförande studie av riksdagen och folketinget*, Lund: Lund University Press 1996

93. Larsson, Per: *Regimförhandlingar på miljöområdet. En studie av förhandlingarna om LRTAP-konventionen,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1996

94. Stenelo, Lars-Göran och Jerneck, Magnus, red: *The Bargaining Democracy,* Lund: Lund University Press 1996

95. McKnight, Utz Lars: *Political Liberalism and the Politics of Race. Beyond Perfectionism and Culture,* Lund: Lund University Press 1996

96. Steiner, Kristian: *Strategies for International Legitimacy*, Lund: Lund University Press 1996

97. Lundquist, Lennart: *Fattigvårdsfolket. Ett nätverk i den sociala frågan 1900-1920,* Lund: Lund University Press 1997

98. Andersson, Ronny: *Medborgarna, politikerna och sjukvården. En studie av attityder och demokrati*, Lund: Studentlitteratur 1997

99. Kronsell, Annica: *Greening the EU: Power practices, resistances and agenda setting,* Lund: Lund University Press 1997

100. Thunborg, Annika: *Public and Non-Profit Interaction: U.S. Assistance to Eastern European Media 1989-1995,* Lund: Lund University Press 1997

101. Johansson, Karl Magnus: *Transnational Party Alliances: Analysing the Hard-Won Alliance Between Conservatives and Christian Democrats in the European Parliament,* Lund: Lund University Press 1997

102. Badom, Ted Gogote: *Foreign Intervention in Internal Wars,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1997

103. Söderholm, Peter: *Global Governance of AIDS: Partnerships with Civil Society,* Lund: Lund University Press 1997

104. Lundquist, Lennart: *Demokratins väktare. Ämbetsmännen och vårt offentliga etos,* Lund: Studentlitteratur 1998

105. Gustavsson, Jakob: *The Politics of Foreign Policy Change. Explaining the Swedish Reorientation on EC Membership,* Lund: Lund University Press 1998

106. Hall, Patrik: *The Social Construction of Nationalism: Sweden as an Example,* Lund: Lund University Press 1998

107. Sönne, Maria: *Administrative Reforms and the Quest for Foreign Investment in China – The Case of Shenzhen,* Lund: Lund University Press 1999

108. Aggestam, Karin: *Reframing and Resolving Conflict. Israeli-Palestinian Negotiations 1988-1998*, Lund: Lund University Press 1999

109. Tallberg, Jonas: *Making States Comply: The European Commission, the European Court of Justice, and the Enforcement of the Internal Market*, Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1999

110. Hall, Martin: *Constructing Historical Realism: International Relations as Comparative History*, Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1999

111. Spång, Mikael: *Justice and Society: Problems of Reformist Politics*, Lund: Statsvetenskapliga institutionen 1999

112. Svedberg, Erika: *The "Other" Recreated: A Relational Approach to East-West Negotiations,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2000

113. Ericson, Magnus: *A Realist Stable Peace: Power, Threat and the Development of a Shared Norwegian-Swedish Democratic Security Identity 1905-1940,* Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2000

114. Bengtsson, Rikard*, Trust, Threat, and Stable Peace: Swedish Great Power Perceptions 1905-1939*. Lund: Department of Political Science 2000.

115. Stoltz, Pauline, *About Being (T)here and Making a Difference – Black Women and the Paradox of Visibility*. Lund: Department of Political Science 2000.

116. Bäckstrand, Karin, *What Can Nature Withstand? Science, Politics and Discourses in Transboundary Air Pollution Diplomacy*. Lund: Department of Political Science 2001.

117. Lundquist, Lennart, *Medborgardemokratin och eliterna*. Lund: Studentlitteratur 2001.

118. Hedin, Astrid, *The Politics of Social Networks: Interpersonal Trust and Institutional Change in Post-Communist East Germany*. Lund: Department of Political Science 2001.

119. Sundström, Mikael, *Connecting Social Science and Information Technology. Democratic Privacy in the Information Age*. Lund: Department of Political Science 2001.

120. Jönsson, Christer & Jerneck, Magnus & Stenelo, Lars-Göran (red.), *Politik i globaliseringens tid*.Lund: Studentlitteratur 2001.

121. Gustafsson, Rune, *Syntes och design. Den intellektuelle politikern som konstnär*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2001.

122. Danjoux, Olivier, *L'Etat, C'est Pas Moi*. Lund: Department of Political Science 2002.

123. Jönsson, Kristina, *Translating Foreign Ideas into Domestic Practices. Pharmaceutical Policies in Laos and Vietnam*. Lund: Department of Political Science 2002.

124. Bengtsson, Marie, *Stat och kommun i makt(o)balans. En studie av flyktingmottagandet*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2002.

125. Björkdahl, Annika, *From Idea to Norm. Promoting Conflict Prevention*. Lund: Department of Political Science 2002.

126. Björn Badersten, Medborgardygd. *Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Stockholm: Bokförlaget natur och kultur 2002.

127. Boussard, Caroline, *Crafting Democracy. Civil Society in Post-Transition Honduras*. Lund: Department of Political Science 2003.

128. Janson, Per, *"Den huvudlösa idén" - Medborgarlön, välfärdspolitik och en blockerad debatt*. Lund: Arkiv 2003.

129. Santesson-Wilson, Peter, *Studier i symbolpolitik*. Lund: Department of Political Science 2003.

130. Johnson, Björn, *Policyspridning som översättning*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen och Arbetslivsinstitutet 2003.

131. Sundström, Mikael, Rosén, Malena & Hall, Martin, *En guide till mellanstatliga organisationer*. Lund: Studentlitteratur 2004.

132. Sjövik, Kristian, *Demokrati bortom nationalstaten?* Lund: Department of Political Science 2004.

133. Hellström, Lennart. *Brandts politiska tänkande. En studie i kontinuiteten i Brandts politiska tänkande*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2004.

134. Lindberg, Staffan. *The Power of Elections - Democratic Participation, Competition and Legitimacy in Africa*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2004.

135. Bexell, Magdalena, *Exploring Responsibility. Public and Private in Human Rights Protection*. Lund: Department of Political Science 2005.

136. Jerre, Ulrika, *Conflicting Logics? Implementing Capacity and EU Adaptation in a Postcommunist Context*. Lund: Department of Political Science 2005.

137. Rindefjäll, Teresia, *Democracy Beyond the Ballot Box. Citizen Participation and Social Rights in Post-Transition Chile*. Lund: Department of Political Science 2005.

138. Fernandez, Christian, *Medborgarskap efter nationalstaten? Ett konstruktivt förslag*. Lund: Department of Political Science 2005.

139. Nilsson, Tom, *Till vilken nytta? Om det lokala politiska deltagandets karaktär, komplexitet och konsekvenser*. Lund: Department of Political Science 2005.

140. Stripple, Johannes, Climate Change after the International: Rethinking Security, Territory and Authority. Lund: Department of Political Science 2005.

141. Erlingsson, Gissur, *Varför bildas nya partier: om kollektivt handlande och partientreprenörer*. Lund: Department of Political Science 2005.

142. Strömvik, Maria, *To Act as a Union. Explaining the Development of the EU's Collective Foreign Policy*. Lund: Department of Political Science 2005.

143. Niklasson, Tomas, *Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956–1994*. Lund: Department of Political Science 2006.

144. Hellström, Anders, *bringing europe down to earth*. Lund: Department of Political Science 2006.

145. Melander, Fredrik, *Lokal Forskningspolitik Institutionell dynamik och organisatorisk omvandling vid Lunds Universitet 1980–2005*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2006

146. Hegeland, Hans. *Nationell EU-parlamentatism. Riksdagens arbete med EU-frågorna*. Stockholm: Santérus Academic Press 2006

147. Lundquist, Lennart, *Att hantera humanvetenskapens tudelning*. Malmö: Liber 2006.

148. Ahrnens, Anette. *A Quest for Legitimacy. Debating UN Security Council Rules on Terrorism and Non-proliferation*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2007.

149. Alasfoor, Reyadh. *The Gulf Cooperation Council: Its Nature and Achievements. A Political Analysis of Regional Integration of the GCC States 1979–2004*. Lund: Department of Political Science 2007.

150. Hedlund, Maria. *Demokratiska genvägar: Expertinflytande i den svenska lagtiftningsprocessen om medicinsk genteknik*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2007.

151. Bolin, Anna. *The military profession in change – the case of Sweden*. Lund: Department of Political Science 2008.

152. Broman, Matilda. *Taking Advantage of Institutional Possibilities and Network Opportunities. Analyzing Swedish Strategic Action in EU Negotiations*. Lund: Department of Political Science 2008.

153. Kalm, Sara. *Governing Global Migration*. Lund: Department of Political Science 2008.

154. Rosén Sundström, Malena. Förankring av socialdemokratisk EU-politik. Med rum för demokratisk debatt? Lund: Statsvetenskapliga institutionen 2009.